

ЯЦЕНКО Тамара Семенівна

**АРХАЇЧНИЙ СПАДОК ПСИХІКИ:
ПСИХОАНАЛІЗ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМИ**

ДНІПРО – 2019

УДК 159,9 (075,8)
Я. 92

Рекомендовано вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (№ 2 від 31.10.2019 р.)

Рецензенти:

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
В. О. Татенко;

доктор психологічних наук, професор В. Г. Панок

Яценко Т. С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми /
Т. С. Яценко. – Дніпро: Інновація, 2019. – 283 с.

ISBN 978 - 966 - 8676 - 51 - 3

Монографія презентує найважливіші результати сорокарічних досліджень у галузі глибинного пізнання психіки в її цілісності (свідоме / несвідоме) шляхом розкриття мотиваційно-сміслового потенціалу архаїчного спадку людства в його впливові на психіку суб'єкта. Сформована нами психодинамічна парадигма відкрила перспективи адекватного розуміння психічного на структурному, енергетичному та функціонально-поведінковому рівнях. Що сприяло формуванню методу глибинного пізнання, процесуальність якого презентовано у стенограмах учасників груп АСПП.

Вивчення феноменології досліджуваної проблеми забезпечується провідною вимогою до створення наукової платформи глибинно-психологічного дослідження архаїчних чинників психіки суб'єкта: спонтанність і невимушеність поведінки та опредметненість ініціатив самопрезентації (моделі з каменів, психомалюнки, ліпка, використання репродукцій художніх полотен). Книга представляє результати дослідження позадосвідних, архаїчних утворень психіки в їхньому мотиваційно-смісловому потенціалі, що є актуальним у підготовці психолога.

Рекомендується викладачам психології, психологам-практикам, аспірантам, усім небайдужим до психоаналітичного напрямку досліджень психіки, з метою особистісного зростання.

© Т. С. Яценко, 2019

ЗМІСТ

Анотація	4
Вступ	7
1. Проблеми глибинного пізнання психіки	13
2. Архаїчний спадок людства: теоретичні та практичні аспекти	38
3. Мотиваційно-смісловий потенціал архаїзмів	53
4. Архаїзм жертвовності	80
5. Проблема мазохізму в глибинному пізнанні психіки	110
5.1. Мазохізм як втілення архаїчного спадку	131
5.2. Психоаналіз Договору мазохістських взаємин	148
Післямова	157
ДОДАТКИ	164
Додаток А. Універсальність законів психічного – основа професійної підготовки психолога (рос. мовою)	164
Додаток Б. Категорія «принцип додатковості» у глибинному пізнанні психіки	196
Додаток В. Імпліцитний порядок та його функціональна дієвість у глибинному пізнанні психіки	204
Додаток Г. Опредметнені засоби репрезентації психіки суб'єкта	217
Додаток Д. Глибинно-корекційна робота з респондентом А.	227
Додаток Ж. Глибинно-корекційна робота з респондентом І.	235
Додаток Е. Глибинно-корекційна робота з респондентом Т.	239
Додаток К. Глибинно-корекційна робота з респондентом Я.	246
Додаток Л. Глибинно-корекційна робота з респондентом К.	254
Додаток М. Листування З. Фрейда і А. Ейнштейна «Чому війна?»	264
Іменний покажчик	276
Література	278
Annotation	282

Анотація

Ідеї, покладені в основу монографії «Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми», корелюються з позиціями тих сучасних психологів, які прагнуть подолати академічні обмеження пізнання психіки сферою свідомого і шукають інші шляхи її дослідження. Ще Л. Виготський відстоював ідеї неокласичної психології, які підтримали у своїх працях Д. Ельконін (1989), А. Асмолов (1996), Л. Дорфман (1997), Д. Леонтьєв (2003) та ін. Ідеї монографії суголосні «постмодерністській психології» (Shatter, 1990).

Вектор руху психодинамічного спрямування – від статистичної позиції дослідження психіки людини – до психодинамічної. Психодинамічна теорія, яка є базовою у монографії, доводить єдність статичної та динамічної феноменів психічного в його архаїчній сутності. Поняття «динамізм» і «механізм» розглядаються як синонімічні, так і антонімічні водночас. Як стверджує С. Рубінштейн (1973), такі особливості характерні і свідомості. Науковець указував, що категорія свідомості є не лише абстрактною усвідомленістю, вона завжди є єдністю усвідомленого і неусвідомленого, свідомого і несвідомого, що пов'язано з великою кількістю перехідних станів, які й бере до уваги презентоване у монографії дослідження.

Психодинамічна парадигма формувалася групою дослідників упродовж понад сорока років. Провідний висновок полягає в тому, *що мотиваційно-смісловий потенціал суб'єкта в його архетипній сутності є центральною проблемою психології, яка об'єднує бінарність поглядів на психічне в життєвому і науковому, академічному і прикладному, традиційному і глибинному його розумінні*. Розгляд питання про мотиваційний потенціал архайзмів (які заявляють за себе в архетипній символіці) охоплює **подвоєні змісти, притаманні людині від народження, які мають не лише індивідуально-особистісну, а й філогенетичну природу**. Монографія висвітлює основні архайчно-динамічні тенденції психіки, а саме: комплекс Едіпа, вина, жертвовність, рабоволодарювання (та рабопідкореність) тощо. Особлива увага приділяється методам глибинного пізнання психіки в контексті виявлення мотиваційного впливу архайзмів на психіку суб'єкта. Процес розвитку людства пов'язаний із *просоціальними обмеженнями, що зумовлюють несвободу реалізації природних інстинктів*, які задають спонтанну активність психіки. Архаїчний спадок людства представляється у розрізі результатів дослідження можливостей пізнання цілісності психічного, його мотиваційно-сміслового потенціалу. Монографія доводить значущу роль архайзмів у особистісному становленні індивіда з характерним для них відтінком минулого, яке синтезується в категорії **«стражденисть»**. Останнє пояснює нашу увагу до психоаналізу тексту Договору на мазохістські взаємини, укладеного між Леопольдом фон Захер-Мазохом і Вандою фон Дунаєвою, що дало змогу об'єктивувати та дослідити активність тенденцій до самопокарання, зумовлених едіпальними залежностями із супутньою їм виною. Вивчення *мотиваційно-сміслових архайчних параметрів психіки* переконує у психологічній єдності людства на земній кулі. Робота доводить зв'язок

активності архаїчного спадку з архетипною символікою, спроможною об'єктивувати його мотиваційно-сміслові навантаження, яке піддається дослідженню за умов спонтанної поведінки суб'єкта. Тому останнє є базовою передумовою активного соціально-психологічного пізнання, що організовується гуманістичними принципами.

Аналіз архаїчного спадку людства у цій роботі буде конкретизуватися через категорію «морального мазохізму» (введену З. Фрейдом) та уточнену нами на дослідних результатах – «**платонічний мазохізм**». «Платонічний мазохізм» пов'язаний із деформаціями психіки, що включають архаїчні чинники, які започатковуються вже в перинатальному періоді розвитку дитини та посилюються за умов недосконалості виховавчих впливів на неї (у сім'ї та в соціумі). Останнє породжує суперечність як із природними потягами – Ід, так і з просоціальними вимогами до адаптивності індивіда.

Зміст монографії дає змогу розширити погляд на архаїчний спадок людства завдяки уточненню його детермінації чинниками едіпального походження, які зберігають мотиваційний потенціал еволюції розвитку людства в його просоціальному становленні. Архаїзми об'єднуються у феномені мазохізму, вивчення якого майбутніми психологами здійснюється на власному діалого-аналітичному матеріалі.

Центр уваги у цій роботі не охоплював побутові вияви психологічних негараздів, у яких, поза сумнівом, задіяні архаїзми, що активізують як забобони, комплекси, так і стабілізовані в онтогенезі форми поведінки, зокрема: заздрощі, ревності, тенденцію до самоімпотування психіки та меншовартість тощо. Зазначений контекст життєвих проблем людини влучно відображає вірш доктора психологічних наук, професора Є. Потапчука¹:

Часто буває, нас люди дивують:

Невпевнені² в собі, вельми гальмують,

Можуть покірність раба виявляти,

Або ж болюче когось діставати.

Надто соромляться, ніяковіють,

Чи ображають і дуже нагліють.

Здатні приниження різні терпіти,

Щоб паразитом на шії сидіти.

Буває ревнують чи спокушають,

В істерику бурну, раптом, впадають.

Прагнуть захоплення в нас викликати,

Чи в ролі жертви себе відчувати.

Страх свій дитячий садизмом долають.

Зверхність надмірну весь час виявляють.

Хочуть увагу людей привертати,

Чи в сірій масі – обличчя ховати.

¹ Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 86799 від 14.03.2019 р.

² Курсивом виділено – нами.

Всі ці реакції відображають
Травми психічні, що люди їх мають.
Кожній людині важливо це знати:
Комплекси здатні життя зіпсувати.

Тим, хто боротися з ними бажає,
Хай про дітей як найшвидше подбає!
Жертвою щоб різних травм не ставати
Дітям в любові потрібно зростати!

Наведений вище вірш заповнює прогалину презентації палітри особистісних проблем людини, яких ми будемо торкатися лише контекстно, через конкретику представленого в книзі психоаналізу в діалогічній взаємодії («психолог ↔ респондент»). Строго-дослідна, діалого-аналітична процедура в межах АСПП дає змогу констатувати індивідуальну неповторність вказаних вище проблем, які інтегруються з архаїзмами. Доказову базу забезпечують як стенограми, які нами піддавалися аналізу, що подано в текстах монографії та в Додатках. Факт дієвості архаїзмів у психіці людини сприймається на сьогодні без подиву, але ніхто у психології не розкрив цю проблему у строгій діалогічній взаємодії з респондентом, що відкрило для нас перспективу пізнання мотиваційно-архаїчного спадку людства та його впливу на психіку конкретної особи. Архаїчні аспекти психіки в науковій літературі якщо і піддавалися аналізу, то або в загально-філософських [10] або ж релігійних обрисах [29]. Саме цю прогалину компенсує монографія, яка доводить не лише енергетично-мотиваційний вплив архаїзмів на психіку суб'єкта, а й розкриває шляхи ослаблення неусвідомлюваних регресивних мотивів, що дисонують із просоціальними прагненнями особи до успішної самореалізації. Діалогічний психоаналіз феноменології заявленої проблеми доводить, що **універсальність архаїзмів** (та архетипної візуалізації) **заявляє себе лише в живій психічній реальності з характерною індивідуальною неповторністю** виявлення у кожної конкретної людини, якої досі не торкалися вчені-дослідники архаїчного спадку людства.

Вступ

Людина сама себе створює... як суб'єкт індивідуального й історичного розвитку. Це і є головним предметом дослідження в сучасній психології

В. Роменець

Книга «Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми» дає змогу поглибити розуміння неусвідомлюваних детермінант, які синтезуються з онтологічними надбаннями суб'єкта, що асимілюються зі спадковими універсальностями, характерними людству. Раніше ми звернули увагу на «універсальні закони функціонування сфери несвідомого, що співвідносні із законами Всесвіту» (Додаток А). Дієвість архаїзмів у психіці людини доведена ще з часів З. Фрейда. Передусім це комплекс Едіпа: сновидіння, що продукуються механізмами символізації (згущення, зміщення, натяк тощо) та тотемізм, який представлено у роботі «Тотем і табу» [57].

Вільні асоціації (як і тлумачення сновидінь) у класичному психоаналізі не були зорієнтовані на розкриття об'єктивних параметрів психіки, що задаються несвідомим, як це відбувається у процесі активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Глибинне дослідження психіки здійснювалося нами у груповій формі та мало орієнтир на професійну підготовку майбутніх психологів, що *потребувало побудження їхньої спонтанної самоактивності*.

Самоплинна активність особи сприяє об'єктивуванню у сферу спостереження (самоспостереження) латентних чинників, які мають здатність трансформуватися в опредметнені презентанти зі збереженням інформаційних еквівалентів. Дослідна орієнтованість на невимушену поведінку майбутніх фахівців-психологів потребувала каталізації процесу АСПП візуалізованими і, водночас, індиферентними засобами (у достатній кількості) для актуалізації процесів самопрезентації особи. Вільний вибір учасниками АСПП засобів опредметненої самопрезентації мотивується латентним потенціалом, що сприяє вивченню проблеми архаїзмів у процесі аналізу феноменологічного фактажу, презентованого у стенограмах. Факт уведення візуалізованих засобів у психоаналітичний процес пізнання є виправданим ще й через символічну образність мови несвідомого. Поза врахуванням цього факту ми не бачимо перспектив пізнання латентно-мотиваційного впливу архаїзмів на активність психіки людини.

Саме науково-дослідний інтерес до архаїзмів зумовив уведення прийому малюнків «Тату вини» та «Власне тату» з наступним їхнім психоаналізом. Гіпотеза: малюнки тату сприяють синтезованій презентації психіки у сплетінні онтогенетичних та філогенетичних чинників, а пропозиція підбору до них репродукцій художніх полотен задає подвійне опосередкування власної психіки: (1) психомалюнком «тату»; (2) підбором *до нього* (а не до свого Я) репродукцій картин. Останнє ослаблює периферійні захисти з їхньою можливістю деформувати реальність; підвищує об'єктивність та діагностико-

кореляційну ефективність діалогічної взаємодії психолога з респондентом. На окрему увагу заслуговує і той факт, що респондент здатний розмістити (ранжувати) створений і підібраний візуалізований матеріал за ступенем його емотивної значущості для нього, за чим криється дієвість імпліцитного порядку, що характерний психіці. Останнє явно сприяє нівелюванню периферійних захистів, зокрема імперативу опорів.

Ми солідаризуємося з позицією К. Юнга щодо *мистецтва, яке, за його твердженням, пробуджує архетипний потенціал особи через емотивність сприйняття картини*. У людей спостерігаються характерні виявлення узагальненості сприйняття «картинами», розкриття семантики яких потребує діалогічного психоаналізу, котрий виявляє диференційованість та пріоритетність смислових параметрів. Швидкість та легкість виконання завдання підбору респондентом репродукцій для самопрезентації (в контексті психомалюнків тату) вказує на передготовність психіки до перекодування ідеальної реальності у матеріалізовану, спостережувану (площина предметного світу). Фізик В. Паулі наголошував на значущості «картин-архетипів» для наукових відкриттів. Він указував, що в розвитку наукових ідей розуміння становить тривалий і складний процес, який приймає раціональне формулювання за рахунок попереднього опрацювання їхнього змісту в несвідомому. Організаційну роль у цьому відіграють архетипи. Вони є тим необхідним містком, який перекидається від *чуттєвого сприйняття* до ідей, і є важливою передумовою для виникнення природничо-наукової концепції [4; 12].

У процесі глибинного пізнання (за вищевказаною методикою) спостерігається злиття особистісних властивостей індивіда з трансперсональними, надособистісними. Згадаймо позицію Е. Ноймана, який вказував, що «... свідомою людиною – це пізній продукт, структура якого вибудована на більш ранніх особистісних стадіях розвитку людства, від яких його свідомість відділялася крок за кроком» [26, с. 30]. На нашу думку, це відділення безпосередньо пов'язане з *трансформацією образно-чуттєвого сприйняття у вербальне*, що й спонукало нас до поєднання візуалізованої репрезентації учасника АСПП з діалогічною взаємодією, яка сприяла *оживленню*, наповненню репрезентантів емотивним змістом.

С. Гроф у праці «Космічна гра» зазначав, що для розуміння психіки «важливо враховувати як пренатальні її аспекти, так і трансперсональні» [8, с. 25]. Ідея космічної єдності людства представлена і у працях відомого українського вченого В. Татенка: «... психічне розглядають як мікрокосм, що за своїми масштабами, інтенціями, потенціями, а також прихованими таємницями не поступається, а в чомусь навіть переважає великий Космос, несучи в собі його образ» [41, с. 5]. Учений правомірно вказує на причетність психіки до «успадкування» (збереження архаїзмів), що й пояснює «... різноякісність самого психічного. Так, до психічних феноменів відноситься широкий діапазон явищ – від елементарної подразливості, чутливості до вищих виявів свідомості, поривань людської душі й злетів людського духу» [там само, с. 6].

Хоч психологія як наука дістала визнання порівняно недавно (у другій половині ХІХ ст.), формування психіки (як і її пізнання) має більш давню

історію. Останнє синхронізується як із думкою класика історії психології В. Роменця [36; 37], так і з науковим доробком відомого українського психолога А. Фурмана, який методологічно торкається категорій усвідомлення світу, його символічної сутності, що потребує врахування наявної двоїстості; потаємного змісту (окрім очевидного) вчинку та думки, що й **спонукають до пошуків нових шляхів психологічного пізнання**, бо *«за зовнішнім приховується внутрішнє, а істинність пізнається через зіставлення протилежностей»*. **Народ створює символічні образи, які засвідчують, що людина має змогу пізнання аж до архетипних глибин»** (виділено нами) [59, с. 19].

Важливо зауважити, що **архетипи є провідниками у процесі символізації архайчного спадку**. Багаторічний досвід переконує, що архетипи володіють не лише можливістю візуалізації змісту психіки суб'єкта, а й *здатністю об'єктивувати логічність та впорядкованість* психіки в її цілісності. Останнє засвідчує архетипну здібність перекодування ідеальної (психічної) реальності у матеріалізовану із збереженням інформаційних еквівалентів [2; 33].

Пізнання глибинних параметрів психіки потребує уточнення дослідної платформи, яка, окрім спонтанності поведінки та візуалізації, спирається на архетипну здатність психіки до перекодування ідеальної психічної реальності в матеріалізовану. Враховується і той факт, що *сміслові параметри психічного* незмінно пов'язані з несвідомим, тому ніколи не можуть бути представленими прямолінійно (текстово), і тому потребують діалого-дослідної розлогості в часі.

Наша мета – дослідно вийти на особистісну проблему (внутрішню суперечність), яку переживає суб'єкт, та вивчити її джерела, що і входить у задачі «психологічної служби», яка розвивається в Україні під керівництвом В. Панка [27; 28]. Об'єктивування суперечностей психіки сприяє самопереконанню суб'єкта в необхідності корекційних змін. Пізнання вказаних особистісних проблем, як доводить практика, є можливим за умов діалогічної взаємодії у системі «Психолог ↔ Респондент» («П ↔ Р»). Процес взаємодії спирається на «принцип додатковості», який ми ввели у психологію (через наявність функціональної асиметрії двох сфер психіки) у двох різновидах: (1) принцип *«невід'ємності сфер свідомого і несвідомого»* та (2) принцип *«із іншого»*. Це дає змогу психологу розгортати дослідження на спостережуваній площині, побуджуючи запитаннями імпульс активності «іншої сфери» (несвідомого). У цьому сутність діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Ведучий АСПП зобов'язаний уміти прочитувати смисли, що слугуватиме передумовою адекватної постановки запитань. Це і є центральна ланка ланцюга формулювання запитань психологом до респондента. Діалог сприяє накопиченню сутнісного матеріалу, який лише у своїй сукупності, за умов інтерпретаційно-поздовжнього аналізу, дасть змогу (через інтерпретацію) об'єктивувати особистісну проблему суб'єкта.

Указане вище доводить той факт, що у **глибинному пізнанні особлива функція відводиться діалогу**. Вкажемо окремі важливі його особливості:

- «оживлює» обраний суб'єктом візуалізований презентант, сприяє наповненню його емотивно неповторним змістом;
- синтезує свідоме і несвідоме у спонтанній активності суб'єкта завдяки запитанням психолога, що породжують імпульс активності респондента;
- спирається на прерогативу «самоплинної» активності респондента і перспективу діалогічного «слідування за ним» до моменту накопичення поведінкового матеріалу для його інтерпретації;
- сприяє смисловій співвіднесеності накопиченого поведінкового матеріалу з подальшим інтерпретаційним узагальненням.

Може виникнути запитання: «А до чого тут архаїзми?», про що йшлося вище. Архаїзм є всеприсутнім явищем, яке інтегрується як із онтогенезом психіки суб'єкта (що задає мотивацію та спонтанну ініціативу), так і з філогенезом (архаїчним спадком), що синтезується в базові форми захисту. Сенси, про які йшлося, психолог має вміти узагальнювати на засадах **співвіднесеності** актуального поведінкового «па» з усім попереднім, уже отриманим поведінковим матеріалом (поздовжній аналіз). Мотиваційні чинники архаїчного походження є неусвідомлюваними та важкодоступними осягненню суб'єктом, що не заважає імперативу їхньої активності, як передумови пізнання.

Багаторічні дослідження здійснювались у форматі психодинамічної парадигми, що дало змогу встановити **провідні мотиваційно-архаїчні чинники**, якими є *едіпальні залежності* (комплекс Едіпа), що мають виявлення у феномені вини. **Вина латентно зберігає провідний стрижень зв'язку з Едіпом, на який «нанизуються» інші архаїзми** (жертвопринесення, рабоволодарювання та рабопідкореність). Монографія відкриває особливу значущість категорії «мазохізм», як інтегратора архаїчного спадку.

Нам удалося поглибити розуміння феномену мазохізму в процесі психоаналізу Договору, укладеного між Леопольдом фон Захер-Мазохом і Вандою фон Дунаєвою, завдяки виявленню заданості впливу едіпальних залежностей особи на активність глибинних чинників. Лейтмотивом для Ванди Дунаєвої були каральні тенденції, притаманні їй психіці, задані гріхопадінням батька. Тому енергія мортідо набула домінантності в *жорстокості виявлення ставлення до «батька»*. У Захер-Мазоха проглядається *самокаральна лінія поведінки*, зумовлена безсиллям перед смертю матері (яку він безмежно любив) і неможливістю знайти їй гідне інтимно значуще заміщення. Психоаналіз Договору дав змогу визначити едіпально-лейтмотивні лінії поведінки обох його сторін крізь призму едіпальних мотивів, що знайшли притулок у мазохістських взаєминах. Загальний аналіз Договору вказує на дієвість едіпальних чинників, за яких **вина зумовлює характер взаємин, залежних від архаїчних тенденцій: рабоволодарювання ↔ рабопідкорення; жертвовність ↔ домінантність; свобода ↔ її обмеження (самообмеження); звинувачення ↔ схильність брати вину на себе**.

Указані вище провідні чинники мазохізму виявляються і в побутовій свідомості людей із похідними архаїчно-емотивними утвореннями, зокрема: прагнення сили (комплекс Наполеона), заздрощі, ревності, забобони, страхи,

вендета (кровна помста), нарцисизм, альтруїзм, прагнення допомагати (як форма ствердження власних переваг). Монографія зцентрувала увагу на психоаналізі емпіричного матеріалу глибинного пізнання, який відкрив перспективи послаблення побутового погляду на особистісні проблеми та вивів на авансцену латентні рівні архаїзмів.

Багаторічна психоаналітична робота з людьми, які перебувають у межах психічного здоров'я (студенти психологічного факультету), доводить, що *феномен мазохізму*, більшою чи меншою мірою, є породженням процесу соціалізації людства, каталізованим фактом «табу на інцест», зокрема тотемізмом (З. Фрейд).

Видається, що Захер-Мазох і Ванда не уявляли собі до якого енергетичного річища каналізації енергії архаїзмів вони потрапили укладанням Договору на мазохістські взаємини. Вказаний договірний акт невидимо для укладачів був націлений на послаблення внутрішньої напруги, заданої психічними травмами кожного із них, які мали Едіпальне походження. Аналіз проблеми мазохізму дав змогу поглибити розуміння чинників позадосвідної заданості спонтанної активності суб'єкта, архаїчно зорієнтованої на самостражденність.

Факт того, що у психіці людини є тенденції, які пов'язані із самопокаранням та самоімпотуванням енергії, ми констатували давно, щоправда без чіткого акцентування уваги на мотиваційно-архаїчній складовій (див. праці: «Агресія» (2006), «Тенденція до психологічної смерті» (2008), «Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта» (2015)). Переорієнтування вектора агресії на себе самого зумовлює *психологічне омертвіння*, самодепривування та відчуття спустошеності. Тенденція до самоімпотування психіки вступає в суперечність як із необхідною соціальною активністю суб'єкта, так і з інстинктом життя». Семантичний контекст заявленої проблеми відображають віршовані рядки академіка НАПН України В. Моляка:

Усередині все помертвіло,
і немає для суму межі:
бачу тіло, саме тільки тіло,
тільки тіло одне, без душі.

І життя з анатомкою схоже,
коли їсть суєта все до тла,
коли дивляться хижо й вороже –
бачиш тільки навколо тіла.

Затремтиш, піт проступить холодний,
крижаний наче приймеш душ –
скільки їх безнадійних ходить,
людських, так, але мертвих душ.

Хто убив їх? Чи все самогубці,
що конали в брехні й почуттях?
Розгубили себе, розміняли

по базарах, на службах, в шинках.

І не рідко я жах відчуваю,
Коли правди не бачу ознак.
хтось гаса, і кричить, і співає,
але видно одразу: мертвяк.

Тим, кому знайомі представлені вище стани, варто переорієнтуватися на більш оптимістичну позицію, в якій особливе значення має початок дня:

Настане ранок – посміхнись!
І кожен день цінуй як диво!
Навколо себе озирнись:
Скажи собі, що ти – щасливий!

Створи колекцію з удач,
Забудь проблеми і печалі.
І ворогів своїх – пробач.
І злі думки – жени подалі...

Збагни нарешті – все мине
Навіщо ж сили витрачати?
Життя прекрасне... бо одне...
Й його не варто марнувати!³

³ Вірш – О. Каспарович. Режим доступу: <http://www.nastunya.com/ua/journal/910/>

1. Проблеми глибинного пізнання психіки⁴

Монографія презентує нероздільну єдність психодинамічної методології і практики глибинного пізнання психіки за використання методу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), який спроможний надати допомогу у підготовці майбутніх психологів. Відзначимо важливі аспекти групового процесу АСПП. Окрім уведення спеціальних групових принципів, які є загальновідомими, провідна роль відводиться діалогу психолога з респондентом (далі – «П ↔ Р»). Психокорекційний діалог передбачає невід'ємність та, водночас, незлиттєвість позицій [П і Р]; забезпечує діагностико-корекційний зв'язок психолога з респондентом, динаміка якого задається діагностичною прицільністю запитань П., що побуджують енергетичний імпульс спонтанної активності Р. Психодинамічна корекція загострює проблему розвитку вмінь психолога прочитувати **смісл** відповідей респондента, що сприяє відточенню навичок здійснення **співвіднесеності** проміжних смислових параметрів напрацьованого поведінкового матеріалу з останнім висловом респондента. Природа смислів незмінно узгоджена з інформаційними еквівалентами, на яких базується функціонування мозку людини [2; 40]. Інформаційна еквівалентність незалежна від форм самопрезентації суб'єкта (вербальна чи невербальна). Останнє пояснює необхідність як діагностико-корекційного діалогу, так і опрідметненої самопрезентації (з використанням каменів, фарфорових фігурок, пісчаниці, психомалюнків, репродукцій художніх картин тощо).

Монографія порушує важливі питання мотиваційно-смислових аспектів глибинного пізнання психіки в її цілісності (свідоме / несвідоме). Метод активного соціально-психологічного пізнання спирається на архетипну сутність психіки, яка синхронізується зі здатністю до перекодування ідеальної (психічної) реальності в опрідметнену. Архетип є універсально-невід'ємною складовою психіки людини, що виявляється у її можливостях візуально об'єктивувати результати самоопрідметнення у площину сприйняття.

Методика дослідження. Класичний психоаналіз вибудовував процес лікування людей на вільних вербальних асоціаціях, тлумаченні сновидінь тощо. Психодинамічне ж дослідження орієнтоване на пізнання внутрішніх тенденцій психіки за передумови забезпечення спонтанної активності суб'єкта, яка передбачає використання опрідметнених засобів її опосередкування. Водночас людина не обмежена у виборі презентанта з розмаїття пропонованих їй. Якщо ж це авторський (власно виконаний) тематичний⁵ психомалюнок, то він має зберігати орієнтованість на тему, задану психологом, або ж на вільну, вигадану тему респондентом. Інструкція орієнтує на власне внутрішньо-емотивне побудження (імпульс), що є провідним чинником активності.

⁴ У співавторстві з кандидатами психологічних наук, доцентами: **Л. Галушко, Л. Драголою, І. Євтушенко, О. Педченко, О. Полянничко.**

⁵ Тематика охоплює найрізноманітніші аспекти життя суб'єкта [див.: 64; 65].

Активне соціально-психологічне пізнання організовується принципами його функціонування [див.: 66, с. 125 – 128] та користується різними методиками [42 – 47; 63 – 83], посеред яких особлива роль належить *діалогу*, вірніше, діалогічній взаємодії психолога з респондентом («П ↔ Р»), на чому ми зупинимося детальніше. Діалог сприяє емотивному «*оживленню*» вільно обраного респондентом презентанта (малюнок, модель із каменів, іграшки, ліпка тощо), що є передумовою отримання діагностико достовірного (інформаційно потентного) поведінкового матеріалу для його подальшої інтерпретації. Об'єктивування несвідомих чинників спонтанної активності суб'єкта передбачає орієнтованість аналітичного погляду на ітеративність (повторюваність), інваріантність (незмінність) вербально-невербальних форм поведінки респондента.

Отже, опредметненість презентантів сприяє об'єктивності діалого-психоаналітичного процесу, що підвищує достовірність глибинного пізнання у зв'язку з нівелюванням суб'єктивізму, породжуваного системою периферійних (ситуативних) психологічних захистів. Особливо важливими для пізнання психіки є *базові захисти*, що синтезують енергетичну потентність архаїзмів. АСПП орієнтоване на пізнання позадосвідних утворень психіки, які є неконтрольованими свідомістю суб'єкта та потребують глибинного пізнання. Ситуативні захисти нівелюються в АСПП введенням відповідних прогуманістичних принципів, що створюють психологічну захищеність учасників групової взаємодії, яка забезпечується усталеністю атмосфери взаємopідтримки, взаєморозуміння та взаємоприйняття. До основних принципів належать: довіра, щирість, прийняття людини такою, якою вона є, відсутність осуду, критики, порад, оцінок у чорно-білих категоріях тощо.

Указані передумови оптимально-психологічної організації АСПП полегшують побудження спонтанної активності респондента (учасника діагностико-корекційного процесу), що сприяє пізнанню *базових форм психологічного захисту*. Базові захисти, хоч і набувають індивідуалізації у кожної особи, зберігають універсальність зв'язків із архаїзмами у їхній причетності до базового конфлікту психіки «життя – смерть».

Об'єктом пізнання в АСПП є психіка конкретної людини в її індивідуалізованій цілісності, що виявляється в емоційній, когнітивній та поведінковій формах активності за умов *використання (у процесі аналізу) опредметнених (об'єктивних) засобів візуалізованої репрезентації суб'єкта*.

Метод активного соціально-психологічного пізнання реалізується на методологічних засадах психодинамічної парадигми [63; 66; 70]; є цілісною системою, що охоплює розмаїття методик, які реалізуються згідно з вимогами «*позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні її розвитку*». Спонтанність і невимушеність поведінки суб'єкта є невід'ємною характеристикою глибинного пізнання, як і вільний вибір суб'єктом того чи того допоміжного засобу (який сам собою має бути індиферентним, нейтральним для нього), що задає свободу механізму перенесення. Вільний вибір самопрезентації сприяє виявленню внутрішньої мотивації. Самодетермінація заявляє за себе у формі неусвідомлюваного,

внутрішнього спонукання людини до активності, яка не передбачає ні заохочення, ні покарання. Спонтанність поведінки є невід'ємною передумовою відтермінованого й опосередкованого результату інтерпретаційного узагальнення поведінкового матеріалу в його сукупності.

Розгляд проблеми архаїчного спадку людства, яка є важливою, зумовлює центрування дослідницької уваги на категорії «мотив» (англ. – incentive), що тлумачиться як «матеріальний або ідеальний “предмет”, який спонукає і спрямовує на себе діяльність людини, заради чого вона відбувається» [5, с. 371]. Відомо, що в людини можуть виникати стани побудження «до активності» навіть поза її свідомою волею. За цим стоять латентні чинники, пов'язані з архаїзмами, що взаємопов'язані з потягами Ід, що зумовлюють активність суб'єкта.

Сфера пізнання мотиву в діяльнісному підході асоціюється (за висловом О. Леонтьєва) з «опредметненням потреби». У глибинному пізнанні «опредметнення» мотивів поведінки є базовим принципом актуалізації архетипних здібностей суб'єкта до самоплинного перекодування психічної (ідеальної) реальності у візуалізовану із збереженням «інформаційних еквівалентів». З огляду на відоме твердження біхевіористів *«Науково пізнавати можна лише те, що виявилось назовні»*, ми знаходимо дотичність академічного та психодинамічного підходу до пізнання психіки.

Сутнісною рисою глибинного пізнання є його зосередженість на об'єктивуванні в площину спостереження тих мотивів, які не можуть прямолінійно заявити за себе⁶. Метод АСПП centruє увагу на пошуках непрямих форм актуалізації внутрішніх, латентних мотивів. Цим глибинний підхід до розуміння мотиву кардинально відрізняється від біхевіоральної позиції, орієнтованої на безпосередню актуалізацію біологічних інстинктів, що каталізуються й одночасно контролюються дослідником за типом «стимул → реакція» ($S \rightarrow R$). Отже, розуміння мотиву, згідно з *О. Леонтьєвим*, як *«опредметненої потреби»* цікавить нас із позиції можливостей перекодування неусвідомлюваних, прихованих мотивів у візуалізовано-символічні форми. Глибинне пізнання стверджує непродуктивність прямолінійних шляхів стимулювання вияву латентних потреб у площину спостереження. Саме цим психоаналітичний процес пізнання психіки істотно відрізняється від інших наукових напрямів дослідження психічної реальності. Спонтанна активність людини об'єктивується внутрішнім спонуканням, що зумовлює розв'язання двох завдань: заявити за себе (що зменшує енергетичну напругу) і зберегти невидимим смисл такої активності. **Тому процес глибинного пізнання спирається на професійне мистецтво психолога в його можливостях декодування «інформаційних еквівалентів» суб'єкта через прочитування смислів напрацьованого матеріалу. Останні стимулюються латентними мотивами, що недоступні адекватній вербалізації.**

Водночас, якщо за кадром залишити «семантику декодування», то глибинний процес постане як звільнення психіки від енергетичних осередків

⁶ Це стосується як архаїзмів, так і витіснених потягів, що зумовлено цензорським контролем Супер-Его.

(фіксованих слідів минулого), які стимулюють неконтрольовану активність Я, яка лише побічно узгоджується з необхідностями актуальної ситуації. Розпізнати останнє ми можемо у процесі діалого-аналітичної взаємодії в системі «П ↔ Р» з опорою на опосередковані інформаційні «вісники».

Важливо враховувати, що несвідоме буває різних видів: *репродуктивне* – навички поведінки, які енергетично полегшують людині життя; *передсвідоме* – ґрунтується на синтезі витіснених імпульсів; вроджене *несвідоме (Ід)* – інстанція потягів, які мирно співіснують між собою незалежно від їхнього розмаїття енергетичної спрямованості. Остання форма несвідомого є найближчою до архаїзмів, і без її участі не відбувається формування передсвідомого: імпульси Ід наражаються на цензуру Супер-Его, що й актуалізує витіснення в єдності з опорами.

Отже, до формування **передсвідомого** причетна підструктура психіки Супер-Его, яка зумовлює витіснення імпульсів Ід зі свідомості у випадку їхньої суперечності інтересам Я (Его). Онтогенетично саме так складаються (формуються) енергетичні передумови мотивації, що стимулюють спонтанну активність поза контролем свідомості. Філогенетичні (архаїчні) надбання не входять в актуальне поле свідомості суб'єкта, вони є несвідомими, а значить, і не відомими Я. Саме тому доводиться докладати зусилля для їхнього контекстного (опосередкованого) пізнання в діалого-аналітичному процесі.

Забезпечення результативності АСПП передбачає врахування базового несвідомого – **Ід**, яке задає психіці енергетичну потентність. Ця інстанція стимулює мотивацію актуалізацією потягів Ід у життєдіяльності суб'єкта. Імпульс виражає «динаміку потягу, який виявляє активність через певне внутрішнє спонукання» [18, с. 163]. Сам собою потяг задає «динамічний процес, під час якого деякий тиск енергетичного заряду підштовхує організм до певної дії – до об'єкта потягу» [там само, с. 77]. Ід є успадкованою інстинктивною підструктурою психіки, специфічним резервуаром енергії.

У глибинно-психодинамічному ключі ми працюємо зі сферою *передсвідомого*, що базується на витіснених потребах, енергія яких зумовлює *мотив*. У традиційному тлумаченні мотивація більше залежна від зовнішніх «пропозицій», тому **поза дослідницькою увагою залишалися опосередковані (латентні) шляхи її співвіднесеності з потребою**. Ми враховуємо той факт, що витіснені осередки енергії «не стоять на місці» – іррадіюють і синтезуються в процесі домінантної конкурентності їхніх енергетичних пріоритетів. Результат такого синтезу відображає категорія «позадосвідне» (див.: [1; 70]). Категорія позадосвідного є, з одного боку, ширшою ніж архаїзми, а з іншого – більш звуженою, через її індивідуалізованість.

Ми вказали на зв'язок витіснених потреб із мотивом, проте він не є прямолінійно заданим, адже «акт поведінки може бути полімотивним і побуджуватися декількома потребами», – на це вказував ще О. Леонтьєв [22, с. 20] у діяльнісному підході розуміння психіки. В умовах полімотивованості важливо виділити *провідний мотив*. У *мотиві*, крім спонукання і спрямування активності, виникає, як відзначав О. Леонтьєв, **особлива смислотворна функція**, яка виражається в «**особистісному смислі**»

як «усвідомленому внутрішньому виправданні діяльності» [5, с. 371], тобто розумінні її доцільності. Завдяки прогресивним поглядам Л. Виготського і О. Леонтьєва **смысл** був переміщений зі *сфери свідомого на майданчик життя*, а це уже прогресивний початок наближення до адекватного розуміння психіки. Водночас, цього було недостатньо для того, щоб **смысл** міг бути *співвіднесеним* із контекстом цілісної психіки.

Смысл у діяльнісному підході прийнято визначати як «результат відображення суб'єктом відношень, що існують між ним, і тим, на що спрямовані його дії. ...саме відношення мотиву до мети породжує особистісний смысл, за О. М. Леонтьєвим» [5, с. 623]. Д. Леонтьєв уточнює: «Смислові структури є видозміненими формами життєвих ставлень суб'єкта» [23, с. 126]. Зважаючи на представлене вище визначення смислу, ми відчуваємо незаповнену прогалину між спрямованістю методів на *пізнання мотивації свідомості* і методами пізнання психіки в її цілісності, що передбачає базово *іншу* дослідну платформу. Тому АСПП не стільки орієнтоване на категорію **ставлення** (що є прерогативою свідомості), як на категорію **співвіднесеності смислових параметрів** отриманого поведінкового матеріалу, що передбачає позовжній аналіз психологом поведінки учасника АСПП, за умов інтегрування смислових навантажень. Тому важливо підкреслити, що категорія *ставлення* (на яку спирався О. Леонтьєв) поступилася місцем у психодинамічному підході розумінню категорії **співвіднесеності** внутрішнього «інтересу» суб'єкта з його поведінковим фактажем.

Глибинне пізнання мотиваційного складника активності суб'єкта наражається на «академічне» нерозуміння відсутності можливостей прямолінійного спостереження потреб у зв'язку з їхньою неусвідомлюваністю суб'єктом. Останнє зумовлено витісненнями та латентністю їхнього існування. У такому випадку латентні *потреби* перебувають під блоками опорів, що виключає будь-яку прямолінійно-дослідну дотичність до них. Психологічний захист наближує людину до бажаних ілюзій через відступи від реальності. Як наслідок, взаємозв'язок у системі «*потреба і мета активності*» *втрачає стійкість* та не є однозначно визначеним, що зумовлює необхідність використання опосередкованих (візуалізованих) засобів та контекстних шляхів діалогічного аналізу, характерного глибинному пізнанню в АСПП.

Енергетичний потенціал *системи психологічних захистів* у його адекватному розумінні передбачає диференціацію мотивів, серед яких важливим є «**провідний мотив**». Розв'язання вказаної категорії ускладнюється феноменом «*хибного кола*», що породжується захистами, до яких відносяться і такі механізми, як «витіснення» та «опори». Оскільки захисти зумовлюють суб'єктивізм психіки із супутньою йому деформацією соціально-перцептивної реальності, виникає необхідність упровадження в дослідницький процес об'єктивних (візуалізованих) засобів, *які потребують емотивного оживлення, що індивідуалізує та наближує їх до «мови» несвідомого*. Опосередкованість процесу АСПП сприяє забезпеченню об'єктивності науково-глибинного пізнання мотиваційно-архетипного потенціалу психіки.

Важливим є розуміння *смислів*, що є дотичними до *інваріантності архайзмів*, у їхній здатності бути «над конкретикою образу». Відомо, що будь-який текст – носій смислів. У глибинно-пізнавальному процесі АСПП послідовно напрацьовуються лише окремі ланки поведінки, інтерпретація яких передбачає увагу не до готового тексту, а до співвіднесеності з діалогічним ланцюгом. «Текст» в АСПП незмінно є метафоричним, пов'язаним з окремими інтерпретаційними акордами, що задаються блоками поведінкового фактажу в системі «П ↔ Р». «Текст» в АСПП еволюціонує залежно від інтерпретаційних узагальнень, підсумовування інформаційно-діалогічних «па» з характерною для них гнучкістю, рухливістю, динамічністю та з посиленням здатності до особистісних змін. Тому динамічність визначення смислових параметрів поведінкового матеріалу в групах АСПП відбувається в процесі *співвіднесеності* інформаційних одиниць⁷ діалогічної взаємодії, а не на готовому «тексті», як це властиво герменевтиці. У цьому полягає особливість визначення смислових, мотиваційно-латентних факторів глибинного пізнання. Респондент має свободу спонтанного реагування, яке побуджується смислом запитань психолога, а не визначеністю їхнього «тексту». Питання каталізують активність лише в разі адекватності діагностики смислових аспектів поведінки респондента психологом, що зумовлює кореляційно-смыслову відповідність активності з обох сторін («П ↔ Р»).

Активне соціально-психологічне пізнання можна назвати мотиваційно-глибинним процесом, який сприяє розширенню інформованості Я, що зміцнює адекватність самоусвідомлення особи. У взаємодії психолога з респондентом зберігається пріоритет ініціативи останнього, психолог же «слідкує за ним», спираючись на перевірений багаторічною практикою постулат **«психіка знає все»** (не знає лише Я). Ми солідаризуємося з У. Джемсом у його твердженні, що «наше Я подвійне: з одного боку, пізнає, а з іншого – створює пізнавальну платформу» [9, с. 135]. **З одного боку – Я, а з іншого – психіка в її цілісності (свідоме / несвідоме)**. Тому вся система активного соціально-психологічного пізнання націлена на розвиток рефлексивних здібностей суб'єкта і розширення меж його самоусвідомлення. *Онтогенетичне і філогенетичне надбання психіки є невіддільні. Вони перебувають в архетипно-інтегративній єдності*, що виражається в смислових параметрах образно-візуалізованої репрезентації суб'єкта.

Ставлення особи до специфіки того, що відбувається в АСПП, має значення для адекватності сприйняття нею запитань психолога та надання відповідей на них; важливою є продуктивність напрацювання проміжних ланцюгів діалогу, що використовується в подальшому інтерпретаційному аналізі матеріалу в його сукупності. Формулювання запитань психологом респонденту спирається на синтез семантики окремої ланки діалогу з результатом *співвіднесеності* її з усім попереднім матеріалом діалогічного процесу. Категорія **співвіднесеності** орієнтована на інформаційно-аналітичний синтез ланок діалогічного ланцюга сукупного поведінкового

⁷ «Одиницею» є «запитання – відповідь» і їхня сукупність у темпоральному (протяжному в часі) форматі.

матеріалу, отриманого в безперервній взаємодії «П ↔ Р». Діалогічний процес охоплює латентно задану інтегрованість активності поведінки суб'єкта з архаїчним змістом, який презентується в архетипних смислах символів. Ланцюжок «запитання – відповідь» вибудовується на засадах **процесуальної діагностики**, яка є нерозривною з корекцією. Базовим для АСПП є темпоральність (часова протяжність) процесу діагностико-корекційного діалогу, який спирається на об'єктивність використовуваних допоміжних, опредметнених засобів. Увесь процес АСПП (незалежно від конкретики методик) *підпорядкований законам «позитивної дезінтеграції психіки суб'єкта та вторинної інтеграції на більш високому рівні її розвитку»*, який реалізується на засадах єдності процесуальної діагностики з корекцією.

Основою глибинно-психологічних досліджень є не лише психодинамічна теорія (методологічно-професійна культура ведення діагностико-корекційного діалогу), а й «жива» канва відповідей респондента на поставлені психологом запитання та «прочитування» смислів на основі співвіднесеності усього поведінкового матеріалу. У цьому полягає головна цінність діалогічної процесуальності діагностики в АСПП, що спирається на архаїчно-психологічний потенціал кожної особи в його архетипних можливостях перекодування ідеальних (психічних) реальностей у матеріалізовані. Саме діалогічний процес виявляє енергетичну пріоритетність, домінантність тих чи тих аспектів психіки, а інтерпретаційне узагальнення результатів сприяє виявленню «логіки свідомого» та «логіки несвідомого» у асиметричності їхнього вектору спрямованості. Розуміння останнього складає передумову розв'язання особистісної проблеми людини (внутрішньої стабілізованої суперечності).

Глибинне пізнання враховує той факт, що несвідоме не піддається пізнанню за «один раз», а передбачає поздовжній аналіз напрацьованого діалогічного матеріалу. Тому важливо забезпечити порційність і багаторівневість діагностико-корекційного процесу, якість якого залежить від володіння психологом уміннями ймовірного прогнозування. Важливою є також рефлексивність респондента, що певною мірою залежить від наявності досвіду участі в груповій роботі (вперше чи неодноразово). Постановка запитань психологом актуалізує імпульс енергії (активність) респондента, що в сукупності задає перспективу пізнання стабілізованого, мотиваційно-сміслового базису його поведінки. Запитання психолога залежать як від відповідей респондента, так і від його особистісно-професійних здібностей до узагальнення діалогічного матеріалу в його сукупності.

«Нитка Аріадни» в цьому випадку залежить як від методологічної грамотності психолога, його адекватної чутливості до смислів (точності їхнього тлумачення), так і від діагностичної коректності та прицільності постановки запитань в обхід опорів, або ж пом'якшення їх та нівелювання. Адекватність глибинного пізнання передбачає розуміння як «невіддільності» сфер свідомого та несвідомого, так і їхньої функціональної асиметричності.

Багаторічний досвід глибинно-корекційного пізнання психіки доводить можливості оптимального об'єктивування мотиваційно-сміслових параметрів психіки в діалогічній взаємодії «П ↔ Р» за посередництва візуалізованих

засобів *репрезентації суб'єкта*, тобто власного наповнення емотивним сприйняттям їх респондентом. Определені презентанти проходять шлях «оживлення» і у такий спосіб трансформуються в репрезентанти, тобто помічники, які набувають посередництва між двома сферами психіки, що сприяє ретроспективному об'єктивуванню «слідів» минулого досвіду. Внаслідок цього презентант набуває смислової потентності, яка враховується ведучим психологом в інтерпретації.

Конкретизація смислових параметрів глибинного пізнання можлива лише за умов наявності позовжнього аналізу, з орієнтованістю на ітеративні, інваріантні характеристики отриманого діалогічного матеріалу. Отже, глибинне пізнання передбачає обопільність активності: професійно орієнтовані зусилля психолога на побудження імпульсу спонтанності респондента. Тому невіддільними складниками процесу АСПП є символізація, метафоризація, опредметненість, опосередкованість, порційність та багаторівневність діалогічної взаємодії, яка спирається на ймовірнісне прогнозування психолога, що є базовим для ефективності процесуальної діагностики. Водночас, динаміка глибинного пізнання враховує пріоритетність мотиваційно-енергетичних детермінант психіки респондента, що й зумовлює його спонтанну активність.

Загалом же процес АСПП передбачає таку динаміку: від полізначності – до однозначності; від символізації – до знаковості; від метафоричності – до понятійності. Це відбувається на засадах інтерпретаційно-узагальнювальних підсумків, відповідно до цілісності діалогічного ланцюга в системності взаємодії «П ↔ Р».

Корабель глибинного пізнання може наштовхуватися на рифи суб'єктивізму свідомості респондента, опори, які піддаються нівелюванню психологом за умов розкриття їхніх глибинних чинників. «Просто так» у психіці суб'єкта нічого не відбувається, тому об'єктивування латентних чинників – це шлях до розширення самоусвідомленості суб'єкта та його аутопсихокорекції, яка відзначається довготривалістю в постгруповий період. *Діагностика й корекція в АСПП феноменологічно є нероздільними та відповідними вимогам провідних механізмів (законів) – «позитивної дезінтеграції психіки і вторинної її інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта».*

Узагальнюючи сказане вище, представимо основні передумови професійно-оптимального ведення психологом процесу глибинного пізнання психіки в річищі психодинамічної парадигми:

- володіння психологом методологією, методами та інструментарієм ведення процесу глибинного пізнання психіки, що відповідає психодинамічній парадигмі [70];

- підпорядкованість усього процесу АСПП законам «позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку»;

- відповідність групової взаємодії в АСПП принципам організації корекційної практики гуманістичного спрямування;

- урахування специфіки свідомої і несвідомої сфер психіки в їхній функціональній асиметричності та водночас – нероздільності;

- відповідність процесу АСПП принципу додатковості [64];
- забезпечення можливостей опредметнення психіки на умовах мимовільного і не обмеженого вибору учасниками АСПП візуалізованих засобів презентації, зокрема репродукцій художніх полотен [33; 76];
- визначення лише самим респондентом порядку аналітичного розгляду малюнків (авторських чи репродукцій художніх полотен) завдяки їхньому ранжуванню за емотивною значущістю для нього, що латентно задається «імпліцитним порядком»;
- пріоритетність висловлювань респондента у ході діалогічної взаємодії з психологом («слідування П. за респондентом»);
- уміння психолога інтерпретувати напрацьований діалогічний матеріал (через забезпечення часткових та підсумкових інтерпретацій);
- поєднання в АСПП різних методичних прийомів (аналізу малюнків, моделювання з каменів, психодрами тощо) відповідно до потреб об'єктивування тих чи тих аспектів психіки респондента, що об'єднуються загальним методологічно структурованим діагностико-корекційним процесом;
- спрямування аналізу всієї діагностико-корекційної процедури АСПП на пробудження у респондента тенденції «до життя», інстинкту самозбереження, який приглушується деструктивними тенденціями «до імпотування психіки», «до психологічної самотепривації» та «до психологічної смерті»;
- об'єктивування (на засадах аналізу поведінкового матеріалу) розбіжностей між «логікою свідомого» (декларованою суб'єктом) і «логікою несвідомого», яка виявляється в процесі аналізу емпіричного фактажу АСПП, що розкриває сутність особистісної проблеми психіки;
- урахування у процесі аналітичної інтерпретації факту рівноправності вербальних і невербальних форм поведінки учасника АСПП;
- уміння психолога діагностично точно «прочитувати» смисли та об'єктивувати їх, що задає творчо-продуктивну динаміку всьому процесу АСПП, спрямованому на розширення можливостей самоусвідомлення респондента;
- здійснення інтерпретації емпірики та ведення діалогу з урахуванням смислових параметрів поведінки респондента;
- володіння психологом навичками співвіднесеності смислових параметрів поведінкового матеріалу в їхній енергетичній пріоритетності, що сприяє окресленню тенденцій поведінки респондента;
- розуміння психологом тенденцій, що задають деструктивність поведінки суб'єкта, яка виявляється у розбіжності «логіки свідомого» і «логіки несвідомого» («іншої логіки»), що означає асиметрію енергетичної спрямованості психіки.

Представлений вище матеріал акцентує увагу на важливості розуміння смислових параметрів психіки конкретної особи. Останнє передбачає здатність психолога **співвідносити результати діалогічної взаємодії з декларованими бажаннями, цілями респондента, що наближує до виявлення наявності у нього стабілізованої внутрішньої суперечності**. Це і є особистісна проблема, що виражається в тому, що «логіка свідомого» і «логіка несвідомого» водночас є як

різноспрямованими, так і усталено взаємопов'язаними. Психокорекція послаблює вказану суперечність, посилюючи лібідно-творчу активність суб'єкта, керовану інстинктом самозбереження, який цілеспрямовано пробуджується в АСПП.

Діалог у глибинному пізнанні, поза сказаним вище, має управлінський аспект, що реалізується через забезпечення послідовності та поступальної порційності діагностико-корекційного процесу відповідно до вимог законів «позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта». **Ефективність дослідницького пошуку детермінованості психіки архаїчним спадком може бути забезпечена лише за умов задіяності «мови» як несвідомого (образ, символ), так і свідомого (слово).** Останнє спирається на встановлений нами факт – **«невіддільність сфер свідомого і несвідомого за наявності їхньої функціональної асиметричності»**, що є базовим для введеного нами *принципу додатковості* [74] (Додаток Б).

Діалогічна взаємодія психолога з респондентом будується на процесуальній діагностиці, яка єднається з корекцією на засадах імовірнісного прогнозування, яке враховує той факт, що **спонукання активності учасника АСПП до спонтанності задане не лише особистим, а й архаїчним досвідом. Це спонукає до більш ретельного вивчення внутрішніх мотиваційних детермінант психіки, що мають архаїчні корені, які зберігають зв'язок із соціальним становленням людства.** Результати дослідження переконують, що наявний факт злиття архаїчної спадщини з індивідуальним досвідом суб'єкта має вплив на специфіку глибинного пізнання психіки в її мотиваційно-смысловому потенціалі, що й зумовило наш дослідний акцент на використанні візуалізованих засобів самопрезентації. Архаїчний слід у досвіді суб'єкта потребує певної специфіки дослідження глибинних чинників спонтанної поведінки. Останнє й виявилось в ідеї використання психомалюнків на теми «Тату вини» і «Власне тату». Передбачалося, що тату пов'язане з архаїчною мотивацією, що полегшить пізнання архаїзмів. Гіпотеза підтвердилася результатами дослідження. Малюнки тату (особливо «вина») архетипно-енергетично активізують процес глибинного пізнання. Авторські малюнки тату (за різної тематики) не передбачають їхнє нанесення на тіло, вони є в статусі методичного прийому в психокорекційних групах АСПП. Малюнки тату є важливою ланкою в пізнанні архаїчної сутності психіки.

Після виконання психомалюнків тату та підбору до кожного з них репродукцій художніх полотен, респондент розташовує підібрані репродукції в порядку їхньої емотивної значущості для нього. Успішне виконання вказаного вище завдання підтверджує наше відкриття категорії *«імплицитний порядок»*, як такої, що засвідчується практичними діями учасників АСПП.

Подаємо далі стенограму діалогу-аналітичної практики одного із показових психоаналітичних сеансів зі студенткою Черкаського інституту пожежної безпеки імені героїв Чорнобиля. Сеанс відбувався в аудиторії студентів (актова зала) з екранізацією процесу. Були дотримані умови добровільності, за яких студентка В. виявила ініціативу участі в сеансі, що

зумовило виконання нею двох тематичних психомалюнків тату з відповідним підбором до них репродукцій художніх полотен.

Завдання: а) намалювати тематичні психомалюнки «Власне тату» та «Тату вини» (що може бути уявним); б) підібрати до кожного з малюнків Тату репродукції художніх полотен, які емоційно є співзвучними зі змістом авторського психомалюнку тату; в) розташувати (ранжувати) підібрані (до того чи того тату) репродукції у порядку їхньої емотивної значущості.

Стенограма психоаналітичної роботи з респондентом В.

В. – майбутній психолог, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (березень, 2019 рік, показове заняття у великій аудиторії).

Ведуча сеансу – психолог Т. Яценко (П.).

П.: Із якого психомалюнка ти хочеш розпочати: з «Тату вини» чи з «Власного тату»?

В.: Із малюнка «Тату вини» (рис. 1.1).

П.: Які відчуття викликає у тебе це тату?

В.: Негативні, дуже негативні.

П.: Що на малюнку передає цей негатив?

В.: Це – зайчик, який сидить з опущеними вухами, тримається за голову і плаче.

П.: Тобто цей зайчик розгублений, він у розпачі?

В.: Так. У нього відкритий рот – він кричить і плаче.

П.: Якби ти побачила такого зайчика, які почуття у тебе виникли б?

В.: Розгубленість, стало б його шкода.

П.: Ти намагалася б йому допомогти?

В.: Так, поцікавилася б, що трапилося. Тому що це не дуже приємна картинка.

П.: Чому ти обрала образ зайчика? Адже він швидко бігає, сам собі дає раду, і раптом потрапив у таку халепу?

В.: Він прийняв неправильне рішення, в чомусь винен..., тепер «пожинає плоди». Дуже засмучений і кається. Ображений на весь світ, що так сталося.

П.: Що ти йому сказала б?

В.: Усе одно життя продовжується, і навіть якщо ти припустився помилки, то наступного разу упереджуй її.

П.: Чи потрапляла ти сама коли-небудь у таку ситуацію?

В.: Так, звісно, мені це відомо.

П.: Чи хто-небудь був для тебе «громовідводом» такої важкої напруги? Чи ти впоралася наодинці?

В.: Наодинці, і це нелегко.

П.: Ти і не прагнула шукати когось, тобто сторонньої допомоги?

В.: Взагалі нічого не допомагало, нічого не хотілося, і все... ніби кінець...

П.: Тобто ти відчувала ізоляцію?

В.: Так. Була певна закритість у собі, поверненість погляду у глибину себе, від усього світу.

П.: Як довго ти могла перебувати у стані стражденності?

В.: Навіть до цього часу це є (воно ніби пересунулося у глибину) – вже легше, але його присутність відчутна.

П.: Тобто це щось, що трапилося недавно?

В.: Так, не дуже давно. Наступний малюнок – «Час» (рис. 1.2).

Рис. 1.1. Тату вини

П.: Чи не трапилося так, що час, з одного боку, ніби зупинився, а з іншого – ця фігура хоче відмотати його назад, можливо, вона хоче упередити, щоб те, про що щойно йшлося, не трапилося більше?

В.: Так, вона хоче, щоб те, що було, не поверталось.

П.: Які відчуття викликає цей малюнок (рис. 1.2), і де ти сама? І які перспективи дій цієї людини?

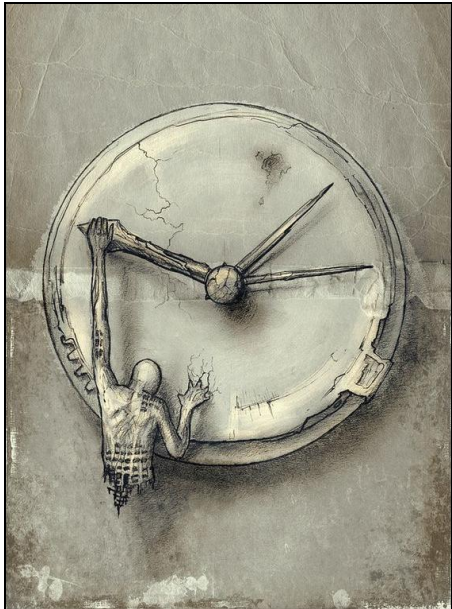

Рис. 1.2. Автор і назва невідомі. Назва респондента – «Час»

Рис. 1.3. Т. А. Копера, назва невідома. Назва респондента – «Грішний ангел»

В.: Таке відчуття, що нічого не виходить у цього чоловічка, який намагається повернути час назад. Це неможливо. Він сам розуміє, що як йому не хотілося б, а це неможливо – в цьому проблема.

П.: Але все одно людина засуджує себе за те, що вона ніби щось прогавила у часових параметрах?

В.: Так, це вірно.

П.: Як кажуть древні греки, дуже важливо відчувати «місце, міру, момент». Утратиш момент – і все полетить шкереберть. Чи було в тебе відчуття, що ти ніби застрягла у такому стані і рухаєшся «хибним колом»?

В.: Не часто, але у мене таке було, відчуття, воно мені знайоме. Мабуть, саме та драматична ситуація і дала поштовх бажанню повернути час назад, тому такий вибір малюнка.

П.: А повернути час назад, на твою думку, можливо через рацію (великий лоб у зайчика на рис. 1.1), через осмислення чи через глибину переживань?

В.: Через глибину переживань.

П.: Очевидно, так було, що переживання захопили тебе в полон?

В.: Так. Наступний малюнок (рис. 1.3 ілюструє такий стан) – «Грішний ангел», дуже стражденний.

П.: Що переживає ця особа?

В.: Горе. Для мене цей малюнок характеризує падіння, безсилля, безнадію, горе, шкодування за чимось, розчарування в собі через те, що я зумовила драму взаємин.

П.: Те, що тут справді є одне «ангельське» крило, а інше пошкоджене, вказує, що щось ніби пройшло поза твоїм контролем, ти не була прогностичною, не збагнула сутність того, що «прийшло», не могла відчувати момент, щоб його упередити, і тому вважала, що ти не винна.

В.: Не скажу, що зовсім не вважала себе винною. Просто не думала про те (не врахувала), що це може мати такі важкі наслідки. Ніби у мене обламуються крила – я це гостро відчула, «я живу і не живу», відчуття пустоти.

П.: Не даремно той годинник (рис. 1.2) ніби призупиняє час життєвого поступу. Як довго тривала «зупинка»?

В.: Вона триває і досі, на жаль, і ще потрібно багато зусиль, щоб очиститися від таких (рис. 1.3) відчуттів.

П.: Тобто ти ще не вільна від ситуації, що ілюструє малюнок «Тату вини» (рис. 1.1). Чи переживала ти схожий стан, чи це метафорично-символічна картинка (рис. 1.4)?

В.: Цей малюнок схожий на «Тату вини»: дівчинка плаче, очі заплющені – багато чого вона не бачить. А стіл – ніби укриття, її ніхто не розуміє, не підтримує. Дівчинка – наодинці.

П.: На що схожа ця наступна картинка (рис. 1.5)?

В.: На Ісуса Христа, якого розіп'яли. Тут (рис. 1.5) ця людина сама себе засуджує за певні гріхи і внутрішньо сама себе «розпинає».

Рис. 1.4. Психомалюнок іншого учасника групи

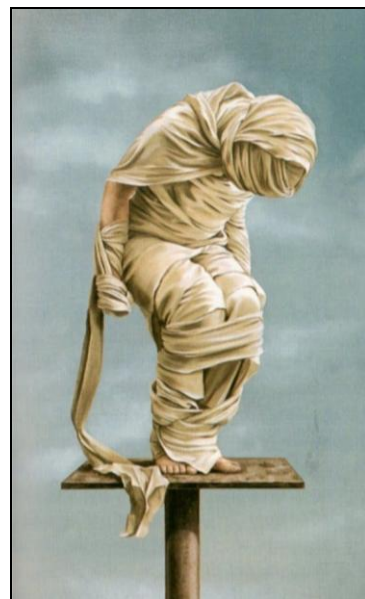

Рис. 1.5. А. Маркус, назва невідома.
Назва респондента – «Саморозп'яття»

П.: Чи були страждання внутрішньою втіхою, ніби тебе (така стражденність) у чомусь виправдовує і тому тішить, неначе трохи підіймає у власних очах? Ніби ти підіймаєшся на «п'єдестал» (рис. 1.5)?

В.: Ні, це, пережите, взагалі ніяк не прикрашає, **це ніби вирок.**

П.: Чим відрізняються відчуття цієї людини (рис. 1.5) від відчуттів зайчика (рис. 1.1)?

В.: Зайчик відкрито показує сльози і горе, а у людини обличчя закрите, щоб нічого не було видно. Це приховані, внутрішні страждання, а вони найважчі. Це відчуття безвиході, а значить, і безнадії, це пригніченість, що йде зсередини, це близьке до великої самостражденності.

П.: Наступний малюнок (рис. 1.6). Знову бачимо людину – ангела зі зламаними крилами. Вона невинна, очевидно, чиста, без злого задуму, але *стражденна і без перспектив злетіти?*

В.: Не те, щоб чиста... Просто їй довелося зняти свої ангельські крила, і тепер вона над ними плаче, бо вони ж їй були потрібні, а зараз уже неможливо ними скористатися... так склалися обставини, все зламане.

П.: Але ж вона плаче, бо їй шкода, що довелося *зняти ангельські крила*? Можливо, вони і завели її у такий стан? Бо вона підіймалася над чимось (ними ж користуючися), високо, і тому випустила з реалій життя щось важливе. Це моя гіпотеза. Що ти скажеш?

В.: Так, це справді так! Ці ангельські крила нерідко щось маскували і забезпечували підняття високо, над іншими і створили хибне сприйняття.

П.: Тоді дівчина, підіймаючись над реальністю, не змогла володіти реальністю обставин, що й зумовило помилку, розчарування та стражденний стан?

Рис. 1.6. Автор невідомий. Ангел зі зламаними крилами

Рис. 1.7. З. Задемак. Маленький помічник

В.: **Вчасно не приборкала певні свої амбітні потреби.** Не змогла їх заблокувати чи нейтралізувати. Дай серцю волю – заведе в неволю. Вона дала собі таку волю, залетіла не туди, завдяки крилам, і в результаті – маємо те, що маємо...(зайчика, рис.1.1).

П.: Ця людина (рис. 1.7) зображує тебе?

В.: Так, це я. Тут *вина* пов'язана з вантажем, який тягне донизу (справа на столі), а пташка – це моя подружка, яка усе ж підтримала і хоче витягти з цього стану, але на цьому тлі вона – лише пташка, тобто безсила!

П.: Вона безсила в порівнянні з важкістю стану, який переживає ця людина. Якщо розглядати пташку як символ природи, то природа мудріша за людські пристрасті. Чи було у тебе так, що подружка намагалася надати тобі допомогу, чи вона була безсила взагалі?

В.: Так, намагалася. На початку вона взагалі мене не підтримала, а потім змінила свою думку і вирішила підтримати, але для мене та підтримка була замалою, непомітною, і хотілося більшої підтримки і за іншими параметрами, в іншому місці, в іншому спрямуванні.

П.: Можливо, подружка раділа, що ти так обламала свої крила? Тому що вона сама не могла так злітати, як то вдавалося тобі? Можливо, вона тобі заздрила, що ти красуня, що в тебе такі злети?

В.: Можливо, я не впевнена, була зайнята собою.

П.: Де ти себе відчуваєш на цьому малюнку 1.8?

Рис. 1.8. О. Хочаре, назва невідома

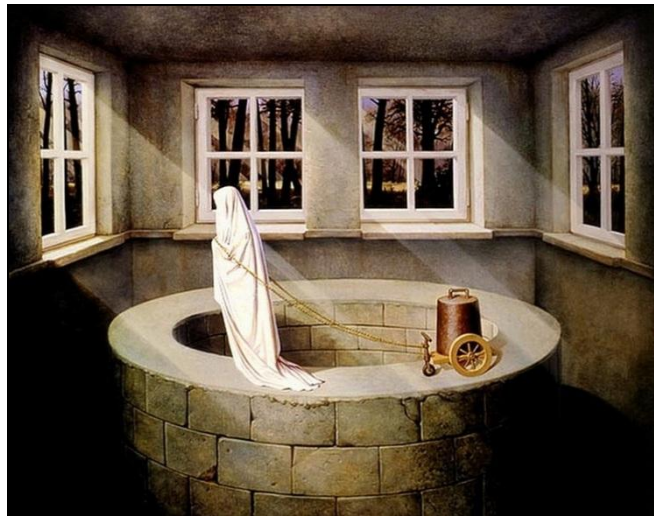

Рис. 1.9. З. Задемак. По колу

В.: Всередині голови зображені мої руки, які я простягаю з води. Я ніби тону у своїх сльозах, у собі самій, у своєму горі (це все Я).

П.: Дуже цікаво: тонеш сама в собі і у власних сльозах. Тепер ти це розумієш і для тебе воно не буде таким травматичним, а буде знайомим, раціоналізованим, і, завдяки розумінню, буде менше «самошкоди». Ти зможеш виводити деструктивну енергію через рацію і пробуджувати власну самозбереженість. Далі – такий малюнок (рис. 1.9). Як бачимо, фігура тягне певний тягар – очевидно, пережиті незгоди життя, що фіксовані в енергетично насичених слідах (фіксаціях). Тягар на мотузках архетипно є символом пуповини. Чи ця ситуація пов'язана з кровно рідними?

В.: Ні. Це особисте, це мій інтимний досвід.

П.: Якщо так, то там можуть бути певні перенесення від рідних, тобто від первинних лібідних об'єктів. Наприклад, ти зустрічалася з кимось, хто нагадував тобі брата чи батька, чи ще когось душевно значущого.

В.: Він схожий не на когось із рідних, а на моє перше кохання.

П.: Так, якщо воно було емоційно сильним, то створило осередок фіксації, що стимулює бажання знайти йому заміщення. І певний період тобі видавалося, що ти таки знайшла заміщення. І ти повірила. Ти ніби літала, як «світлий янгол»?

В.: Це так і є. Взагалі цей малюнок нагадує мені людину, яка стоїть над прірвою і хоче скоїти самогубство, у мене саме такі порухи були.

П.: У тебе були такі задуми чи лише відчуття, що життя закінчується?

В.: Не те, що думки. Були навіть спроби самогубства, але це, виявляється, не так просто. Пізніше, коли я дещо інформаційно дізналася (про ту людину), то я зрозуміла, що це була дурість із мого боку – я могла стати калікою невідомо нащо. І я про це шкодую, і слава Богу, що тоді все минулося, зі мною все добре і я зараз сиджу тут і працюю.

П.: Як добре, що ти потрапила на це показове заняття, тепер будеш відслідковувати схожі деструктивні тенденції і будеш у більшій безпеці. Як цікаво – те, про що ми щойно говорили, ілюструє наступний малюнок 1.10. Йдеться про любов, яка, очевидно, була і, оскільки дівчина ніби зв'язана путами («пуповинами»), то дотепер проблема не відпускає тебе?! Це певні залишкові пута від пережитої травми. Коли ти це вже знаєш, то можна цьому посміхнутися (а не западати у таку стражденність). Добре, що у тебе було перше кохання і подарувало тобі певний досвід, але далі живи вільною людиною. Ти і так багато пережила!

В.: Цей хлопець схожий на моє перше кохання... я з ним і досі. Після всього, що я пережила, буду більше цінувати. Але у мене є **відчуття вини перед ним**. І, водночас, **образа на нього за його вчинки** – все разом. Воно в мені змішане і продовжує сидіти. Щоправда, не так стресово, як від самого початку, вже відходить потроху, але все одно, буває, повертається, нахлинає, захоплює.

П.: Із цим хлопцем ти не можеш обговорити проблеми, про які йдеться?

В.: Ми домовилися, що це обговорювати не будемо, тому що воно провокує скандал, щось ми не можемо простити один одному.

Рис. 1.10. К. Со, назва невідома

П.: Тобто ви продовжуєте зустрічатися, але живете із «замороженою» раною, яку пережили?

В.: Так, це вірно, і торкатися не бажано, бо ще більша катастрофа.

П.: Хто зумовив цю рану?

В.: Я сама. А потім уже і він доповнив своєю поведінкою.

П.: Важливо розуміти, що ніхто на світі не може нам спричинити таке зло, яке ми самі собі можемо заподіяти. Тому що найближче ж ми самі до себе. Існує також сила проєкції, коли вина перекидається [проєктується] на іншу особу.

В.: Не те, щоб я хотіла цю вину перекинути на когось, але була така ситуація, коли таки хотілося думати, що це не я винна...

П.: Думати, чи ти винна, чи він – це ходіння «хибним колом». Найважливіше – інформаційно прочитувати ті ситуації, в які ти потрапляєш, щоб їх упереджувати. Наступний малюнок (рис. 1.11) підтверджує наявність у тебе тенденції повернення до лона матері. І тоді є потреба самонародження, що дає відчуття сили: «Я змогла здійснити самостановлення». Але ж тягар проблем зумовлює тенденцію «до психологічної смерті», тому таким важливим є сьогодні твій психоаналіз. Наступний малюнок (рис. 1.12) показує, що ти раціонально ще не зовсім зміцніла, щоб твої кроки у майбутнє були вільні від дешиці ризику. Тому що дівчина стоїть на карнизі, від якого тягнеться мотузка (на ній сидить ворон), на якого можна ступити. Тобто є ризик, що ти не матимеш підґрунтя для самозбереження.

В.: Тобто, схоже, що я готова вбитися, лише щоб не повторити помилку? Та і само покарання присутнє.

П.: Є можливість осмислити і збагнути, що життя нам дається один раз, і те, що ти колись потрапляла до лабети гри тенденцій між життям і смертю, має бути хоч і нелегким, але надійним уроком та запобіжником деструктивних, необачних кроків. Треба зберігати той факт, що тобі вдалося отримати перемогу над собою. З цих двох тату для аналізу ти обрала насамперед «тату вини», бо відчуваєш, що в цьому *ти є центральною ланкою і це – вина, передусім, перед собою.*

Рис. 1.11. Фото М. Маусона із циклу «Під водою»

Рис. 1.12. Автор і назва невідомі

В.: Так, я це зрозуміла в процесі нашої роботи. Тепер перейдімо до власного тату (рис. 1.13). Це змія, Медуза Горгона. Кобра, в якій з голови виходять маленькі змії.

П.: Символ змії має мортідне (деструктивне) забарвлення. Водночас, вона розумна, проте спрямована чи то на помсту, чи то обтяжена власними докорами сумління. Чому у змії такий неприродний хвіст?

В.: Це ніби булава – *китиця зі сталевими шипами*, вона здатна вдарити, навіть убити.

П.: Значить, тобі хотілося помсти?

В.: Не зовсім (я була у стані потреби захисту себе і більше, мабуть, від самої ж себе), але і помсти хотіла також.

П.: Де ти помістила б це тату?

В.: Або на стегні, або на животі.

П.: Це для того, щоб тебе побоювалися?

В.: Так. Хочеться бути сильнішою, такою, щоб боялися, і дуже хочу позбутися страху самої себе.

П.: Тобто, є ілюзія: «Коли я зла, тоді я сильна і захищена». А насправді найбільша сила не в «темряві», а в «сонечку» (в лібідо). Без сонця немає життя. Тобто життя – в енергії лібідо, що потрібно і для самої себе, і для інших. Уяви, як ти налякала б хлопця, якби він побачив цю змію на твоєму тілі. Наступний малюнок (рис. 1.14) – дівчина, яка сама собі відтяла крило. Як ти семантично тлумачиш цей малюнок?

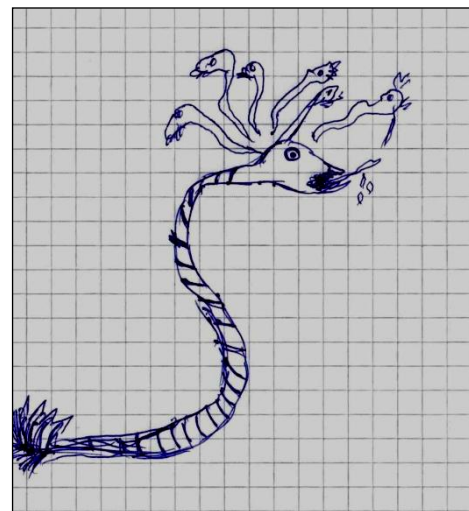

Рис. 1.13. Власне тату

Рис. 1.14. Автор невідомий. Ангел

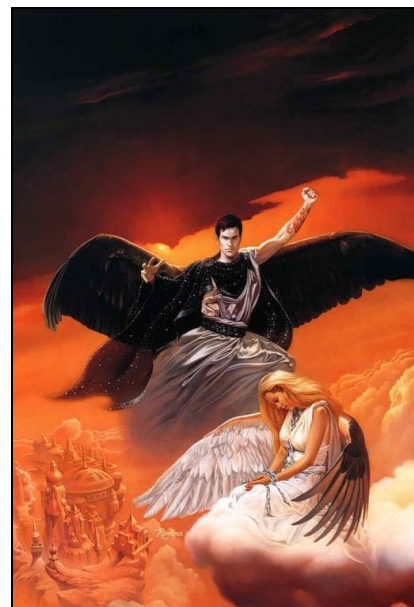

Рис. 1.15. Р. Моріл. Війна у Раю

В.: Таке відчуття, ніби я сама собі через свою неврівноваженість і агресію відтинаю крила. Одне з них уже відсутнє, а закінчується це рис. 1.6 (буде далі), де я дивлюся в очі смерті.

П.: Так, ти підтверджуєш гіпотезу, що людина сама собі шкодить більше, ніж будь-хто ззовні. Попереду були схожі малюнки: рис. 1.3 і рис. 1.6. Виявляється, що ми звинувачуємо іншого у власній знедоленості і не бачимо, що ми самі собі заподіюємо?! І це нас знесилює. Сила – в нас самих і у нашому знанні того, що з нами відбувається. Треба вирулювати не шляхом *стражденності*, а через осмислення власних почуттів та вчинків. Тому що те, що трапилося, залишає слід у житті через фіксацію мортідної енергії. Логіка: «Якщо я сама собі можу таке заподіяти, то інші і поготів, і тоді у відповідь – побоюйтеся мене». Розкажи, що ти бачиш на цій картині (рис. 1.15)?

В.: У мене подвійне відчуття – демон злості і, разом із тим, беззахисний ангел. Це все (що на картинці) є і в мені є теж. Бувають такі обставини, де я *вагаюся*, і тоді демон перемагає. І навпаки, залишаюся ангелом там, де треба бути жорсткішою, і у цьому моя незахищеність. Тому, очевидно, у дівчини в білому лише одне крило повноцінне.

П.: Тобто відчуваєш певну дисонію поведінки, що виявляється «не до місця»?

В.: Так. Де треба бути жорсткішою, вмикається білий ангел, а де треба бути ніжнішою – вилазить щось демонічне, чорне.

П.: Можливо, ти боїшся, що можеш не здолати жорсткість протилежного боку, і тому ти підлагоджуєшся, щоб не потрапити «під роздачу» тієї сили, яка є «по той бік» тебе самої?

В.: Буває, справді, і так, я прогинаюся з страху.

П.: Чи часто ти відчуваєш ці два образи, що є в тобі? Чи відчуваєш ти їхнім носієм, що це є твоє єство – є і те, і те?

В.: Ні, вони сидять окремо, я не відчуваю їх разом (або..., або...).

П.: «Або..., або...»? Ти або ангел, або демон?

В.: Вони є разом, це так, але виявляються назовні окремо. Можу впевнено сказати, що в чистому вигляді їх немає: *не можу бути суто світлим ангелом або суто темним демоном.*

П.: Яким боком ти більше презентована у своїй сім'ї?

В.: У сім'ї? Демоном, однозначно.

П.: Хто це більше відчуває – мати, батько чи хтось ще?

В.: Думаю, і мама і тато – я з ними ніби демон. А інші рідні бачать у мені ангела.

П.: Тобто найближчі до тебе люди бачать тебе демоном?

В.: Так.

П.: Значить, ти протестуєш проти чогось? Щось тебе там не влаштовує?

В.: Так, є таке, що не влаштовує нікого.

П.: А з якого часу ти це почала відчувати?

В.: Приблизно з 15 років.

П.: Була певна подія, причина, що ти раптом так відчула?

В.: Ні. Мама не дуже займалася моїм вихованням у дитинстві. Зазвичай, це були тітка, бабуся, сусідка чи ще хтось. А коли мені було 15 років, мама змінила роботу, стала ближча до мене і почала виховувати по-своєму. Я звикла до лагідного ставлення, а вона зайняла авторитарну позицію, і **її (матір) не цікавили мої бажання**. Мама почала нав'язувати таке виховання, як її виховували, а для мене це дуже далеке і я не приймаю такого дотепер.

П.: Чи можна сказати, що ти з дитинства маєш досвід взаємин з **«мамою – чорним демоном»**?

В.: Так. **Вона бачить у мені демона, і я бачу в ній демона** – ось це і є «хибне коло».

П.: Виходить, що тобі не подобався демон у мамі і ти на протигагу їй (щоб вистояти) сама із себе (в собі) сформувала демона?

В.: Так, це вірно!

П.: Тоді ти дорогою ціною розраховуєшся за мамину некоректність? Дуже дорогою ціною обходиться дитинство для тебе вже дорослої.

В.: Я це розумію, але інакше вже не виходить, це вже якось само – поза мною.

П.: Значить, для тебе мама дуже важлива, якщо ти себе саму пускаєш на розтрату, то саме в цьому «демоні» ти набуватимеш ідентичність із нею, по цьому показнику.

В.: Виходить, що так, хоч і сумно...

П.: Ти витрачаєш себе, зникає прекрасний образ ніжної дівчини (жінки)?! Мама ніби зв'язує тобі руки, і ти тоді, очевидно, нічого не робиш, немає активності.

В.: Я не люблю, коли мені *вказують, як робити*. Я розумію, що мама хоче як краще, але я хочу обирати сама. Мене часто позбавляють права вибору, все вирішують за мене, тому що думають, що вони краще знають і хочуть для мене кращого, але я хочу сама обирати. Навіть якщо це буде неправильно, я потім усвідомлю свою помилку і виправлюся, зроблю так, як треба. Аніж мені будуть говорити: «Роби лише так, і все»!

П.: Батьки думають, що їм не пощастило з донькою?

В.: Так, є таке відчуття, хоч це мені і прикро усвідомлювати.

П.: А ти теж так думаєш (навізаєм) про маму (чи і про батька)?

В.: Іноді думаю, що мені не пощастило з мамою, але потім ця думка зникає і я думаю, що все одно вона хороша і я її люблю, які сварки не були б.

П.: Тобто ти постійно переходиш у світлу фігуру (рис. 1.15)?

В.: Так.

П.: Ти переходиш більше у світлу фігуру, ніж мама?

В.: Не знаю. Мама теж мене любить і показує це.

П.: Тобто ви любите одна одну, але щось темне висить над вашими взаєминами?

В.: Так, і це незмінно, як фатум.

П.: Зараз ми говоримо лише про маму, хоч ти і говорила, що мама і тато на одному рівні. Чи мама – більш значуща фігура для тебе?

В.: Тато раніше мене підтримував, навіть коли мама була не права. Але тоді вони починали сваритися. Тато підтримав мене, мама на нього накричала, і, в результаті, я вирішила не сваритися з мамою, оскільки він частіше приймає її бік.

П.: І ти могла відчувати, що тато тебе зраджує?

В.: Я іноді відчувала, що в сім'ї я залишаюся самотньою. Коли я зрозуміла, що через мене батьки можуть розлучитися, я змирилася з цим станом, аби лише не було розлучення.

П.: Можливо, ти ще посилювала випадки матері, щоб переконуватися, що батько тебе захистить, і тобі хотілося переконатися в його любові – ти на це сподівалася?

В.: Я сподівалася на підтримку хоча б з його боку, бо я залишалася з відчуттям самотності і пригніченості.

П.: Для тебе «любить» – значить «підтримує». Якщо ти повернешся до своїх особистих взаємин, чи не було в них чогось такого, що ти так «круто» повелася у взаєминах? Очікувала від партнера підтримки, поступливості тощо?

В.: Ні. Хлопець мене завжди підтримував, було трохи інакше.

П.: Тоді з чого виникла проблема?

В.: Через його помилки. У компанії з хлопцем я завжди *білий ангел*. Я не є *демоном*, навіть якщо мені щось не подобається, «тримаю марку»!

П.: Якщо ти ангел, то чому зумовила таку драматичну ситуацію, про яку йшлося?

В.: **Коли я з ним, то я – ангел, але із зв'язаними руками (як на рис. 1.15), а коли не з ним – то демон із ножами. Злий демон.** Коли я агресую (в присутності хлопця), я намагаюся цього не показувати, зберігати спокій («зв'язую собі руки»). Тому що боюся, що йому це може не сподобатися.

П.: У тебе витрачається так багато енергії на контроль!? Ти маєш постійно себе контролювати і стримувати в чомусь, навіть омертвляти?

В.: Так. І навіть якщо мама не права, останнім часом я намагаюся стримуватися це й у стосунках із нею.

П.: Це важко, на це йде багато енергії і не завжди ефективно, бо ти відчуваєш, що ти втрачаєш себе. Ти ніби не ти.

В.: Не знаю, в що воно виллється, але доводиться *притискати у собі емоції*, а це досить нелегко.

П.: Можливо, з тебе у майбутньому вийде хороша актриса. Але залишилося запитання: чому зайчик у сльозах («Тату вини», рис. 1.1)? Якщо ти так можеш вирулювати із ситуацій, то чому... звідки такий стан?

В.: Там (рис. 1.1) зображена я, коли зробила певні помилки.

П.: Тобто ти таки відчувала себе в цьому образі?

В.: Так, у цьому стані я себе відчувала, я знаю, що це таке.

П.: Наступний малюнок (рис. 1.16). Така красуня дивиться у дзеркало і бачить щось омертвіле. Ти ніби втрачаєш себе. Якщо стримувати, придушувати в собі емоції, омертвляти «чорного демона», то, зрештою, виходить, що «ти – не ти» – омертвіння?! Тоді у тебе відчуття, що твоя мама, яка тебе не приймає такою, яка ти є, наближує тебе до того, щоб ти омертвила щось у собі. Звичайно, мамі таке ніколи не спаде на думку, вона вважає, що коригує твою поведінку для того, щоб тобі було легше у житті. Вона й гадки не має про омертвіння.

Рис. 1.16. С. Джерсі. Дзеркало сутності

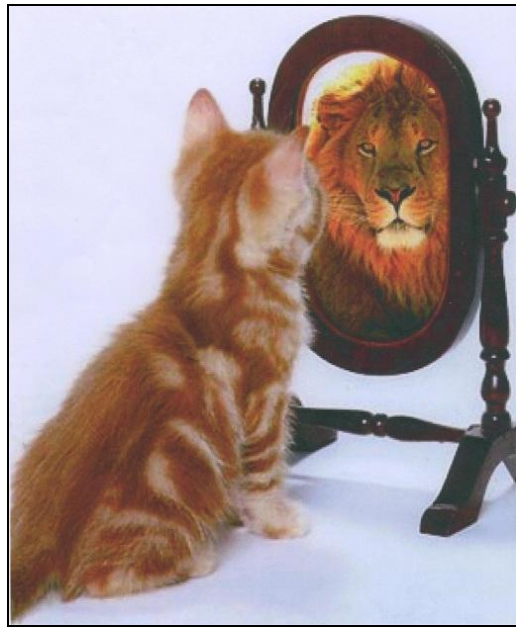

Рис. 1.17. Автор невідомий. Кіт у дзеркалі

В.: Її позиція – «Нехай краще моя донька буде простачкою і сидітиме поруч зі мною в теплі, аніж буде сама думати, вирішувати і буде яскравою». Вона хоче мене вберегти від помилок. Але я хочу сама аналізувати те, що я роблю і як я роблю. Якщо навіть я щось неправильно вчиню, я хочу сама проаналізувати, щоб так не робити надалі. Я не хочу, щоб мене повчали.

П.: Що звернуло на себе увагу на цьому малюнку (рис. 1.16)? І що малюнок презентує?

В.: Ніби я дивлюся на себе в дзеркало і не впізнаю, чи це я, чи не я. **Ніби ангел дивиться і у відображенні бачить демона.**

П.: Ти дуже хочеш, щоб не було «чорного» демона (скелета). Хочеш, але не можеш, тому що він виявляється «живішим за усіх живих». Справді (рис. 1.16) – відчуття, якщо ти будеш демоном (агресія, напруга, сила), то або він буде оживляти [скелет], або ти будеш сильнішою.

В.: Це справді так. Перейдімо до рис. 1.17.

П.: Дивлячись на котика, бачимо, що ти ще маленька, ніжна, ніби тобі забракло від мами турботи, тепла. Можливо, ти провела ранній період з бабусею чи дідусем, чи іншими родичами, і тепер біля мами тобі хочеться почуватися таким котиком (рис. 1.17). Але коли ти є таким котиком, то мама може перетворюватися на лева і «показувати», що ось такою треба бути. То вже тобі більше відомо. Ця «недоколиханість» створює невдоволений потенціал дитини, який хотілося б заповнити, а, вочевидь, не виходить. Мама пробуджує у тобі цього демона, а ти не хочеш бути демоном, але і не можеш «заморожуватися» у кошеняті, і тому перетворюєшся на такий скелет (рис. 1.16), омертвляючи себе через актуалізацію енергії мортідо. Тепер будеш розуміти, якщо ти будеш у собі щось омертвляти, то це тебе відсуне досить далеко від можливостей стати таким левом. Цей скелет (рис. 1.16) левом стати не може. Ми маємо цінувати свій потенціал і гармонізувати його завдяки оптимальності його реалізації.

В.: Слухаючи вас, мені багато чого стало зрозуміло, і я побачила, як сама собі ускладнюю досягнення бажаного. Дійсно, я хочу стати левицею, але шляхи, як я зрозуміла, обираю не ті! Пропоную наступний малюнок (рис. 1.18).

П.: Як цікаво, я щойно говорила, що в тобі є щось «недоколихане», недоотримане з дитинства від мами. Справді, усі проблеми з мамою походять від того, що є затримка ще у тому дитячому образі – ти ніби в лоні матері. І виходить, що це – затримка в розвитку. Затримка у відчуттях «кошеняті» (рис. 1.17). Але ж доросла дівчина, та ще й така красуня, не хоче бути «кошеням»? Зрозуміло, що вона шукає силу в демоні, у мортідо, у тій змії (власне тату). Головне, що мама часто тобі видається такою, як це відображає тату

(рис. 1.13), що ти і показала багатьма маленькими змійками, які одна за одною лізуть, як думки. Виходить, що «мама і твоє Я – одне ціле». Але ж зобразити маму змією – це осудно, «ми ж усі маємо до мами добре ставитися». У такий спосіб (через власне тату) маскується певний негатив до матері, і цей негатив *знімається* у випадку, коли (на глибинному рівні) ти нерозлучна з нею: «Я в ній, я її єство». Перебування за металевими ґратами (рис. 1.18) вказує на затримку в розвитку, в поступі прогресу соціалізації, досягненні професійних вершин твою затримку відповідно до твого потенціалу. І тому ти так часто говориш, що тобі потрібен власний досвід, тому що ти відчуваєш, що відбувається *певна затримка у власному розвитку*. І тоді виникає поведінка бунтаря. Вочевидь, мама бачить це (що ти не адаптована) і боїться за тебе. Породжується «*хибне коло*». Ти стоїш на певному роздоріжжі (рис. 1.19), тому що батьки мало не розлучилися, а тобі цього не хотілося б, мабуть, щоб не бути причетною до цього, ти жертвувала собою.

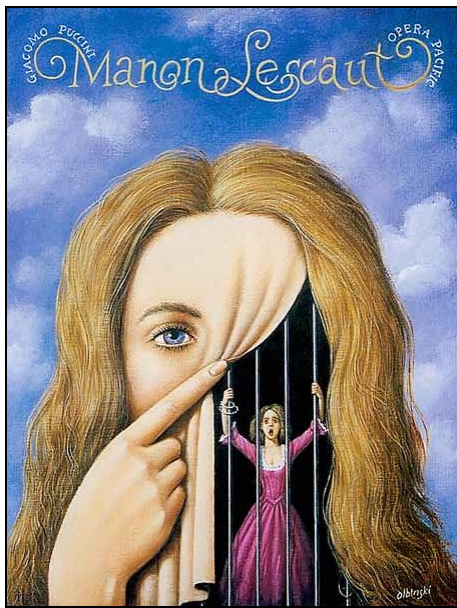

Рис. 1.18. Р. Олбінскі. Афіша до опери Дж. Пучіні «Манон Леско»

Рис. 1.19. Дж. Варен. Ласкаво просимо до Америки

В.: Це вірно, я жертва, бо не хотілося б, щоб це розлучення було через мене. Це точно, та й взагалі такого не хотілося б.

П.: Тому ти хочеш примирити в собі щось непримиренне, хочеш зробити єдиним (цілісним) образ себе самої. Що ти вбачала сама в малюнку 1.19, коли його обирала, що він символізує?

В.: Цей малюнок ілюструє мою розгубленість, я не знаю, куди повернути голову, обличчя ніби озиряється на всі боки.

П.: Як у казці: роздоріжжя трьох доріг. Тобто людина не може знайти себе?

В.: Не те, щоб себе... відчуття, що в деяких ситуаціях я не знаю як вчинити, розгублена, не має досвіду. Мене внутрішньо щось роздирає у різні боки, і я – в ступорі, я ніби зникаю, мене ніби не має.

П.: Проходження психокорекційних груп розвиває соціально-перцептивний інтелект. А тут (на рис. 1.19) – інтелект (чоло) зведений нанівець, зате душа – стражденна, на що вказує ця чорна рукавичка. То твоя рука (чорна) чи чиясь?

В.: Моя. Вказує, що у мене **темно на душі**.

П.: Отже, є проблема, яку ти переживаєш, але тобі важко її розв'язати. Ти хочеш, але постійно перебуваєш у тенетах певних внутрішніх тенденцій, внутрішніх протидій. Ти ще маєш таку закритість і заізолюваність, не можеш здолати «ґрати» (рис. 1.18), щоб вийти у соціальний простір вільною. Для цього треба вже зараз *бути вільною*. Наступний малюнок (рис. 1.20) і вказує на те, про що ми говорили, що треба знайти гармонію білого і темного в

собі. Коли ти дивишся на цей малюнок, то де бачиш себе – на лінії, у світлому, чи в темному?

Рис. 1.20. Автор невідомий. Ін-Ян

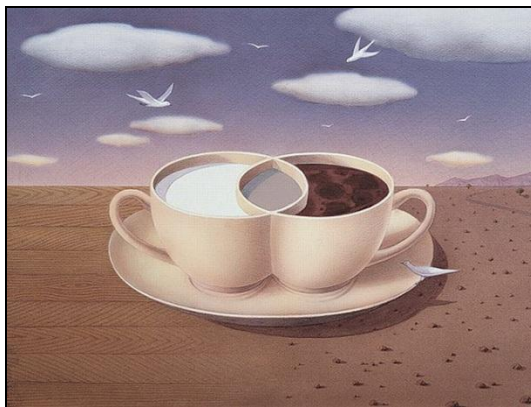

Рис. 1.21. Г. Д. Ексіоглу. Кава з молоком

В.: *Посередині (на лінії), там, де вони зливаються, я – це лінія між...і «правим». І «лівим».*

П.: Виявляється, ти не можеш знайти себе, тому що ти – лінія між білим і чорним. Притяжіння до батьків виявляється у блокуванні власного розвитку. Якщо ти лише межа, то ти – ні «той», ні «той» бік (згадаймо рис. 1.15) – між чорним і білим ангелом.

В.: Вірно, а рис. 1.21 уже показує, що я є серединою і я синтезую «те» і «те», з обох боків.

П.: Ти знову – на межі, посередині?

В.: Так, я – *це суміш двох* (як і на рис. 1.20): тато – світла частина, мати – темна.

П.: Зараз ми виходимо на тенденцію твоєї власної залежності від батьків. І ти намагаєшся набувати щось *самостійне (автономне)*, а воно, по суті, лише суміш одного з іншим. Батько потрапляє у світлу частину, а мати – у темну. А оскільки дитина нерозлучна з ними, то виходить, що цією *нерозлучністю ти сама собі формуєш металеві грати* (рис. 1.18), за якими є полон, заданий залежністю від батьків і особливо від матері, адже ти сама стверджуєш, що скелет оживлює енергія мортідо. Пропрацьовувати матеріал треба так, щоб ти могла розпізнавати у своїй поведінці, де в тобі говорить «те» чи «те», з чим ти хотіла б попрощатися. Тому що так під загрозу поставлене твоє особисте становлення як дорослої

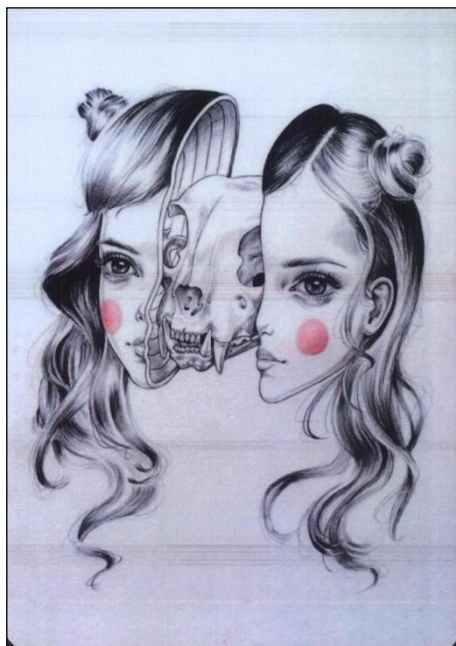

Рис. 1.22. Ю. Філіпенко.
Дівчата-кішки не плачуть

особи, особливо в частині оптимізації взаємин в інтимній сфері. Ти можеш бути то білим ангелом, то чорним; ти **не можеш знайти реалізацію свого потенціалу на лінії золотієї середини**, тому виникає «або..., або...», що призводить до самоомертвіння: рис. 1.22 тотожний рис. 1.16. Схоже, ти **приносиш себе у жертву через нереалізованість величезної любові до обох батьків**. Що цей малюнок (рис. 1.22) дає змогу і допомагає тобі розповісти?

В.: Цей малюнок указує, що ззовні я ніби добра, а всередині вже все омертвіло, ніби я не жива – ця доброта ніби необхідність виживання у ситуації. Було таке відчуття, ніби вже все..., ніби я нежива, тепер зрозуміло, що я омертвляю невдоволення, агресію.

П.: Тобі доводилося це омертвляти, тому що ти це робила – омертвляла свої почуття, щоб бути у злагоді з мамою і з татом?

В.: Так, але не лише це, було багато інших ситуацій і з іншими людьми, і взагалі в житті, коли я придушувала себе через оживання мортідо, і, як результат, **відчувала себе виснаженою і спустошеною, ніби мертвяк –**

згарище змінювалося на попіл.

П.: Значить, багато ситуацій у житті пробуджували у тебе мортідну (руйнівну) енергію, а ти її придушувала (омертвляла)?!

В.: Цей демон руйнації почав з'являтися в мені ніби на захист мене, щоб **показати силу**, що я не просто можу бути ображеним зайчиком (рис. 1.1), але й налякати іншого (чи інших). У мене інсайт: це все омертвіння породжене небажанням бути боязливим зайчиком. Саме через це змія і виплескує отруту різнопланово (див. власне тату, рис. 1.13), тому і має купу маленьких змійок на голові. Має страхітливий вигляд, але це все не дивно, це і є процес оживлення, щоб не бути такою омертвілою всередині. Якщо змія не почне діяти, то я приречена на череп з іклозми (рис. 1.22). Змія – із черепа вилазить!

П.: Як ти думаєш, ти могла налякати свого хлопця власною поведінкою? І чи він здогадується про твої внутрішні проблеми?

В.: Він казав, що я буваю зовсім різною, що він інколи не впізнає мене, я ніби не я.

П.: А тобі хотілося б бути рівно позитивною, хорошою?

В.: Ні, не завжди варто бути хорошою, іноді треба показувати «зуби», жорсткість, але щоб при цьому залишатися собою, не втрачати себе.

П.: Даються взнаки винесені з дитинства проблеми взаємин. Відкоригована людина завжди вільна сама від себе і переважно позитивна у взаєминах. Наступний обраний тобою малюнок (рис. 1.23) указує (згідно з архетипом) на ненародженість. *А якщо ненароджена, то й омертвіла*, принаймні в певних аспектах відсутня реалізація власного потенціалу. Тобто психологічне омертвіння пов'язане ще й з ненародженістю твого потенціалу? «Ненародженість потенціалу блокує можливості його соціальної реалізації». Зрозуміло, чому ти **відносиш агресію до аспекту оживлення себе. Силою мортідо ти ніби розбиваєш шкаралупу самостримування.** Це означає, що ти сама собі дуже заважаєш у реалізації власного потенціалу як у інтимних взаєминах, так і у службово-професійній самореалізації. Тепер ти переконуєшся, що у певних ситуаціях треба набути здатність збереження спокою. Якщо будеш зберігати спокій, то розум буде міцніти, ти знайдеш способи оптимальних взаємин у форматі «золотої середини». Коли ти обирала цей малюнок (із численних репродукцій), що він для тебе символізував? Про що він розповідає?

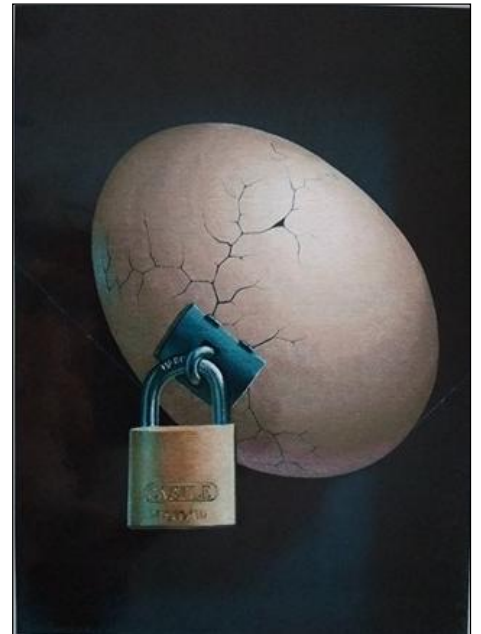

Рис. 1.23. Автор і назва невідомі

В.: Це ніби я сиджу всередині і хочу вирватися, бо тут шкаралупа тріскається, але висить важкий замок, який не дає це зробити, не дає набути волі, свободи. Тобто я закрита в собі, хочу вийти, але мені щось заважає. Справді, є відчуття необхідності самонародження! Я неначе дуже довго перебувала під утисками матері і тепер та «скарлупа» заважає, то боротьба «мортідо» з «лібідо».

П.: Цей замок ти створюєш собі сама? Тому що такі закони, що те, що сидить у яйці, самоплинно проб'ється. Там багато простору, щоб пробитися і вийти. Але ж захисна лінія психіки зацікавлена занурюватися у такий «утробний» стан (рис. 1.8, рис. 1.11, рис. 1.18, а тепер і рис. 1.23). Вже давно час «народитися», але є затримка. Доросла вже, а перебуваєш у «лоні матері». А це – **вина перед самою собою**. Тому що можна докласти зусиль і самонародитися. Чим зацікавив обраний тобою малюнок 1.24?

Рис. 1.24. Автор невідомий.
Тату «Зважування розуму і
серця»

В.: Це я балансую на тонкій межі між емоціями і розумом. Буває так, що емоціями я все зіпсую, а потім розумію, що так не треба було б вчиняти. Або навпаки: подумала, зробила так, ніби правильно, а потім зрозуміла, що на той момент варто було зорієнтуватися на емоцію, а не на розум. І *постійно балансую і, як правило, «мимо»*, це створює важке тло невпевненості «зайчика» (рис.1.1).

П.: Немає золоті середини у поведінці? Емоції ніби не працюють на розум, а розум – на емоції? Відсутня їхня збалансованість, синтез, словом, золота середина. А те, що це зображено на тлі спини, та ще й чоловічої, може означати, що батько є для тебе ідеалом твого психологічного становлення у житті?

В.: Так, він більш урівноважений, це те, чого я хотіла б набутися, і це те, що він схвалює.

П.: Очевидно, що рис. 1.25 символізує те, чого ти боїшся, остерігаєшся, щоб не бути такою безсилою, нікчемною, яку ось так візьмуть і викинуть?

В.: Справді, це є дуже небажаним для мене, такі відчуття я переживала у взаєминах із матір'ю, і не раз, коли тебе в одну мить перетворюють на нуль.

П.: Чи переживала ти такі відчуття у соціумі?

В.: Так, було. Це досить неприємно, певні ситуації залишили травмівний слід. Я не приймаю це близько до серця, бо у моєму житті є проблеми набагато більші, а просто «зарубала собі на носі», що треба обходити такі «рухи». Не хочу взагалі з такими людьми мати справу, тому що вони зумовлюють стан, що передає рис. 1.26 – я сиджу тоді всередині, ховаюся, обмежуючись домом.

П.: Але ж поряд намальований чоловічок, схожий ніби на чортика з ріжками і копитцями. Тобто ти ще і провокуєш, очевидно, такі «жести», як на рис. 1.25?

В.: Не те, щоб провокувала.... Такою поведінкою я прагну видатися сильною, але на цьому тлі я є маленьким чортеням.

Рис. 1.25. Малюнок іншого
учасника групи

Рис. 1.26. Автор і назва невідомі.
Назва респондента – «Стражденність роздумів»

П.: Так, ти ж хотіла видатися сильною, і тому потрапила «під роздачу». І тому після ситуації рис. 1.25 вже є роздуми. І рис. 1.26 показує, що доросла людина думає: «Чому воно так?». І

вже згорнута, маленька дитинка, ніби знову натякає на тенденцію повернення до лона матері (всередині голови).

В.: Я спочатку хотіла покласти цей малюнок до вини, тому що тут такі роздуми, які бувають під впливом почуття вини.

П.: Я під час аналізу підтягувала інші малюнки, попередні, пов'язані і класифіковані мною «до вини» – виявилось, що все взаємопов'язане!

В.: Біля дитини сидить ведмедик, дитяча іграшка.

П.: Це натяк, що ти западаєш у стан малої дитини, у дитинство!

В.: Можливо, так буває після огріхів у поведінці. Я обирала цей малюнок як ілюстрацію роздумів. Його можна назвати «Стражденність викликана роздумами»! Посмішка на обличчі – це маска, яку я одягаю, щоб замаскувати внутрішню драму.

П.: Наступний малюнок (рис. 1.27) ілюструє самонародження, ніби «із землі». Земля – архетип матері, а тут ще і кратер. Ти сама хочеш самонародитися, я лише показала, де ти сама себе можеш затримувати у цьому стані ненародженості. Бажаю успіхів!

В.: Дякую Вам! Раніше мені це все, що я пізнала, було невідоме. Тепер я зможу рефлексувати з розумінням сутності власних станів. Я буду розуміти, в полоні яких тенденцій перебуваю, куди я рухаюся: чи до скелета (рис. 1.16), чи повертаю назад, згортаю свою активність у лono матері, а насправді, в самодепривацію (рис. 1.26). Зачасти, лякаюся, чи я знайду в цій ситуації вихід і те, до чого я прагну. Тепер я буду впевненішою у ході назустріч життю, тому що я бачу, що не обставини привносять проблеми, а я сама в собі їх актуалізую, використовуючи обставини. Після заняття я зможу розпізнавати свої деструктивні тенденції і намагатимуся їх упереджувати! Я впевнена, що буду спокійнішою. Цей сеанс дав можливість моєму розуму вивільнитися від полону емоцій, і я вже втрачаю відчуття «боязливого зайчика». Ще раз дякую! Це незабутньо, і я впевнена, що мій розум почне працювати на мене, а це, як я зрозуміла, для мене – шлях самостановлення, дорослішання в напрямі самореалізації. Відчуваю, що в душі з'явився спокій, і я безмежно вдячна за таку можливість здійснити подорож у «космос» власної психіки. В цій «подорожі» безцінну допомогу надали малюнки і Ви, Тамаро Семенівно. Дякую.

Рис. 1.27. Дж. Варен.
Дівчина-вулкан

2. Архаїчний спадок людства: теоретичні та практичні аспекти

Термін «архаїчний спадок» належить З. Фрейду й означає **стимульовану зсередини схильність людини особливим чином емотивно реагувати на події. Така нерегульована свідомістю емотивна небайдужість виявляє притаманну психіці здатність збуджень, що впливають на формування тенденцій поведінки.** З. Фрейд у своїй роботі «Тотем і табу» посилається на К. Юнга, який указував, що «фантазії деяких душевнохворих збігаються з міфологічними космогоніями древніх народів» [18, с. 49]. Це дало підстави стверджувати, що невротик у регресії, породжений хворобою, психічно зближується з первісною людиною із віддаленого доісторичного часу. «Ми знаємо про доісторичну людину не лише з міфів та археологічних знахідок, але й із залишків образу мислення...» [там само]. Останнє узгоджується з позицією академіка НАПН України С. Максименка про те, що «...соціальне в онтогенезі стає біологічним» [24, с. 568].

Термін «архетип», у його здатності представляти архаїзми, вперше використаний З. Фрейдом у процесі аналізу сновидінь. Схильність людини до гіпнозу З. Фрейд пов'язував із категорією «архаїчного спадку первісного існування людської орди». **Архаїчний спадок** свідчить про певне **початкове знання**, яке *характерне вже для дітей*. Таке знання відзначається *спільністю символіки, яка передусім виявляється в малюнках та пронизує різні мови світу*. Це знання зберігає *інтелектуальні взаємозв'язки між уявленнями, які відбиваються в архаїчно успадкованій схильності психіки до програмування* опредметнених проєкцій на інстинктивному рівні, що потенційно зберігають початки емоційного інтелекту минулих поколінь. *Архаїчний спадок* стосується не лише схильностей до чого-небудь конкретного, але і слідів, фіксацій, які *впливають на емоційні стани людини, синтезовані в архаїзмах: вина, комплекс Едіпа, рабоволодарювання чи рабопідкореність, жертвопринесення тощо*. Результати глибинного пізнання психіки переконують нас у тому, що дотепер учені не звертали уваги на той факт, що **архаїчний спадок людства синтезується у феномені мазохізму**, що й зумовило наш підвищений інтерес до аналізу вказаної проблеми (див. підрозділ 5).

Архаїчний спадок, що характерний людству, не є емотивно пасивним. Він має латентно-мотиваційний (енергетичний) потенціал, який витримує конкуренцію із ситуативною доцільністю активності і може зумовлювати відступи від реальності через енергетичну активність прообразів деяких філогенетичних подій.

Мотиваційний потенціал архаїчного спадку відкрив перспективу більш адекватного розуміння універсальності архетипно-когнітивних *apriori* заданих *здібностей психіки до спонтанного упорядкування візуалізованих самопрезентантів*, що узгоджується зі спектром діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Дієвість притаманного людині імпліцитного порядку засвідчується практичними можливостями респондента ранжувати підібрані ним репродукції художніх полотен за їхньою емотивною значущістю.

У пошуку засобів каталізації архайчно-мотиваційного потенціалу людини, ми й започаткували практику виконання респондентом психомалюнків на теми «Власне тату» і «Тату вини». У спонтанній творчості суб'єкт невимушено виконує психомалюнки з використанням кольорів та підбирає (до кожного з тату) репродукції художніх полотен, які гармонізуються з їхнім змістом.

Може виникнути питання: «Що дають психомалюнки “Тату”?» Передусім вони актуалізують архетипну здатність психіки візуалізувати ідеальне (психічне) у матеріалізоване, спостережуване. Особливо такий феномен, як «вина», що має архайчне навантаження. А той факт, що суб'єкт підбирає малюнки не до власного Я, а до виконаних ним психомалюнків тату, ослаблює опори, чим забезпечує більшу реалістичність аналізованого матеріалу та посилює його діагностичну спроможність. Водночас на особливу увагу заслуговує те, що респонденту пропонується розставити підібрані репродукції художніх полотен (до кожного з тату) за їхньою емотивною значущістю для нього. Таке опосередкування підбору репродукцій стушує (маскує) факт їхньої причетності до власного Я, що значною мірою послаблює захисну напругу опорів, а діагностико-корекційний процес АСПП набуває все більшого наближення до сутнісної неповторності психіки аналізанда.

Ідея про імпліцитний порядок як архайчно-когнітивне надбання психіки дослідно підтверджена емпіричним фактажем в його архайчній здатності розкривати латентні аспекти психіки. Емпіричний матеріал засвідчує:

а) суб'єкт не лише легко малює тату на вказані теми, але й без будь-яких труднощів підбирає до кожного з них репродукції художніх полотен;

б) легко розставляє малюнки в порядку їхньої емотивної значущості для нього, що опосередковано доводить наявність зв'язку між двома сферами психіки (свідоме / несвідоме), що й окреслює зону можливостей пізнання психіки в її цілісності.

Підсумовуючи, висловимо позицію: *реальність існування імпліцитного порядку* підтверджується когнітивними здібностями психіки людини до **впорядкування результатів власної самоплинної активності**, що поза сумнівом **синтезується з вищим Раціо**. Далі ми подаємо «Модель внутрішньої динаміки психіки» (рис. 2.1), яка й вміщує складник – «імпліцитний порядок».

Діалогічний психоаналіз із використанням репродукцій художніх полотен дав нам можливість виявити спільність семантичної наповненості психомалюнків із символікою сновидінь [63, с. 121 – 124]. Положення З. Фрейда про те, що *«сновидіння дають нам багате джерело людської передісторії»* можна застосувати і до творів образотворчого мистецтва, які незмінно каталізують вияви глибинних прошарків психіки людини. Класик психоаналізу (З. Фрейд) був переконаний, що *«архайчний спадок дитина приносить із собою у світ від народження, і він [архайзм] передусь будь-якому її особистісному досвіду, будучи відбитком досвіду предків»* [55, с. 120]. Розуміння архайчного спадку З. Фрейд підтверджував ознаками *регресії психіки у невротика, які корелюють із ранніми етапами розвитку людства*.

В архайчній спадщині домінують едіпальні залежності суб'єкта, пов'язані зі *спокусою порушення заборон*, яка передбачає **обмеження свободи**

поведінки. Пригадаймо біблійний міф про вигнання з Раю Адама і Єви за порушення ними **заборони**. У цьому міфіві провідним є мотив *гріховності як джерела вини*. Далі – міф про Едіпа, де вибір жінки героєм призводить до біди і тягне за собою самопокарання (невинуватість на тлі незнання), зокрема самоосліплення та відмову Едіпа від їжі, які і зумовили його смерть.

Пізнання архаїчних слідів, асимільованих в онтологічному процесі самостановлення психіки суб'єкта, обґрунтовує необхідність введення в глибинному пізнанні провідного принципу – **спонтанність поведінки учасника діагностико-корекційного процесу** та обов'язковість **вільного вибору** засобів візуалізованої самопрезентації. Це стосується також і свободи висловлювань у діалогічній взаємодії «П ↔ Р». Спонтанна поведінка в межах групової роботи задається принципами її функціонування [66, с. 125 – 128]. Внутрішньо-мотиваційні параметри психіки ми розкриваємо у груповій взаємодії у процесі активного соціально-психологічного пізнання.

Монографічне дослідження зорієнтоване на розкриття смислової значущості архаїчного досвіду у його впливові на мотивацію суб'єкта, що опосередковано виявляється у процесі підбору малюнків (репродукцій художніх полотен) до зображень тематичних тату. Архаїчний спадок людини позначається на архетипних здібностях психіки до перекодування ідеальної (психічної) реальності в опрідметнену, візуально сприйнятну форму, яка здатна зберігати інформаційні еквіваленти. Останнє сприяє «прочитуванню» фахівцем (ведучим АСПП) смислових параметрів, що й каталізує діалогічну взаємодію «П ↔ Р».

Візуалізація психіки (ліпка, моделі з каменів, авторські малюнки, репродукції художніх полотен тощо) створює в АСПП *дослідну платформу подолання суб'єктивізму, який маскується вербальною багатозначністю активності суб'єкта, яка відкриває простір для психологічних захистів та викривлень соціально-перцептивної реальності* [6].

Інтеграційна функція архетипу виявляється в його здатності забезпечувати співвіднесеність когнітивно-інформаційної еквівалентності ідеальної (психічної) реальності із символікою презентантів, яка **задає можливість дешифрування смислів**, за якими стоїть мотиваційний потенціал. У цьому ми солідаризуємося з неокласичним підходом Д. Леонтьєва [23], що узгоджується з позицією В. Франкла, який вказує на важливість орієнтованості науково-практичного дослідження **«не на кількісні, а на смислові виміри людини, що надбудовуються навіть над біологічним і психологічним вимірами»** [50, с. 222].

Саме **смисли** є центральною мотиваційно-латентною ланкою в *глибинному пізнанні психіки*, яка має можливості піднятися над ідеальним і матеріальним. Орієнтованість на тлумачення мотиву як «опрідметненої потреби» (О. Леонтьєв) не збігається з психодинамічним його розумінням: у глибинній психології відсутній прямолінійний зв'язок між мотивом і потребою, а тим більше з її опрідметненим презентантом. Предмет задоволення за того самого латентного мотиву може варіюватися. **Мотив**, у його глибинному сенсі, найбільше корелює зі **смыслом**. Останнє дає змогу розширити семантичне поле

його пізнання, беручи до уваги *сенси*, що визначаються в АСПП через *співвіднесеність* усього напрацьованого поведінкового матеріалу. Отже, категорія *смыслу* пов'язана з поняттям «співвіднесеності часткових смислів» у діалого-поведінковій взаємодії психолога з респондентом.

Смислове тлумачення мотиву задається і визначається характером спонтанної активності респондента у виборі предметного презентанта, породженого внутрішнім імпульсом, що відкриває перспективи глибинного пізнання. Відсутність труднощів для суб'єкта у спонтанному ранжуванні обраних репродукцій художніх полотен за їхньою значущістю практично підтверджує *архаїчну природу імпліцитного порядку*⁸, характерного для психіки [64].

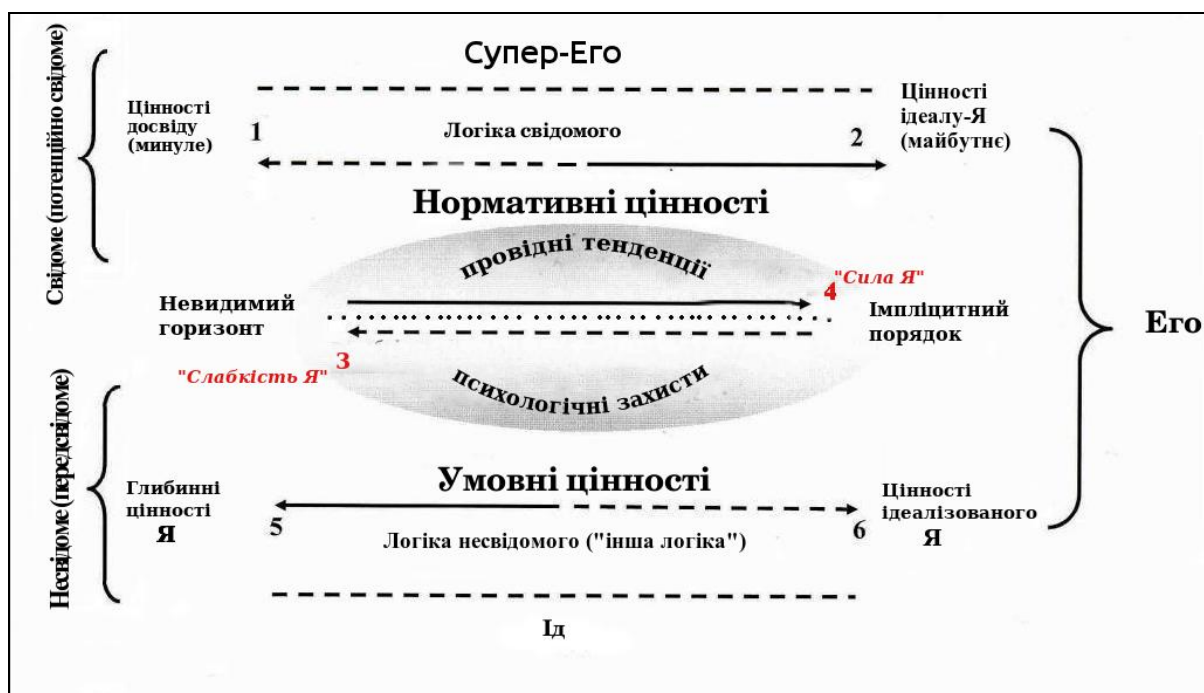

Рис. 2.1. Модель внутрішньої динаміки психіки

Імпліцитний порядок є енергетично потужним, семантично змістовим мотиваційним збудником **архаїчної здатності психіки до послідовного, але непрямого об'єктивування взаємозв'язків базальних та ситуативних (периферійних) захистів**. Імпліцитний порядок, який є позадосвідним утворенням, – об'єднальна підструктура Моделі, що інтегрує дієвість обох сфер психіки (див. рис. 2.1. «Модель внутрішньої динаміки психіки» (далі – Модель)), що відіграє провідну роль у результативності глибинного пізнання психіки в її цілісності. **«Імпліцитний порядок»** відображає можливості виявлення взаємозв'язку між обома сферами, який презентований в «невидимому горизонті» (див. середину Моделі, рис. 2.1; крапки – «видиме» (вплив сфери свідомого), порожнеча між ними – «невидиме» (впливи

⁸ Респондент не може свідомо пояснити, чому саме так він ранжував малюнки, за таким, а не іншим порядком. Відповідь: «Так рука поставила». Свідомість не відображає смислові детермінанти мимовільної ініціативи, в чому, гіпотетично, можна узріти архаїчну узгодженість законів психіки із Всесвітом (із вищим Раціо).

несвідомого). Емпіричний багаж, отриманий нами в процесі АСПП, переконує, що *«імпліцитний порядок»* об'єктивує смислові аспекти як свідомої, так і несвідомої сфер психіки водночас, в їхній невіддільності за функціональної асиметричності (див. Додаток В).

Інтеграційна значущість «порядку», що формується самоплинно поза вольовими зусиллями та контролем суб'єкта, узгоджується з ідеями, представленими в роботі І. Пригожина у книзі «Порядок із хаосу» [31]. За його словами, «порядок» є значущим феноменом не лише для хімії, але й для психіки, яка підпорядкована універсальним законам (див. Додаток А). Важливо згадати й твердження С. Хокінга (березень 1993 р.) про те, що «Всесвіт підпорядковується *порядку*, який зараз ми можемо досягнути лише частково, а цілком – не в такому вже і далекому майбутньому».

Розкриття архаїчно-мотиваційного складника архетипної природи психіки наближує нас до наукового розкриття сутності механізмів *імпліцитного порядку*. Перекодування ідеального у візуалізовано-художні форми знаходиться поза образотворчими здібностями людини. Стенограми засвідчують, що аналітичний діалог може поєднувати психомалюнки з репродукціями художніх полотен. Поряд із художньою скромністю власних малюнків, стенограма нерідко розкриває їхнє багате семантичне навантаження, особливо за умов їхнього поєднання з репродукціями художніх полотен. Діалого-аналітична взаємодія психолога з респондентом дає змогу розкрити його особистісну проблему (внутрішню стабілізовану суперечність психіки) та окреслити перспективи її розв'язання.

Подасмо стенограму психоаналітичної роботи зі студенткою Н. (магістр психологічного факультету). **Завдання:** а) виконати психомалюнки «Тату вини» і «Власне тату»; б) підібрати до кожного з них репродукції художніх картин; в) ранжувати підібрані репродукції (до кожного тату) за їхньою емоційною значущістю.

Стенограма психоаналітичної роботи з респондентом Н.⁹

П.: Расскажи, что это за знак (рис. 2.2), который отражает вину?

Н.: Первое, что начало всплывать у меня в голове – **нацистский крест**, СС, связанные с **чувством вины**. У меня возникают такие ассоциации. **Тема лагерей меня очень затрагивает**, поэтому сразу и возникли темы **фашизма, геноцида** и параллельно с этим всплыли образы *Иисуса*, креста. Форма основного креста на рис. 2.2 вызывает у меня ассоциации с *гильотиной, которая сносит людям головы, публичным убийством людей*. С этим всем связана **вина человечества**.

П.: Есть большая разница между гильотиной, которую определяли для греховных людей, и *Иисусом*, который относится к святым и сам себя обрек на это, по собственной воле.

Н.: Да, *Иисус* возник как образ добровольных мучений, которые *чем-то* связаны с моими собственными мучениями. Он ведь за грехи людей принес себя в жертву. Мучения из-за грехов других людей. Меня сейчас «накрывает» (*плачет*).

П.: То, что тебя сейчас «накрывает», говорит о связи с твоим личным опытом, как будто тебе пришлось *страдать из-за кого-то* или из-за чего-то, к чему ты прямого отношения не имела. Ты причастна к подобному самонаказанию? У *Иисуса* было наказание помимо воли тех людей, из-за которых он страдал. Геноцид людей тоже кто-то обуславливал, к кому они

⁹ Стенограму подано мовою респондента.

прямого отношения не имели. Таким образом, *самонаказание смешалось с наказанием*. Наказание может выступать в роли функций (гильотина). И нередко туда попадают невинные. Другими словами, наказание может быть несправедливо задано, и это большая проблема!

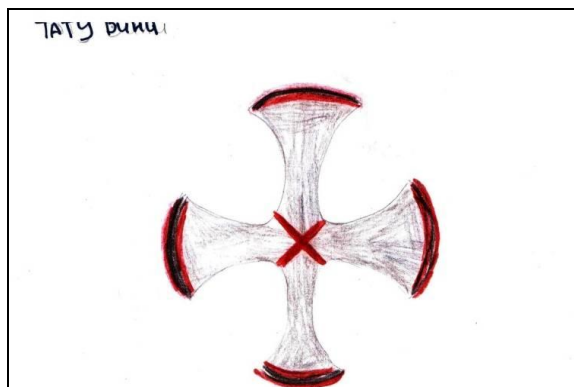

Рис. 2.2. Тату вины

Рис. 2.3. Дж. Тодд. Первый ход

Н.: Именно несправедливость для меня – самое болезненное. Я душевно причастна к этой битве, которая представлена на рис. 2.3, и это **вечная битва белых (светлых) и черных (темных) сил**.

П.: Если так, то у меня создается впечатление, что ты вынесла что-то подобное из родительской семьи.

Н.: Я бы сказала, что да – это из семьи! Если перенестись в детство, то я была свидетелем постоянной битвы. Битвы, в которой, по моей интерпретации, «темнотой» был отец (в глазах матери), с чем сейчас я не совсем согласна, потому что уже понимаю, что это было не так. А **мама была для меня силой доброты (света)**, и она как будто **проигрывала перед ним, а я хотела ей помочь, уничтожить (отвергая отца) образ зла, т. е. «темноту»**. Теперь уже я осознаю, что отец – это не зло, а совсем наоборот, у меня с ним больше общего. **Я сама являюсь той темной силой (подобно отцу в глазах матери), которая всегда (в итоге) совершает благо**. Часто бывает так, что то, что мы считали злом, изменяется, и в нем открывается больше светлого, которое и обнаруживает лицемерие «белых сил» (это то, что я обнаружила в матери).

П.: Ты в раннем детстве чувствовала, что попадаешь «под раздачу» в противостоянии «светлого» и «темного»? С возрастом у тебя, очевидно, поменялись ценности, но тебе рано пришлось познакомиться с *психологическим подвохом*?

Н.: Да, именно так, поэтому у меня никогда не было веры в Бога, у меня не было ощущения, что кто-то может следить за мной с небес, быть со мной, помогать мне, а все было наоборот – чувство, что Бог меня как будто предал!

П.: Ощущение, что Бог оставил тебя один на один с теми душевными страданиями, которые были непомерны для ребенка?

Н.: Он предатель. Я взяла от общества образ Бога, пыталась его раскрасить красками, а потом поняла, что не клеится, что нет высшей силы, она мне не поможет, а так нужна была эта помощь... *(плачет)*.

П.: Почувствовала, что ты невинно страдающий человек, и если есть Бог на свете, то он не должен был бы допускать такие твои душевные страдания?

Н.: Да, именно эти концлагеря, гонения людей, издевательства человека над человеком – **Бог не должен такого допускать!** Если же он такое допускает, то какой из него Бог, какая из него «Белая сила» (рис. 2.3)?!

П.: Мне кажется, для тебя Бог – это скорее вспомогательный образ, а страдания в твоей душе создали, очевидно, центральные фигуры на шахматной доске – твои родители. Ведь родители не должны обрекать ребенка на все то, что ты представила нам: это трудно даже суммировать и объять, а в твоей душе оно уже все интегрировано, которой почему-то и

сейчас тяжело? Неприглядная динамика: белые становились темными и наоборот, а оказалось, что «белизна» центральных фигур – иллюзия и что у тебя, при таком разочаровании, как будто земля уходила из-под ног!? **Добро и зло не только поменялись местами, но и начали разрушать идеалы твоей души.** Возможно, мама была ведущей в твоём раннем детстве?

Н.: Согласна, именно так – она задавала мои восприятия и переживания. В начальных классах мы проходили рассказ «Федя-оборванец». Это история мальчика-разбойника, от которого никто не ожидал благородного поступка, а он спас панского мальчика, который чуть не упал в реку, когда ледяная глыба начала рушиться. Несмотря на опасность и на то, что у него был конфликт с ним – он его спас! Поступок мальчика, которого все считали плохим, переворачивает его восприятие – он спасает мальчика! И как? Ценой собственной жизни! Провалившись под холодную воду, он через три дня болезни умирает от воспаления легких. Этот панский мальчик так и бегает по улице, живой, а он уже на том свете (*плачет*).

П.: Получается, что мама по отношению к тебе сыграла негуманную роль?

Н.: Да. Мне вспоминалось, что на одной из пар мы делали коллаж «Моя мечта» и на рисунке у меня не были нарисованы уши. Меня спросили: «Может быть, ты не хотела чего-то слышать?». А ведь да – я не хотела слышать то, что говорит мама в адрес отца! Она наговорила мне ужасных вещей (она не фильтровала свои слова). Она общалась со мной как со взрослой, а я была ребенком, и это надо было ей учитывать.

П.: Она считалась только с собой, она использовала тебя ради собственной разгрузки, не учитывая твоё состояние?

Н.: Да, она «сливала» в меня, как в помойку, какие-то ужасные вещи. Поэтому я выросла с таким чувством, что *если у меня будут дети (учтите, я говорю «если»), то я должна буду их защитить от своего «сливного бачка», чтобы дать им возможность быть детьми, чтобы не забирать у них радость детства.*

П.: Именно отец привнес новый взгляд на вещи, и твой гештальт перевернулся? Кто обусловил то, что этот «сливной бачок» перевернулся, и туда уже нельзя было ничего «сливать»?

Н.: Да, это связано с отцом! Я никогда об этом не задумывалась, только сейчас поняла, что моя страждущая душа – из-за него! Его основная защитная реакция от моей мамы – монитор компьютера. Он мог её слушать, но не слышать. Я же, если её слушала, то я её слышала, и в этом была моя беда. Раньше я думала: «Какой плохой папа, он не хочет слушать маму», а потом я начала понимать, что он правильно делает, он таким способом себя защищает, спасает от самоуничтожения, **а я словно на гильотине, но сама же себя туда и отправляю.**

П.: И ты начала пользоваться таким же способом, т. е. спасаться?

Н.: Я не могу так, нет. Я хотела бы научиться не воспринимать всерьёз её [матери] слова. Она сказала, и её быстро отпустило, а во мне это остается и порождает постоянное, непроходящее ощущение перегруза «темной» информацией!

П.: Как ты думаешь, почему твоя психика заинтересована задерживать тебя в страждущем состоянии? Сейчас ты уже взрослая, ты учишься на психолога и можешь анализировать!

Н.: По логике вещей, я должна получать от этого какую-то выгоду, но... её нет?!

П.: Возможно, тебе не хватало единения с отцом? И сейчас ты рада, что душевно *вместе с ним*, пусть даже через собственные страдания.

Н.: Думаю, вы попали в точку, ведь теперь нас с отцом объединяет это общее страдание.

П.: Вы живёте всей семьёй вместе: ты, мама, папа?

Н.: Сейчас да, но на протяжении трех лет мы не жили вместе. Я уезжала.

П.: Мама чувствует, что вы с папой объединились?

Н.: Да. Нас с ним объединяет желание познавать, а она не может поддерживать с нами диалог, ведь она этого не знает, не понимает, но она автоматически пытается встрять в наш разговор и мешает.

П.: А кто ее «выводит» из этого диалога, кто пытается создать, поставить барьеры – ты или папа?

Н.: Сложно сказать, разговор просто прерывается.

П.: Мама его разрушает?

Н.: Получается, что да, своим присутствием. Все сразу меркнет, она снижает наш энтузиазм общения.

П.: Так всегда получается, что когда вы единитесь, то она пытается разомкнуть контакт?

Н.: Да, это так, кроме того, она мне в упор говорит, что когда она меня растила, то думала, что я буду ее «ляля», а я росла и все больше походила на папу. Ее же это раздражает.

П.: Ты получала негатив не только через информацию, т. е. очернение папы мамой, но и собственно тебе адресованную? С какого времени твой ум начал перерабатывать эту информацию и интерпретировать ее по-своему?

Н.: В подростковом возрасте – я уже не могла ее поддерживать.

П.: И это уменьшило ее активность «сливать» тебе что-то об отце?

Н.: Совершенно не уменьшило.

П.: То есть это была форма «психологической разгрузки»?

Н.: Да. Мне до начала учебы на психологическом факультете люди говорили, что в ситуациях, где нужно отступать, смягчать, я, наоборот, давила. А это я могла невольно «позаимствовать» только от нее

П.: Ты ужасалась, когда видела, что ты действуешь подобно матери?

Н.: Да, что «насилие над ушами», которое осуществляла мама, я делала потом с другими людьми.

П.: То есть, как ты обнаружила, ты психологически «неразлучна с мамой», да еще и в тех качествах, которые тебе ненавистны? Таким образом, мало того что ты **потеряла единение с мамой**, что у тебя **отягощены отношения с отцом (из-за периода твоего безраздельного единения с мамой)**, но ты еще не можешь принимать и любить саму себя?

Н.: Да, это верно, и все потому, что я далеко не такая, которую я бы любила и принимала. Я далека от своего образа, к которому я хотела бы (и нужно бы) приблизиться, прийти для гармонии души. Вот результат маминого «насилия над ушами» и, при этом, я явно не хочу так поступать.

П.: Хорошо, что есть потребность отрефлексировать, отреагировать то, что ты интроектировала от матери. С мамой ты не могла... хотя, я думаю, ее «ушам» тоже достается?

Н.: Безусловно.

П.: Но, это не помогает, очевидно, и не поможет, пока ты не поймешь саму себя. Это будет **«вечным двигателем»**, пока ты не переориентируешь (реконструируешь) энергию мортидо в либидо. Энергия мортидо застряла в психике, сейчас она выражается через слезы, через самострадание. Но, помни, что страждущий человек не хочет сам «находиться» в страданиях, он невольно будет погружать туда и своего партнера (тех, кто рядом).

Н.: Я не погружала. Наоборот, я очень боюсь этого, я чувствовала риск этого, и поэтому... просто прерывала отношения!

П.: Ты используешь ту форму, которая тебе недоступна с матерью. Прервала отношения и все, а с ней так не выходит. Так что одно другому не мешает. Проблема ведь в нашей психологической защите. Ты не сможешь контролировать эти погружения в драму – это будет маскироваться под «белым» соусом (вспомни рис. 2.3). И это будет неузнаваемо, что актуализируется механизмом «вынуждение повторения».

Н.: Подружка мне напомнила мою фразу. Я даже не замечала, что я часто говорю: «Я посею (разговором), может, что-то и прорастет». Для меня это подтверждение того, что я таки «втисну» информацию, независимо какую (для другого), но «во благо».

П.: Как это делала мама?

Н.: Может, она тоже так думала – «втиснуть информацию», – маскируя это тем, что это «во благо»! А это ж уже получается, что «я – мама»! Какой ужас.

П.: Ты ведь этого не замечала раньше?

Н.: Нет, вот парадокс: **знанное, но я этого не видела.**

П.: Беспокоит то, что даже когда уже есть единение с отцом (пусть не очень легкое и не чисто светлое), а в тебе все равно сохраняется эта страдальческая душа. Как ты думаешь, почему? Зачем она тебе, почему нельзя по-другому, к примеру, как говорит Д. Карнеги: «Опустите шлюз над прошлым»?

Н.: **Возможно, это страдание дает мне возможность единения с многими другими, страждущими в этом мире – это как общий знаменатель, объединяющий меня с мощью человеческих страданий.**

П.: Зачем тебе этот «общий знаменатель», да еще в виде страдания?

Н.: Может, это бегство от одиночества – я вместе с другими!

П.: Это все внешние, а какие внутренние причины? Мне кажется, это еще и чувство **вины перед отцом**, что он один на один находился в своем одиночестве, а ты не понимала этого и не поддерживала, и он просто вынужден был «прятаться» в монитор компьютера.

Н.: Пару лет назад он сказал мне: «Очень жаль, что ты появилась, когда я был слишком молод и не мог тебе дать все то, что я мог бы дать, если бы ты появилась в тридцать лет, когда я уже был более эмоционально и психологически стабилен». **В основном я контактировала только с мамой, а папа был чем-то далеким, незнанным, хотя и был физически рядом.**

П.: Скорее у папы должна быть вина перед тобой, чем у тебя перед ним?

Н.: Может, у него есть **эта вина, я не знаю, потому что, в принципе, в глубине души он всегда на моей стороне.**

П.: Значит, ему еще было жаль, что ты превращаешься в «сливной бак»?

Н.: Я думаю, да, он не знал, что ему делать, чтобы это упредить, он же был заполнен своей лично мужской проблемой.

П.: После анализа в контексте «Тату вины», этот рис. 2.2 еще и еще наполняется новым содержанием и уточняется. Что здесь есть центральной фигурой (рис. 2.2): этот крест или перечеркивание в центре? **Получается, что это как «вертушка» со следами крови, как не поверни (рис. 2.2) – человечество наполнено драматизмом, и ты присоединяешься к нему, но это не облегчает твои страдания, а лишь стабилизирует их. Ты причастна к чему-то вечному, идентифицируя себя не только с семьей, но и с человечеством в его страданиях?**

Н.: Да, я рисовала в центре конкретно кровь. **Идентифицирую себя с жертвами всех этих ужасных преступлений человечества, поэтому кровоточит душа!** Моя душа ощущает страждущих, но выразить это словами очень трудно.

П.: Мне кажется, что ты **что-то не можешь простить папе как мужчине?!**

Н.: Наверное, то, что **он не смог оградить меня, хрупкую девочку, от мамы.**

П.: Это похоже на твои претензии к Богу. **Бог и папа архаически созвучны.** И ты папе не прощаешь, что он словно не существовал для тебя на протяжении детства. Поэтому ты сейчас **не имеешь чистой радости в общении с папой – не получаешь подлинного облегчения, хотя и стремишься к нему.**

Н.: Действительно, так и есть! Не получаю, но хотела бы, и очень, мне не хватает папы в моей жизни.

П.: Если так, то тебе трудно установить контакты с молодыми людьми?!

Н.: Так и происходит! Было так, но до моего последнего партнера. Все, которые были прежде, не были партнерами, это были отношения на свободных основаниях, чтобы я не теряла свою независимость. Чтобы мне не страшно было уйти, я оговаривала условия расставания, **получая тем самым свободу самостоятельного решения.**

П.: Ты таким образом блокировала развитие собственной чувственности, как и отношений в целом?

Н.: Как бы да. Все партнеры в основном были эмоционально холодны (подобны маме).

П.: Может, холод был с твоей стороны, а не всегда с их?

Н.: Может быть. Я, наверное, сама была неизменно холодной в отношениях.

П.: **Была ли ты заинтересована в том, чтобы их чувства не были холодными?**

Н.: Нет, я была заинтересована в том, чтобы они были холодными, чтобы они не теплели. Ведь от теплоты я ощущала опасность, как будто я могу растеряться и потеряться, я ведь не имела опыта теплых отношений с отцом.

П.: Возможно, еще играет роль то, что ты вовремя не ушла на сторону папы от специфичной маминой «теплоты» к тебе?

Н.: Именно так, но уйти надо было вообще от них обоих и подальше, я с детства хотела уехать. После школы я хотела переехать в другой город, но не смогла.

П.: Не смогла, потому что они не могли обеспечивать тебя материально?

Н.: Я не знаю. Думаю, больше то, что я не была готова психологически причинить боль маме своим отъездом. Либо причинить боль себе, даже не пойму, но я осталась.

П.: Так человек сам готов обрекать себя на страдания, даже когда уже можно было отделиться. А когда приходит время и появляется возможность уехать, включаются «гуманные мотивы», которых не хватило, из твоих слов, Богу, чтобы воздать надлежащее нацистам и др. А хватает ли у тебя сил и возможностей для себя самой?

Н.: Хороший вопрос, заставляет задуматься, плывешь по течению и не думаешь.

П.: Тенденция самонаказания имеет истоки, начиная от первородного греха (убиение отца, а также от Адама с Евой). Люди не смогли воспользоваться наставлениями Господними и, таким образом, нарушили запрет, за что были изгнаны и вынуждены стать страждущими. Ты красивая, молодая, умная, рефлексивная, любящая свою мать (независимо от того, какой она была для тебя), на этом фоне твой гуманизм, с «белыми, светлыми» чувствами по отношению к матери не совсем понятен. Отец должен был защитить тебя маленькую от этого «сливного бака», но ты нашла в себе силу быть светлой в своих гуманных помыслах к нему. Гвардия темных чувств из прошлого (*показывает на темные фигурки на шахматке, рис. 2.3*) сидит в тебе. Темень твоей души периодически обуславливает то, что ты не идешь по белым, когда это возможно, а идешь по темным квадратам шахматной доски – жизни, тем самым самообездоливаешь себя.

Н.: Да, это верно, хотя для меня всю жизнь это оставалось загадкой – почему я так делаю???

П.: Получается, для того, чтобы выжить и чтобы не было жаль, что не воспользовалась какими-то возможностями (к примеру, отъезда в другой город), сердечко просто омертвлялось. Поэтому этот человечек в значительной степени стал словно замороженный (рис. 2.4). Он может оживать лишь периодически, так ли?

Н.: Человечек, которого я выбрала к «Тату вины», парализован, но не мертв, он лишь статичен.

П.: Уточнение хорошее, открывающее перспективу на оживление, но нужно приложить очень много усилий, чтобы он смог ожить. Нарисованы проволочные связи, что дает намек на пуповину – связь с родителями, хотя кое-где есть оборванные нити.

Н.: Это связано с кукловодом. Кто-то так обошелся с ним, с этим человечком-невольником.

П.: По архетипической символике это пуповинная связь. Ее «оборванность», может, и обусловила «парализованность» человечка. Человечек от чего-то отказался, но связь прочная, она управляется рукой, рисующей сердце.

Н.: Это мама имеет такую жесткую связь и влияние на меня.

П.: А папа периодически оживляет эту связь?

Н.: Да, но с мамой связь даже не пропадает, а с ним она прерывистая.

П.: Связь с мамой – через негатив?

Рис. 2.4. А. Борда, название неизвестно

Н.: И через мое «не хочу» тоже, и через «не могу». Это как будто какая-то обязанность: отвечать мне на ее запросы, а они бесконечны. Я чувствую себя жертвой своей матери.

П.: Это сформировалось в раннем детстве и закрепились?

Н.: Да, я от этого пытаюсь уйти. Несколько лет жила отдельно, в другой стране, но каждый день как минимум одно сообщение она мне отправляла. Как будто у нее есть запрос на внимание с моей стороны к ее персоне, и ее не интересует готова ли я сейчас дать ей это внимание. У нее есть запрос, и я, как мазохист, должна уделять ей это внимание. В ситуации, когда она требует этого внимания, а я не хочу, у меня возникает ощущение... как будто меня «изнасиловали». Ощущения такие: я не хотела, я терпела и мне становится легче, когда она уходит, но мне неприятно, что я позволила этому случиться, и я остаюсь с такими «притемненными» чувствами.

П.: Это истоки ощущения «парализованности» своей активности? Тогда получается, что ты жертва обоих родителей.

Н.: Да. Я жертва и матери, и отца, который бездействовал. Это, знаете, как совершается преступление, а ты стоишь и смотришь, но позволяешь этому свершаться, поэтому ты тоже участник преступления – вот это удел моего отца. Сейчас я поняла, что подобные обвинения я адресовала и Богу.

П.: Таким образом, ты разочаровалась в мужчинах как в защитниках?

Н.: Да, безусловно, это я даже сама осознала до наших занятий.

П.: Ты не в состоянии любить родителей, но при этом через мортидную связь у тебя сохраняется огромная зависимость от них, тревога и невозможность перекрыть эти отношения. Таким образом, ты обречена на жертву от своих слабостей и маминой безграмотности в неизменности «сливания» на тебя своего негатива чувств?

Н.: Да, так и есть.

П.: Когда звучит слово «жертва», оно вызывает у тебя какие-то чувства протеста?

Н.: У меня это не вызывает отрицания, я и сама это ощущаю. Я уже давно осознала, что я жертва матери.

П.: То есть ты хотела бы в этом разобраться и выйти из статуса жертвы? Либо ты не веришь, что можешь перестать быть жертвой?

Н.: За время занятий я поверила в то, что смогу выйти из позиции жертвы.

П.: Видим тенденцию возврата в утробу, и уйти ты никуда не можешь, ведь если этот человечек попытается уйти, то должен будет еще и гирию тянуть за собой (см. рис. 2.5). Ты ведь почему-то подобрала этот рисунок к «Тату вины»?!

Н.: Я его подобрала в паре с другим (рис. 2.6). Человек взял простыню, оделся и собрался уходить.

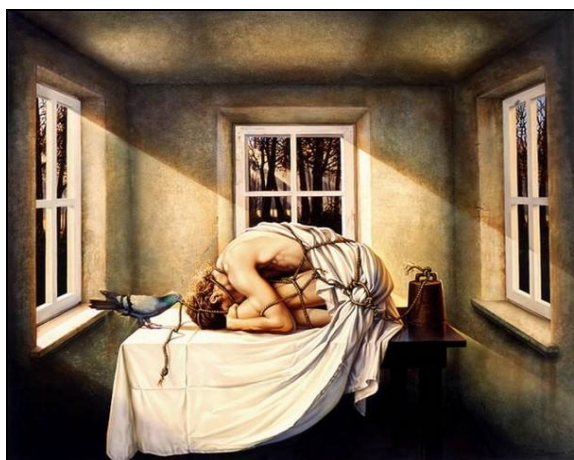

Рис. 2.5. З. Задемак. Маленький помощник

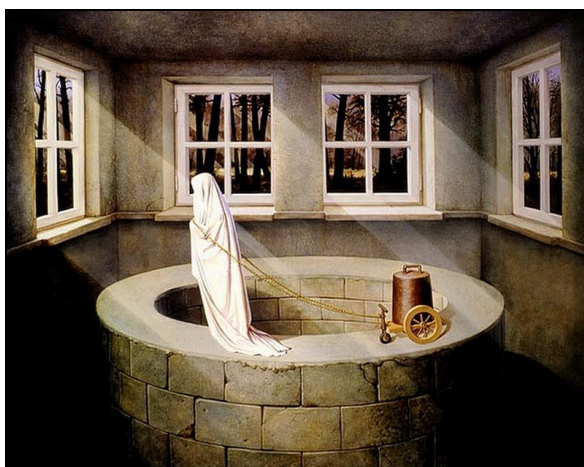

Рис. 2.6. З. Задемак. По кругу

П.: Да, но если он и пошел, то ходить он может лишь по порочному кругу, и всегда есть риск свалиться в «утробу» – в емкость, которая является архетипом утробы. Показано, что голубь мудрее, чем люди со своими личностными проблемами (рис. 2.5).

Н.: Я увидела голубя мира, который помогает приобрести мир в душе.

П.: Мир в душе?! Он раскручивает узелки «пуповинок», связей с утробой (рис. 2.5).

Н.: У меня частично есть ощущение такого распятия, как на рис. 2.7 (*я перевернула репродукцию*), я так ее вижу. Это мои самоощущения.

П.: Он висит вниз головой или встал на руки и удерживается? Он хочет из темени куда-то выйти?

Н.: Для меня это как дорога его жизни, т. е. внутреннее самоощущение на дороге собственной жизни.

П.: Но, при этом, он пришпилен?!

Н.: У меня есть подруга, свободолюбивая и тактильная, она могла меня погладить, утешить, чего моя мама не делала. Мама к ней ревновала, ведь видела, что подруга на меня оказывает большое влияние.

П.: Но почему-то подруга была заинтересована именно в такой, как ты есть?

Н.: Да, видимо, я ей нужна была для самоутверждения. Мне присуща открытость, которая у нее заблокирована, она не такая чувствительная, как я.

П.: Именно она и пробуждала твою чувствительность?

Н.: Нет, я сама по себе такая. Когда я говорю о чувствительности, то подразумеваю под этим ранимость, открытость, настроенность на людей, эмоциональность, а она более сдержанная. Проявлять чувствительность – это, наверное, и есть та самая выгода от нее, а страдания – это побочный эффект нереализованной (но желанной) чувствительности.

П.: Что происходило с твоей чувствительностью, когда ты съехала от подруги? С какого-то момента твоя чувствительность оказалась не к месту?

Н.: В том-то и дело, что она не была к месту, поскольку моя подруга самодостаточная, я не хотела находиться там (у нее) дольше, хотя могла бы. Просто я поняла, что в какой-то момент у подруги возникает потребность во мне, а в какой-то момент нужно давать ей полную свободу (она меня не слышала, и я была ей не нужна), и я чувствовала себя не совсем комфортно. Появилось ощущение ненужности, от которого я и уехала.

П.: То есть она проявляла подобное омертвление (рис. 2.4)?

Н.: Да, я в какой-то момент поняла, что она мне не нужна. На таких условиях я не захотела быть там (за границей).

П.: То есть ты почувствовала, что нашла в ней маму, только иного порядка. И когда ты ощутила, что все происходит так же, как и с твоей мамой, то этого оказалось уже слишком много?

Н.: Да, это точно, я «объелась» этой подругой. Я просто решила, что не хочу быть связанной этими веревками, ведь ограничивается моя свобода. Было ощущение, что я проживаю не свою жизнь, точно так же, как и дома с мамой. Только сейчас я чувствую, что начинаю жить своей жизнью, особенно этому помогает расширение возможностей моего самоосознания в прохождении группы АСПП.

П.: Ты приблизилась к себе?

Н.: Да, этот процесс уже задан, и я движусь к прогрессу самопознания и самопонимания.

П.: Приблизиться к себе и овладеть собой – это разные вещи. Чтобы овладеть собой, нужно потерять зависимость от мортидной энергии, которая еще фиксированно сидит в твоей психике.

Рис. 2.7. С. Дали.
Христос святого Иоанна
от Креста

Н.: Сидит, это правда, и это моя проблема, от которой я мечтаю избавиться.

П.: Потому что слезы – это и есть мортидо, которое все время заявляет о себе.

Н.: Сейчас я чувствую, что хоть эта энергия и мортидная, я смогу преодолеть это все, и у меня есть ради чего это сделать, я стала самоощущать себя благодаря сеансу, я увидела стратегические линии самостановления.

П.: Не нужно давать себе такие строгие и очень насыщенные перспективой наставления. Нужно отпустить свое естество, **ведь это родительские наставления**, которые ты даешь сама себе. Ты теперь становишься жестко родителем для самой себя, а это слабый помощник. Нужно разобраться во всем этом, понять его истоки и ослабить их. Тогда и расслабится естество, и появится ощущение, что именно происходит с тобой каждую минуту, не более и не менее. Важно делать что-то иное, чем то, на что уже есть определенная запрограммированность твоей психики. Перестроить себя в свободном поиске оптимума. Делать иное с перспективой реализации либидной, светлой, творческой энергии, и тогда твой жизненный путь оптимизируется.

Н.: Я поняла, хорошо. Это **что-то новое для меня, даже мое творчество было у меня в темных красках, а здесь – новые перспективы самоизменений, изменятся и краски!**

П.: Самое важное, **чтобы ты перевернула привычный гештальт, поняла свое стремление к свету собственной души!** Психика твоя мудра – ты перевернула этот рисунок (рис. 2.7), что отражает твою ориентированность вниз, а важно переориентироваться вверх! Для этого необходимо переводить стрелки на либидную (творчески-созидательную) активность! **Какой из рисунков, которые мы рассматривали (к «Тату вины»), наиболее интересный для тебя и что-то помог тебе прояснить, осознать? И если это вина, то чья она: всего человечества, родителей, твоя лично или вина ситуативная?**

Н.: Думаю, **вина начиналась со всего человечества, а закончилась мной одной – я это ощутила глубиной собственных эмоций!**

П.: Это начиналось с семьи?

Н.: Нет, тот рисунок (рис. 2.2) иллюстрирует всю вину человечества.

П.: То есть ты отчуждала собственный психорисунок от себя, как будто ты рисовала вину всего человечества? Это боль души людей на Земле?

Н.: Да, так это начиналось, и эти мысли у меня были сопутствующими рис. 2.2. Хотя я понимаю, что это и **какая-то защита – в том, что я причастна к Великому горю. Сейчас я понимаю, что все-таки здесь больше идет речь не о человечестве, а о моих самоощущениях.** Мои чувства сейчас именно такие (рис. 2.7), я смогла их соотнести с собой.

П.: Как будто проблема, на которую мы вышли, и **твоя рефлексия проблемы предполагают твою собственную активность, а выходит, что у тебя нет активности, ты «прикована, распята на кресте» (рис. 2.7).**

Н.: **Но я тянусь к лучшему, хочу определить себе дорогу самостановления.** Особенно я ощутила это сейчас, в процессе сеанса.

П.: И остается вопрос: что будет с этим омертвелым человечком, рисующим сердце (рис. 2.4), каковы его перспективы?

Н.: **Человечек хотел, чтобы это сердце рисовалось для всех людей. И снова я через такое всеобъемное сердце возвращаюсь к другим людям, без этого не выходит.**

П.: Тогда ты предполагаешь, что такой эмоциональный паралич касается всех людей, что эмоционально парализованный человечек сидит внутри каждого из нас? Особенно это может проявляться с людьми противоположного пола, поэтому ты все время говоришь, что строишь кратковременные отношения. Ведь идет проекция на других, кажется, что и у другого все происходит так же с его чувствительностью?

Н.: Да. И я даже сама ищу тех, у кого так же, т. е. **подобная проблема – тогда это «мой человек»!**

П.: Зачем такого «паралитика» еще и искать себе в партнеры? Неужели своего эмоционального паралича недостаточно?

Н.: Я бы сказала, что сейчас у меня меняется парадигма. Сейчас у меня партнер не «паралитик», а наоборот. **Он швырнул свою «пуповину» собственной матери в лицо и тем самым оторвался от нее, уехал подальше от семьи. И если у меня (фигурально) энергии полстаканчика, то у него – полтора.** Вот какой эффект!

П.: Энергия будет тогда, когда ты избавишься от фиксированности мортидо, потому что ты сейчас не можешь доверять своей активности, так как она может быть разрушительна. Это и объясняет, почему ты ее блокируешь. У тебя **активность была только там, где ты выражала страдание или сострадание.** Твоя энергия **выплескивалась через мортидные каналы в контексте горя, неблагополучия.** Наша энергия – это две стороны одной медали (мортидо / либидо). Когда либидная сторона придавлена – процветает мортидо. И у партнера мортидная энергия сохраняется, раз он не подошел к родителям и не поблагодарил их за свою жизнь – центральным звеном есть страдание.

Н.: Он точно страдал, и долго – это верно! Но нашел же силы это стряхнуть из своей жизни.

П.: Это сходно с тобой, и когда встречаются «два страдания», то **у них может быть конкуренция: кто больший страдалец.** И хочешь или нет, **но все будет идти по линии страдальчества, и возникает парадокс: кто кому должен подчиняться, «кто главнее в страданиях»!** Но никак не в том, кто кого будет больше радовать!

Н.: Я думаю, он пытается поменять свою энергию на либидо, это уже мудрость его жизни. Мы не меряемся страданиями (это все в прошлом), мы сейчас выстраиваем что-то новое, общее для нас и конструктивное.

П.: Но вы выстраиваете «радость», отталкиваясь от того опыта страданий, которые вы пережили, вы пытаетесь переориентировать его в другой гештальт. И это хороший переходный этап для развития. Но кто заказывает «музыку» этого нового гештальта? Пережитые страдания! Их нужно проработать, распознавать, где и как они стимулируют активность? Иначе вам будет необходимо отступать от себя, а там, где мы отступаем от себя, то надолго нас не хватает, в этом есть риск существования стабильности либидных отношений! Способ стандартной защиты – это отступления от реальности. Нужно понимать, что мортидная энергия более сильная, чем либидная, потому что она – основная проблема человечества, «жизнь ↔ смерть». Вспомним З. Фрейда, который сказал: «Самое надежное, что подарила природа, это смерть!» Танатосу сопутствует энергия мортидо.

Н.: Это расширяет мой взгляд на проблему и требует раздумий, но перейдем к рис. 2.8. В подростковом возрасте я хотела себе тату в виде бесконечности, восьмерки, ведь я родилась восьмого числа.

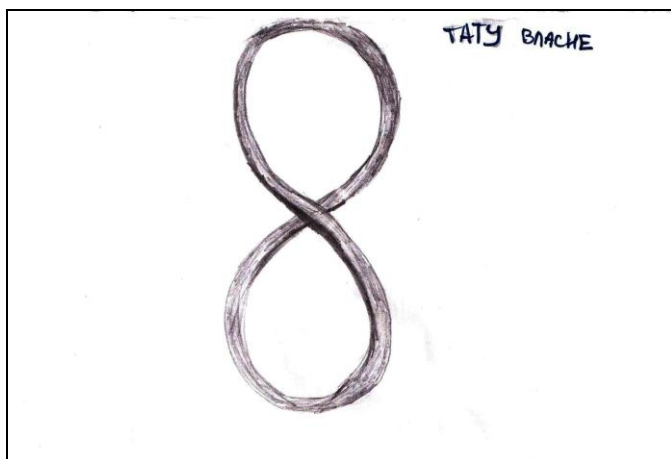

Рис. 2.8. Собственное тату

Рис. 2.9. Дж. Тодд. Турнир времени

П.: Поэтому здесь и показано переворачивание (рис. 2.7), хождение по кругу (рис. 2.6), вечное противостояние, подобно как на рис. 2.3.

Н.: Да, так и есть, повторы по жизни. Рис. 2.9 – это песочные часы.

П.: А где ты себя ощущаешь?

Н.: Я ощущаю себя песком.

П.: Если песком, то предполагается твое доминирование в мужско-женских отношениях. По архетипу песок – это намек на мужскую эрекцию. В частности, ты уже подчеркивала, что ты – носитель сперматозоида, что указывает на единение с отцом.

Н.: Не думала над этим (хотя подумаю), для меня это (рис. 2.9) значит, что все имеет конец, что все мы движемся к смерти, я это давно ощущаю.

П.: Если так, то ты подчеркиваешь, что для песка пересыпание (его конец) – это смерть, ведь он невольник (сам не перевернется). Чтобы ожить («быть или не быть»), он требует посторонней помощи.

Рис. 2.10. В. Куш.
Огненный танец

Н.: Бесконечность – вечность. Она ассоциируется с вечным циклом (рис. 2.10). Люди рождаются и умирают. Может, я так адаптируюсь к собственному страху смерти. Подумаю.

П.: Интересно, как проявляются, специфично для тебя, отчуждения от себя, интегрированность со всем человечеством, а теперь, по рис. 2.9, с отцом, а далее – со смертью.

Н.: Видно, сказывается нереализованность желанного единения с отцом. На рис. 2.10 изображены люди, танцующие вокруг огня.

П.: Но ведь языки огня опасны, тем более в замкнутом пространстве. Акцент поставлен на риске для жизни.

Н.: Они, танцую, сгорают и рождаются потом вновь.

П.: Тогда происходит словно отчуждение себя от собственной жизни, чтобы не видеть ее столь печальной, а если и были печали, то ты их присоединяешь **к огромной печали всего человечества. И твои страдания мизерные по сравнению с печалью человечества!**

Н.: Да, это так, я так даже думала. Когда я размышляю о человеческих страданиях, мои обесцениваются. И тогда я успокаиваюсь.

П.: Есть опасность, чтобы ты сама себя не доводила до каких-то крайностей, страданий, обостряя их с целью ощущения жизни.

Н.: Да, действительно, я это иногда наблюдала за собой, как будто страдания довожу до края – и они меня возвеличивают. И тогда я ощущаю превосходство над другими (тепличными) людьми. У людей на рис. 2.10 есть общность, единение, чего мне всегда не хватало и не хватает сейчас, поэтому хоть и на грани (жить / не жить), но я бы присоединилась к ним.

П.: Я рада, что ты адекватно воспринимаешь смысл рисунков и, тем самым, углубляешь и расширяешь собственные рефлексивные возможности прочитывания их смыслов, что, несомненно, актуализирует трезвомыслие.

Н.: Спасибо, это было очень интересно, и, думаю, мне хватит работы по самоосмыслению надолго, ведь объем и влияние на меня полученного анализа еще впереди (в постгрупповой период). Я получила больше, чем даже могла ожидать. Чувствую прилив сил и какой-то новый интерес к себе как объекту познания. Я для себя сейчас и объект, и субъект познания в одном лице, и родители, тем самым, отодвинулись в сторону.

3. Мотиваційно-смысловий потенціал архаїзмів

Загальні методологічні обриси заявленої проблеми в темі монографії полягають у тому, що психіка кожної людини мотиваційно детермінується *«позадосвідними» утвореннями*, які не контролюються свідомістю. Вказаний феномен має дотичність до позадосвідних утворень психіки, які інтегровані з архаїчним спадком людства. Саме тому *неможливо демаркувати індивідуальні та архаїчні аспекти* психічного, які синтезуються у процесі розвитку особи. Енергетична активність архаїзмів, як і позадосвідних утворень психіки, залежить від багатьох чинників, зокрема від *слідів перинатального періоду онтологічного розвитку індивіда, супутніми якому є витіснення, які недоступні вербалізації*.

Сорокарічні дослідження дають підстави стверджувати, що **пізнання впливу архаїзмів на психіку суб'єкта потребує спонтанності поведінки із залученням різних візуалізованих (опредметнених) засобів самопрезентації**¹⁰. Ми солідаризуємося з арт-терапевтичним поглядом на те, що «спосіб створення малюнка в психодіагностичному контексті не має особливого значення, адже всі малюнки, образно кажучи, відкривають дорогу до психіки, перекидають місток від свідомого до несвідомого конкретної людини» [19, с. 13]. Сам собою **архетип** володіє універсальними формами перекодування ідеальної (психічної) реальності у впізнавані людством образи та символи, за збереження можливості їхньої індивідуалізованої адаптивності до регіональної культури суб'єкта. **Архетипна символіка візуалізованих засобів відкриває горизонти пізнання універсально-архаїчного спадку людства** за умов діалого-аналітичного дослідження, яке забезпечує позовжній аналіз поведінкового матеріалу.

Така позиція узгоджується з думкою С. Максименка у тому, що: «Архетипи є природженими тенденціями всередині колективного несвідомого» [24, с. 121]. Колективне ж несвідоме вчений тлумачить як «найголовніший рівень психічної діяльності, що включає природний досвід минулих генерацій людей, а також предків – напівтварин» [там само]. Отже, поняття «архаїзми», «архетип» і «колективне несвідоме» є взаємопов'язаними.

Психологічні словники подають архаїзм як поняття, що має зв'язок зі стародавнім розвитком людства. Частка «арха» означає початок, первісність, першооснову (див.: [13]). Аналітична психологія тлумачить *архаїзм у контексті давнини природи психіки, що охоплює залишки примітивного існування*, що має вплив на психічне життя людини. *Образ вважається архаїчним, якщо має міфологічне, історико-культурне значення, наприклад, міф про Едіна*. Всі без винятку **архаїзми феноменологічно не існують поза психікою, вони виявляються опосередковано через вплив на почуття, переживання, а головне – у тенденціях поведінки конкретної людини, що задають мотиваційні чинники**. Їхня сутність невідома особі у зв'язку з

¹⁰ Спонтанною є поведінка, яка не має зовнішніх причин для її конкретизації; не передбачає підготовки та виявляє власну ініціативу.

маскуванням системою психологічних захистів. Останнє пояснює необхідність проходження груп АСПП майбутніми психологами, зорієнтованими на опанування навичками надання допомоги іншим людям.

Архаїзми мають перспективу «оживлення» у релігійному контексті, передусім це наділення того чи того з батьків божественними рисами (як і навпаки: божественні персонажі ідентифікуються як батьки); у відчутті братерства, спорідненості переживань; у примиканні до стражденності людей через образ Ісуса Христа; у схильності до жертвопринесення та рабопоклоніння (чи рабоволодарювання) тощо. Візуалізована **самопрезентація суб'єкта синтезує трансперсональний архаїчний спадок**, який має виявлення в архетипах у їхній здатності до перекодування ідеальної реальності в опрідметнену.

Вина є провідним каталізатором вияву архаїчного впливу на психіку психологічного досвіду поколінь і співвідноситься з гріхом непослуху Адама і Єви (Едемський сад, порушення заборони), що переходить до прийдешніх поколінь в актуалізації архаїчних мотивів, що ставлять людину поза вибором – «бути грішним чи ні». Вина як *архаїчний спадок народжується* разом із появою дитини на світ.

Особливість невмирущості образу Ісуса Христа (у психіці людей) пояснюється його причетністю до зняття з людства вини за первородний гріх древніх. Син Божий, Ісус, прийшов у світ, щоб спокутувати провину людей, пожертвувавши своїм життям. У цьому привабливість християнства як вічного двигуна *релігійного мотиву – самопожертви, спокути, скорботи, вини* тощо. Релігія оживлює архетип Ісуса Христа пробудженням живої емоційної реакції, що не залишає байдужими людей усього світу під час сприйняття *розп'яття*. Важливо враховувати, що сила символу, дешифрування якого здійснюється «земною» мовою, підлягає стушуванню та не розсіюється в цій земній варіативності вираження, а зберігає ядро, яке перебуває за межами символічної конкретики. Це є типовим для зв'язку людства з архаїзмами, і важливо розуміти, що іншого немає: тут і апіорна присутність давнини, і збереження простору адаптивності до сучасності.

У нашому тлінному світі не можна знайти точних слів для опису уявлення того, що перебуває «поза часом та простором». Проте, у цьому надає допомогу *візуалізація психічного в символі*, який незмінно зберігає багатозначність. **Те, що проходить у плинному онтогенезі, не може цілком володіти тим, що ніколи не проходить** (тобто не зникає), а це – найістотніша характеристика архаїзмів у їхньому **мотиваційному потенціалі**. Зміст монографії відображає **реальність впливу архаїзмів людства на психіку кожної особи у її причетності до того, що існує не лише в часі, а й поза ним**.

Невіддільність психіки людини від універсалій архаїчного походження виражається в небайдужості кожного учасника глибинного пізнання у великій аудиторії до індивідуалізованого сеансу, за умов його екранізації. Цьому сприяє

архетипна символіка репродукцій художніх полотен¹¹. Метод АСПП є невід’ємним від використання прийому опредметнення самопрезентації, що каталізує спонтанну активність суб’єкта, детерміновану глибинами психіки, та відкриває перспективи їхнього [детермінант] дослідження «при денному світлі». Це стає реальністю завдяки інстинктивно-архетипним здібностям психіки до перекодування ідеальної субстанції у візуалізовану, опредметнену зі збереженням інформаційних еквівалентів, про що йшлося в першому підрозділі. Ми переконані, що *основна заслуга архетипу полягає в його посередницьких можливостях візуалізації фактажу персоналізованого синтезу людини з її архайчним минулим.*

Завдяки об’єктивуванню вказаних вище реальностей у візуалізованих формах у нас і відкрилася перспектива успішного проведення сеансів глибинного пізнання психіки у великій аудиторії (50 – 100 осіб) [42 – 47]. Універсальність захисних механізмів психіки сприяє актуалізації самопізнавальної активності кожного з учасників глибинно-пізнавального процесу за умов його споглядальної доступності (екранізація). Останньому сприяють архайчно-універсальні властивості психіки, зокрема, механізми периферійного захисту (проекція, інтросекція, заміщення (вимищення), ідентифікація, раціоналізація тощо). Учасники процесу глибинного пізнання психіки у такий спосіб набувають досвід об’єктивності самопізнання, що передбачає зануреність у діалогічний процес та водночас – перебування «над ним». **Архетип, через здатність візуалізації, забезпечує єдність свідомості суб’єкта з власними архайчними коренями, що несуть інформацію минулого, котра не знайома «Я».**

Категорія архетипу заслуговує на окрему увагу. Вказана проблема була небайдужою К. Юнгу [20], який розкрив сутнісні *функції* архетипу як презентанту колективного несвідомого. Узагальнимо основні аспекти розуміння архетипу К. Юнгом:

- динамічні образи об’єктивної психіки;
- засоби інстинктивного пристосування до світу;
- емоційна завантаженість архетипних образів;
- психічні аспекти структури мозку;
- вроджені психічні структури, що задають основу загальнолюдської символіки;
- непорушні елементи несвідомого, здатні індивідуалізуватися у кожної людини;
- відбитки (сліди) психіки, що об’єктивуються через процеси «вимушеного повторення»;
- непохитні аспекти несвідомого, здатні візуалізовано презентувати психіку конкретної людини в її єдності з минулим;
- передумови інтуїції;

¹¹ Становлення методу АСПП починалося з авторських тематичних психомалюнків, і лише відкриття мотиваційного потенціалу архайзмів спонукало нас скористатися репродукціями художніх полотен у глибинному пізнанні психіки.

- «судини», які ніколи не можна ні спустошити, ні наповнити;
- позачасові схеми утворення думок і почуттів, за наявності можливості їхньої символічної презентації, адаптованої до сучасності;
- **колективний залишок минулого, першопочатково властивий людському роду.**

Можна було б продовжити перелік функціональних особливостей архетипу, однак це не зможе поглибити наше наближення до адекватного розуміння його мотиваційно-смыслового потенціалу. Окремі важливі характеристики архетипу, з окреслених вище, не можуть відобразити його всеосяжної сутності. К. Юнг розглядав *архетипи як вроджені первинні схеми, найбільш древні, всезагальні образи, які характерні психіці кожної людини* [20]. Прийнятним є визначення архетипу як «такого, що ґрунтується на існуванні якогось психоїдного базису, тобто чогось такого, що психічно зумовлено, але належить до іншої форми існування ... він заряджений певною специфічною енергією поза конкретикою ситуації» (цит. за: [21, с. 217]).

Архетип володіє не конкретикою образу, а **смыслами**, властивими формам, які мають мотиваційний потенціал архаїзмів, пізнання яких може бути здійснено лише *контекстно*. Точніше, йдеться про те, що **архетип має неваріабельне ядро значень, які зумовлюють спосіб виявлення його семантики в принципі**, залишаючи можливості уточнення конкретики, а, значить, і пізнання індивідуальної неповторності кожної особи. За нашим переконанням, **архетип має пряме відношення до інтегративних аспектів психіки, зокрема до імпліцитного порядку, який ніколи не може бути ні заданим кимось, ні пізнаним прямолінійно (за задумом), ні конкретизованим у якості принципу**. Архетипні стимули здатні інтегруватися в індивідуальну неповторність психіки, що виявляється в типових формах візуалізації спонтанної активності суб'єкта, з опорою на механізми символізації: натяк, згущення, зміщення, величина, колір, просторове розташування. Все це підтверджує виправданість введення нами принципу **невіддільності сфер свідомого і несвідомого** за збереженості їхньої функціональної асиметрії. У цьому криється момент таїнства взаємоінформованості вказаних сфер психіки, що відображає адекватне, достовірне перекодування ідеальної субстанції психічного в матеріалізовану реальність, доступну для **споглядання та інтерпретації за законами свідомого**. Здатність до перекодування інформаційних еквівалентів є архетипним резервом психіки, що зумовлює пізнавальний потенціал АСПП.

Прямого доступу до інформаційних еквівалентів, на яких базується трансформація смислів під час опредметнення психічного, ми не маємо, проте можемо їх розкрити в діалого-аналітичній взаємодії «П ↔ Р». Підґрунтям указанного діалогу є **смысли** як вісники інформаційних еквівалентів. Цей шлях є тривалим, але з незмінністю об'єктивно-динамічного поступу до істини пізнання *базально-мотиваційних аспектів психіки*. Останні задають неусвідомлювану спрямованість активності суб'єкта, що може суперечити його декларованим намірам, а це є передумовою внутрішньої, неусвідомлюваної

суперечності, що й становить сутність особистісної проблеми суб'єкта, яка є предметом пізнання в АСПП.

Розуміючи архетип у його інстинктивно-символічній місії інформаційно-мотиваційного впливу на психіку, ми висуваємо гіпотезу про енергетичний потенціал *архаїчного спадку людини, який перебуває у латентному синтезі з психікою особи, що має вплив на її індивідуалізовану реалізацію*. **Архетип інтегрує смислові аспекти архаїзмів з інформованістю про їхній вплив на ситуацію «тут і зараз»**. Останнє невідворотно заявляє за себе під час використання невербальних засобів самопрезентації, за умов забезпечення належної їхньої інтерпретації. Аналіз архаїчних чинників крізь призму глибинно-корекційної практики вказує на їхню причетність до формування **базальної форми психологічного захисту**, що має виявлення у «логіці несвідомого».

Дослідження доводять, що крім класичного «комплексу Едіпа» важливо брати до уваги активність чинників перинатального періоду розвитку суб'єкта, що відображає категорія «едіпальної довершеності» [70]. Це узгоджується з твердженням З. Фрейда про неминучість кожної людини, народженої в соціумі, «бути Едіпом у зародку» [18, с. 206]. З. Фрейд указує, що *заборона інцесту* є «загальним, необхідним і достатнім законом відділення культури від природи» [там само]. Отже, едіпів комплекс, що є неусвідомлюваним, має латентне виявлення через спонтанну активність людини, що як сприяє, так і вносить певну специфіку в соціально-культурний розвиток суспільства.

Звідси стає зрозумілим, що **архаїчний спадок людського роду «невмирущим»**, латентно притаманним психіці кожної людини. Тому суперечності, які можуть сигналізувати за себе на емотивних рівнях психіки, маскуються від свідомості особи ситуативними (периферійними) захистами через викривлення соціально-перцептивної реальності (на вході, або ж у процесі інтерпретації). Автоматизована захисна активність зумовлює дисфункції психіки, які важливо пізнавати та коригувати у процесі АСПП, що задає емпіричні передумови для пізнання **мотивів поведінки**.

З. Фрейд вбачав мотив поведінки у природі «потягів», підкреслюючи важливість *вроджених детермінант психіки людини*. Загальновідомо, що едіпальні залежності супроводжуються виною, і не лише через біологічно-кровну причетність до внутрішньоутробного «кровозміщення» (факт, який охоплює назва «едіпальна довершеність»), а й через причетність дитини до геніталій матері (завдяки проходженню «шляхів народження»). О. Ранк [34; 35] особливого значення надавав архаїзмам, заданим внутрішньоутробним станом, що виражаються у феномені *тривоги*, яка, за його переконанням, є незмінною та супутньою розвитку людства як такого (див. дисертацію Ю. Сіденко [39]).

Архаїзм вини сам собою не є рефлексивно відчутним для людини. Найчастіше з'являється почуття провини перед кимось (насамперед, перед батьками). Архаїзм вини якщо і виявляється, то через тенденцію до самопокарання, або ж у відчутті **«без вини винний»**. Важливо згадати, що історія народження Ісуса Христа упереджує його вину, передусім специфікою запліднення Діви Марії (від Духа Святого), що виключає «сперматозоїдний

шлях», який, за нашими емпіричними даними, створює прецедент «едіпальної довершеності» (кровна причетність до батьків). Архангел Гавриїл пояснив Марії, що «Дух Святий прийде до тебе, і сила Всевишнього пониже тебе, тому народжене Святе дитя буде названо Сином Божим». Образи ж Ісуса Христа і Діви Марії об'єднані їхньою непричетністю ні до первородного гріха (від якого були звільнені батьки Марії), ні до інцестного гріхопадіння (Діва Марія народила, не втративши цноту). Останнє говорить про **оберігання образу Ісуса від вини**. Тому він і міг взяти на себе гріхи людства і, тим самим, набув статусу **«без вини винного»**, в чому він єднається з іншими людьми.

Наша практика глибинного пізнання психіки показує, що *вина* особливо виражена в тих людей, яких хтось із членів сім'ї познайомив із конкретикою пережитих матір'ю травм під час пологів. Вина може несвідомо посилюватися в особи і фактом смерті попередньої дитини, що спонукало батьків до її народження (ефект небажаності, вимушеності зовнішніми чинниками).

Сказане вище залишає широкий простір для ейфорії з приводу психологічної компетентності Богослов'я, яке віртуозно побудоване на **мотиваційній силі архаїчного спадку людства – вині**, що каталізує (подібно до вічного двигуна) тяжіння людей до релігії, яка уможливорює катарсис (емотивне полегшення) – через покаєння, спокутування та сповідь.

С. Гроф, який проводив дослідження з використанням психоделіків (ЛСД), пише: **«Почуття провини за своєю інтенсивністю виходить за межі тих подій, до яких індивід його прив'язує. Психіка наділена первинними якостями, які властиві людській природі, і може досягати метафізичних розмірів біблійного первородного гріха»** [33, с. 137]. С. Гроф доходить висновку, що **«вина передається з покоління в покоління з доленосною неминучістю»** [там само].

Наведені вище положення підтверджуються емпіричним фактажем груп АСПП, як і зв'язок вини з Едіпом, що зумовлено як первородним гріхом (драматизм протистояння синів батьку та його вбивство), так і «табу на інцест» (кровозмішення), порушення якого характерне особі через власну причетність до лона матері. Ось чому кожна людина приречена на те, щоб **«нести Вину від народження»!** На наш погляд, **архаїзм вини** приглушується актуалізацією захистів, а якщо й з'являється «аргументація» ззовні, то автоматично виникає відчуття **«без вини винний»**. Останнє справді відображає реальність причетності суб'єкта до детермінант пренатального походження (адже дитина – не винна), а філогенетичне коріння зазначених архаїзмів латентно зливається з онтогенетичними чинниками психіки індивіда в процесі його соціалізації.

Вина інтегрується в Супер-Его через ідентифікацію з батьками, тоді людина сама для себе може стати ще більш суворим «батьком», аніж кровний батько, на що вказують факти самопокарання, що виявляються у феномені мазохізму.

Захист має складну диспозиційну структуру (див. Модель, рис. 2.1), що охоплює когнітивний, емотивний і функціональний рівні. У форматі цієї роботи ми не розкриваємо диспозиційно-підструктурні аспекти функціонування психологічного захисту, зосереджуючи увагу на його співвіднесеності з

базальним конфліктом психіки «життя ↔ смерть». Психіка не здатна експлікувати у свідомість базальний конфлікт, адже існує одночасне тяжіння «до життя» і «до смерті». У цьому полягає **парадоксальність динаміки дуалізму базального конфлікту**. Проблеми, які каталізуються зазначеним конфліктом, вуалюються **системою психологічних захистів**, створюючи ілюзію незмінної орієнтованості на **самозбереження**, завдяки механізмам витіснення, що оберігають Я від надмірних емотивних перенавантажень.

Заявлена проблема пізнання смислових параметрів мотивації втілюється у позиції: витіснення, які зумовлені едіпальними мотивами, продукують вину, жертвовність та рабоволодарювання, що синтезуються в мазохістських тенденціях поведінки.

Психологічний захист (включаючи й *витіснення*) зароджується з раннього дитинства і стимулюється необхідністю розвантажити Я від напруги, яка створюється під впливом соціальних вимог, що пригнічують імпульси Ід. Адекватне розуміння системи психологічного захисту, як показали наші дослідження, передбачає розрізнення двох її форм: *ситуативної (периферійної)* і *базальної (невидимої)*, яка енергетично має пріоритетність через дотичність до архаїчного спадку.

Окрему увагу проблемам психологічного захисту приділила донька З. Фрейда А. Фрейд, яка дослідно зосередилася на генезисі захисту і його енергетичному зміцненні в підлітковому віці [51]. Наша багаторічна практика глибинного пізнання психіки в її теоретичному узагальненні доводить *необхідність наукового розгляду базальної форми психологічного захисту*, яка онтогенетично інтегрує сліди пережитих травм і фіксацій, що є поза віковими та часовими параметрами.

Важливо враховувати, що на рівні несвідомого відсутня послідовність виявів: Едіп → вина → жертвовність → мазохізм ↔ садизм тощо. Це пояснюється тим, що для латентного рівня психічної активності (несвідомого) характерно «*все і водночас*» у зв'язку з голографічністю структури його функціонування (хвилеподібність виявлення енергетичного потенціалу).

Практика глибинного пізнання потребує **визначення мотиваційної пріоритетності в активності суб'єкта, що й задає вектор енергетичної спрямованості психіки**. Ми переконані, що зазначений мотиваційний аспект каталізується **базальним захистом**, за яким латентно присутній «**базальний мотив**».

Факт наявності базальної мотивації впливає на імпліцитний порядок та задає ентузіазм та здатність суб'єкта до спонтанного впорядкування (ранжування) обраних ним репродукцій художніх картин за емотивною для нього значущістю. Як правило, з цим справляються усі учасники АСПП легко і швидко, що є свідченням апріорних здібностей психіки до *співвіднесення змісту сюжету картини з власною особистісною проблемою і, до того ж, здатність несвідомо прогнозувати послідовність та часовий порядок процесу аналітичного розгортання особистісної проблеми особи*. Інакше кажучи, практика АСПП доводить, що респондент, визначаючи порядок розгляду картин, латентно (невидимо для себе самого) здатний прогнозувати динаміку

когнітивно-темпоральної розлогості діалогу-аналітичного процесу виявлення деформацій та деструкцій психіки. Тобто, психіці суб'єкта характерна когнітивно-прогностична динаміка розгортання смислових аспектів особистісної проблеми, *об'єктивуванню якої сприяє ілюстративний матеріал – презентанти: підібраний (із запропонованих) чи власно намальований респондентом*. Звідси висновок: психіка апріорі володіє як здатністю констатації власної проблеми, так і можливостями передбачення динаміки її розглядання (що не представлено свідомості суб'єкта), що потребує окремих досліджень.

Нашу увагу привернув один випадок, коли учасниця АСПП відмовилася семантично ранжувати обрані репродукції картин, що спонукало нас сформулювати їй окреме завдання: «Спробуй у вільній формі побудувати розповідь про себе з послідовним залученням відібраних тобою репродукцій малюнків, які допомогли б тобі ілюструвати розповідь». Представляємо фрагмент такої роботи.

Фрагмент стенограми глибинно-корекційної роботи з респондентом К. із використанням репродукцій художніх полотен

Завдання психолога (далі – П.): Обери ті малюнки (з багатьох запропонованих), які тебе емоційно чіпають, є небайдужими. Визнач послідовність їхнього аналітичного розгляду за значущістю для тебе.

Рис. 3.1. Дж. Гріє. Вояж до останньої межі

К.: Для мене вони – частина одного цілого, я не можу їх якось ранжувати.

П.: Це твоє право. Тоді спробуй побудувати розповідь про себе у вільній формі, яка визначить потребу залучення того чи того з обраних тобою малюнків, які вбудуються у канву розповіді.

К. (*спонтанна розповідь із залученням малюнків*): Жила-була К. (тобто я). Їй подобалося гуляти на природі під час таких місячних ночей (рис. 3.1). Вона любила дивитися на небо, мріяти, міркувати.

П.: Вона хотіла побути на самоті?

К.: Іноді вона любила побути на самоті, помріяти, подумати... Це приносило їй заспокоєння.

П.: У якому віці це було?

К.: У віці п'яти років.

П.: Добре, продовжуй.

К.: Наступна картинка (рис. 3.2) відображає те, що деякий час К. відчувала себе ангелом, прикутим ланцюгом. Він прикутий за руку до чогось нерухомого.

П.: К. сама себе прикувала чи виявила, що кимось прикута?

К.: Вона почувалася так, ніби чимось або кимось прикута, це як зовнішня данність.

П.: Тоді вона кудись прагнула, хотіла полетіти?

К.: Це стан (рис. 3.2) неможливості навіть рухатися, а не те щоб полетіти.

П.: А їй хотілося вийти з такого стану?

Рис. 3.2. Автор невідомий. Янгол на прив'язі у Пеклі (назву дала К.)

К.: Так, дуже хотілося, але вона не могла, була сам на сам у цьому світі зі своєю несвободою. Наступний малюнок (рис. 3.3). Іноді вона (К.) почувалася зовсім пригніченою, тому обрала ця картинка. Вона передає такий стан, про який щойно йшлося. Вона (К.) шукала можливості почуватися захищено, комфортно і трохи над землею. Це ілюструє рис. 3.4.

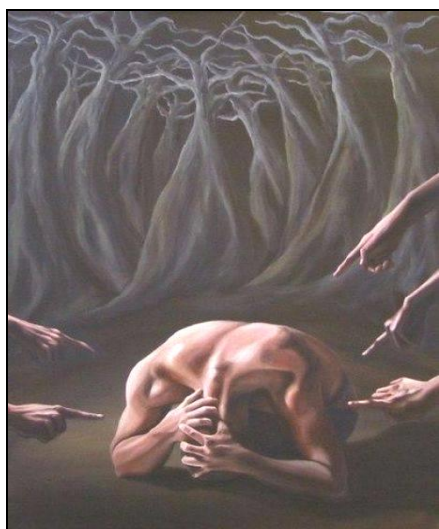

Рис. 3.3. Автор і назва невідомі

Рис. 3.4. Я. Єрка. Збір урожаю

Представлений невеличкий фрагмент психоаналітичної роботи переконує в тому, що спонтанна розповідь К. сприяла каталізації ранжування репродукцій (за їхньою значущістю для неї), що визначає вектор послідовності її активності з упорядкування спонтанно підбраного ілюстративного матеріалу. Якщо **провідний мотив узгоджується з «умовними цінностями»**, то **базальний мотив є інтегрованим із «глибинними цінностями»** (див. Модель, рис. 2.1), які вимагають діалого-аналітичного пізнання, що ілюструє емпірична частина цієї книги, представлена як у тексті, так і в додатках.

Як правило, умовні цінності, на які спирається захист, інтроєктовані від первинних лібідних об'єктів (батьків), тому вони можуть бути

усвідомлюваними і стояти ближче до лібідно-просоціальних мотивів. Глибинні ж цінності переважно пов'язані з витісненням табуйованих імпульсів, тобто з нереалізованістю лібідних потреб (мотивів), тому вони (внаслідок витіснень та заблокованості опорами заборонених бажань) навантажені мортидною енергією. Якщо *провідний мотив* може бути частково усвідомленим і декларованим суб'єктом, то *базальний мотив* є неусвідомлюваним і вимагає глибинно-аналітичного пізнання в діалогічній взаємодії з респондентом (див.: [71]). **Провідна мотивація пов'язана з базальним психологічним захистом, який може бути пізнаним і представленим свідомості не прямолінійно, а лише контекстно, опосередковано в процесі поздовжнього аналізу спонтанної поведінки. Саме базальна (провідна) мотивація втілює мотиваційний потенціал архаїчного спадку, який інтегрується із смислами, за якими стоять інформаційні еквіваленти.**

Водночас, важливо враховувати, що *базальний захист суб'єкта не має інших шляхів вираження, окрім як через ситуативний (периферійний) захист*, орієнтований на соціально прийнятні цілі, інтереси, точно так само, як і архаїчний спадок може бути об'єктивованим лише через злиття із психікою людини загалом. Можливості зовнішньої ситуації, в якій перебуває суб'єкт, використовуються базальними захистами для маскування реалізації в поведінці внутрішніх (латентних) інтересів. У цьому і криється таїнство інтеграції *ситуативних* (периферійних) і *базальних* захистів, що пов'язано з існуванням у психіці «вертикалі» і «горизонталі». Необхідно пам'ятати, що **будь-який акт мимовільної активності психіки суб'єкта передбачає точку перетину «вертикалі» (периферійний захист) і «горизонталі» (базальний захист)**. Це задає перспективу розв'язання психікою двох завдань: 1) реалізація депривованих інтересів, заданих синтезом архаїзмів зі слідами ущемлених потреб (свобода, любов, захищеність тощо); 2) адаптація активності суб'єкта до вимог актуальної ситуації «тут і зараз»¹².

Спробуємо пояснити питання, як базальний захист може *заявити за себе* через периферійний (ситуативний) захист. Відповідь вимагає звернення до діалогу. Саме в діалогічній взаємодії відбувається актуалізація периферійного захисту через побудження активності респондента запитаннями, що базуються на смислах, які піддаються прочитуванню психологом завдяки співвіднесеності напрацьованого поведінкового матеріалу. Сенси для психолога слугують платформою для діалогічної продуктивності постановки ним запитань респонденту. Питання психолога порційно актуалізують інформацію з надр

¹² Глибинне пізнання (АСПІ) відбувається в групі, в якій взаємодія учасників підпорядкована таким принципам: орієнтація на чуттєве (емоційне) сприйняття того, що відбувається «тут і зараз», за відсутності оцінних суджень (у «чорно-білих» категоріях, «добре чи погано»), критики, порад, осуду, покарань; відсутність академічних інтерпретацій з опорою на відповідну термінологію тощо. Бажаним є: прийняття людини такою, якою вона є, безоцінність сприйняття з пріоритетністю чуттєво-емоційної складової, емоційна підтримка, рівність позицій усіх учасників (включаючи і керівника групи). Учасник АСПІ навчається самоприйняттю, децентрованості уваги, розвиває здатність «бути в ситуації і над нею», набуває самостійності у розв'язанні актуальних питань, проблем.

несвідомого. Діагностико-корекційний потенціал запитань психолога до респондента виявляється в побудженні імпульсу його активності, що потребує від фахівця адекватності ймовірного прогнозування латентних чинників. За спонтанною активністю суб'єкта стоять базальні (позадосвідні) детермінанти, які заявляють за себе у смислових параметрах відповідей респондента. Ставлячи запитання, психолог спирається на давно встановлений нами факт, що **психіка знає все, не знає лише Я суб'єкта**.

Глибинна психокорекція передбачає накопичення поведінкового матеріалу, який піддається узагальненню в інтерпретаціях, що орієнтуються на ітеративні (повторювані), інваріантні (незмінні) форми поведінки. Саме такі показники спонтанно-поведінкового матеріалу суб'єкта дають змогу вийти на об'єктивність сфери несвідомого, логіка функціонування якої є асиметричною логіці свідомого. Це декларується суб'єктом відповідно до його ідеалізованих потреб. Наявність розбіжностей між «логікою свідомого» і «логікою несвідомого» і становить особистісну проблему, яка виявляється в процесі АСПП, що відкриває перспективи її розв'язання.

Емпіричний матеріал дає змогу констатувати мотиваційні розбіжності між декларованими бажаннями учасника АСПП і його поведінкою. Останнє може свідчити про домінування енергетичної сили інфантильних інтересів, які й задають «базальний мотив». Соціально-перцептивні викривлення, що характерні периферійному захисту, непомітно породжують слабкість Я суб'єкта (див. Модель, рис. 2.1, (стрілка 3), пунктир – «слабкість Я»).

Може виникнути запитання: «Чому соціально-перцептивна інформація спотворюється **психологічним захистом, що й зумовлює слабкість Я?**». Психіка потребує захисту, але спираючись на хибну, викривлену інформацію – вона дезадаптується. Так, периферійні захисти набувають автоматизованості у створенні ілюзій, що живлять інтереси ідеалізованого Я.

Автоматизовані аспекти психіки потрапили в поле дослідницької уваги психологів у 70-х роках ХХ століття. Грузинські вчені під керівництвом Д. Узнадзе намагалися пояснити їх через несвідоме формування установки. На наш погляд, дослідницька платформа теорії установки Д. Узнадзе пов'язана з потенційно усвідомлюваними процесами, що не мають відношення до справжнього *несвідомого*, яке формується *позадосвідно*, а тому й позбавлене шансів прямолінійної презентації у свідомості. Вказана позиція знаходить підтвердження в роботах О. Тихомирова, який пише: «Не можна не враховувати, що поняття несвідомого – це категорія більш широка, ніж поняття психологічної установки, з чого випливає, що зводить теорію несвідомого до теорії психологічної установки і прагнути вичерпати вияви несвідомого в його загальному психологічному і філософському розумінні закономірностями установок було б серйозною методологічною помилкою, виявом своєрідного редуccionізму» (див.: [3, с. 29]). Солідаризуючися з О. Тихомировим, зауважимо, що підхід Д. Узнадзе до пізнання несвідомого не подолав залежності від класичного погляду як на пряму детермінованість психіки, так і на її заданість ззовні специфікою діяльності (формуванням установки). Теорія діяльності, яка ґрунтується на контрольованій детермінованості психічного,

виключає поняття «позадосвідне» як форму латентного синтезу слідів (осередків) витіснень, які перебувають поза їхньою прямолінійною заданістю ззовні.

Глибинно-динамічний підхід до пізнання цілісної психіки відкрив перспективи вивчення її тенденцій у суперечливій сутності латентно-синтетичних утворень, зокрема формування навичок, звичок, що охоплюють і захисні реакції тощо. Архаїчно задані тенденції психіки незалежні від участі свідомості, тим паче – від «сюжетної» заданості дослідником характеру експерименту. Вони водночас охоплюють абстрагування від подій та конкретного досвіду. Враховується, що тенденції психіки є незмінно залежними від латентних процесів, у яких панує пріоритет валентності відповідної залишковим напругам емотивних осередків витіснень, що зумовлюють значущість самоплинно детермінованих ситуацій, які уже відійшли в минуле. У студіях Д. Узнадзе досліджуються штучно задані ситуації, спеціально спрямовані на формування *установки*. Звідси висновок: пізнання несвідомої сфери не може бути вичерпаним теорією установки, що не враховує наявності **іманентно сформованої впорядкованості несвідомої сфери**, пов'язаної з категорією «дорефлексивне», «позадосвідне», «архаїчне». Питання дослідної доступності психологічного надбання людства є центральною проблемою як психодинамічної теорії (методології), так і практики глибинного пізнання, зокрема, діагностико-корекційного процесу.

Багаторічна практика АСПП дає підстави кваліфікувати позадосвідні утворення як «наддосвідні» або «метадосвідні», підкреслюючи цим їхню інтегрованість із архаїчним спадком. Останнє пояснює характерну «надбудованість» над конкретним емпіричним досвідом суб'єкта. Семантичний аспект трансформації досвіду в «метадосвідне» (яке формується за неконтрольованими Я внутрішніми механізмами, іманентно притаманними психічному) відбувається з опорою на відомі мисленнєві операції, а саме: абстрагування, систематизація, класифікація, структурування тощо. Отже, «метадосвідне» становить когнітивний конструкт, який не має прямого відношення до досвідно-діяльнісних аспектів активності суб'єкта, контрольованої свідомістю.

Указана відмінність психоаналітичного підходу від теорії установки виявляє себе за специфічністю заданості вектору активності суб'єкта у його вияві назовні. Категорія ж «метадосвідне» у психодинамічному ракурсі її розгляду спирається на розуміння глибинних «інтересів», іманентно властивих феномену психічного. Останнє зберігає спрямованість вияву в спонтанній активності психіки витіснених осередків. Отже, класичний ракурс розуміння категорії психічного виводить за кадр пізнання природи ірраціональних утворень в їхній глибинній мотивації, інтегрованих з архаїзмами. Ірраціональне, завдяки формату психодинамічного пізнання, має шанс перейти в категорію раціонального (усвідомлюваного) через перекодування його латентно-мотиваційного смислу, який піддається прочитуванню психологом. З. Фрейд писав: «... усвідомленість, єдина ознака психічних процесів, дана нам прямо і безпосередньо, але ніякою мірою не здатна стати критерієм відмінності між

системами». І далі: «Прагнучи до метапсихологічного розуміння психіки, ми не маємо надавати особливого значення симптому «усвідомленості»» [18, с. 489]. Отже, З. Фрейд, вказуючи на різницю у функціональній організації двох систем (свідомого і несвідомого), підкреслює, що зусиллями психоаналітика **можна перевести несвідоме у сферу свідомого, але не навпаки**. Сфера несвідомого є незмінно латентною як за її природою, так і за семантикою.

Метапсихічне підпорядковане універсально-архаїчним законам буття. Водночас, цього ніколи не підозрює Я, бо викривлення соціально-перцептивної інформації характерне лише для нього, на відміну від несвідомого, що функціонує за об'єктивними законами подібно Всесвіту. Архетип же причетний до усієї психіки, що й сприяє перекодуванню ідеальної психічної реальності у візуалізовану із збереженням інформаційних еквівалентів. Останнє відкриває перспективи пізнання несвідомого (у площині спостереження) за законами свідомого.

Периферійний захист «змушений» рахуватися з «ініціативою» базальних захистів заради енергетичного самопідживлення, в обмін на постійне маскування їх від Я. Базальний захист зацікавлений в оживленні витіснених, «пригноблених» опорами потреб, які не витримали цензури Супер-Его. Умовно кажучи, базальний захист стоїть на сторожі задоволення природних імпульсів психіки, породжуваних Ід, які «просіюються» решетом соціальних вимог (невідповідні їм – витісняються). Енергетичні пріоритети у цьому «решеті» має «табу на інцест», із його древніми джерелами шлейфу *архаїзму вини*. Тому базальний захист «зацікавлений» в *експектації* латентних осередків, капсульованих витісненнями, що нагадує «вічний двигун», енергетично стимульований нереалізованими дитячими інтересами (потребами), які були витіснені і прагнуть довершення.

Останнє, як правило, задає феномен «хибне коло», розмикання якого відбувається в процесі глибинного пізнання через розширення самоусвідомлення суб'єкта, що відкриває перспективи упередження *власних деструктивних тенденцій психіки завдяки можливостям їхнього розпізнання і нівелювання*. Цей діагностико-корекційний ефект ґрунтується на пробудженні у суб'єкта інстинкту самозбереження, повернутості «до життя», а значить, і до соціального успіху.

Емпіричний матеріал, у його інтерпретаційному узагальненні, констатує факт наявності **двох логік**: *логіка свідомого* (декларується суб'єктом) і *логіка несвідомого* («інша логіка»), латентна природа якої потребує інтерпретаційного аналізу вербально-невербального поведінкового матеріалу. Отже, конкурентна боротьба *мотиваційного потенціалу неусвідомлюваного базального захисту із можливостями усвідомлення ситуативного (периферійного) захисту* може стати доступною свідомості респондента, що й відкриває перспективи розв'язання ним особистісної проблеми.

Необхідність утаємничення захисною системою відступів від реальності (які вона сама ж і породжує) знаходить у глибинно-корекційному процесі АСПП зовнішнє (просоціальне) вираження в «масці». «**Маска**» здатна приховати емоційний стан, справляючи прийнятне враження на інших людей.

Маска причетна до адаптивного процесу соціалізації психіки людства. Останнє пояснює, чому «маска» широко представлена в художніх творах, а також у тематиці тату, що говорить про актуальність розбіжностей почуттів за умов соціальної необхідності людини – «тримати обличчя», прийнятне в соціумі. У цьому контексті стають зрозумілими та наповнюються актуальною інформацією маски первісних людей. Подаємо відповідні репродукції тих малюнків, які часто обирають учасники АСПП для самопрезентації, або ж тематичні психомалюнки (див. рис. 3.5 – 3.26).

Рис. 3.5. С. Бонацці.
Невизначений

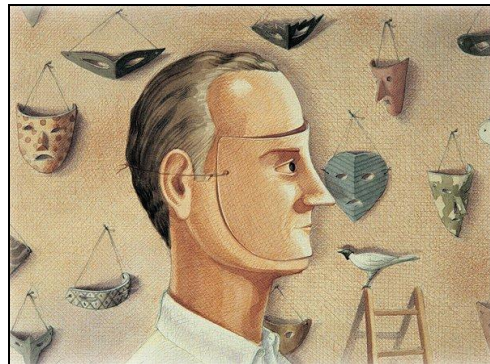

Рис. 3.6. Г. Д. Ексіоглу. Маски

Рис. 3.7. В. Сюдмак.
Приховуючи секрети

Рис. 3.8. Тату «Маска»

Рис. 3.9. Тату «Маска і свічки»

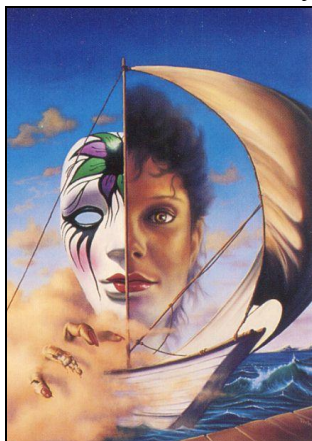

Рис. 3.10. Дж. Уоррен,
назва невідома

Рис. 3.11. Автор невідомий.
Фальшива посмішка дівчини-
аніме

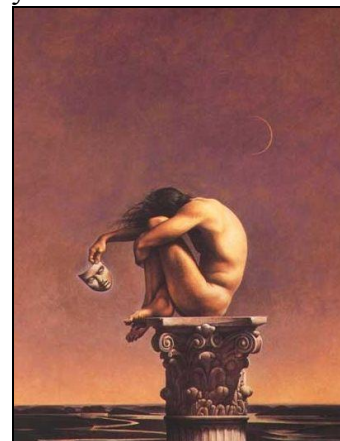

Рис. 3.12. Дж.Паленкар.
Становлення людиною

Тематичні психомалюнки учасників АСПП із використанням маски

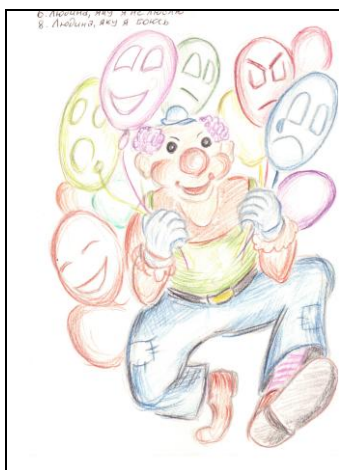

Рис. 3.13. Людина, яку я не люблю

Рис. 3.14. Людина, яку я боюся

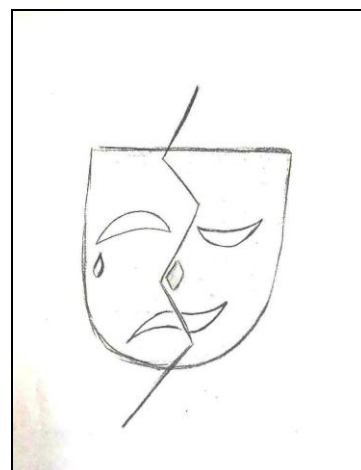

Рис. 3.15. Моє Я

Рис. 3.16. Моя маска

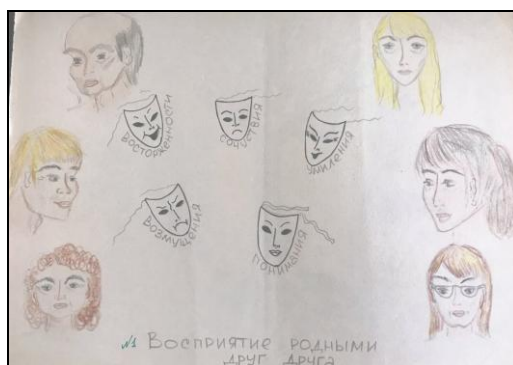

Рис. 3.17. Сприйняття рідними один одного

Рис. 3.18. Маска

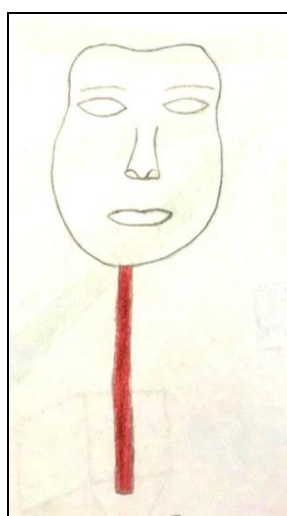

Рис. 3.19. Людина, яку я відчужую

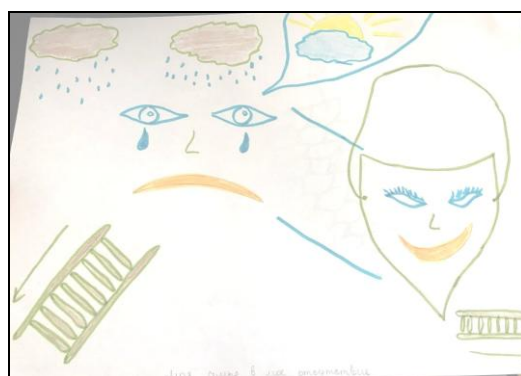

Рис. 3.20. Моя сім'я у мою відсутність

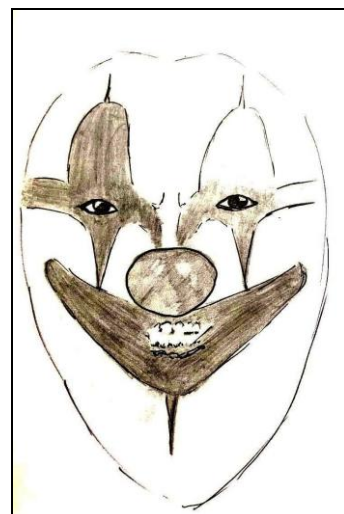

Рис. 3.21. Людина, яку я боюся

Рис. 3.22. Мій звичайний емоційний стан

Рис. 3.23. Мій звичайний емоційний стан

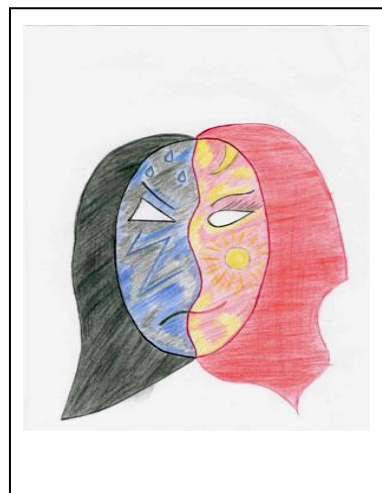

Рис. 3.24. Мій звичайний емоційний стан

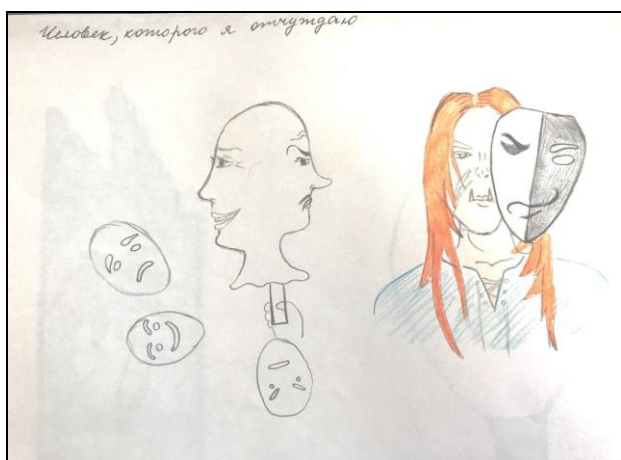

Рис. 3.25. Людина, яку я відчужую

Рис. 3.26. Як мене бачать навколишні, як я бачу сам себе

Подаємо фрагмент глибинно-корекційної роботи з респондентом В., у якій використано репродукцію картини з масками. Респонденту було запропоновано: а) обрати репродукції (із пропонованого набору) для самопрезентації; б) розставити їх у порядку значущості.

**Фрагмент стенограми глибинно-корекційної роботи з респондентом В.
із використанням репродукцій художніх полотен**

В.: Для мене особисто важливі всі маски, які є у чоловіка (рис. 3.27).

П.: Отже, вони всі тобі знайомі? Тут зображені страх, смуток, заглибленість у себе, скепсис, відчай. А що ти бачиш у цих масках?

В.: Головною маскою є та, що відбивається у дзеркалі, вона означає певне задоволення. І та, що зліва, справді показує страх. Маска, яка в лівій руці чоловіка, висловлює самопокарання. А для тієї, яка залишилася, я не можу підібрати якусь емоцію, але — з негативних.

П.: Яка з масок для тебе найбільш типова, найбільш знайома?

В.: Та, що відображена в дзеркалі, маска задоволення.

П.: Якщо це задоволення, то навіщо надягати маску? Тобто є розбіжність між станом людини й емоцією, яка відображена у дзеркалі?

В.: Так, це радше зумовлено розбіжністю почуттів і маски.

Рис. 3.27. Автор невідомий. Людина з масками

П.: Тоді як можна кваліфікувати цю маску? Що вона прикриває – смуток, злість чи ще щось? Продовжуй далі сама.

В.: Маска приховує справжні почуття людини (незалежно від того, якими вони є).

П.: Справжні почуття не відповідають мажорній масці?

В.: Так.

П.: Що частіше ти відчуваєш: задоволення, і тоді маска не треба, або ж невдоволення і одягаєш маску «задоволення»?

В.: Найчастіше я відчуваю невдоволення і надягаю маску (маскуюсь).

П.: Але буває, що ти просто задоволена, і тоді маска тобі не треба?

В.: Так, але рідко.

П.: Звідси висновок, що ти людина, яка хоче для публіки бути завжди задоволеною.

В.: Справді, так і є.

П.: Тоді чия це цінність, вона ж із сім'ї?

В.: Це цінність батька. Що все добре. Якою не була б ситуація або проблема, її треба приймати з усмішкою і з виразом задоволення.

П.: Чи бувають ситуації, коли не вдається надіти маску?

В.: Звичайно, бувають.

П.: Як тоді справляєшся? Відходиш від людей або як?

В.: Замикаюся в собі і намагаюся уникати навколишніх, щоб не бачили мого стану.

П.: Для чогось у тебе є й інші маски?

В.: Можливо, маска страху ще активна, хоч це справжній страх, який я переживаю.

П.: А та маска, що в лівій руці, задіяна?

В.: Лише іноді.

П.: Опиши, що ти переживаєш під час цього.

В.: Це певний смуток.

П.: Так, ми бачимо розбіжність між твоїм справжнім станом і маскою. Центральною маскою є та, яка виражає задоволення, а за нею ховається невдоволення. Всі інші маски показують, які стани ти можеш переживати. Провідною є маска задоволення – на малюнку показано відображення в дзеркалі. Чи є це для тебе важливим, або можна було б припустити, що відображення в дзеркалі і чоловіче обличчя можна прибрати? Або потрібні і дзеркало, і людина? Якщо дзеркало необхідне, то для того, щоб ти уявляла, як тебе бачать інші?

В.: Дзеркало необхідне. Потрібна і людина, тому що за нею криється батьківська фігура.

П.: Ти витрачаєш енергію (працюєш) на бачення себе іншими людьми? І тому тут дзеркало?

В.: Так, для мене важливе моє відображення.

П.: Як ти пов'язуєш цей обраний тобою малюнок (рис. 3.28) із попереднім? Спільність цих малюнків у тому, що в першому є щось омертвіле – маски, які поєднуються з живою людиною. На другому малюнку також є живі люди, але вони в скляних келихах.

Рис. 3.28. В. Куш. Наш час разом

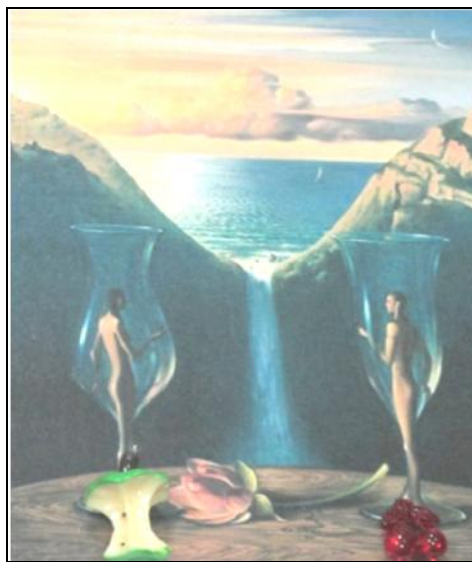

Рис. 3.29. Композиція «Протилежність фігур»

В.: Цей малюнок втілює моє подвійне бачення певної ситуації.

П.: У чому ця двоїстість? Тут присутня тільки ти або ще хтось?

В.: Ні, я цілісна, але є дві мої сторони – два келихи, два аспекти мене.

П.: Що ж домінує? Якби ти малювала (а не обрала репродукцію), то вони були б зображені разом (в одному келиху) чи ні?

В.: Вони не були б зображені разом, тому що вони діаметрально протилежні.

П.: Обери з каменів або предметів (які є на робочому столі) фігурки, що відображають цю діаметральну протилежність.

(Респондент кладе зліва огризок яблука, а праворуч – вишню, рис. 3.29).

П.: Від кого ти інтроспектувала такий «огризок яблука»?

В.: Це відноситься до батька, це його стан, який він внутрішньо переживає.

П.: Мабуть, він не користувався маскою, якщо справив на тебе таке враження. Ти більше причетна до маски батька, ніж до нього живого?

В.: Так, до маски, а не до нього справжнього.

П.: Тоді для тебе його маска «задоволення» – вже сигнал того, що він чимось незадоволений? Або друге припущення: якщо дуже незадоволений (тобто «огризок»), то це тобі одразу видно?

В.: Так, якщо дуже незадоволений, то я це бачу.

П.: Значить, ти йому співпереживаєш?

В.: Так, постійно співпереживаю.

П.: Ми можемо констатувати, що єднання з батьком відбувається радше не через енергію лібідо, а через тривогу (яка ближче до мортідо) – як платформу єднання з батьком. Чи твоя мати теж більше єднається з батьком через мортідну енергію? Як ти думаєш, іншим видно, що батько перебуває в образі «огризку від яблука» (рис. 3.29)?

В.: Думаю, деяким людям видно, але вони не надають цьому великого значення, їх це не чіпає так, як мене.

П.: Тобто ти надаєш цьому більше значення, ніж інші люди?

В.: Так.

П.: Якби батько знав, що ти його так сприймаєш, яка реакція у нього була б?

В.: Знову ж – маска задоволення. Сказав би, що я себе накручую, бо у нього все добре.

П.: Тобто він сам не хоче дивитися на реалії (вказує на огризок яблука)?

В.: Так, не хоче це бачити! Він сам від себе їх маскує, побоюється змін у родині, і все це мене засмучує, але найбільше я засмучую саму себе, тому вдячна за психоаналіз, який дасть змогу

мені оптимізувати ситуацію взаємин із батьками та упереджувати себе від багатьох самопокарань.

Фрагмент роботи з респонденткою В. чітко вказує на те, що *«маски»* стосуються *не лише посилення сили та навіювання страху супротивнику*, як то було актуально для первісних племен, але і є *засобом адаптації в соціумі*. Зокрема, вона приховує табуйовані, едіпальні потяги. Психоаналітична робота з респондентом В. доводить дієвість окресленої нами категорії «едіпальної довершеності», тобто кровної взаємної причетності до лона однієї і тієї самої жінки-матері (брат – сестра). «Едіпальна довершеність» виявилася і в доньки, В., у контексті власного батька, що посилювало її почуття ревнощів та конкуренції з його сестрою. Почуття ревнощів каталізується у В. ідентифікацією з власною матір'ю. Він [батько] не міг обділити увагою сестру, яка фактично присвятила йому все своє життя (не вийшла заміж), і водночас не міг піти із сім'ї через дочку (В.). Останнє особливо вплинуло на необхідність маскувannya власних почуттів.

Представлена емпірика психоаналітичної роботи вказує на енергетичну силу та дієвість феномену «едіпальна довершеність» (кровна причетність до батька), яка оживає у фіксаціях В. Респондент В. (у процесі психоаналізу) обрала рис. 3.28 – люди у келихах; келих – архетипний символ утробы; у кожного свій «келих» – «сестра» і «брат». Останнє вказує на небажаність для В. їхньої [сестри і брата] спільної причетності до однієї утробы. Бажаною є відмежованість однієї особи від іншої. Полізначність символів дала змогу (в процесі психоаналізу) представити у келисі замість сестри – матір. Причетність В. до утробы матері опосередковано засвідчує її власну кровну причетність до батька («едіпальна довершеність»), що позначилося на відчутті переваги над матір'ю (у конкуренції за батька).

Аналіз емпіричного матеріалу підтверджує гіпотезу про **триєдність едіпальної залежності суб'єкта**: «едіпальна довершеність»; кровна спорідненість (перинатальний період розвитку); батьківський комплекс (домовний період розвитку дитини); класичний комплекс Едіпа від 2 до 5 років. Усі зазначені різновиди едіпальних залежностей ніколи не є усвідомлюваними суб'єктом, але енергетично є потентними у впливові на психіку. У цій «триєдності» провідну роль відіграє класичний комплекс Едіпа, який ретроспективно синтезує впливи перинатального періоду («едіпальна довершеність») та батьківського комплексу, що формується в домовний період розвитку дитини. Саме в мовний період розвитку у дитини пожвавлюється активність класичного комплексу Едіпа, що зумовлює як блокування чуттєво-лібідної енергії, так і її «перетікання» в мортідо, що знаходить вихід у регресивних формах поведінки та тенденції самопокарання. Енергетична потентність факторів формування психіки в період комплексу Едіпа зумовлює примикання і злиття в єдине русло енергії, яка задана попередніми етапами становлення едіпальних залежностей. Це і пояснює часте використання (навіть у побуті) терміну «комплекс Едіпа» (в його індивідуальному нюансуванні). Наслідкові ефекти вказаного комплексу відсувають у тінь його табуйовані

сексуально-еротичні інтереси. Пріоритетності набуває базальний конфлікт **«життя ↔ смерть»**. Останнє є особливо актуальним як у перинатальний, так і в домовний період розвитку (від дитини нічого не залежить). Цей період є провідним у започаткуванні **позадосвідних утворень**, що формується поза свідомою участю суб'єкта.

Можливо, саме це спонукало А. Адлера абсолютизувати почуття неповноцінності, поставити його в ранг провідної детермінанти становлення психіки людини. Останнє зумовлює **прагнення до влади, до переваг над іншими**. За таких умов чуттєві (еротичні) потреби **втрачають свою пряму сексуальну орієнтованість** і, як правило, каталізують активність суб'єкта в напрямі **розмаїття їхніх заміщень**, які створюють враження «інтимно нейтральних» (як у А. Адлера – «прагнення до влади»), але всі вони об'єднані *тенденцією «до сили»*. Водночас, архетипи здатні виявляти притаманний презентантам інтимний зміст, властивий закамуюфльовано-символічним формам.

Дослідження у психодинамічній парадигмі доводять, що суб'єкт має *едіпальну залежність від обох батьків* на тлі **пріоритетності інтроєктування характеріологічних рис того з них, котрий більше стверджує «силу», що відсуває в тінь «його сексуальну привабливість»**. Тенденція «до сили» особливо активно формується в період домінування класичного комплексу Едіпа, що пов'язано із входженням суб'єкта в мережу просоціальних вимог, що актуалізують розвиток його захисної системи, яка спирається на «умовні цінності» (див. Модель, рис. 2.1). **Умовним цінностям завжди притаманний родинний слід за подвійною семантикою: «за аналогією» і «від супротивного»**. Термін «умовні» вказує на інтроєктованість певних характеристик первинних лібідних об'єктів (батьків). Не лише тих рис, що об'єднували дитя з батьками, але і тих, які породжували дистанцію. Останнє і представляє відомий феномен – *«незавершені справи дитинства»*. У несвідомого не буває пустот: якщо взаємини не склалися, то це актуалізує інтроєктування тих батьківських рис, які зумовили роз'єднання в системі «дитина – батьки». Останнє й пояснює подвійну семантику «умовних цінностей»: вони мають як просоціальну складову, так і глибинну.

Викривлення соціально-перцептивної реальності у свідомому підпорядковане досягненню «сили», «успіху», «вершинності». Це ілюструють психомалюнки учасників АСПП (рис. 3.30; 3.31) та репродукції картин (рис. 3.32 – 3.34), які обираються учасниками психокорекції для самопрезентації.

Роль базального захисту (який, поза сумнівом, латентно інтегрується з архаїчними чинниками) полягає в енергетичному «оживленні» витіснених лібідних потягів і наданні їм перспектив життя в заміщеннях, що стушовують орієнтир на «тут і зараз».

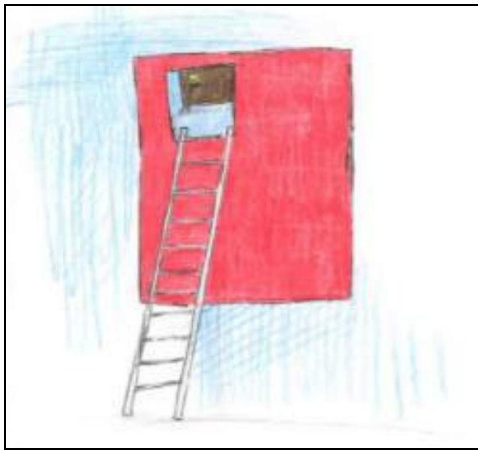

Рис. 3.30. Психомалюнок. Криза й етапи виходу із неї

Рис. 3.31. Психомалюнок. Моя мрія

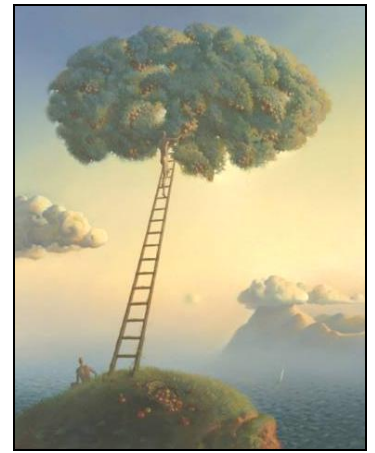

Рис. 3.32. В. Куш. Небесні плоди

Рис. 3.33. Дж. Уоррен. Сходинок до Раю

Рис. 3.34. Я. Єрка. Сцена під сходами

Виникнення *деструкцій психіки пов'язано із захисними механізмами витіснення*, зумовленими цензорським (батьківським) контролем Супер-Его, що інтегрує просоціальні і батьківські високі вимоги. Батьки часто блокують бажання і потреби дитини, підмінюючи їх власними, в кращому випадку – задають «перспективи» їхньої компенсаторно-сублімаційної реалізації. «Обнуління» бажань дітей (з можливою підміною власних бажань батьківськими) зумовлено досвідом перебування у сім'ї – за умов депривування потреб батьками. Це незмінно засвідчує емпіричний матеріал АСПП, який дає підстави стверджувати, що вся процедура розробленого нами методу глибинного пізнання психіки сприяє «оживленню» тих осередків психіки, які піддалися витісненню, тобто семантичному омертвінню із збереженням енергетичного потенціалу в слідах, фіксаціях. Останнє є важливим, тому що дисфункції виховавчих впливів здатні деструктувати психіку, породжуючи самодеприваційні тенденції, що можуть задавати тенденції жертвовності.

Подаємо для прикладу фрагмент емпіричного матеріалу діалого-аналітичної роботи із студенткою психологічного факультету, якій було поставлено завдання представити свій стан малюнком-самопрезентаментом.

Фрагмент стенограми глибинно-корекційної роботи з респондентом В. із використанням репродукцій художніх полотен

П.: Як ти назвала б цей малюнок (рис. 3.35)?

Рис.3.35. Малюнок іншого учасника групи АСПП.
Назва респондента В. – «Саморозтинання»

В.: Малюнок виражає мій стан. Назва – «Саморозтинання».

П.: Коли і хто зумовив такий стан, або ж так тебе «розтинав»?

В.: Я зараз так почуваюся і сама себе так «розтинаю» на власних почуттях: то в один бік, то в інший. І це має вигляд психологічного самоомертвіння.

П.: Чи раніше хтось із сім'ї задав таку тенденцію «розтягування»?

В.: Так, у мене таке було з бабусею, вона в сім'ї зайняла роль «жертви». Я не лише бачила жертвну модель поведінки, але це стосувалося і мене.

П.: Бачила модель поведінки, що бабуся сама себе «розтинає»?

В.: Так, поза сумнівом.

П.: Значить, вона себе за щось карала. Чи вона втягувала в це й інших людей?

В.: Вона *любить, щоб її жаліли*, вона все робить для того, щоб привернути до себе увагу і з нас «викачує» енергію.

П.: Вона ілюструє, що їй погано і вона стражденна, чи хвора і слабка, чи яка?

В.: Вона плаче, розповідає, як їй погано, нічого хорошого, навіть коли ми з нею говоримо по телефону, вона спочатку починає з поганого, і лише, потім, і то лише інколи, може сказати щось хороше. Для неї головніше, щоб її пожаліли. **«Качнула» із кого-небудь енергію**, і далі може вже не продовжувати розмову, вона незмінно досить напружена.

П.: Їй від того краще?

В.: Їй краще тоді, коли її пожаліли, це такі стабільні очікування. Цю модель поведінки я бачила з дитинства і спостерігаю, що, на жаль, в собі помічаю схоже. І це для мене – фатум!

П.: Завдання оживити портрет твоєї бабусі не було, ти сама була ініціатором підбору до власних відчуттів малюнків, які їх ілюструють. Ми дивимося на один із них, ми уважно слухали про твою бабуся, а підібрані малюнки семантично розкривають тебе саму. Виникає запитання: навіщо тобі «В.-бабуся»?

В.: Не знаю, але це поза моїми зусиллями, змінити щось неможливо, я **скочуюся у стражденно-сумну колію бабусиною життя!**

П.: Це позадосвідні утворення психіки. Людина не знає коли, де і як сформувалося те, що заважає жити. Ми в АСПП працюємо із суперечністю. І у тебе, В., є можливість подивитися на результат, задуматися, що у житті ти хочеш одне, а робиш діаметрально протилежне і не бачиш цього – у цьому парадокс!

В.: **Я багато в чому приношу себе в жертву у взаєминах, особливо інтимних.**

П.: Значить, тобі хотілося від бабусі любові, душевної єдності. Друга гіпотеза: у дитинстві тобі теж було не дуже гарно на душі і ти відчувала, що ви з бабусею **емоційно співзвучні?!**

В.: У неї була наді мною гіперопіка. Любов була, і вона ні в чому не відмовляла мені, але було так, що те чи те – **«не роби, туди не ходи, раптом тебе украдуть»**, вона за все боялася.

П.: Тобто, коли ти була маленька, ти відчувала, що є господарем її самовідчуттів? Хто з рідних знайомий із такою твоякою якістю?

В.: Бабуся. Вона засвідчує мою емоційну владу над нею.

П.: Вона знайома з тим, що ти душевно схожа з нею?

В.: Так, вона знає, що ми єднаємось у почуттях.

П.: Тоді у вас конкуренція, чия «жертвність» переможе?

В.: Ні, мабуть, вона таки не знає те, що я в собі знаю!

П.: Батьки віддавали тебе на виховання до бабусі?

В.: Ні, я просто на літні канікули приїздила до неї.

П.: І тобі вистачало того, щоб вона зробила такий акцент на твоїй психіці?

В.: Так, але тоді, в дитинстві, я цього всього не розуміла.

П.: Тоді вона до тебе ставилася більш чуттєво, душевно, ніж батьки?

В.: Так і є, вона [бабуся] прямо трусилася наді мною, і мене таке ставлення вражало, мені то видавалося мірилом любові!

П.: Ти відчувала, що ти для неї є значущою?

В.: Так, дуже, і це не залишає людину байдужою.

П.: Тоді ти переймалася її тривогою за саму себе? Тому тут (рис. 3.35) не бабуся тебе розтинає, а ти сама себе? Якщо так, то ти в чомусь невдоволена собою. Чи так?

В.: Я невдоволена тим, що *дуже емоційна і вразливо ставлюся до світу*, так само як і моя бабуся. Я все дуже близько приймаю до серця. Я хотіла б сприймати світ простіше, як належне, але мені це важко. У мене таке відчуття, що всі мені щось винні, хоч це і смішно, бо це дитяча потреба.

П.: Це закріпилося ще з дитинства. Неначе той, хто поряд із тобою, має любити тебе, як бабуся, перейматися, турбуватися. Але сама ти, вочевидь, не дуже здатна любити іншу людину?

В.: Навпаки, я віддаю всю себе. Якщо йдеться про кохану людину, я намагалася **віддавати йому все, моє жертвоприношення** не знає меж. Я у стосунках можу віддавати набагато більше, ніж мені дають, я вже точно як бабуся...

П.: Набагато більше, ніж твій партнер?

В.: Так, безсумнівно.

П.: Але ж це нерівність, і все до певного часу (терпця забракне). І ти починаєш бачити, що ти цю «службу служиш» **не тій людині**, і тоді усе зведеться нанівець?!

В.: Це до того моменту, коли я побачу, що немає взаємності.

П.: Але якщо ти так ставишся до людини у коханні, **ніби втрачаєш себе**, то кого ж цій людині любити? Кого їй любити, якщо ти сама себе не любиш? І любиш лише себе в жертвності – **підпорядковуєшся, жертвуєш собою**. І це як мірило любові?

В.: Так, це вірно, і в цьому велика проблема! Немає золотої середини (оптимуму), важко витримувати.

П.: Є пропозиція: розкажи казку про власне життя.

Розповідь казки

В. (розповідає казку про власне життя): Жили-були король і королева, у них народилася донечка, але народилася вона недоношена. Вони опікувалися принцесою. Пізніше, коли були хрестини, прилетіла добра фея. Вона побачила цю маленьку принцесу, їй вона здалася такою беззахисною, що їй хотілося її пригорнути і нікому не віддавати. Вона ніби хотіла захистити її від усіх. Ця добра фея була бабуся, яка забрала принцесу до себе до свого маленького королівства. Вона нею опікувалася, годувала її, все робила для того, щоб принцеса собі ні в чому не відмовляла. Прийшов час, і принцеса виросла. Вона захотіла гратися з іншими принцесами. Та коли вона підходила до своєї доброї бабусі-феї і просилася, щоб вона її відпустила піти погуляти, то фея відповідала: «Ні, а не дай Бог тебе там украдуть. Підеш на

річку, там щось трапиться, втопишся. Краще посиди вдома, я тобі пиріжки напекла, все буде добре». Принцеса інколи ходила з іншими гратися, але не почувалася вільною.

П.: Принцеса недоотримала певний досвід вільного дитячого самостановлення і спілкування?

В.: Так, вона росла без досвіду.

П.: Вона відчувала, що ця опіка **не є доброю опікою**, а що за нею є глибоке душевне розп'яття, що вона не є вільною (рис. 3.35)?

В.: Так. Потім, коли принцеса почала підростати, вона пішла до школи і зрозуміла, що їй не вдається знайти контакт зі своїми однолітками. Бо у неї не було найменшого досвіду.

П.: Мабуть, принцеса очікувала, що однолітки мають розуміти, що це ж **принцеса прийшла**, і що їм треба було з цим рахуватися. Вона давала такі реакції, що їм вони були незрозумілі, і вони тоді відчужувалися?

В.: Вона ніяк не могла знайти з ними контакт і не розуміла в чому проблема, наче і так і так, а воно не виходить. Принцеса підросла, в неї були друзі, але серед них було мало інших принцес. Так, вони ходили на дні народження, але вона була самотньою, адже вони – інші! Але ж із доброю бабусею, з мамою, татом начебто все було добре. А потім в один момент лікарі *поставили принцесі діагноз, що в неї слабкий слух і він більше не відновиться до початкового рівня!* Вона чує, і головна проблема, щоб слух не знижувався, бо неможливо буде нічого вдіяти. Принцесі запропонували носити слухові апарати, а інші діти бачили, що принцеса якась не така, і *почали над нею сміятися*, але вона не розуміла, в чому справа. **Вона згорталася в клубочок і, як їжак, випускала голки.** Потім принцеса вирішила, що вона нічого змінити не зможе, тому продовжує жити дотепер, приймаючи удари і не акцентуючи на цьому увагу. Тому з однолітками в неї не надто важкі взаємини, хоч і не легкі. Але є одна проблема. Згодом **вона почала сприймати все близько до серця, «а чому вони зі мною не граються?», «а чому не приходять до мене на день народження?», «а чому світ несправедливий?»** тощо.

П.: Тому, з одного боку, дівчинка – принцеса, а з іншого – вона розп'ята (рис. 3.35) тією турботою, увагою, тим, що вона народилася недоношеною і бабусина увага була занадто великою. **Вона розп'ята через підвищену любов бабусі**, а ще через те, що є проблема зі слухом, яка невідомо звідки взялася. Можливо, дівчинці хотілося чогось не чути?

В.: Справа в тому, що коли дівчинка народилася недоношеною, вона дуже часто хворіла і вживала антибіотики, які мають побічні ефекти. Саме це і дало ускладнення. Хоч ми в сім'ї і досі не знаємо причини – недоношеність або це вже набуте, від ліків?!

Кінець казки В.

П.: Але ж ми з тобою говоримо і ти чуєш?

В.: Авжеж, все прекрасно. У школі батьки не розуміли, чому я так погано навчаюся.

П.: Бо ти не все чула?

В.: Так. Потім, коли вони дізналися справжню причину, а це вже було пізніше, тоді вони [батьки] зрозуміли, у чому була проблема. А до цього вони не знали, чому я так погано навчаюся. Тато був, звичайно, невдоволений моїми неуспіхами, дивувався, чому я не така, як інші.

П.: Ти відчувала тиск у школі, а потім ще й удома?

В.: Так, подвійне несприйняття. Це було пекло.

П.: Тоді в тебе одна була віддушина – бабуся, яка так дбайливо турбувалася про тебе!

В.: Так. Я тоді ще не знала про свою проблему, але мені хотілося приїхати до бабусі, щоб вона мене обійняла, підтримала. Бо вдома я просто боялася сідати з татом за уроки. Його дратувало те, що я не могла щось зрозуміти. У випадку недоношеності також відбувається порушення розумових здібностей, тому я не могла бути на рівні з однолітками. Звісно, батька це дратувало. Декілька разів через свою агресивність він мене бив. Уже пізніше мама просила вибачення за те, що вона щось не так розуміла, не підтримувала, не захищала.

П.: Просила вибачення тоді, коли вже у тебе залишився осад?

В.: Так. Потім я і вибачення прийняла, адже з цим нічого вже не можна вдіяти (куди його прикладеш), треба вчитися з цим жити. Воно мені не заважало, важко, але чула. Якщо я щось

недочую, я можу перепитати, я вже менше комплексую. А в школі була більша напруга щодо цього, бо насмішки, осуд тривали.

П.: А ти вже маєш вищу освіту?

В.: Так, маю, працюю з дітками в спеціалізованому садочку.

П.: Ти сама обрала роботу з такими дітьми?

В.: Спочатку я працювала у звичайному садочку. Мені там було важко через велику кількість дітей, а потім мені запропонували роботу у спеціалізованому закладі. Там менша кількість дітей, і мені там легше, зарплатня більша і відпустка теж.

П.: Чи прибрала б ти після нашого аналізу назву рис. 3.35 «Сприймання щастя»?

В.: Моє сприймання щастя відповідає тому зображенню зв'язаної людини. Це я так зв'язана бабусею, неначе вона ж мене так любить, а це і є щастя. Хоч і нелегко мені, але – щастя.

П.: Бабуся так любить – і це щастя, то, можливо, ти так само любиш свого коханого, що у нього може з'явитися таке відчуття – відчуття розп'яття.

В.: Коханого в мене уже немає! Коли я його кохала, то для мене головним було *цілком* йому бути відданою, усією душею. Потім уже я зрозуміла, що це моя помилка, не треба так вчиняти, втрачати себе, важливо себе теж любити, а не втрачати.

П.: Треба не стільки бути зайнятою любов'ю до себе, важливо мати здатність відчувати іншу людину, її потреби і налагоджувати партнерські взаємини.

В.: Я тепер розумію, як потрібно (*малює* рис. 3. 36). Пояснення малюнка: в центрі уваги маю бути тільки я, а він має бути за межами кола. А я ставила його у свій центр кола (*малює збоку*), і він не отримував від мене енергії.

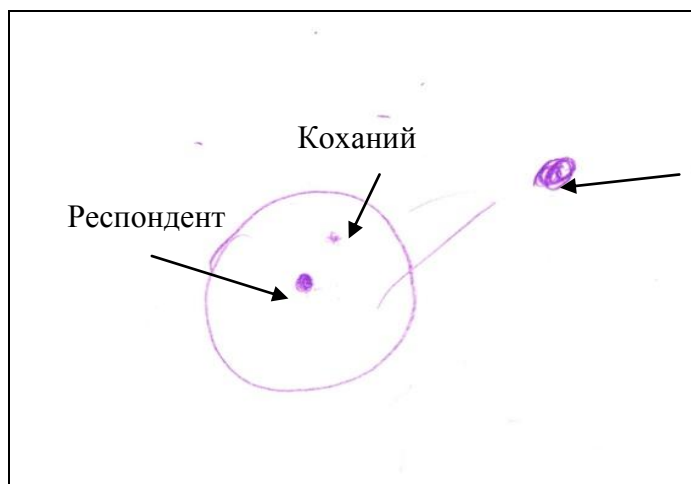

Рис. 3.36. Моє коло душі

П.: Від тебе? Дивно, ти говорила, що вся йому була присвячена.

В.: Так. Я намалювала моє коло душі: точка в центрі – це я (рис. 3.36). У цьому колі тільки я, мої захоплення, моя робота, мої друзі, мої інтереси. Свого коханого я мала поставити за межі свого кола, а я ставила його поряд із собою всередину кола (*див. кружечок за колом справа*).

П.: Ти собі суперечиш, адже кажеш, що ти була так йому віддана, що втрачала власне самовідчуття?

В.: *Я постійно присвячувала свій час йому, а не собі.*

П.: Ти хотіла, так би мовити, взяти його у «свій психологічний полон» (*див. рис. 3.36*) турботою?

В.: Так, він там [у колі] у мене і був, а **треба було, щоб був поза колом, за межею – у колі залишилася б лише я**, мої інтереси та захоплення, те, чим я хочу займатися.

П.: Тобто ти хотіла, щоб він займався такими самими інтересам і справами, як і ти? Щоб ви були єдиним цілим? Щоб він був твоєю половинкою?

В.: Так, це вірно, хотілося, щоб він і мислив так, як я, не лише займався тим самим.

П.: Тоді його інтереси були за колом, а ти його «поміщала» в коло, ніби брала в полон? Але ж із полону людина намагається вислизнути.

В.: Так, це нас відштовхувало, дистанціювало.

П.: Ти не помічаєш, що діяла, як бабуся, яка тебе не випускала зі свого кола?

В.: Справді схоже, дивно, що я цього не помічала, і тепер розумію, що зумовила власну травму, драму розлуки.

П.: Є над чим подумати, адже зараз ти більше розумієш свій внесок у розрив взаємин.

В.: Скажімо, це було боляче, це були мої перші серйозні стосунки у житті, і звісно, ми з ним розлучилися, бо ми не зійшлися поглядами. Я хвилююся й досі – це були мої перші інтимні стосунки.

П.: Тобто ти психологічно ще не вивільнилася від пережитого?

В.: Ні, ще не вивільнилася, хочу вивільнитися – не вдається.

П.: Значить, пам'ять тебе розтинає, як на рис. 3.35?

В.: Так. А найбільше, що мене **розтинає**, це прив'язаність до нього, яка залишається. Я розумію, що нічого змінити не можна, і я нічого не можу вдіяти, але все одно в моїй душі залишилися моменти, які мене роблять **жертвою моїх переживань, жертвою моєї душі**. Треба відпустити, а я не можу.

П.: Він знає про те, що він живе у твоїй душі?

В.: Ми з ним перестали спілкуватися, і я не маю змоги... Те, що він живе в мені, це лише мої проблеми. Хотілось би від цього всього звільнитися, але не можу, це те, що я трить із середини мене і, здається, залишиться у мені назавжди.

П.: Скільки часу є ти сам на сам із таким залишковим жертвним відчуттям?

В.: Уже місяць.

П.: Це мало, щоб душа звільнилася. А чому ти так впевнена, що ці стосунки закінчилися, бо інакше ти їх не вмієш будувати, а його це не влаштовує, чи чому?

В.: Ми вже нічого не можемо змінити, тому що ми з ним різні. Коли ми ще зустрічалися, я вже тоді розуміла, що щось не так, не відчувала достатньої любові від нього, якої хотілося б. Водночас, я нічого не вимагала, просто я не відчувала себе йому потрібною. В багатьох ситуаціях він поведився, як егоїст.

П.: Експлуатував тебе?

В.: Він вважав себе головним, **він неначе Бог, а я йому мала підкоритися**.

П.: Тоді в контексті того, що ти говориш, як він «вліз» всередину кола твоєї душі (рис. 3.36)?

В.: Тому, що я з ним хотіла життя прожити...

П.: Ти боролася?

В.: Так, я внутрішньо відчувала, що щось треба з цим робити, раптом щось вийде, стосунки не ідеальні, але якась надія була, що, можливо, щось зміниться...

П.: Можливо, ти від нього очікувала, що **він буде тебе любити, як бабуся**? І це тому, що тобі постійно бракувало любові. Саме такої любові, як від бабусі? Бабусине ставлення породило твої очікування, які знову будуть переноситися, впливати на стосунки. Коло – це символ утроби (рис. 3.36, *коло*), і ти тут центральна ланка, а партнер – ніби збоку, на периферії.

В.: Я навіть не замислювалася над тим, що **я можу очікувати, щоб він мене любив, як бабуся**. В мене взагалі **такої думки не було**, я в цей бік не дивилася, але було б непогано.

П.: Звичайно, адже ти біля нього сама була «бабусею», ти ж його *взяла в полон своєї душі*, аж раптом ви розлучилися. А *ти виявилась «у його полоні»*, подібно до бабусиноного полону.

В.: Справді, у мене аж інсайт відбувся: я до нього з вимогами бабусі (приміром, щоб ніде не дівся, ніде не ходив), і, водночас, я очікувала, щоб він мене любив, як мене любила моя бабуся. Дивно, що це мені ніколи самій не спало б на думку. Я тепер розумію, чому я його розташувала по центру кола (рис. 3.36). Це «простір» душі, який об'єднував мене з бабусею. Тоді виходить, що рис. 3.35 – розп'яття – я ж сама і зумовила у цих взаєминах?!

П.: У взаєминах завжди є двоє. Він, очевидно, багато чого просто не розумів, і йому легше було розірвати взаємини.

В.: Я дуже вдячна за сеанс – **тепер мій розум буде рятувати мою душу, я так зараз відчула. Спасибі!** Ну й гойдалка душевних переживань зумовлює наше попереднє життя! Давно не переживала такого подиву та інсайту! А ще я зрозуміла, що не можна було все розповідати бабусі, бо вона, хоч і без злого задуму, але «доклалася», щоб я знову повернулась у «її коло»! Дивно, що все так просто і, водночас, складно, а головне, що сама цього не побачу! Ще раз дякую!

Фрагмент стенограми доводить неймовірно велику роль раннього дитячого становлення психіки В., на що вказують сліди травм, спричинених бабусею, що зумовили затримку в психічному розвитку її комунікативних здібностей через атмосферу ізоляваності від однолітків. Стенограма презентує приклад виховання, в якому жертвність пов'язана з фактом недоношеності В. Останнє зумовило специфічну бережливість та любов бабусі до В. Специфічно саможертвна і тривожна любов бабусі інтроектована психікою В. і набула статусу умовної цінності, що позначилося на власних інтимних взаєминах.

На цьому прикладі переконуємося в доцільності психомалюнка, що миттєво об'єктивує особистісну проблему В., яка полягає в суперечності: «бажанні бути в центрі уваги» і водночас – таку саму увагу В. хотіла надавати коханому. Реальність рис. 3.36 засвідчила захисну ілюзію: В. – у центрі, коханий – на периферії, що, поза сумнівом, задано бабусею і виявилось руйнівним для побудови В. інтимних взаємин. Конкретизуємо вказану суперечність: очікування, що партнер буде її любити, як бабуся (вона – центр їхніх взаємин, рис. 3.36), а сама ж виражала любов до нього подібно до бабусі (тобто не випускала за «межі кола»). Психіка В. розуміла, що йому треба була свобода. На малюнку вона це і зробила – винесла коханого за межі кола (стверджуючи, що так правильно). На цьому прикладі ми переконалися у важливості реалістичного відображення ситуації у малюнку і розуміння прихованих тенденцій, які керують почуттями та вчинками В.

Респондент В., незважаючи на власну дорослість, залишається дитиною, яка потребує лібідного підживлювання, сама ж вона мало здатна на душевну щедрість, тепло душі до іншої людини. Останнє задає відчуття «розтинання» душі, відчуття стражденності, жертвності. Наведений фрагмент емпіричного матеріалу ілюструє весь спектр мазохістського злиття лібідо і стражденності в єдине ціле. **Відчуття жертви є супутнім тлом життя В.**, що вказує на домінантність тенденцій жертвопринесення.

З огляду на розмаїття емпіричного матеріалу, який ми піддаємо аналізу, доходимо висновку, що вина задає пріоритети у взаєминах людей, обтяжених мазохістськими нахилами, що відсуває на периферію сексуальні аспекти взаємин. А оскільки вони мають бути центральними, за природою особистих інтимних взаємин, то саме цим – задається хибне коло. Останнє заважає В. поставити «крапку» у взаєминах і набути спокою душі, який знівелював би тенденцію самомазохізму, що потребує психокорекції.

4. Архаїзм жертовності

Історичні корені жертвопринесення так чи так пов'язані з релігією. С. Райнах [86], аналізуючи релігію, вказує, що архаїчну релігію (якою вона є) неможливо уявити без жертви та жертвопринесення. Архаїчно релігійні практики завжди передбачають жертву, яка вважається їжею, призначеною для Богів. Тому жертвопринесення тлумачилося як форма єднання з богами. Е. Дюркгейм [84] зазначає, що жертвопринесення було введено для встановлення й оновлення природного зв'язку людей із Богом, який їх першопочатково об'єднував. Справді, за умов певних утрат ми часто звертаємося до Бога. Релігія синхронізується з феноменом жертвопринесення, яке є її необхідним і важливим елементом.

Жертвопринесення, на думку М. Мюллера [85], є обов'язковим атрибутом будь-якої релігії. Для опису зазначеного факту він використовує слово «Rita» (санскрит – Rta), яке може мати таке значення, як *закон*, *порядок*, *священний звичай*. Сучасне тлумачення Rta робить акцент на позначенні цим словом *закону природного порядку речей*, відповідно до якого відбуваються всі зміни у Всесвіті – це **космічний закон упорядкування**. Нам удалося відкрити характерний для психіки *імпліцитний порядок*, що узгоджується з позицією М. Мюллера, який тлумачить Rita, беручи до уваги його походження від кореня Ri, що означає «ритм». Науковець стверджує, що цей універсальний «порядок-ритм» має відголосок – «від ритму Всесвіту – до ритму людини». Водночас, термін Rita М. Мюллер перекладає також як «жертва», аргументуючи тим, що жертвопринесення в Індії були пов'язані з розташуванням сонця (дні жертви передбачали жертвопринесення «до сходу сонця» та «до повного місяця»).

Зазначена тема є дуже широкою. З огляду на численні студії ми спробуємо звернути увагу читача на жертовність, у якій людина є невідомим власних тенденцій самознедолення (стражденності). Інакше кажучи, монографія не порушує тему жертвопринесення, яке пов'язане з ритуалом співвіднесення з часом (сонцем, місяцем) або ж конкретизацією жертви чи «триманні її перед собою» (живою чи ні). Ми звертаємо увагу на те, що жертовність непомітно (архетипно) входить у психіку людини, чим утрачається її контрольованість та видимий зв'язок з архаїзмами. Відсутність усвідомлення вказаного зв'язку не лише з можливою жертвою, але і з самим собою (завдяки викривленням захисної системи) пригнічує інстинкт самозбереження. Втрачається також доцільність жертвовності як певного взаємозв'язку з Богом, коли від нього [Бога] були очікуваними блага. Адже історично акт жертвопринесення пов'язаний із різними формами підношення. В сучасному світі ми маємо справу не лише з тенденціями перетворення когось на жертву, а й із розвитком тенденції до саможертвовності, зумовленої самою ж людиною.

Експлікація *жертвовності є однією з констант архаїзмів*. Важливо згадати слова А. Лосєва про те, що «все людське і тваринне життя є суцільною жертвою» (цит. за: [29, с. 402]). Ми не погоджуємося з такою позицією, тому що тотальність поняття жертви елімінує саму жертву через відсутність її протилежності. Далі, жертвовність має свої чинники, які є вкрай важливими у

глибинному контексті розуміння проблеми, тотальна ж жертовність їх стушовує. Що стосується часових параметрів, то вони можуть бути не визначеними в глибинному контексті, який орієнтований на пізнання неусвідомлюваних детермінант (несвідоме існує «поза часом»).

Звичайна людина далека від розуміння того факту, що *тенденція до жертовності може бути задана її ж психікою*, вона шукає причини назовні, що і є однією з форм захисного маскування через механізм проєкції.

Людині завжди видається, і *вона щиро вірить, що обирає найкраще з можливого*. Тому звичайна людина ймовірніше віднесе невдачу до випадковості, аніж до типового для себе стилю поведінки. Поширеним є також і поняття «жертв цивілізації» (аварії, крадіжки, наркоманія, алкоголізм тощо). Представники академічної психології (С. Єрмаков, Д. Гаврилов) вважають, що жертва неможлива на користь чогось, а лише когось; жертва передбачає передачу прав іншому на володіння чимось; жертва неможлива поза дискурсом комунікації. *Визначається прийнятною жертовністю за умов захисту батьківщини, рідних тощо*. Глибинно-психологічний формат бачення проблеми жертовності далекий від випадків жертви запеклого гравця або ж аналізу жертв, подібних до розв'язання етнічних проблем і усього, що є дотичним до антикваріату. В сучасному світі жертовність перестає бути модною, вона – як окуляри для персонажу з байки.

Можливо, це ще й тому, що «жертва» – не християнське поняття, а язичницьке. Хоч історія християнства також починалася із жертвопринесень (Іоан Хреститель, Ісус Христос). Христос сприймається неоднозначно: як жертва Бога самому собі і як жертва себе заради людей. Водночас, термін «жертва» переважно наповнюється змістом крізь призму *відповідальності* за інших людей (образ Ісуса Христа), а не як вияв богобоязні. *Тому в жертовності присутнє не стільки Я, як Ми*.

Архаїчний світ є цілісним, і це є визначальним для глибинного погляду на жертвопринесення. Жертва – це не гра, це метакомунікація з поколіннями, це квінтесенція смислу, пов'язаного з *іншою сферою* психіки – несвідомим, яка синтезується з позаісторичним першочасом; це *метакомунікація з древніми поколіннями*. Жертву неможливо вбудувати в готовий формат смислу – вона уже ним задана.

Із поняттям жертви архаїчно пов'язана *кров*. З нашої точки зору, це і є центральна ланка першосмислу жертовності. Останнє дає змогу вийти на архаїчний спадок, який задає у психіці конкретної людини жертовність, пов'язану з «табу на кровозмішення» (комплекс Едіпа). Наше дослідження показує, що каталізатором архаїзму вини є едіпальні залежності. Вина у побутовому вжитку є більш поширеною, ніж Едіп. Вина історично набула здатності демаркуватися від Едіпа, що створює враження її автономії, чим ілюзорно стушовує її заданість комплексом Едіпа.

Наближення суб'єкта до моралі дає змогу зняти навантаження Табу, відтісняючи його [Едіпа] в категорію неіснуючого, чим нівелюється дієвість проблеми кровної єдності, яку ми позначили категорією «едіпальна довершеність» («кровна» причетність дитини до табуйованих первинних

об'єктів (батьків)). Водночас, історична канва тотемізму як форми соціального становлення племен (із розмаїттям їхніх табу) незмінно пов'язана з обмеженням на кровне єднання (аж до смертної кари), що мало помітний вплив на появу феномену «жертва», що наближується до категорії «смерть».

Сучасна ж цивілізація віртуальна, що дає змогу уникати чинника *«крові» як беззаперечного атрибуту табуйованості*. У цьому можна вбачати бажання людини вислизнути з канви історії тягаря едіпальних проблем, пов'язаних з обмеженням свободи, самотепривуванням, почуттям провини, самопокаранням тощо. Ми розуміємо, що вербально важко адекватно охопити проблему жертвовності – вона пов'язана з чуттєвим аспектом життя людей і наповнюється для кожного своїм смислом. Очевидно, Ф. Тютчев мав рацію у своєму твердженні *«Мысль изреченная есть ложь»*¹³ [48].

Саме тому фарватер розвитку психодинамічної парадигми пов'язаний з увагою до пізнання **глибинних джерел** архаїзмів та передбачає залучення візуалізованих (об'єктивних) засобів у дослідний процес. Результати аналізу багаторічної практики глибинного пізнання психіки зумовили увагу до тенденцій, які незмінно підтверджуються емпірично (але суперечать тенденції самозбереження): *самоімпотування психіки, самотепривування задоволення власних потреб (бажань), що набувало ознак самопокарання та тенденції до психологічного (емоційного) омертвіння* [67 – 69]. Тому лейтмотивна мета методу АСПП – оптимізація психіки учасника глибинного пізнання, що потребувало вивчення позадосвідних утворень, пов'язаних із певними деструкціями та дисфункціями психіки, заданими архаїчними чинниками.

Розуміння латентної заданості самотестування психіки суб'єктом потребує вивчення факторів, які стоять за межами його індивідуального досвіду («позадосвідні» формування). Конкретизуємо сказане у такій гіпотезі: за психічними деструкціями психіки індивіда криються не лише онтологічні детермінанти, а й архаїчно зумовлені тенденції, серед яких помітними є ті, що **зорієнтовані на власну жертвовність, що суперечить інстинкту самозбереження**.

Важливою є передісторія семантично-емоційних передумов **жертвовності**. Архаїзми зумовлюють той факт, що спадкові змістово-сміслові, латентні чинники поведінки суб'єкта можуть вирізнятися інваріантністю, яка маскується мінливістю зовнішньої поведінки. *Людина може не помічати, що її долю зумовлює тенденція до самопокарання, за якою криється неусвідомлена вина, яку актуалізують, передусім, батьки або їхнє заміщення – бабусі, дідусі, вчителі, релігійні авторитети тощо*.

У вказаному контексті представляє інтерес стенограма психоаналітичної роботи з респондентом М., який у початкових класах пережив емоційну депривацію з боку вчительки. Постійна неприязнь учительки зумовила нездорові (фантазійні) відступи від реальності, які блокували в подальшому розвиток адаптаційних можливостей. Садистські нахили вчительки мимоволі сформували мазохістські порухи самоактивності М., який став неординарно

¹³ Мовою оригіналу.

вдягатися та насолоджуватися специфічно-скептичною увагою людей до нього. Матеріал психоаналізу переконливо вказує на важкі наслідки фіксацій психікою М. витісненої енергії мортідо, яка невидимо та неочікувано «оживає» у тенденціях самопокарання, що є непідконтрольними Я і не піддаються свідомому регулюванню. Тенденції, закладені вчителькою ще з першого класу школи, по суті, набули форми самокарання. *Садистські та мазохістські* вияви зливаються в єдине річище, яке у процесі психоаналітичної роботи з М. сформульовані однією тезою: «Я найбільше винен сам перед собою». Особливо це помітно в аспекті емоційного омертвіння, що для першокласника було рятівним, щоб вижити в крижаній психологічній атмосфері, яку задавала вчителька.

Подаємо стенограму діагностико-корекційного процесу психолога з М. (бакалавр-психолог, м. Черкаси, 2019 р.), якому було запропоновано намалювати або підібрати репродукції картин до «Тату вини» і окремо – до «Власного тату» та розставити їх у порядку емотивної значущості для нього.

Стенограма психоаналітичної роботи з респондентом М.

П.: Які відчуття викликає в тебе цей малюнок (рис. 4.1), який ти не малював, але обрав (із наявних) в якості – «Тату вини»?

М.: Не знаю, це відчуття певної енергії, радше агресивної, але водночас такої, що стримується з усіх чотирьох сторін.

П.: Чи відіграє для тебе роль те, що серце неначе розтягується в різні боки?

М.: Почнімо з того, що я не бачу серця, для мене це – щелепи (повертає рис. 4.1). На малюнок треба дивитися, поклавши його горизонтально (рис. 4.1.а) – оце і є моє «Тату вини».

П.: Навіть якщо це щелепи, то моє питання все одно не знімається, адже вони розтягуються у чотири боки.

М.: Ці «розтяжки» (у чотирьох напрямках) для мене є запобіжниками, щоб агресія не розвивалася до нескінченності, це ніби стримання. Якщо уявити, що це щелепи тварини, то ці гаки усталені і стримують їх, щоб вони не могли здійснювати ніяких рухів.

П.: Мабуть, для цих щелеп (рис. 4.1.а) таке стримання є не дуже бажаним?

М.: Напевно, у випадку, якщо рот відкритий – він же лютує!

П.: Він може бути відкритий і через натяжки канатів?

Рис. 4.1. Тату вини

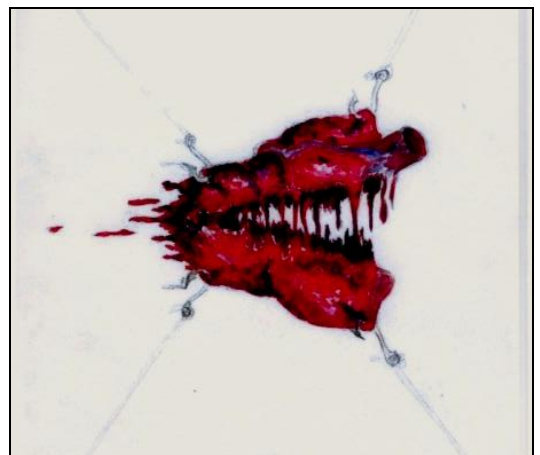

Рис. 4.1.а. Тату вини

М.: Можливо, але мені здається, що «він» намагається закрити щелепи. Тут багато крові, адже йому боляче, він прагне до спокою, якого не має.

П.: Якщо це «Тату», то воно щось означає для тебе?

М.: Так!

П.: Чи означає це те, що ти щось таке переживав? Бачив або був присутнім і співпереживав?

М.: Це може означати стримання певної внутрішньої агресивної енергії.

П.: Тоді це натяк на твоє самостримання?

М.: Так.

П.: Хоч канати – це щось зовнішнє, але для тебе це є самостриманням. А це значить, що ці гаки (стримувачі), які представлені тут (рис. 4.1.а), упродовж життя могли виробитися тобою самим, або хтось їх задавав з близького оточення?

М.: Так, вірно – це задано ззовні! Інші діти, школа, вчителька. Перша вчителька багато привнесла і не лише тоді в школі, а й в усе моє життя!

П.: Але, судячи з того, про що ми говорили, то не в гарному світлі представлена ця вчителька у твоїй уяві. Якщо вона причетна до рис. 4.1.а, то навіщо тобі «така вчителька на все життя»?

М.: Вона знущалася, обзивала мене, це був перший – другий класи. Вона виводила мене на середину класу і при всіх мене ображала. Я був малий і не міг нічого вчинити, тільки плакав. У мене з часом з'явилася недовіра до людей і замкнутість, я ніби став очікувати такого ставлення.

П.: Садистські тенденції навіть у шкільній ситуації можуть бути зрошені з мазохізмом: те, що ти плакав – мазохізм, а її поведінка – садизм. Та ситуація з учителькою дала тобі, очевидно, щось і позитивне?

М.: Так, сформувала внутрішній стрижень. Зараз навряд чи хтось мені може сказати щось образливе. А якщо так станеться, то я відповім – почну захищатися (можливо, й не агресивно), буду показувати своє Я. В цьому вона мене загартувала. Будь-який досвід дає нам щось на майбутнє. З кожного досвіду беру для себе щось позитивне. Бо я не був би зараз таким, яким я є, якби не виправився після пережитої травми.

П.: Був би більш уразливим?

М.: Можливо.

П.: У тебе зараз підвищена чутливість?

М.: Ні. Можливо, якби такого не сталося б, то я був би щирим, відкритим для всіх, а так – у мене психологічна селекція.

П.: Відступати від себе не кращий варіант, щирість чи нещирість – важлива відповідність: «місце – міра – момент».

М.: Я більше не про щирість, а про відчуття, більше про любов, у такому сенсі. Щирим, по суті, треба бути завжди – із собою, з людьми, з будь-ким.

П.: У нас такого немає, що треба бути таким чи таким – варто бути адаптивним до ситуації. Якщо є відступ від реальності, то він має працювати на нас, а не на когось. Пропоную виконати вправу: учасники групи скажуть тобі щось із «перчиком», а ти спонтанно та невимушено відповіси.

Уч. гр. 1: М., ти дуже дивний, це мені не подобається.

М.: Це ж я, і можу бути таким, яким хочу.

Уч. гр. 2: М., ти часом досить зухвало одягаєшся.

М.: Така сама відповідь, як і першому учаснику групи.

Уч. гр. 3: Мені іноді здається, що тобі байдуже до враження, яке ти справляєш на інших людей.

М.: Буває, що це так.

Уч. гр. 4: Ти досить своєрідний, зі своїм баченням світу, і це мені подобається, але ти не завжди поводишся доречно до ситуації.

М.: Значить, у тих ситуаціях я *хотів* так поводитися – так і вчиняв.

Уч. гр. 5: М., тобі важливо звертати на себе увагу інших людей?

М.: Так і є. В дитинстві я звертав на себе увагу, якщо робив щось *не те*, або ж коли хворів, а коли став старшим, то захотів звертати на себе увагу красою, внутрішнім світлом, одягом.

Уч. гр. 6: Навіщо тобі така увага, тобі бракує уваги до самого себе?

М.: У мене щодо цього дисонанс. Мені бракує того, щоб на мене дивилися, ось я так і одягаюся, і я від цього кайфую, бо раніше мене «ніби не бачили».

П.: Тобі не важливо – ця увага з плюсом чи мінусом?

М.: Так. Просто помічають, що я є, бо батьки часто не помічали.

Уч. гр. 7: М., мені здається, що ти нещирий з іншими людьми.

М.: Якщо людина мені не близька, то я не буду з нею цілком щирим – це так є.

П.: Мені здається, що до цього часу над тобою домінує та вчителька, яка залишила слід, і тоді ти не сам на сам, а разом із нею?

М.: Так, я про це думав. З одного боку я ніби це пропрацював, а з іншого – в мене зберігається неприязнь до цієї вчительки. Я бачив її три роки тому, десь у автобусі, і виявив, що ненависть все одно залишилася.

П.: Продуктивно відповідав. Коли ми носимо в собі таку велику, фіксовану енергію мортідо, то вона нам не є помічником, ця енергія буде сама собою накопичуватися і поширюватися й на інші сфери життя. Вчителька зумовила домінанту, що завжди має посилення субдомінантами. Ми так влаштовані, якщо в душі є фіксований осередок мортідо, то він має тенденцію розростатися поза нашою волею і контролем. Тому ти можеш невинувато поводитися, люди, яких ти мало знаєш, можуть потрапляти «під роздачу». Це треба знати.

М.: Я це розумію, у мене в принципі немає ненависті ні до кого, окрім тієї вчительки, у моїй свідомості, а інше мені невидиме, я можу щось не розуміти.

П.: Спробуй звернутися до вчительки про те, яка вона нещасна зі своїм мортідо, що так нерозумно екстраполювала на тебе. Їй можна поспівчувати, бо мортідо руйнує душу. *«Нещасних» не треба так глибоко впускати у свою психіку, бо ти сам будеш перетворюватися на такого самого.*

М.: Так, я згоден, але сказати важко.

П.: Треба розуміти, що те, що було, вже минуло. Наш світ так влаштований, що є незворотність. Але чомусь «зворотність» притаманна психіці і травма живе вічно? Чому в нас так оживає мортідо, наче це було вчора? Бо є така складова в нашій психіці, як *фіксація, сліди* – залишкова енергія певних подій. Такі *слідові ефекти* є дуже сильними, тому що вони фіксовані, і треба мати велику мудрість і компетентність, щоб це знейтралізувати. Такі сліди несуть негативну «службу», вони будуть оживати у житті. Ця позиція задає такий елемент у житті, що «Я не лише живу, я ніби граюся з цим життям, адже раніше мені “там” було не до ігор, бо хтось занурював мене у “психологічну смерть”: прийшов до школи вчитися, а виявилось, що весь у полоні сліз (деструкцій)». Важливо, якими є ми самі для себе уже в подальшому житті. Щоб не було такого, що вчительки давно вже немає, а ти продовжуєш її *«темну» справу сам із собою* та й іншими людьми, і цим знедолюєш себе. Важливо навчитися розпізнавати, де це заявляє за себе, і вчитися діяти інакше, лише таким шляхом можна вивільнитися від руйнівної енергії мортідо. Що відноситься до тебе на наступному малюнку (рис. 4.2)?

М.: На рис. 4.2. мою увагу звернуло двоє очей: закриті та відкриті.

П.: Закриті вимушено – пов'язкою, людина багато чого не бачить.

М.: Закриті очі візуальні, а внутрішнє око бачить більш абстрактні речі, відчуває їх, воно відкрите. Акцент

Рис. 4.2. Психомалюнок іншого учасника групи АСПП

зроблений на тому, що сам зовнішній вигляд є не таким важливим, а важливішим є *третє око, внутрішній світ. Так є для мене.*

П.: Тоді до тебе можуть наближатися лише окремі люди.

М.: Так, це вірно – я їх обираю сам.

П.: Так і є? За всім тим, що ти говориш, я прочитую смисл, бо лише окремі люди можуть наблизитися, яких підпустить твоє «око». Вони мають збагнути, що ти такий неординарний, особливий...

М.: Так, я помітив також людей знизу, вони або лізуть до дерева, або його спалюють, або ж із нього злазять. Судячи з того, що тут троє різнокольорових, а інші – чорні, то, ймовірно, ці чорні люди вже мертві, вони лежать, а ті – ще живі.

П.: Що для тебе означають ці різні люди? Чи є там щось твоє?

М.: Не знаю, але на малюнку вони підтримують життя в цьому дереві. Вірніше, мертві, можливо, підтримують, а живі – напевно, іншими засобами.

П.: Як ти сам малював би? Ти зобразив би тих людей трохи інакше, більшими чи ближчими до дерева? Чи тебе так влаштовує?

М.: Я не малював би їх такими кольорами. Кольорових людей я намалював би білим кольором.

П.: Білими, ніби прозорими?

М.: Більше не як прозорими, а як *чистими, морально чистими.*

П.: Тому що вони близькі до цієї фігури, то вони будуть чистими?

М.: Ні, просто тому, що хочеться, щоб вони були чистими, чистими душею, адже вони оберігають це дерево, життя у ньому. Тому вони мають бути щирими і чистими. Якщо перенести на моє життя, то дерево – це, напевно, я, а ці люди – навколишні, від яких я беру певне натхнення.

П.: Щось корисне?

М.: Так, певний досвід.

П.: Якщо дерево – це ти, то ця фігура з третім оком також ти?

М.: Можливо, не впевнений, але хотілося б, щоб було так.

П.: Чи це певний ідеал для тебе?

М.: Ймовірно – *«друга половинка», або ж мати.* Акцент на око. Тому що ця людина, із закритими очима, цінує мене *внутрішнім чуттям, тобто відчуває мене, а не лише бачить «оболонку»!*

П.: Тобто мати перекриває травми, які нанесла та вчителька?

М.: Так, вона відчуває себе винною, що не захистила. Спочатку мати мені не вірила, адже вчителька їй казала, що я дурний та відсталий, а мати не розуміла, адже я все вдома читав, розумів, а в школі – не відповідав, не міг говорити. Спочатку вона мене за це винила, а потім зрозуміла, що вчителька мене психологічно «топила», я не міг відповідати. «Після вчительки» я ще довго перебував у ступорі, коли мене викликали відповідати. І потім мама просила вибачення у мене за те, що тоді не повірила.

П.: А ти в сім'ї один?

М.: Ні, нас троє. Старший брат, молодша сестра, а я – середня дитина.

П.: Ніхто з дітей не потрапляв до такої вчительки, окрім тебе?

М.: Ні. Після другого класу я перейшов до іншої школи разом із братом, але в нього все було добре з його вчителькою, а сестра тоді ще до школи не ходила, пішла вже одразу до іншої.

П.: Чи не допомогла та вчителька твоєму зближенню з мамою?

М.: Не знаю, як це було тоді. У мене майже все видалилося з пам'яті, ніби самозахист, а коли мама попросила вибачення за те, що вона мені не довіряла, то, напевно, так – з'явилося більше відчуття того, що мама мене розуміє та відчуває, стала близькою.

П.: Чомусь не фігурує батько.

М.: Із батьком стосунки добрі, але не такі чуттєві, як із мамою. Він може надавати чоловічу підтримку, але з мамою у мене значно більший контакт.

П.: Батько це позитивно сприймає? Чи є ревності?

М.: Ні, все добре. В мене батьки – як друзі.

П.: Пов'язка на очах (рис. 4.2) була прийнята тобою як реальна, тому що так трапилося з мамою: вчителька «зав'язала» їй пов'язку, мати довго не бачила ту реальність, яку треба було бачити. Шпилька на губах також підтверджує те, що ти не відповідав, не говорив.

М.: Я спочатку не міг зрозуміти, що то шпилька.

П.: Чи не виникають у тебе певні труднощі у пошуку своєї «половинки»?

М.: Так. Важко знайти людину, яка мене відчувала б. І з часом, після декількох дівчат, я став більш перебірливим, і не хочу опускати планку нижче. Я буду один або ж із людиною, з якою мені комфортно.

П.: Думаю, тепер ти будеш більш реалістичним у пошуку та влаштуванні особистого життя, знаючи те, про що ми з тобою сьогодні говорили, про ті слідові фіксації, «подаровані» вчителькою. Ті страхи та реакції, які задаються згаданими слідовими ефектами, можуть ще бути присутніми в поведінці. На наступному малюнку (рис. 4.3) ми бачимо, що людина замість того, щоб плисти в море й отримувати задоволення від води, чомусь вирішила «плисти» в пісок і тягти за собою воду?!

Рис. 4.3. Автор і назва невідомі

М.: Мені здається, людина плавала у воді, а потім потрапила на сушу і пішла на прорив. Або просто людині забракло води, і вона вирішила розширити водний простір.

П.: А чого бракувало людині?

М.: Простору.

П.: Простору у воді? То людина сама собі (рис. 4.3) чомусь дуже звузила простір.

М.: Але водночас можна повернутися, а простір буде ще більшим, вона його розширить.

П.: Для чого? Якщо море безмежне.

М.: Так цікавіше: не брати готове, а робити щось своє, окреслити свій напрям. Потім цей простір буде ще розширюватися і будуть з'являтися люди, які будуть ділити зі мною цей простір і спрямування зусиль, робити його більшим і більшим. Так з'явиться океан.

П.: Можна обрати шлях, який матиме більше успіхів і буде швидшим, оперативнішим і результативнішим? А ця людина поривається у те, «де уже нікого не буде, а я буду»?

М.: Для мене це не важкий шлях, складно лише *в нашій голові, свідомості*. Немає нічого неможливого – **все можливо, що ми можемо уявити**. Це для мене *не важкий шлях*, а мій власний і оригінальний.

П.: Що значить «все можливо, що ми можемо уявити»?

М.: У прямому значенні: все можливо, що ти хочеш!

П.: Наша уява взагалі нескінченна. І найголовніше треба знати, що для психіки уявне та реальне – це *одне і те ж саме, і тому є велика небезпека у самореалізації*. Метод АСПП спрямований на те, щоб людина стала *реалістичнішою*, щоб людина могла зіставляти свої сили з можливостями і бути оптимальною та мати успіхи за менших витрат зусиль. Тут (рис. 4.3) у людини проблема. Якби хтось стояв на березі і побачив таку людину, у нього розширилися б очі від подиву побаченого?

М.: У плавця у процесі опанування піску змінилася б свідомість, бачення світу. Ця людина не могла такого очікувати від себе, уявити, а тут – відчула результат.

П.: А навіщо тобі так дивувати себе і світ?

М.: Змінити світ. Кожна людина – це світ, і добре, якщо це відбувається!

П.: Тебе не вистачить на кожну людину. А на самого себе?

М.: Я буду робити своє діло для себе, але водночас розуміти, що люди це бачать, чомусь учаться і змінюються самі. Я не буду докладати зусиль для того, щоб їх змінити, вони самі будуть змінюватися дивлячись на мене.

П.: Таке враження, що ти хочеш *бути поміченим, хочеш зробити щось, щоб бути персоною не лише для себе, а й для людей. Ти хочеш бути нестандартним і небуденним, ти хочеш щось оригінальне робити і таке, що навіть важко повторити*. Повтори людьми твоїх дій уже знецінювали б оригінальність, про яку йдеться?!

М.: Саме тому мені навіть малюнки було важко обрати. Я шукав малюнки, які мені подобалися, мали нестандартний вигляд або які ще ніхто не обирав до мене. Інші малюнки мені просто не подобаються. А ці чимось вирізняються посеред інших.

П.: Цікаво, що часто трапляється така драматична ситуація, яку ти пережив (думаю, там ти поведився нестандартно, не так, як усі діти, і був покараним). Коли людина виростає, набирається сили, то навдивовижу спрацьовує закон, відкритий З. Фрейдом, а саме *закон «вимушеного повторення»*. Але це повторення є специфічним – усе «так», однак «Я уже є таким, що з мене треба брати приклад». Тобто присутня соціальна високість, а це протилежне тому, що було у школі. Важливо зрозуміти, що тобою керує – пережита у школі травма – там ти *відчув слабкість, міг лише плакати*. Тепер ти хочеш пережити неймовірну силу, на яку нездатні інші люди і очікуєш їхнього захоплення і підтримки.

М.: У мене є реалістичне бачення світу, але водночас я розумію, що те, що я захочу, зможу зробити! *І якби це мені не подобалося – в цьому була б проблема, а мені це подобається. І навіть якщо в мене нічого не вийде – мені це буде подобатися, адже головне не фініш (результат), а сам процес*.

П.: Розумієш, процес – це справді добре, і в нас акцент зроблений на процес, але все-таки процес існує не заради процесу (бо це замкнуте коло), а заради результату. Якщо ми відриваємо одне від одного (процес і результат), то тим самим втрачається сенс. Якщо ми націлені на результат, але не забезпечуємо процес, то його не буде: «Людина, яка йде – подужає дорогу, але за умови обрання правильного напрямку». Останнє співзвучно з реалістичністю твоїх бажань перемоги. Треба себе поставити на місце, не когось, а самого себе, бо так у процесі можна загубити свої дарування, свої можливості. Тому що тепер, коли ти відчуваєш силу, то діє закон *«вимушеного повторення» драми*. У цьому малюнку (рис. 4.3) присутнє і самопокарання. Лише батько може бути причетним до цієї води, а ти хочеш для себе пробити свою водяну доріжку. Вода, за архетипом, це жіночий образ, то ти хочеш пробити «свою воду», але із «материнським відтінком». Тобто дівчина має бути наповнена тими духовними гідностями, які має мати.

М.: Так, це все вірно, інакша дівчина поруч зі мною не буде.

П.: Підтекст такий: найбільша вина у тебе – **«перед самим собою»**, бо ти несеш залишки шкільної травми, несеш також прекрасну і високу любов до матері-жінки, і за це себе у такий спосіб (рис. 4.3) караєш, і через самопокарання ти єдиний з матір'ю. Тенденція до самопокарання і вина лише перед самим собою.

М.: Я намагаюся все це вирішити, бо така залежність від матері мені заважає і буде заважати у майбутньому. Тому я маленькими кроками все вирішую. Це малюнок власного тату (рис. 4.4), але я хотів би, щоб це був чоловік, а не жінка.

П.: Ми не звертаємо увагу на стать, будемо вважати, що це чоловіче обличчя, але в різних іпостасях, так?

М.: Так.

П.: Розкажи про це. Наскільки ця *«потрійність»* тобі заважає і коли ти її відчуваєш?

М.: Це, мабуть, образ мене у плані різнобічності, нестандартності та широти бачення світу, дивлюся на нього з різних боків.

П.: Якби ти зараз спробував би подивитися на себе з різних боків, що ти побажав би цій особі на рис. 4.4? Проговори.

М.: Мені все подобається.

П.: Якщо ти вказуєш, що є різні боки, то які з них міг би виокремити як провідні?

М.: Щирість або неординарність, можливо, творчий бік. Мати позицію у житті, характер. Багато чого, мені майже все подобається.

П.: Що тобі заважає у такій позиції?

М.: *Відсутність концентрації*. Адже я дивлюся на все і відразу, та не можу сконцентруватися на чомусь одному. У житті я **більше думаю за те, що буду робити у майбутньому**, і тому незібраний у тому, що відбувається наразі. Треба жити зараз, майбутнє – то мрії, минуле – спогади. Моя проблема в тому, що я намагаюся швидше все зробити заради того, щоб у майбутньому мені було добре, але водночас **я втрачаю життя тут і зараз**.

П.: Можливо, це теж залишкове явище, що колись у школі тобі було погано, хотілося, щоб воно швидше минуло, щоб потім тобі було краще, і ти про це мріяв.

М.: Може бути.

П.: Дивлячись на цю постать (рис. 4.4), можна сказати, що їй важко *виокремити щось основне*, бо очі розвернуті в різні боки. На нас завжди впливає багато чинників, а ми маємо виділяти основні. На руці чорні рукавиці. Що це означає?

М.: Це елемент елегантності, строгості, відчуття стилю.

П.: Рука чоловіча. Чи не відчував ти у собі поєднання чоловічого та жіночого?

М.: Є, звичайно, від батьків, напевно. Від тата я взяв: музичність, творче написання віршів, текстів. І від мами взяв багато – любов до малювання, ставлення до роботи з душею. Наступний малюнок (рис. 4.5) я обрав, бо він такий «кіношний». Сама актуальність малюнка – це не те, що «ти ховаєшся від когось», він указує, що неважлива зовнішність, важливіше те, що всередині людини, відчуття та певні емоції.

П.: Все-таки ти ж обрав її (дівчину) не тому, що вона ходила з «мішком на голові»?

М.: Я обрав більше за *внутрішній світ*. Але якби мені не подобався б *внутрішній світ* і характер дівчини, то я з нею не спілкувався б, навіть по-дружньому.

Рис. 4.4. Дж. Варрен. Ласкаво просимо до Америки. Назва респондента – «Мое тату»

Рис. 4.5. Р. Магрітт. Закохані

П.: Є відтінок едіпальної залежності. Важливо враховувати, що едіпальна залежність може обмежитися лише духовним єднанням, тому що на чуттєвість існує табу. Тому ти робиш акцент на духовності. Ми бачили зав'язані очі і є лише третє око душі (рис. 4.4).

М.: *Не зовнішність робить внутрішній світ, а внутрішній світ робить мою зовнішність.*

П.: Спостерігається табу на *чуттєвий вибір*, він зводиться до духовності. Це відтінок залежності від матері. Остання фраза теж робить акцент на внутрішній єдності з матір'ю, що й визначає зовнішнє.

М.: Наступний малюнок (рис. 4.6) я обрав, бо тут зображений кіт, а у віддзеркаленні – лев. Тим більше, що я за знаком зодіаку – Лев. Можливо, і з молодших класів є пригнічення внутрішньої енергії. З віком я зрозумів, що треба себе захищати. В школі я сварився з учителями, які погано до мене ставилися, постійно відстоював власну думку.

П.: Коли ти був таким маленьким і беззахисним (*кошеня*, рис. 4.6) і відчував, що в школі тебе ніби занурюють у «калюжу», вже тоді хотілося сили лева? І тоді ти заявляв за себе, що ти не маленьке кошеня, а лев?

М.: Так, я намагався протистояти.

Рис. 4.6. Автор невідомий. Сміливі мрії про велич

Рис. 4.7. А. Борда. Назва невідома. Назва респондента – «Моє самооживлення»

П.: Бачимо (на рис. 4.7) обірвані пуповини (зверху) і фігуру, яка є омертвілою, дерев'яною. Проте її проблема не в тому, що вона зроблена з дерева, а в тому, що вона прагне «сердечності» як власної, так і, очевидно, від когось.

М.: Вона прагне бути живою – ось це основне! Хоче себе оживити!

П.: Вона намагається сама себе оживити? Що саме для тебе розкриває цей малюнок?

М.: Цей малюнок із тих, які мені не дуже подобаються, але я вирішив його взяти. Це ніби маріонетка, яка була до чогось прив'язана. Вона понад усе хоче бути живою, відчувати. У цьому проблема – немає чутливості, ніби мертвяк.

П.: Якщо ти обрав такий малюнок, то, можливо, відчуваєш, як інколи сам себе виснажуєш суперечками, утриманням іміджу, боротьбою за майбутнє...

М.: Мене втомлює беземоційність, необхідність стримувати себе серед людей, адже на це витрачається велика кількість енергії. Коли я приходжу додому, то постійно відчуваю себе виснаженим. У соціумі я займаюся тим, що стримую себе, роблю із себе неживого для того, щоб там бути в оптимумі поведінки.

П.: Треба над собою працювати, бо це залишки того, що тобі довелося омертвляти агресію на вчительку, коли ти був ще маленький і безсилий. Той лев (рис. 4.6) був левом, але не живим, він оживав лише у своїх агресивних порухах помсти. Це приносить тобі те, що ти сам

залишаєшся у такому стані (рис. 4.7). Треба збагнути, що це залишкові відчуття. Вже минули ті часи, коли тебе могли принижувати морально чи інтелектуально. Це все залишкові аспекти, які породжують тривогу, і ти щось робиш, але даремно, подібно до плавця (рис. 4.3).

М.: Так! Якщо все життя відбувається боротьба, то і життя немає, воно так і мине.

П.: Рис. 4.5 якось пов'язаний із рис. 4.7?

Порівняння рис. 4.5. та рис. 4.7

М.: Так, я також про це думав. Малюнки схожі тим, що відсутнє обличчя, адже там (рис. 4.5) одягнений мішок.

П.: А цій маріонетці (рис. 4.7) необхідні зовнішні спонуки для того, щоб вона ожила? Вона хоче, щоб все налагодилося само собою чи кимось? Він же хоче, щоб руки могли підніматись, адже вони ніби обірвані?

М.: Можливо, він їх сам обірвав, водночас розуміючи: якщо обірве, то буде самостійним, незалежним, буде оживати. Але він не може бути таким, бо він маріонетка і майже нічого не може.

П.: Пуповини (мотузки), згідно з архетипною символікою, натяк на залежність від матері, вона [мати] може тебе енергетично жити?!
М.: Так, вона мене підтримує.

П.: Треба набувати підтримки в самому собі.
М.: Цей малюнок я обрав миттєво (рис. 4.8).

П.: Чим він тебе привабив?

М.: Мені подобається стиль малюнка, саме зображення.
П.: Тут є декілька планів.

М.: Деталі.

П.: Людина – велика, вагома, висока, більша за будівлю, можливо, вона дуже далеко. Де ти є, що на малюнку стосується тебе?

М.: Я – ця людина, **я це відразу зрозумів, я хочу такої «високості»!**

П.: У тебе не виникало думок, якщо ти в житті не досягнеш того, що хотів, то ти готовий піти в духовність чи то до монастиря?

М.: Так, ближче всього мені буддизм. Мене це цікавить, **духовне збагачення, монах** – це чудово для мене!

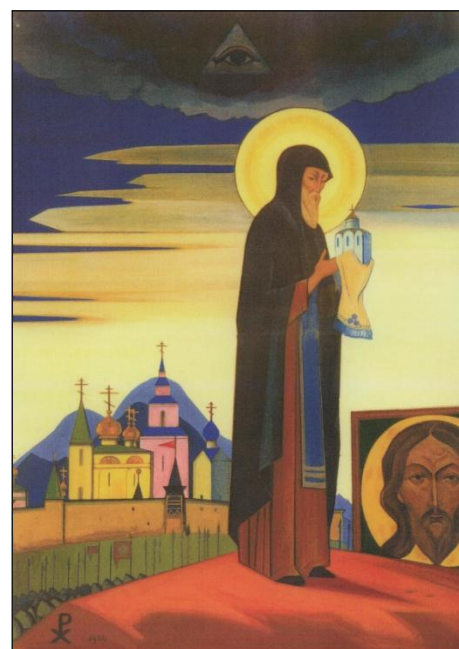

Рис. 4.8. М. Реріх. Святий Сергій Радонежський

П.: Будемо сподіватися, що це в тебе мине, там чекають великі обмеження твого життя, можливостей їхньої реалізації! Все-таки ти волелюбний, ти хочеш свободи, адже тобі мало того моря (рис. 4.3) – ти прориваєшся далі, розширюєш простори, долаючи пісок. Енергія лібідо і мортідо – це два боки однієї медалі. Коли ти вивільнишся від тих темних (мортідних) слідів, залишених учителькою, то твоя творча енергія (лібідо) одразу буде збільшуватися. Що цей святий тримає у руках?

М.: Капличку, можливо, оберігає духовну цілісність.

П.: На голові – німб високої духовності?

М.: Так, гарно, німб просто так не з'являється.

П.: Якби мама це почула, то у неї виникли б які почуття?

М.: Вона це знає і вона це цінує в мені, підтримує!

П.: Знає і спокійно ставиться до твоїх намірів?

М.: Це не значить, що я там буду жити до кінця життя, я там пожив би років п'ять, очистився б, знайшов би щось живильне для душі, їй так потрібно оживати.

П.: Розумієш, нічого безслідно не минає. Якщо тобі зараз важко в цьому світі, то через п'ять років в цей світ повертатися тобі буде ще важче. Світ за цей час зміниться, а ти не будеш готовим сприйняти ці зміни.

М.: Нічого, повернуся назад після набуття спокою душі, ось що для мене важливо!

П.: Будемо сподіватися, що глибинна психокорекція тобі допоможе у твоїх намірах набуття гармонії душі, можливо це здійсниться і поза монастирем.

М.: Дякую за цікаву роботу. У мене з'явилося відчуття ясності і впевненості у власних перспективах! Я радий, що мав змогу глибинно подивитися на свій внутрішній світ. Зрозумів велику роль вчительки в тих особистих проблемах, які я маю сьогодні, зрозумів смисл прагнення до оригінальності, яка, в той же час суперечить моїм «монастирським» намірам. Дякую, відчуваю, що це допоможе мені віднайти самого себе, віднайти спокій і енергію душі.

Стенограма психоаналітичного діалогу з респондентом М. ілюструє силу архетипу **Матері**, який архаїчно має дуалістичне навантаження: з одного боку, це «Захисниця», а з іншого – «Баба Яга», відьма, зла «господиня», що викликає не лише страх, а й внутрішнє душевне омертвіння, яке засвідчує діалогічно-аналітична робота. Емпіричний матеріал доводить значущість виховавчих моментів у становленні психіки М., як і будь-якої дитини. Омертвіння душі М. стабілізувалось у серйозну доленосну проблему взаємин із іншими людьми. Перенесення подібних почуттів та страхів поширилося на «весь світ», тобто на людей загалом, що пояснює його прагнення жити «у лісі» чи піти «до монастиря». Провідний внесок у стан його психіки зробила сама вчителька, що засвідчує стенограма. Знайомство із стенограмою переконує, що архетип *Злої матері* втілюється у образі *злої вчительки*, у якої, вочевидь, були власні особистісні проблеми, які вона екстраполювала на хлопчика-першокласника. Ми вимушені залишити за кадром оцінку професіоналізму вчительки, оскільки в центрі уваги персонально є психіка М., який засвідчив наслідкові ефекти мортідних інтроєктів об'єктних відношень із вчителькою. Останні зумовили власну жертвовність – омертвіння внутрішнього світу, який він сподівається оживлювати у Монастирі, в ізоляції від «злих» людей, які занурювали його в «темінь» власних почуттів. Такого гатунку «надбання» мають тенденцію переносів на стиль життя у соціумі, якому він апріорі схильний кидати виклик. Останнє ускладнює життя М., задає в поведінці хибне коло. Все це загалом знайшло виявлення у специфіці одягу, оригінальності (нестандартності)

поглядів на все, що створює переконливий для нього ефект його незалежності від світу, від людей. Так він долає травму залежності від вчительки. Наміри піти до монастиря є натяком на тенденцію повернення до лона матері (згідно з архетипною символікою). Внаслідок депривованості психіки, М. обмежений тенденцією омертвіння взаємин із навколишніми. Під впливом пережитої травми він не здатний до сензитивності в розумінні потреб інших людей, зокрема інтимного партнера.

Жертовність дітей нерідко зумовлюється власними батьками, або ж навпаки – батьки декларують жертовність через присвяту себе і свого життя дітям. Поза таким скрупульозним аналізом може видаватися, що жертвопринесення – це той феномен, який відійшов у минуле. І справді, демонстративно-ілюстративну форму ініціацій жертвопринесення, яка була характерною для первісних поколінь [57], важко віднайти в цивілізованому суспільстві, та й в окремих, ще наявних племенах, що набуло видозмін. Разом із тим, жертовність у наш час активно набуває латентних відтінків, особливо в сімейному форматі взаємин. У соціальних же аспектах це зачасти може набувати кримінального забарвлення: викрадання людей для перетворення їх на рабів або для продажу; використання їхнього «каліцтва» для експлуатації в якості жебраків (отримання милостині); жертви сексуального насилля та жертви-раби у трудовій експлуатації; еміграції; сексуальне рабство; тероризм; жертви-донори; жертви фізично-агресивного домінування чоловіків (а інколи й жінок) у сім'ях; хвороблива корисливість, що може перетворити людину на саможертву через жадібність до грошей, їжі, влади, потурання та приниження інших людей тощо.

Тому нас і цікавить динаміка механізмів формування тенденцій жертовності у психіці конкретної людини, які формуються у процесі соціалізації. Пояснення досліджуваного феномену пов'язано з тим фактом, що психіка кожної людини обтяжена як базальним конфліктом «життя ↔ смерть», так і позадосвідними утвореннями. Останні незмінно балансують між Еросом і Танатосом. Так, якщо взяти до уваги сновидіння, то «вбивство і задоволення» становлять садистський сексуальний акт, який об'єднує і те, і те [Ерос і Танатос]. Таку єдність здатний виразити архетипний символ. Зокрема, перебування у труні (рис. 4.9) вказує не лише на психологічну смерть, але й на тенденцію повернення до лона матері [труна]. Це ілюструє малюнок учасниці АСПП (Ж.) на тему «Любов» (рис. 4.9), на якому зображено природу, річку, якою пливе труна, де перебуває Ж.

Психоаналітична робота з респондентом Ж.¹⁴ довела, що драма її життя полягає в тому, що вона зруйнувала власне щастя взаємин із коханим чоловіком через безмежну залежність від матері в аспекті нереалізованості любові у стосунках із нею. У цьому і виявляється позадосвідно сформована тенденція –

¹⁴ Повний текст стенограми – див. у продовженні Додатків: Електронні додатки до книги Т. Яценко «Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми» [укладач С. Манжара]. Режим доступу: <http://yacenkots.com.ua/uk/електронні-додатки-до-книги-т-яценко>, або QR-код, пароль: dodatok.

вимушене повторення пережитої драми. Інакше кажучи, вона невидимо для себе принесла власне щастя взаємин із коханим чоловіком у жертву під імперативом впливу «вимушеного повторення» взаємин з матір'ю. Указаний фрагмент ставить проблему наявності в людини тенденції до **подвійної жертвності** (з матір'ю і далі...), що заслуговує на подальші дослідження.

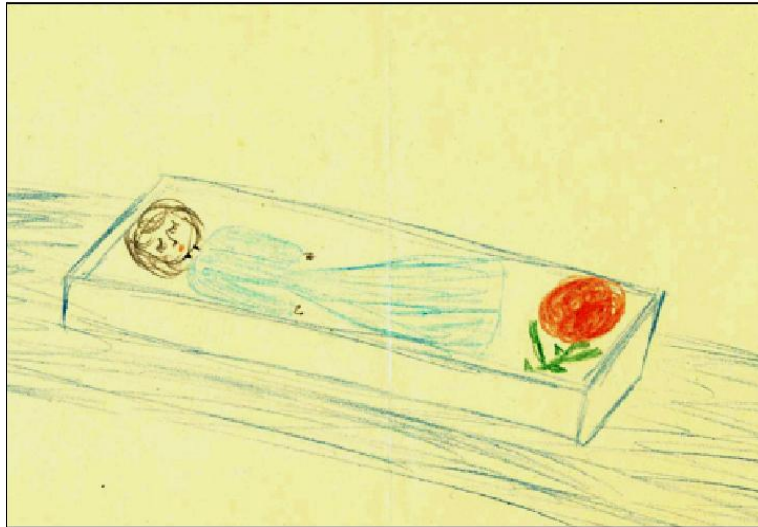

Рис. 4.9. Авторський тематичний малюнок «Любов»

Сказане вище звертає увагу на те, що жертвність є не лише зовнішньо стимульованою формою поведінки, а й заданою внутрішніми механізмами, сформованими у ранньому дитинстві, що мають позадосвідну (архаїчну) природу. Жертвність може виступати сигналом внутрішнього неблагополуччя, за яким, як уже вказувалося, стоїть базальний конфлікт «життя ↔ смерть», формування якого незмінно пов'язано із впливом на психіку первинних лібідних об'єктів (батько / мати).

Відтак, ми не могли обмежити дослідження лише вербальними засобами (словом), що ускладнило б пізнання феномену глибинної, зокрема довербальної детермінованості психіки архаїзмами, адже, як указує Ф. Ніцше: «Мова існує для того, щоб збивати з пантелику себе й інших» (цит. за: [61, с. 123]). Водночас, він зазначав, що ми відчуваємо полегшення, коли користуємося уявленнями, які можуть бути художньо візуалізовані (як «продукт сублімації»). **Художня творчість дає змогу подати індивідуалізоване в типовій формі.** Образно-символічна форма художньої презентації уявлень допомагає знівелювати тенденцію ідентичності і розширює перспективу актуалізації емоційного відгуку, що стимулюється символами. Відмінність таких емотивних імпульсів пояснюється як полізначністю символів психомалюнка, так і неповторністю переживань кожної особи. Художній образ творця дає змогу тому, хто його сприймає, екстраполювати на репродукції картин власні відчуття з їхніми індивідуалізованими акцентами.

Сказане вище стосується психологічної специфіки сприйняття та каталізації художнім твором процесу глибинного пізнання. Не менш важливою є художньо-тематична самопрезентація особи. За цих умов до виконаного власноруч тематичного психомалюнка респондент *добирає репродукції*

художніх полотен, що сприяє більшій ефективності розкриття латентних змістів психіки за рахунок «подвійної опосередкованості».

Оригінальністю роботи є те, що метод АСПП, який базується на психодинамічній методології, використано з метою пізнання залежності психіки людини від архаїзмів, що здатні візуалізувати жертвовність людини. Монографія контекстно звертає увагу на дієвість таких архаїзмів як комплекс Едіпа та вини, які є взаємопов'язаними. Емпіричний матеріал доводить віртуозність архетипів у перекодуванні ідеальної (психічної) реальності в матеріалізовану (малюнкову) із збереженням інформаційних еквівалентів. Представлена у книзі феноменологія конкретних практичних фрагментів АСПП (з респондентом М.) доводить латентно-мотиваційний потенціал аналізованих малюнків, що зумовлений архаїзмом зображень.

Пізнання суб'єктом глибинних аспектів психіки спроможне послабити архаїчно-сміслові мотиваційні чинники жертвовності, які можуть посилювати актуалізацію драматичного аспекту життєдіяльності особи і, тим самим, блокувати реалізацію її особистісного потенціалу.

З огляду на проблему архаїзмів, що є центральною у монографії, ми рекомендуємо респонденту виконати психомалюнок на дві теми: «Власне тату» і «Тату вини» (щодо «вини», пропонується не співвідносити її із собою, а виконувати як абстрактно наявний феномен). Указаний прийом пом'якшує опори, і малюнок є семантично більш наповнений індивідуалізованим змістом. Помітним є той факт, що студенти виявляють творчість і видозмінюють тему вини, або поряд із «виною» виконують психомалюнки на схожі теми: «Мій біль», «Моя слабкість», «Вина друга», «Вина коханого», «Моя вина», «Смуток», «Вина людей», «Вина батьків» тощо.

Подаємо окремі фрагменти психоаналітичної роботи з респондентом Н. (20 років, бакалавр-психолог, листопад 2018 р., м. Черкаси), яка ілюструє жертвовність, що задана в її психіці батьками через відмову від власних потреб і підміною їх на «родинні цінності». Психолог поставив завдання виконати психомалюнки «Моє тату», «Тату вини» (даючи волю руці) та підібрати до них співзвучні (за семантикою) репродукції художніх картин з метою повнішого розкриття змісту авторських зображень тату. Підібрані Н. репродукції (до кожного малюнка тату) були упорядковані (проранжовані) за їхньою емотивною значущістю для неї.

Фрагмент психоаналітичної роботи з респондентом Н.¹⁵

Н.: Розпочнімо з мого тату вини.

П.: Ми бачимо, що є два чорно-білі малюнки тату. Як ти сама пояснюєш те, що твої малюнки безбарвні?

Н.: Для мене татування завжди асоціювалися з чорно-білими картинками.

¹⁵ Повний текст стенограми – див. у продовженні додатків: Електронні додатки до книги Т. Яценко «Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми» [укладач С. Манжара]. Режим доступу: <http://yacenkots.com.ua/uk/електронні-додатки-до-книги-т-яценко>, або QR-код, пароль: dodatok.

П.: Ти підбрала репродукції до своїх малюнків тату?

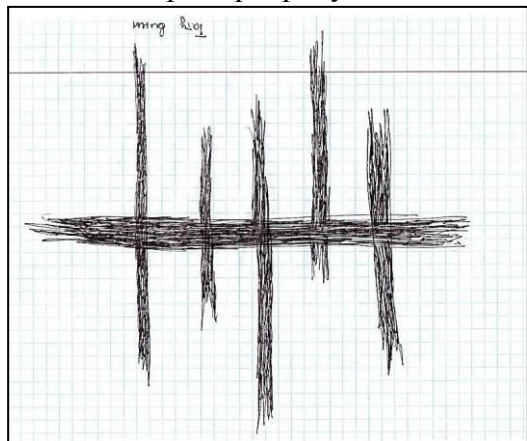

Рис. 4.10. Тату вини

Н.: Я підбрала репродукції поки що лише до малюнка «Тату вини» (рис. 4.10). Пропоную з нього і розпочати аналіз.

П.: Розкажи, що ти намалювала.

Н.: Це знаки заперечення.

П.: Заперечення саме «горизонтальної лінії»?

Н.: Як я зобразила, наприкінці ця лінія стає рваною. І остання вертикальна лінія теж рвана.

П.: А вертикалі перекреслюють горизонтальну лінію, як символ її «заперечення»?

Н.: Так, це зображено факт блокування та руйнації «горизонталі», якої я хотіла б дотримуватися.

П.: Тоді чому вертикальних ліній так багато? Чому недостатньо однієї, щоб перекреслити

«горизонталь»?

Н.: Цього я сказати не можу, так виходить у моєму житті, що перекреслення йдуть одне за одним від інших, близьких людей.

П.: У житті було багато чогось, що «перекреслювало» тебе?

Н.: Не знаю, наскільки це тату може асоціюватися зі мною, бо я не бачу своєї вини в тому, що відбуваються «перекреслення».

П.: Почуття вини у тебе виникало, коли заперечували твої дії чи говорили, що вони неправильні?

Н.: Мені ніколи не вказували на мою вину. Ймовіріше, вони щось робили, але **я завжди випереджувала і сама брала вину на себе.**

П.: А з якої причини ти «брала вину на себе», якщо ніколи ніхто до цього тебе не спонукав?

Н.: Мабуть, у мене є страх когось образити (зіпсувати взаємини), і я намагаюся це упередити.

П.: Тобто ти вже це розумієш із досвіду, неначе вже когось образила і відчувала вину?

Н.: Так, це вірно, таке відчуття було супутнім мені по життю незмінно.

П.: А за той час, що ти перебуваєш у групі АСПП, ти відчувала вину перед собою чи кимось? Тобто чи був в активі такий феномен, як вина для тебе «тут і зараз»?

Н.: Не знаю... Я відчувала вину, що не пропускала через себе всі переживання членів групи, ніби «збігало» все по мені (як вода з гуски) і не затримувалося, ось вина...

П.: Тобто ти спостерігала, що інші «пропускають через себе» те, що відбувається, а тебе воно не зачіпало?

Н.: Так, це вірно.

П.: А чи могла б ти пригадати, що саме емотивно тебе не вразило і коли?

Н.: Наприклад, переживання А., коли розглядали її малюнки тату. Я замислилася про те, що мої проблеми не настільки важливі, як у неї, і тому я не мала б тут перебувати.

П.: Тобто ти відчула, що потрапила до цієї «компанії» випадково? Тобі, вочевидь, хтось порадив прийти на групу?

Н.: Так, справді, мені порадила сюди прийти моя мама.

П.: Можливо, це протест проти мами, що саме вона порадила прийти до нас, і тому тебе емотивно не чіпає процес АСПП.

Н.: Так, це можливо, тому що я завжди перебувала у «протесті» до мами і батьків загалом. Але це все виявлялося в аутоагресії, тобто я карала саму себе.

П.: Аутоагресії? Тобто ти настільки повертала агресію на себе, що батьки, з можливими покараннями, вже тобі були ніби і не треба? Адже ти самодостатня у власних самопокараннях, самовідчуттях?

Н.: Ні, я не вважаю себе самодостатньою, але повертаю все на себе.

П.: Самодостатня в тому значенні, що ти сама знаєш, де себе карати і приструнювати.

Н.: Найімовірніше, я опосередковано **впливала на батьків, завдаючи собі шкоду, та ще й так, щоб вони помітили результати самопокарання!**

П.: Тобто, коли шкодиш собі, то паралельно існує *мета впливу на батьків?*

Н.: Так, це вірно, я так на них можу впливати.

П.: Цікаво. Тут самомазохізм представлений наочно. Тому дякуємо твоїй мамі, що ти прийшла до нас у групу. Можливо, і ти з часом також знайдеш у собі потребу і підстави подякувати за це мамі. Отже, повернімося до твого малюнка «Тату вини». Ти до нього (рис. 4.10) підібрала репродукції.

Н.: Якщо у вини є тату, то я вирішила, що в неї має бути притулок. Я обрала замок (рис. 4.11) і обличчя (рис. 4.12). У моїй уяві, думках вина – досить горда жінка (рис. 4.12). А ця людина на малюнку (рис. 4.12) привабила мене своїм поглядом вдалину, крізь сльози. Це асоціюється в мене з виноюю, це і є малюнок моєї вини. Я асоціюю себе з обличчям (рис. 4.12), тому що я не дивлюся так далеко, як ця людина, що на рис. 4.13 (який я обрала наступним).

Рис. 4.11. Автор і назва невідомі

Рис. 4.12. Психомалюнок «Хвилини болю»

П.: Ти не прогностична у житті чи не бажаєш заглядати в майбутнє?

Н.: Так, не бажаю зазирати в майбутнє!

П.: Тому що тебе задовольняє теперішнє? Чи тому що «в теперішньому немає нічого хорошого, то що можна очікувати від майбутнього? Краще і не дивитися туди»?

Н.: Найімовірніше, другий варіант: не цікавить, бо я вже не вірю в щось хороше, я розчарована.

П.: Що тебе більше цікавить: теперішнє чи майбутнє?

Н.: Теперішнє.

П.: З тих малюнків, які відносяться до «тату вини» (рис. 4.10), *що найбільш справжнє* у твоєму сприйнятті?

Н.: Найбільш справжнім є обличчя (рис. 4.12), воно найближче до мене.

П.: Чи часто ти переживаєш такі емоції (рис. 4.12)? Чи це те, з чого ти і не виходиш?

Н.: Переживаю, хоч постійно в такому стані не перебуваю. Зараз я почала навчатися в університеті, я у новому соціумі, і такі стани, як на малюнку, стали рідше мене заповняти.

П.: Тоді можна припустити, що таке «обличчя» (рис. 4.12) з'являється в сімейному колі, а не в діловому?

Н.: Зачасти, так... переважно це справді так, це вдома!

П.: Хто найбільше його в тобі зумовлює?

Н.: Кожен із батьків.

П.: Однаковою мірою? Чи хтось більше?

Н.: Однаково.

П.: А з якого часу?

Рис. 4.13. Ф. Пісіні. Листяна людина

Н.: Треба подумати. Десь із 15 років я змирилася з цілковитим контролем і перестала дивитися в майбутнє (*вказує на рис. 4.13*), у мене **відчуття жертви, яка перебуває в безвиході** (уже немає навіть такого стану, як на рис. 4.13).

П.: А цілковитий контроль виник через те, що ти робила щось, що суперечило бажанням батьків? Чому контроль посилювався у такому вже досить дорослому твоєму віці?

Н.: Через **бажання батьків зробити з мене абсолютну копію себе**, вони мене **перетворювали на жертву власних бажань, я повинна бути клоном**.

П.: Мабуть, це притаманно багатьом батькам. Подружки тобі не розповідають про такі проблеми?

Н.: *Схожа проблема була у моєї мами*. Але йдеться навіть не про те, щоб зробити копію себе – у них відсутнє бажання розглядати людину як окрему (автономну) особистість. Вони не можуть розглядати мене як людину, яка може думати інакше, чи зрозуміти той факт, що я не зобов'язана виконувати все, чого їм заманеться!

П.: Отже, мама пережила драму в батьківській сім'ї? Отримала таке психологічне навантаження?

Н.: Я навіть сказала би більше: ця драма повністю повторюється зі мною.

П.: Як ти думаєш, що змушує її нести цю «естафету» далі? Вона компенсує свій стан, тому що там (у батьківській сім'ї) не могла комусь «відплатити»? І у такий спосіб мама відрефлексовує ту напругу, яка була задана їй сім'єю, вона є невідомим цього?

Н.: Бажання відплатити своїм батькам немає, але все одно виходить так: все падає на мене (не на батьків), вона їх і досі уникає. Вона, очевидно, раніше «програла бій».

П.: Мабуть, хтось над нею [матір'ю] домінував, і тепер вона повторює те саме з тобою. Ти така добра дівчинка, що навіть «вину» готова поселити в замок, який підбрала для неї (рис. 4.11). Можливо, він холодний. Ти хотіла б побувати в такому замку чи оселитися в ньому?

Н.: Було б цікаво, але сама побоялася б туди заходити.

П.: Побоялася б, що зайдеш і не вийдеш?

Н.: Імовірно, це страх перед невідомим... яке воно?

П.: А сюди ти зайшла б (рис. 4.11, *головні двері, посередині*)?

Н.: Сюди я точно побоялася б зайти, навіть із кимось. Там гнітюча обстановка.

П.: І все одно ти обрала цей малюнок (рис. 4.11). Значить, коли в тобі пробуджують таке заперечення себе самої, почуття вини, як це символізує малюнок (рис. 4.10), у тебе виникають приблизно такі самі відчуття, як на рис. 4.11?

Н.: Особисто в мене – ні. Для мене вина характеризується узагальнено, це не малюнок моєї вини (рис. 4.11), я скористалася пропозицією і просто зобразила вину.

П.: Якщо ти намалювала «вину» і навіть поселила її в замок, то в якомусь куточку твоєї душі все ж живе вина, *яка тобі особисто знайома*?

Н.: Якщо говорити про вину, яка мені знайома, то варто повернутися до цього малюнка (рис. 4.12), це мій типовий стан.

П.: Ти говорила, що мама «несе певну естафету» із своєї сім'ї, то чи немає такого самого обличчя (рис. 4.12) в тій «естафеті», тобто у самої мами?

Н.: Ні, немає, це мій стан, у неї інший.

П.: Тобто із своєї сім'ї вона таке обличчя не винесла?

Н.: Ні.

П.: Вона навчилася легко все сприймати? Ти ж знайшла захист від власних батьків. Можливо, і вона якось захищалася?

Н.: Мама ходила на певні групові заняття до якихось психологів, але їй це не допомагало. Ось вона якось потрапила до вас на АСПП і тому порадила мені прийти саме до вас і пройти цю групу.

П.: Що ти сказала б цій дівчині (рис. 4.12)?

Н.: Я хотіла би прибрати те, що її ховає, маскує, виявити щось важливе в ній.

П.: А сльози залишила б?

Н.: Не знаю... Мені здається, сльози цій дівчині личать.

П.: Тобі знайомі сльози чи це вже у минулому?

Н.: Знайомі, ще і як.

П.: Отже, ти не втратила чутливість. Так буває – людина втрачає чутливість, щоб бути менш вразливою, і це їй шкодить.

Н.: Сльози перестали бути такими явними, але все ж лишаються, зачасти в душі. Останнім часом (плаче душа) так і є!

П.: Чи знайомий твій стан ще комусь – подругам, друзям? Чи ти з цим сам на сам?

Н.: Я з цим сам на сам, за принципом «Сміття з оселі не виносять».

П.: Тобто ти вважаєш, що це не просто твій стан, а він зумовлений стилем взаємин у твоїй сім'ї? Було б краще, якби взаємини у сім'ї були оптимізовані. Тоді ти не зазнавала б таких душевних витрат енергії?!

Н.: Не уявляю навіть такої сім'ї. Я вся в тому, що є. І, здається, іншого немає!

П.: Тоді твоїх дітей може очікувати те саме (рис. 4.12)?

Н.: Не знаю, не буду говорити, бо це невідомість і небажаність.

П.: Що сказати цьому чоловікові, який відвертається від усього світу (рис. 4.13)?

Н.: Я поцікавилася б у цієї людини, що вона побачила і на що дивиться, і чи у неї є сподівання, яких у мене тепер майже немає... безвихідь.

П.: Якби в тебе була можливість, то яку репродукцію (з обраних тобою до тату вини) ти залишила б як найголовнішу?

Н.: Треба залишити обличчя (рис. 4.12), це мій незмінний стан, видимий або ні, але це те, що є тлом мого життя.

П.: Твій малюнок власного тату (рис. 4.14) якось гармонізується з цим обличчям (рис. 4.12)?

Н.: Ні, не гармонізується. Це автономний янгол, це бажане для мене.

П.: Коли з'являється янгол? Коли цьому обличчю (рис. 4.12) важко, і він тоді є рятівником?

Н.: Янгол не пов'язаний із цим обличчям (або – або).

П.: Тоді з чим він пов'язаний?

Н.: Янгол почувається прекрасно, він просто візуально гарний.

П.: Тоді цей янгол – ти? І це те, що не дуже видно твоїй мамі? Чи відчуває вона, що ти чиста, добра людина, і не бажаєш нікому зла?

Н.: Я не замислювалася над цим, а це і є відповідь.

П.: Чи був період у житті, коли ти була таким янголом для своєї сім'ї?

Н.: Для всіх разом – такого не було ніколи. **Якщо я янгол для одного, то для іншого я є жахливою людиною.** Це основна проблема моєї сім'ї.

П.: Тобто є певна конкуренція за «твоє ставлення до них»? Ти не вільна у ставленні до когось, бо знаєш, що це негативно вплине на інших і ти можеш отримати якісь «стріли» з їхнього боку?

Н.: Так, це вірно, я не відчуваю можливості бути вільною у почуттях і ставленні до чого-небудь і до кого-небудь.

П.: Тоді виходить, що ці «перекреслення» (рис. 4.10) стосуються не лише тебе. Вони викликані твоїм ставленням до когось, кого інший не любить і хоче, щоб ти «перекреслювала»?

Н.: Це не мої перекреслення, це перекреслення, коли виникає вина, і тоді вона мимоволі придавлює. Я не пов'язувала малюнок власного тату (рис. 4.14) з тату вини (рис. 4.10), принаймні свідомо, це різне.

Рис. 4.14. Власне тату

П.: Але ж якщо ти будеш «по-янгольському» ставитися до когось, то хтось захоче «подарувати» тобі вину за те, що ти нехтуєш його інтересами.

Н.: Вину – ні, більше – злість на мене й агресію, тобто «перекреслити».

П.: Чи може цей малюнок (рис. 4.10) символізувати і злість?

Н.: Ні. Злість мала б інакший вигляд: зірка з різними гострими кінцями. І це – образ мами – зірка, яка може ранити.

П.: Питання залишилося без відповіді. Чи *ставилися до тебе* в якийсь період твого життя як до «янгола»?

Н.: Хіба що **коли я ще не вміла говорити**.

П.: Коли почала говорити, то кого це напружувало найбільше?

Н.: Тоді виникала конкуренція між бабусею і татом: *що подобалося одному – не подобалося іншому. Тому кожен намагався перетягувати мене на свій бік і потім якось уколоти іншого результатами перетягування.*

П.: А бабуся – це чия мама?

Н.: Мамина.

П.: Як це впливало на янголятко? Воно дорослішало не за роками?

Н.: Янголятко перебуває окремо від цієї метушні. Воно навчилося відмежовуватися, воно чисте. Я навчилася відключатися – неначе їх немає. Ось мій малюнок (рис. 4.15), який я сама ніяк не можу пояснити, тому пропоную його проаналізувати. Тема цього малюнка «Чоловік, жінка і я». Я підбрала до нього кілька репродукцій.

Рис. 4.15. Чоловік, жінка і я

П.: Ми бачимо неживі статуї. Чи одна з них жива?

Н.: Імовірноше, це просто мистецтво, щось прекрасне, до чого варто прагнути. Це навіть не образи жінки і чоловіка, тобто живих персонажів немає.

П.: Я уточнюю: статуї неживі, а жива лише дівчинка?

Н.: Так, це вірно, вона знаходиться посеред них.

П.: Що відчуває дівчинка в такому оточенні і яке вона має відношення (будучи маленькою) до теми «Чоловік, жінка і я»?

Н.: Цю дівчинку **все життя змушували мати бажання, які диктували батьки, а власні вона мала викинути до смітника**. Це ілюструє мій психомалюнок рис. 4.16. Рідні (зліва) аплодують, заохочують до цього дівчинку (тобто мене). Так **я навчилася карати себе**. Це й ілюструє рис. 4.17. Цей малюнок я обрала, бо він відображає мій стан.

П.: Ти не дивишся навіть на тих, хто символізує чоловіка і жінку?

Н.: Це так, і на це є своя історія. Ось цей малюнок (рис. 4.17) найвірніше відображує мій стан. Я б його назвала «Вразливість, зумовлена минулим».

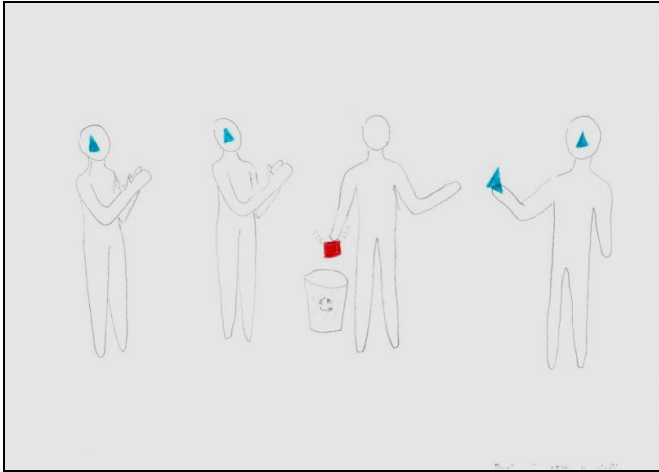

Рис. 4.16. Радісний день у сім'ї (респондент – фігура біля сміттового кошика, до якого вона викидає власні потреби, що позначені червоним кольором («квадрат»), а на заміну отримує «трикутник»)

Рис. 4.17. Д. Хо. Втратити себе. Назва респондента – «Вразливість, зумовлена минулим»

П.: Чи немає в тебе тенденції маніпулювати іншими?

Н.: Хіба що **аутоагресія, тобто повернута на себе** (рис. 4.17).

П.: Тому **твій образ** (рис. 4.12) – **це вина перед самою собою**.

Н.: Не намагалася ніким маніпулювати, хіба лише з допомогою аутоагресії, яку вони **мають помітити**.

П.: Тоді ці пуповини (вказує на канати) вже в минулому?

Н.: Це не мотузки, це намальована шкіра, яка розтягується з болем. Це моя шкіра так розтяглася.

П.: **Шкіра, яка з тебе здирається?**

Н.: Так, це зображено саме так.

П.: Переконаємося, що твої **проблеми пов'язані з мазохістськими тенденціями, аутоагресією**.

Н.: Я відчуваю, що це **шкіра, а не пуповина**, оскільки я відчужена від батьків, а пуповина – це зв'язок із ними, якого немає, є лише біль натягнутої шкіри.

П.: У тебе є **бажання бути народженою якоюсь вищою силою** (адже ти падаєш зверху), я це можу стверджувати, спираючись на рис. 4.18. Ти хочеш у якийсь спосіб відгородитися від батьків, а пуповина – це зв'язок із ними?

Н.: Щось не так, це не може бути зв'язком, адже натягнута шкіра – це біль.

П.: Тобі вже вистачило взаємин із батьками? Можливо, є логіка: **«Я готова платити хоч «своєю шкірою», але все одно хочу стати автономною!**

Н.: **Весело (сміється), але це так і є!** Без аналізу я цього не зрозуміла б.

П.: Я не чую заперечень?

Н.: А їх і немає, це так і є!

П.: На рис. 4.18 ми бачимо особу, яка не визначена із статевою приналежністю і падає на зірковому шляху, зверху на землю. А зірки із гострими кінцями **ти визначила б як агресію матері?**

Н.: **Так.**

П.: Виходить, що **агресивність – це тло та стимул для самонародження?**

Н.: Вочевидь, так, **агресивність психологічної атмосфери в сім'ї** спонукає мене до цього.

П.: Але ж тоді **ти хотіла б бути народженою «зверху», від Бога, небесними силами?**

Н.: Так, **моє самонародження відбувається «у зворотному напрямку»** – я не лише падаю, але підіймаюся угору! Нагадую, що моє тату – **це янголятко! Народитися – це навчитися жити в цьому світі, вміти адаптуватися до нього. Це і є зворотній шлях янголятка.**

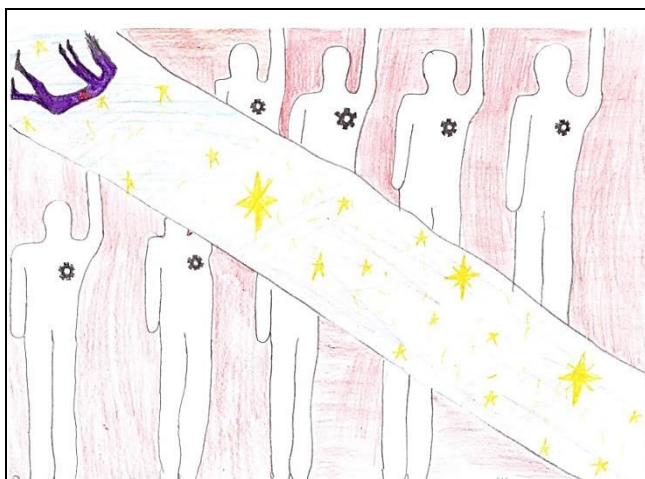

Рис. 4.18. Дорога мого життя

Підсумовуючи наведений фрагмент стенограми психоаналітичної роботи з Н., ми констатуємо, що архаїчно-спадкові тенденції мають латентне підґрунтя; «спадковість», яка стосується не лише віддаленої архаїчної реальності (народження, як шлях «з неба на Землю»), а й естафети сімейних цінностей. **Жертовність пов'язана з омертвінням власних бажань і підміною їх бажаннями матері (батьків)**, що заохочувалося (див. лівий край рис. 4.16, «аплодисменти рідних»). Респондент Н. фактично розраховується за підтримку (родини) **жертовністю власних потреб, що призводить як до втрати нею відчуття самоті, так і до затримки в розвитку в соціально-перцептивному аспекті**, на що вказують рис. 4.12 «Хвилини болю» та рис. 4.15 «Чоловік, жінка і я». Ці малюнки ілюструють не лише страждання, але й **затримку в розвитку** – інфантилізм (Н. зображена дитиною в темі «Чоловік, жінка і я»), який ускладнює її входження в доросле, інтимне життя. Те, що фігури жінки і чоловіка (за якими, ймовірно, стоять образи матері і батька) зображені омертвілими (статуями), засвідчує, що психіка чинить супротив, тому що її омертвляли, у неї забирали (в процесі виховання) відчуття самої себе. Зрозуміло, чому тема «Чоловік, жінка і я» (рис. 4.15) об'єктивує почуття «омертвіння» батьків, і, водночас, збереження доброго ставлення до них (скульптури презентують певні соціальні «ідеали»); утрати гармонійності у взаєминах з батьками і у процесі власного дорослішання (обличчя дорослої Н. єднається з тулубом дитини) тощо. Так Н. приносить себе в жертву (затримка в соціально-інтимному розвитку) заради збереження тих приємних відчуттів, які її єдали з батьками в дитинстві. На гіпотезу психолога про те, що мотузки (на рис. 4.17) є натяком на пуповину (тобто нероздільність з батьками), Н. відповіла: «Канати – це не пуповина, а моя шкіра, яка знімається і розтягується на “мотузки”». Н. ніби втрачає себе в мазохістській стражденності (натяк на схильність до «*відчуття провини перед самою собою*»). Не маючи змоги надати текст усієї стенограми, ми презентуємо ще кілька авторських психомалюнків Н. і їхній короткий аналіз.

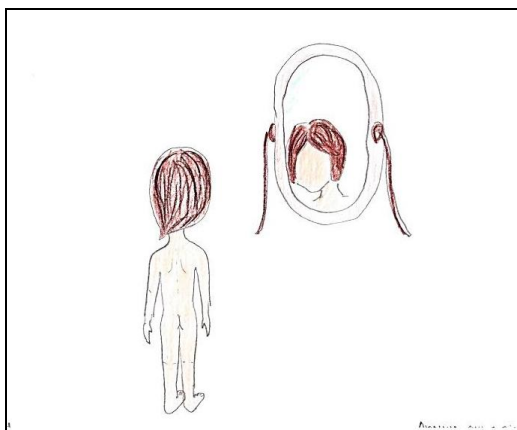

Рис. 4.19. Людина, яку я відчую

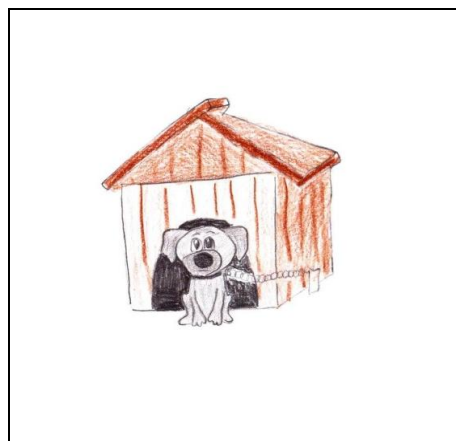

Рис. 4.20. Як мене бачать батьки і як я бачу сама себе

Рис. 4.21. Як мене бачать люди. Як я бачу сама себе

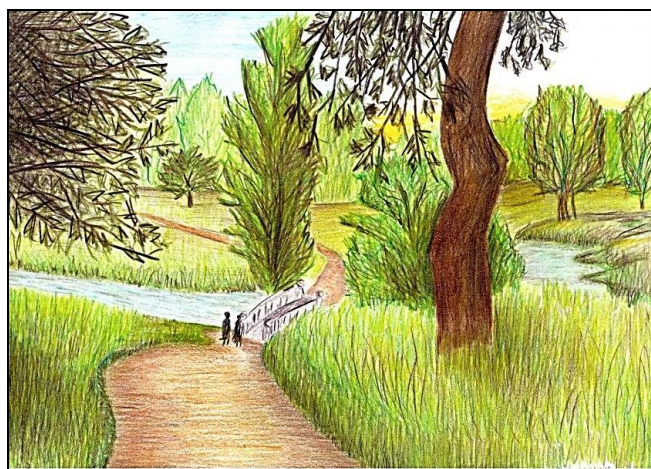

Рис. 4.22. Моя мрія. Мої бажання

Продовження фрагмента психоаналізу респондента Н.

Н.: Рис. 4.19 – дзеркало – показує копію людини, а вона без обличчя. Якби дзеркало було до підлоги, то відображення було б непристойним. Тому я намалювала, щоб віддзеркалювалася лише голова. А «Я ідеальне» існує лише як сурогат, так само, як картина про Майстра і Маргариту (рис. 4.22). Поряд зі мною – вимріяна, бажана чоловіча фігура.

П.: У твоєму реальному житті це «неіснуюче», так само, як Майстер і Маргарита. Це мрія, яка не існує, але «я як людина реально так відчуваю» (рис.4.22). Це якимось пов'язано з тим тунелем, де людина падає згори, з небес (рис. 4.18). Вона падає з небес на землю (специфічно міфічне самонародження). Тобі, щоб самонародитися, треба було піднятися до небес.

Н.: Так, моє самонародження – це дорога у зворотному напрямі: адже Я – янголятко (рис. 4.14) і воно має адаптуватися до цього світу, а це не так просто, адже воно з іншого світу.

Узагальнюючи наведений вище фрагмент емпіричного матеріалу психоаналітичної роботи з Н., зазначимо, що феномен **жертвності** пов'язаний із вихованням у сім'ї, що відноситься до *психологічного егоїзму*, передусім батьків, а потім – тенденцію відчуження від батьків, як захист від надмірної стражденності (див. рис. 4.17).

Порівняно з прийдешніми поколіннями, жертвність у індивідуалізованих виявах Н. має більшу зорієнтованість на самодепривованість на «догоду батькам» (які блокували її потреби), що знейтралізувало порухи любові дитини

до матері. Наведений фрагмент психоаналітичної роботи з Н. доводить провідну роль едіпальної залежності Н. від батька, з яким у неї був теплий, ніжний контакт у ранньому дитинстві (зі слів Н.: *«Проблеми з'явилися, коли я заговорила»*). Емпіричний фактаж доводить, що *жертвопринесення* синтезується з феноменом мазохізму, за яким стоїть нереалізоване лібідо до об'єктів інцестного інтересу (кровно рідних). На значущість едіпального періоду для розвитку психіки Н. указує рис. 4.15, де чоловік і жінка – а це батьки – статуї, а живою є лише Н. – дитина, яка по своїй суті далека від прагнення табуйованого інтиму (натяком на який є сама тема психомалюнку). Залежність від батька оживає в рис. 4.21, де єство Н. єднається з чоловічою фігурою і набуває відповідної чуттєвості: Н. встромила в могилу меч, що є архетипним доказом чоловічо-жіночого єднання, яке вона ховає, що позначається на власному інтимному розвитку (архетипно – символ могили, може символізувати вагітність). Н. повторює поведінку матері щодо себе і так самоомертвляє потреби, чим *«стерилізує»* едіпальні проблеми, ціною *«життя і нежиття»* водночас! Вона омертвляє свій жіночий потенціал, на що вказує її зображення на рис. 4.21 (зліва), де важко адаптувати фігурку з дівчиною, а її одяг – із жінкою.

«Потреба» (у випадку з Н.) як символ життя, енергії, яку блокували (вбивали) батьки, так само тепер блокується нею самою в собі. Останнє пояснює підвищену чутливість Н. до сюжету фільму, який вона подивилася у 13 років – «Мовчання ягнят» (див. Продовження).

Продовження фрагмента психоаналізу респондента Н.

П.: ... Певний період твого дитинства був вирішальним для твого становлення? Це моя гіпотеза.

Н.: Так. Приблизно в 13 років я подивилася фільм «Мовчання ягнят». Сюжет такий. Головна героїня жила на фермі, і її тато тримав та згодом вбивав ягнят. Вона полюбила одне ягнятко і хотіла його врятувати, але тато вирішив його вбити. Тоді героїня втекла з ягнятком до лісу, а тато її знайшов і при ній убив те ягня, яке вона оберігала. Потім їй постійно сниться передсмертний крик ягняти. Героїня стала поліцейським, щоб захищати людей. І коли вона комусь допомагала, то ягнята їй переставали снитися. Саме після цього фільму до мене прийшло розуміння, **що у людей (і у мене) з дитинства є глибока мотивація як на насилля, так і на захист**, але це виявляється лише у певних ситуаціях. Мене це зацікавило. Я прочитала деякі книги з психології. І трохи розібралася, чому людина може робити різні (жорстокі) вчинки поза свідомим наміром, щось же її штовхає до цього. Я вважаю, що саме цей фільм, завдяки своєму сюжету, допоміг мені зрозуміти людей і саму себе у двоїстості характерних усім людям почуттів, як і рис характеру

П.: Зважаючи на вираз обличчя (рис. 4.21, зліва), то в людях ти побачила щось, що тебе не потішило. Можливо, ти узріла в людях те, що було в батька тієї дівчинки?

Н.: Так, це вірно, але я почала це сприймати як належне (як реальність, що дана). Таке є, бувають такі люди, але нічого вдіяти ми не можемо, вони шукають жертву (як у фільмі – «ягня»).

П.: Лише «бувають», а ти це чомусь екстраполювала на всіх людей.

Н.: Можливо, я була так вражена фільмом, що це і зумовило фіксацію, а потім... і екстраполяцію.

П.: Можливо, ти в чомусь розчарувалася у своїх батьках, і тому ти так вражена фільмом. «Дитина в тобі» посилила це враження.

Н.: Так, і наклала ці самі рамки і на батьків?

П.: Мені здається, що в батьках ти розчаровувалася або бачила якийсь фатум, що нічого вже не зміниш, що з цим треба миритися і жити далі. Можливо, цей фільм задав тобі сумний спектр бачення власних батьків?

Н.: Фільм задав і призму бачення батьків, і взагалі відбиток на все життя! Я досі так живу, розуміючи, що людина вчиняє так, а не інакше, що в неї є **приховане темне бажання**. Я сказала б, що фільм, навпаки, допоміг розуміти, що відбувається у світі, бо я була дуже наївна, як «янголятко» (рис. 4.14). Недаремно є приказка: «Спустися з неба». Рис. 4.10 це й ілюструє, це про мене.

П.: Якщо фільм «подарував» тобі такий розширений погляд на життя і ти з ним живеш (*фігура зліва*, рис. 4.21) – це не кращий варіант – це вже якесь самопокарання?! Тебе ніби немає – і не дівчинка, і не хлопчик?! Ти тоді караєш саму себе, неначе в тобі теж є такі порухи, як у того «батька», лише повернуті на саму себе!

Н.: Ні, фільм забезпечив не такий погляд, радше розуміння, чому тут (рис. 4.21) у мене такий вираз обличчя, а тут (рис. 4.21, *фігура справа*) зображений такий лицар, і що все це – Я! Живу ніби у двох іпостасях: я і пригноблена, і в мені ж є каратель, який прагне дій.

П.: Якщо так, то в тебе є недовіра, що люди живуть із мажором в душі, із світлом в очах дивляться на життя, а за цим світлом, ти думаєш, приховується це (рис. 4.21, *фігура зліва*). Що весь їхній **мажор** – це **маска**. Тоді ти сама **охороняєш мінор своєї душі**.

Н.: Виходить, що так, цей текст мені близький, я схильна сприйняти **мажор як маску, ніби нереальність**.

П.: Тоді ти сама себе «залякуєш» і утримуєш (занурюєш) у такий стан (рис. 4.21, *фігура зліва*).

Н.: Я зараз подумала, можливо, є розчарування в людях, що не всі думають так, як я.

П.: Ми всі індивідуально неповторні.

Н.: Я як егоїст розчарувалася в тому, що всі люди думають по-різному, це важко сприймати?!

П.: А тобі треба, щоб всі думали так, як ти? І тобі було б простіше? Це діти так хочуть. А **що означає хрест на спині в цієї войовничої фігури** (рис. 4.21, *фігура справа*)?

Н.: Це просто додатковий елемент, щоб не було пусто. Схожий до того, які носили на своїх плащах лицарі-хрестоносці.

П.: А перо на голові – ніби з іншої епохи?

Н.: Тут усе так намальовано, ніби з іншої епохи, це не сучасний персонаж.

П.: Але ти ж передавала щось своє («теперішне»). До того ж, цей персонаж схожий на юний, чоловічий образ. Чи то так?

Н.: Так. Це чоловічий образ. І це бажаний для мене образ, я прагну сили.

П.: Тут теж зображений хлопчик (рис. 4.21, *фігура зліва*)?

Н.: Ні, це я. Я так ходжу, це мій одяг – це образ, близький до реальності, яка я є повсякдень. Так мене бачать люди.

П.: А хотілося б виглядати так (рис. 4.21, *фігура справа*)?

Н.: Так, хотілося б, але ж це лише уявно-бажане.

П.: Тобто ти очікуєш від людей, що вони мають тобі допомогти наблизитися до такого образу (рис. 4.21, *фігура справа*)?

Н.: Хотілося б, щоб це сталося, це вірно.

П.: І для тебе будуть близькими ті люди, які сприйматимуть тебе саме так (рис. 4.21, *фігура справа*). Ти ж не хочеш докладати до цього зусиль. Нехай хтось побачить, вгадає те, що миле твоєму серцю. Як тобі такий текст?

Н.: Достатньо цікавий і не викликає заперечень, я була б рада.

П.: І тоді та людина буде підкріпляти в тобі перспективу такого погляду вдалину (рис. 4.21, *фігура справа*).

Н.: Не думаю, що так вийде. Я все ж слабка людина, хоч мені це не бажане.

П.: Тобі приємно залишатися слабкою?

Н.: Не приємно, а просто зручно і вже звично.

П.: Зручно? Чи немає іншого вибору?

Н.: Вибір є завжди. **Мій варіант – це економія сил і небажання їх витратити без сенсу.**

П.: **А навіщо ж вони, якщо ти перебуваєш у статусі слабкої людини?**

Н.: Їх можна скерувати в інше русло.

П.: Чому ж не скерувала чи не скеровуєш? І тоді зник би статус «слабкої людини».

Н.: У перших малюнках звучало, що зайти в замок страшно (рис. 4.11). Так само страшно і наблизитися до себе самої.

П.: **Тобто ти сама себе затримуєш у дитинстві?**

Н.: Виходить, що **так, так звично і зручно.**

П.: Песик на ланцюгу (рис. 4.20) і цей малюнок (рис. 4.21) показують, що ти не дуже цінуєш людей?!

Н.: Важко сказати чому так. Але **людей я дійсно не ціную, адже вони несуть загрозу перетворити мене на жертву, як те ягня, з фільму «Мовчання ягнят».**

Жертвопринесення у цьому випадку центроване Н. на собі, що мимоволі звертає увагу на бачення нею власної жертвності, і вона сама себе туди «заганяє». Респондент Н. є нерозлучною з **образом ягняти, над яким висить загроза жертви.** Тоді вона чекає на людину, яка її захистить, і у такий спосіб Н. блокує власний розвиток, пригальмовує прогрес соціально-перцептивного інтелекту та здібностей самозахисності.

Жертвопринесення як архаїзм нерідко має просоціальний відтінок. Жертвність є **формою, хоч, зачасти, ілюзорною, «самоосвітлення», «самоочищення»** через створення (невидимо для себе) незгод та страждань, за чим глибинно стоїть почуття вини, зокрема перед батьками. Це відбувається за умов використання парадоксальних способів, які зашумляють адекватність сприйняття ситуації «тут і зараз» через каталізацію фіксацій, винесених із сім'ї та з власного досвіду (фільми, книги). Останнє пояснює, **чому людина сама себе приносить у жертву** під впливом пережитих проблем у сімейних взаєминах, що знижує сприйняття значущості моменту, в якому респондент Н. живе «тут і зараз». **Психіка, захищаючись від «тяжкості почуття вини», проєктує вину на інших людей,** що може посилювати відчуття страху загрози від них, що й задає феномен хибного кола. У цьому виявляється деформація когнітивного сприйняття, що відбивається завдяки активності периферійних захистів.

Отже, **проблема жертвопринесення в онтологічних параметрах психіки особи розмита та замаскована боротьбою за «праве діло»,** проте спрямування активності задається тенденціями минулого, що зумовлені не лише сімейним вихованням, але й архаїчно, і далеко не «правим» ділом, а пережитим безсиллям, що підживлюється драматизмом досвіду минулих поколінь.

Проблема жертви, особливо в контексті самопожертви, розглядається у літературі в різноманітних аспектах – історичному, міфоритуальному, археологічному, мистецтвознавчому, етнографічному, культурологічному [10; 29]. Найпоширенішим є архетипний образ стражденного – Бога-людини Ісуса Христа, в чому він є найбільш популярним та неперевершеним за близькістю семантичного навантаження, яке об'єднує людей різних культур.

Учасники АСПП зображують себе (тематичним психомалюнком чи підбраною ілюстрацією – репродукцією художньої картини) в процесі самопрезентації розп'ятими на хресті. Характерним є самовідчуття розп'ятості, або «несіння на собі хреста» (рис. 4.23 – 4.43). Така форма «жертвності» є настільки поширеною, що дивує частота її використання майбутніми психологами. Згідно з нашою гіпотезою, окрім життєвих незгод онтологічного гатунку, набуває дієвості схильність до гіперболізації драми соціалізації людства, до якої причетний архаїзм образу Ісуса Христа.

Наведемо авторські психомалюнки, що, незалежно від теми, ілюструють стан стражденності:

Рис. 4.23. Дорога життя

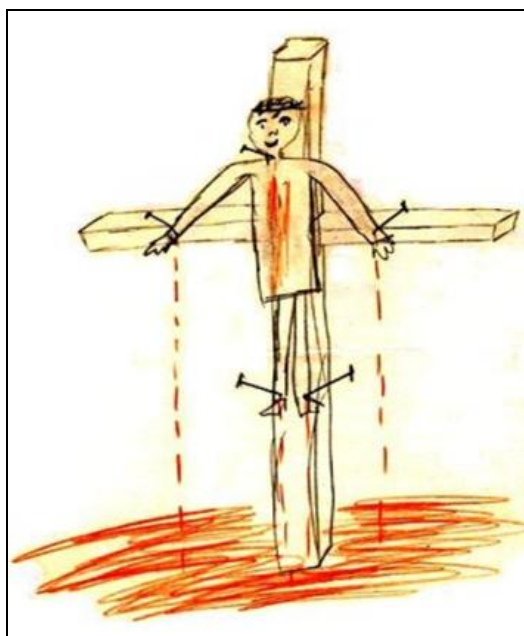

Рис. 4.24. Мої бажання. Найбільш значуща для мене людина

Рис. 4.25. Я в сім'ї батьків

Рис. 4.26. Людина, яку я поважаю

Рис. 4.27. Людина, якої психологічно не існує. Тема респондента – «Я і Ісус Христос»

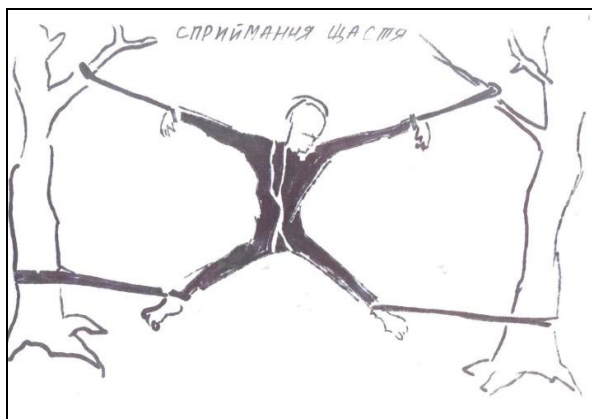

Рис. 4.28. Сприймання щастя

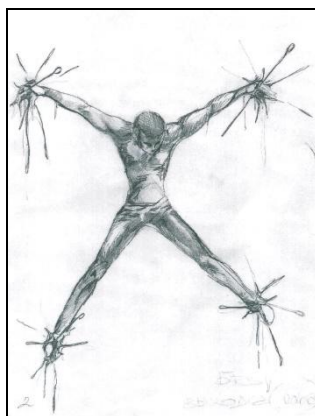

Рис. 4.29. Мої самовідчуття

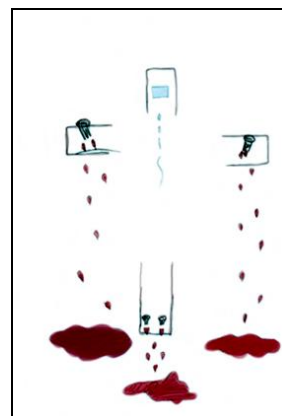

Рис. 4.30. Людина, яку я поважаю

Рис. 4.31. Мої самовідчуття

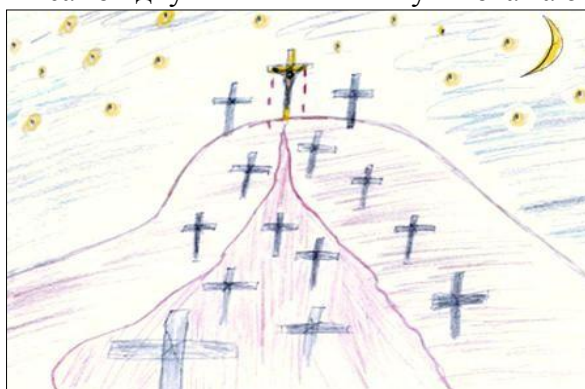

Рис. 4.32. Моє життя: втрати, невдачі

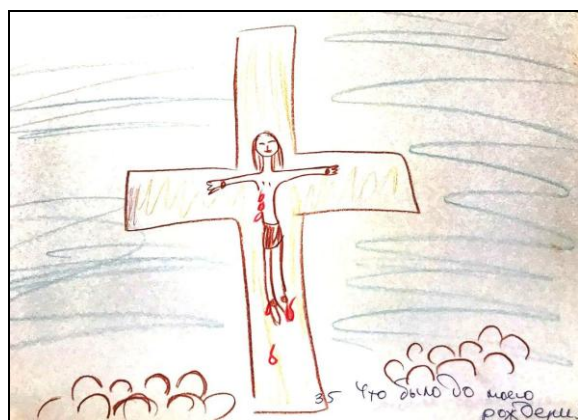

Рис. 4.33. Що було до мого народження

Рис. 4.34. Страх

Рис. 4.35. Драматична подія мого життя

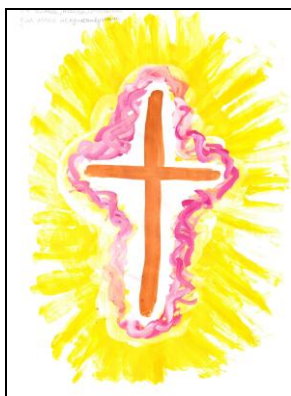

Рис. 4.36. Людина, якої психологічно для мене не існує

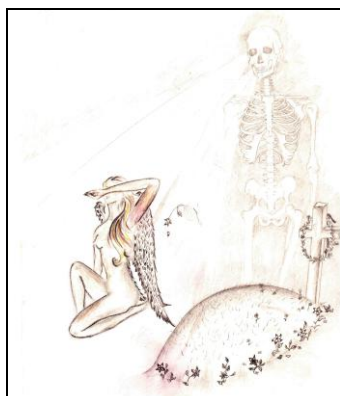

Рис. 4.37. Сприйняття минулого, яке вже не можливо виправити

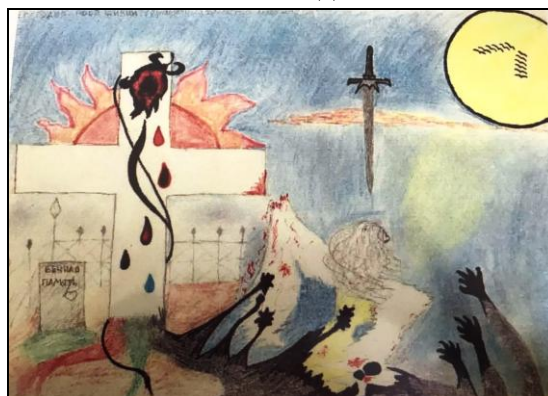

Рис. 4.38. Моє минуле

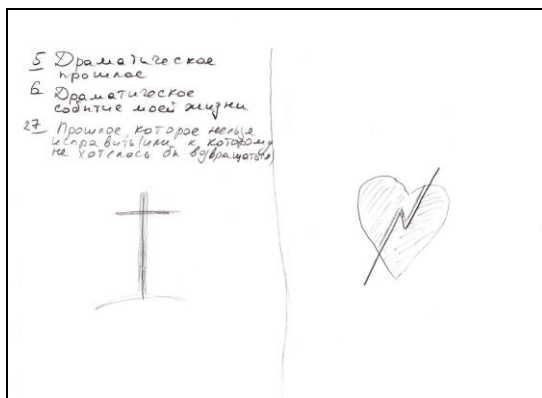

Рис. 4.39. Драматична подія мого життя

Рис. 4.40. Сприймання минулого, яке не можна виправити. Подія, до якої не хотілося б повернутися

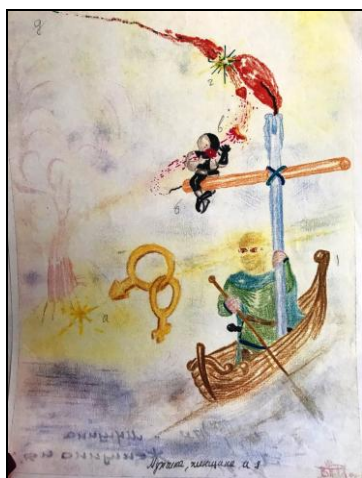

Рис. 4.41. Чоловік, жінка і я

Рис. 4.42. Моє неіснування

Рис. 4.43. Я-реальне. Я-ідеальне

Представлені вище малюнки виражають, водночас, тенденції до самопокарання та самодепривування. Спостерігається послаблення тенденції «боротьби за життя», хоч, з іншого боку, стражденність є, водночас, і ілюстрацією «сили», перетворення незгод у форму життя на тлі напруги та душевно-фізичного болю, що може створювати ілюзію мужності. Водночас, ілюстрації об'єктивують лише частину того смутку, який виникає у кожного під час сприйняття загальної «картини стражденності», зумовленої внутрішніми станами людини. У контексті сказаного вище *вивчення мотиваційних параметрів архайзмів видається нам однією з найактуальніших проблем науки психології*, особливо в її практичній зорієнтованості на результативність надання людям допомоги з метою ослаблення їхніх деструктивних станів. Указані ілюстрації відрізняються підпорядкованістю законам символізації (згущення, зміщення, натяк тощо). У ілюстрованих вище психомалюнках спостерігається *концентрація драматизму життя* людини. Але чому? Нерідко дитина, граючись, імітує «поріз», кров на тілі, користуючись фарбою, з метою налякати батьків. Видається, що у такий дивний спосіб дитина перевіряє: «чи мене люблять?», «чи я значущий для батьків?». Парадоксальним видається те, що стан переляку батьків викликає у дитини радість (задоволення). Дитина таким неймовірним способом перевіряє свою значущість для дорослих через

наявність у них смутку. Це відбувається, очевидно, у зв'язку із зародженням у душі недовіри, що «мене люблять». У цьому акті «переляку батьків» уже латентно присутня тенденція їхнього «покарання», що засвідчує амбівалентність почуттів дитини до тих, хто близький до неї.

Водночас виникає запитання: чому пірат пишається своїми шрами на обличчі, а ув'язнений – кількістю «ходок», відображених у татуюваннях, які засвідчують його «статусність» у кримінальному світі? Видається, що в цьому присутня певна сила врівноваження (чи долання) базального конфлікту «життя ↔ смерть» через ілюстрування власної мужності, нездоланності потенціалу сил, що створює ілюзію безсмертя. Згадується і відома усім фраза: пережиті незгоди роблять людину сильнішою. Підтвердженням цьому є вислів Ф. Ніцше: «Усе, що нас не вбиває, робить нас сильнішими».

Проходження груп АСПП майбутніми психологами сприятиме об'єктивуванню дисфункцій їхньої психіки, включаючи і тенденцію до *жертвовності* як певної форми **ствердження сили** (хоч і ціною відступів та деформації реальності), що є провідною тенденцією психологічних захистів. Поза проходженням майбутнім психологом глибинної психокорекції виникає ризик неефективності їхньої практичної роботи. Невидимо для себе самого, психолог може посилювати деструкції інших людей, створюючи ілюзію власної «сили». Психологічно проблемна людина (з наявністю дисфункціональних утворень) несвідомо прагне їх пом'якшити (полегшити) через пошук собі подібних. Звідси висновок: майбутні психологи мають проходити глибинну корекцію у процесі вузівської підготовки.

5. Проблема мазохізму в глибинному пізнанні психіки

Мазохізм як наукова проблема неодноразово порушувалася в літературі і тлумачилася як **реальний парадокс, що вносить алогічні поправки в дієвість інстинктів, які мають життєствердну орієнтованість на продовження людського роду**. З. Фрейд тлумачив мазохізм не лише як перверсію, а як «щось більше»! Науковець звертав увагу на внутрішню потребу (прагнення) у покаранні і приниженні у окремих людей, які у цьому знаходять задоволення, що назвав «моральним мазохізмом». «Розмаїття вказаної поведінки вчений пояснює потягом до смерті» [18, с. 346]. Він був переконаний, що «елементи мазохізму, в різних його формах, започатковуються ще з лона матері, а далі мають вияв у дитячій сексуальності» [там само, с. 222]. Похідні форми переживань З. Фрейд назвав «моральним мазохізмом», за якого «суб'єкт, під впливом неусвідомлюваного почуття вини, схильний зайняти

позицію жертви, прямо не пов'язаної із сексуальним задоволенням» (виділено нами) [там само]. Саме тому жертвопринесення зачасти усвідомлюється суб'єктом не як кара, а як перспектива винагороди.

Мазохізм перебував у полі зору не лише класичного психоаналізу, його не оминула увагою і гуманістична психологія. Зокрема, її представник Е. Фромм пише: «... мазохістські нахили, спрямовані проти самого себе, є загадкою. Як зрозуміти, що люди прагнуть принизити себе, послабити, заподіяти собі шкоду і, до того ж, отримують від цього задоволення? Чи не суперечить явище мазохізму всьому нашому уявленню про психічне життя людини, яке спрямоване до насолоди і самозбереження? Як пояснити, що деяких людей приваблює те, від чого ми прагнемо позбутися, що вони самі тягнуться до болю і страждання?» [58, с. 129].

Прагнення до душевного страждання З. Фрейд назвав **моральним мазохізмом**. Пізніше він уточнив поняття мазохізму через його наближення до біологічних джерел, констатуючи наявність біологічних передумов існування **тенденції до руйнації** («до смерті»). Ця тенденція може бути спрямована на самого себе (мазохізм) і проти інших (садизм). Указана градація є орієнтовною, бо ці явища – мазохізм і садизм – підпорядковані механізму «перевертання», коли може відбуватися зміна позицій або ж – взаємопроникнення відчуттів персонажів (сторін) через механізми ідентифікації, заміщення, проєкції. Сексуальний фактор, на переконання З. Фрейда, виникає «лише за рахунок **змішування інстинкту смерті зі статевим інстинктом**» (виділено нами) [58, с. 130].

Потреба розкриття комплексу мотивацій мазохізму змушує брати до уваги **глибинні передумови ірраціональних явищ**. Мазохістські тенденції фактично нічого не вирішують, адже внутрішній конфлікт, за усієї активності «мазохістської поведінки», залишається незмінним, тобто незайманим (недоторканим), що й зумовлює актуальність діагностико-корекційного процесу. *Відмінність морального мазохізму від мазохістського збочення полягає в тому, що в останньому випадку прагнення відмовитися від себе виявляється фізично через тіло і пов'язується більше із табуйованим статевим інтересом. Моральний мазохізм, який теж каталізований едіпальними залежностями, робить акцент на платонічно-духовній капітуляції перед позадосвідно заданою тенденцією до страждань, що може бути розмитою у часі.* Останнє сприяє маскуванню мазохістських порухів, які не потрапляють (поза дослідною процедурою глибинного пізнання) в поле уваги суб'єкта – вони ніби самозадані, як неконтрольована данність. Суб'єкт, невидимо для себе, рятується механізмом перенесення (проєкцією) причин власного стану на іншу особу. За таких обставин поза увагою залишається той факт, що кривдник міг бути реальним лише в певному проміжку життя, а наслідкові ефекти задаються слідами, фіксаціями, які стабілізуються, і, як і все несвідоме, – позбавлені обмежень «часом і простором». Інакше кажучи, діагностико-корекційний процес постійно має справу з наслідками пережитих суб'єктом травм, які посилюються архаїчним досвідом із минулих поколінь. Ось чому глибинне пізнання не може спиратися на формалізовану діагностику з однозначністю висновків, опосередкованих «арифметикою». В АСПП

провідною є процесуальна діагностика, що спирається на ймовірнісні прогнози. Якщо в першому випадку це «або – або», то в другому – це «і те, і те». Ось чому в процесі АСПП так важливо орієнтуватися на енергетичні пріоритети.

Глибинно-корекційна робота з майбутніми психологами дала змогу поглибити уявлення про «моральний мазохізм», який ми називаємо «**платонічним мазохізмом**» через вираженість «сердечних» (душевних) страждань. Це підтверджують психомалюнки (авторські та неавторські), які слугували тематичній самопрезентації. Наведемо лише певну частину з нашого банку емпіричних даних (рис. 5.1 – 5.48).

Рис. 5.1. Сприйняття нещастя. Конфлікт

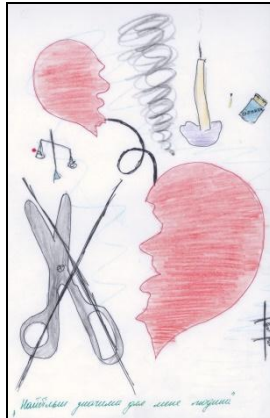

Рис. 5.2. Найбільш значуща для мене людина

Рис. 5.3. Драматичне минуле

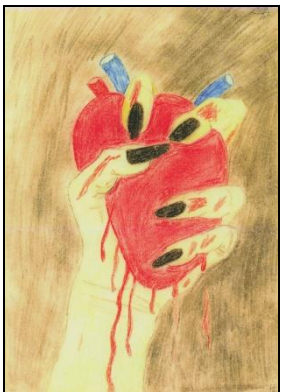

Рис. 5.4. Сприйняття нещастя. Біль

Рис. 5.5. С. Рошук. Сім'я

Рис. 5.6. Я серед людей

Рис. 5.7. Автор і назва невідомі

Рис. 5.8.
У. Єрмоленко. Серце

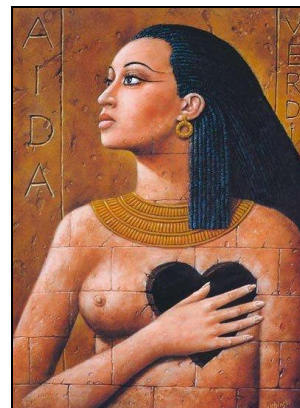

Рис. 5.9.
Р. Олбінський. Аїда

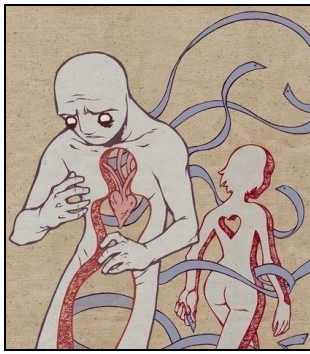

Рис. 5.10. Автор невідомий. Утримати серце

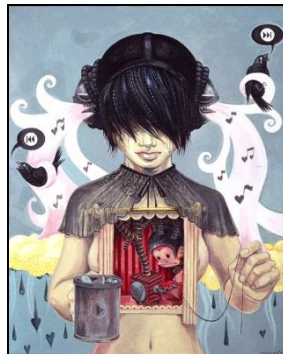

Рис. 5.11. Ч. Баугіста (Мілк). Сумую за тобою дуже

Рис. 5.12. Автор і назва невідомі

Рис. 5.13. Дж. Варрен. Відлітай

Рис. 5.14¹⁶. Драматичне минуле

Рис. 5.15. Минуле, яке не хотілося б згадувати

Рис. 5.16. Т. А. Копера, назва невідома

¹⁶ Замість серця – діра (на спині), через яку просвічується букет.

Рис. 5.17. Автор невідомий. Душу розриває на частини

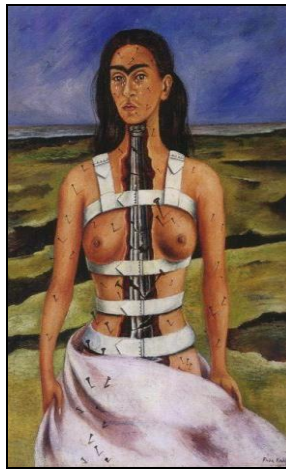

Рис. 5.18. Ф. Кало. Зламана колона

Рис. 5.19. Автор і назва невідомі

Рис. 5.20. А. Борда, назва невідома

Рис. 5.21. Драматична подія мого життя

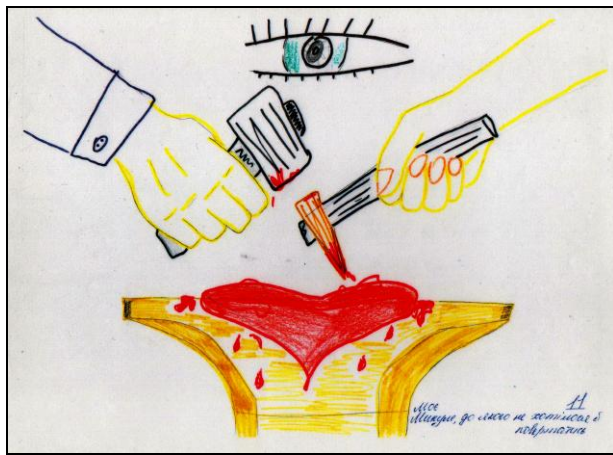

Рис. 5.22. Минуле, до якого не хотілося б повертатись

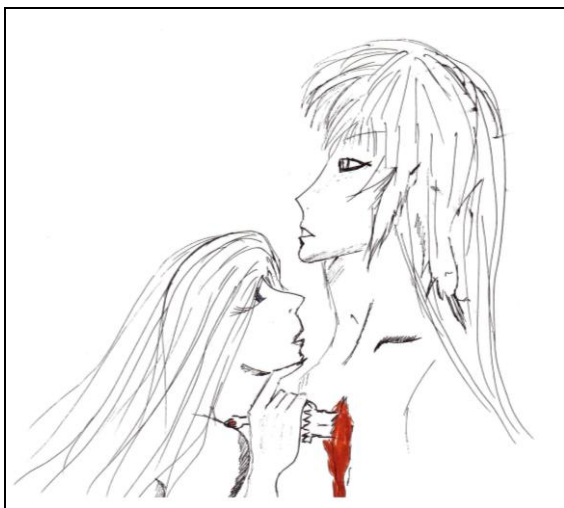

Рис. 5.23. Драматична подія мого життя

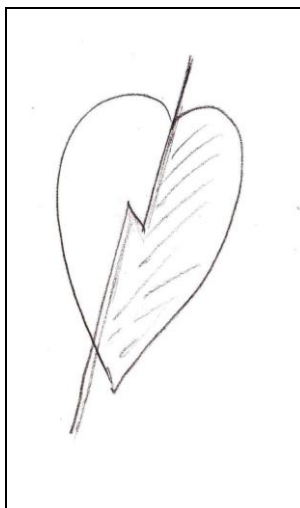

Рис. 5.24. Конфлікт

Рис. 5.25. Конфлікт

Рис. 5.26. Драматична подія мого життя

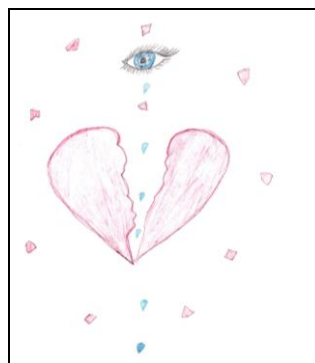

Рис. 5.27. Сприйняття близькими і навколишніми мого неіснування

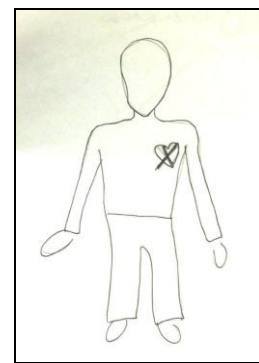

Рис. 5.28. Людина, якої психологічно не існує для мене

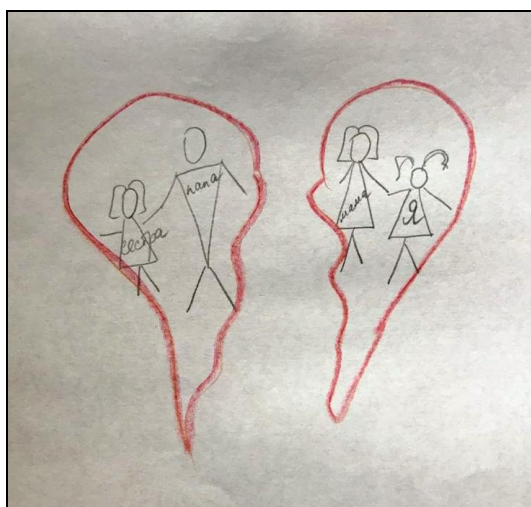

Рис. 5.29. Я у сім'ї батьків

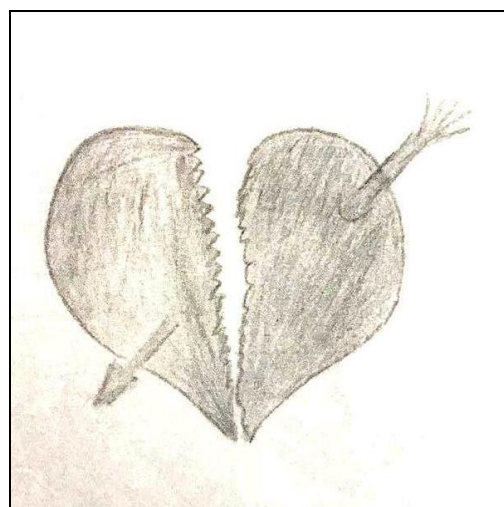

Рис. 5.30. Драматична подія мого життя. Подія, до якої не хотілося б повернутися

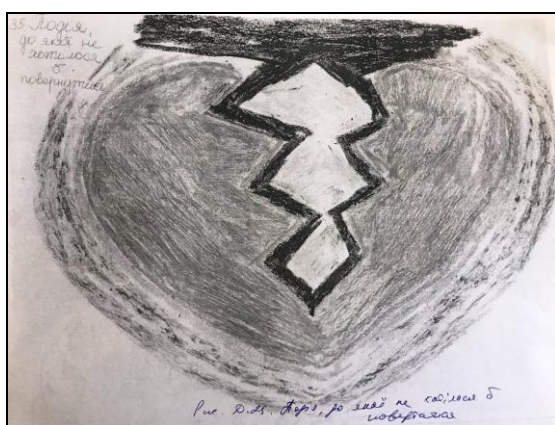

Рис. 5.31. Подія, до якої не хотілося б повернутися

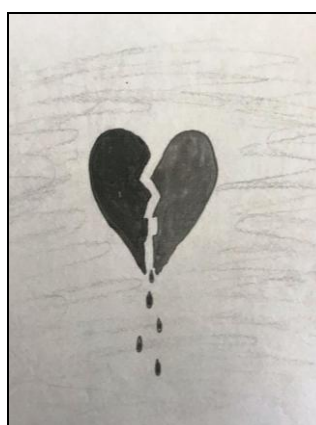

Рис. 5.32. Самотність

Рис. 5.33. Відчуття «чорної діри» всередині

Рис. 5.34. Людина, яку я не люблю

Рис. 5.35. Драматична подія мого життя

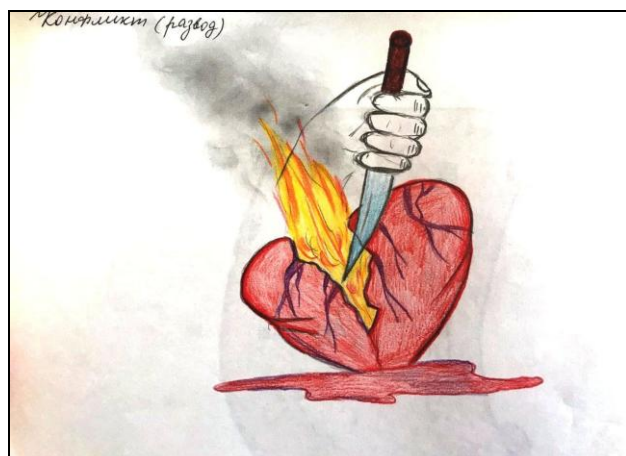

Рис. 5.36. Конфлікт (розлучення)

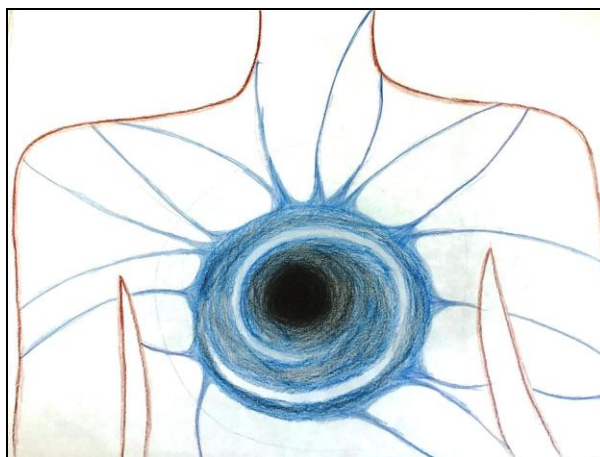

Рис. 5.37. Моє самовідчуття

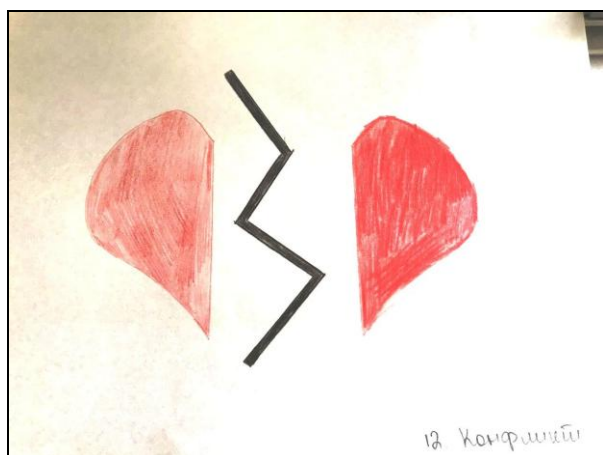

Рис. 5.38. Конфлікт

Рис. 5.39. Сприйняття нещастя

Рис. 5.40. Сприйняття нещастя

Рис. 5.41. Людина, яку люблю (не люблю).
Людина, яку я поважаю (не поважаю, боюся).
Я йду назустріч біді

Рис. 5.42. Конфлікт
(розлучення)

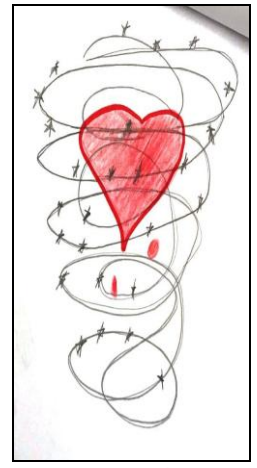

Рис. 5.43.
Травматична подія. Подія, до якої не хотілося б повертатися

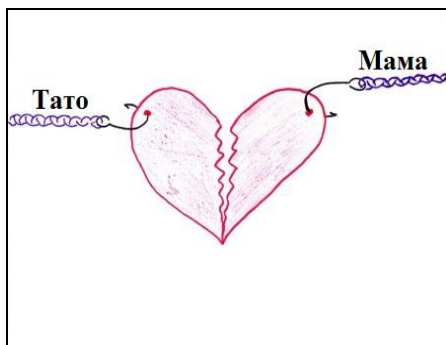

Рис. 5.44. Я в сім'ї батьків

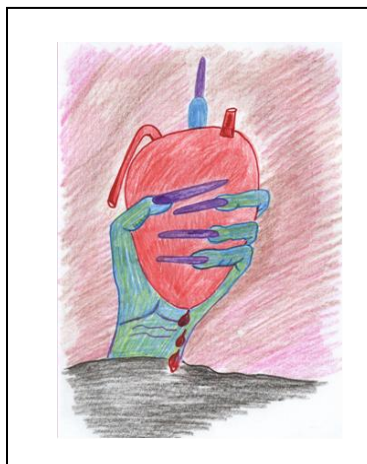

Рис. 5.45. Минуле, яке не можна виправити

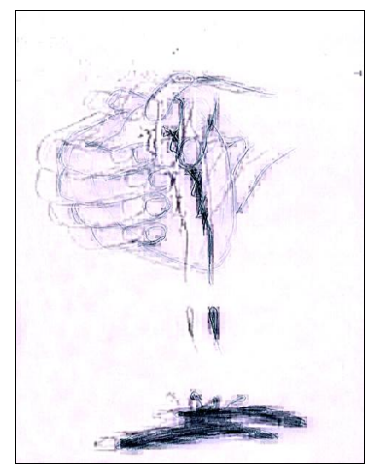

Рис. 5.46. Я в сім'ї батьків

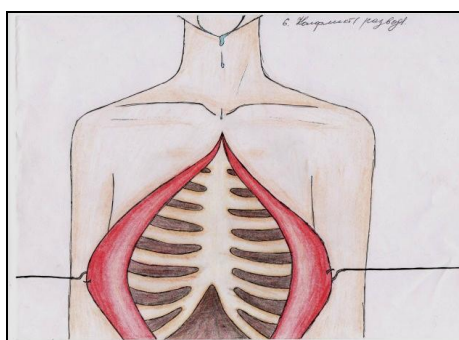

Рис. 5.47. Конфлікт

Рис. 5. 48. Сприйняття нещастя

Наведені ілюстрації є психомалюнками (на різні теми), виконаними майбутніми психологами в процесі АСПП. Спільним для них є те, що всі вони використали (для об'єктивування драматичних переживань) образ серця, який, зважаючи на частоту його використання, є архетипним символом, який передає внутрішні переживання особи. Самі собою ці малюнки не можуть розкрити семантику пережитої суб'єктом драми, травми, проте вони явно ілюструють

внутрішню, душевну втрату в тому чи тому життєвому контексті, на що вказує зазначена тема психомалюнка.

З. Фрейд в одній зі своїх робіт писав: «... життя втрачає змістовність і інтерес, коли з життєвої боротьби виключена найвища ставка, тобто саме життя» [54]. **Мазохістські «коливання»** в діапазоні базального конфлікту **не передбачають «вихід із життя»**; вони у специфічний спосіб «намагаються» вирішити щось важливе для душі і, передусім, **позбутися почуття вини через посилення (згущення) страждань**. Якщо «душа» архаїчно втілює тенденцію «до покарання», то за цим стоїть **вина**. З. Фрейд [57] переконаний, що як у дикунів, так і у цивілізованої людини спостерігається подвійне ставлення до «смерті»: «... вона ніби існує і ніби – ні». Релігійна **ідея страждання** посилюється розумінням його [страждання] як передумови **шансу потрапити до вічного Раю**. Але життя в окремих теоріях продовжується не лише за вектором майбутнього (Раю), але і за минулим – у формі *попереднього існування людини*, переселення душ, повторного народження тощо. Усе це знімає драматизм смерті, що певною мірою створює простір для підігріву (актуалізації) мазохістських форм самовипробувань. Важливо не забувати, що говорить Святе Письмо: **«Бога славить тільки живий!»**.

Як саме ставиться до смерті наше несвідоме? З. Фрейд дав чітку відповідь: «Наше несвідоме ставиться до смерті так само, як ставилися до неї первісні люди» [54]. А це означає, що несвідоме діє так, ніби ми безсмертні, і віра у це не згасає до скону. Створюється враження, що таємниця героїзму криється в пріоритеті загальносоціальних, абстрактних цінностей над власно персоналізованими. Проте, героїзм може бути мотивований і виною, яку людина не усвідомлює та намагається знівелювати, що й штовхає її до героїчної самопожертви. Героїзм передбачає вічну Славу і незабуття! Водночас, вислів недоброзичливця «Чорт тебе забирай!» мимоволі вказує на те, що людина латентно пам'ятає про існування смерті.

З конфлікту обох прагнень «життя / смерть» і створюється передумова різноспрямованості мотиваційно смислових параметрів, що об'єктивує архетипна символіка. З. Фрейд метафорично порівняв психологічну динаміку самовідчуття «життя і смерті» з висловом древніх римлян «Хочеш миру – готуйся до війни». Він перефразував: **«Якщо хочеш прожити життя, готуйся до смерті»** [54]. Визнаючи геніальність З. Фрейда, ми все ж дозволимо собі перефразувати його тезу: **«Хочеш прожити повноцінне життя – не забувай про його швидкоплинність і скінченність»!**

Практика АСПП переконує в тому, що останнє витісняється у психіці периферійним захистом, створюючи ілюзію вічності людини. Очевидно, тому дехто може собі «дозволити» і «не жити» або періодично жити в стражданні, на яке людина сама себе прирікає або в процесі мазохістських дій, або ж у самодепривації через імпотування своєї активності. Тоді людина живе ніби «за склом», що підтверджують психомалюнки (див. рис. 5.49 – 5.58), які вказують на активну роль перинатального періоду розвитку особи. І, за незгод, пробуджується тенденція повернення до утроби, що є формою психологічного омертвіння.

Рис. 5.49. Я серед людей

Рис. 5.50. Я в сім'ї батьків

Рис. 5.51. Моя драма

Рис. 5.52. Як мене бачать люди і я сама себе

Рис. 5.53. Драматична подія
мого життя

Рис. 5.54. А. Коковіна.
Самотність ангела

Рис. 5.55. Дж. Уорен, назва
невідома

Рис. 5.56. Д. Хо, назва невідома

Рис. 5.57. Автор і назва невідомі

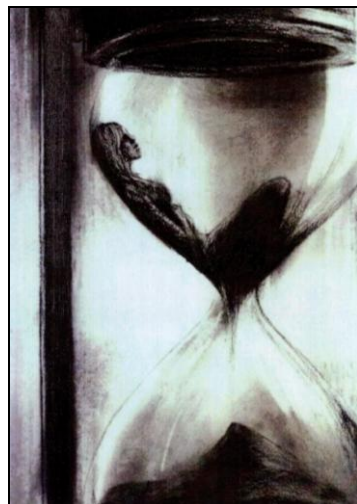

Рис. 5.58. Автор і назва невідомі

Часто доводиться спостерігати, що певні люди випробовують себе на міцність («Витримаю чи ні?!»). Замість того, щоб **навчитися упереджувати негаразди життя**, фізичне чи душевне неблагополуччя, вони його посилюють неначе доводять психіку до певного краю. Дехто вказує, що відчуття «поворотного моменту» (жити чи не жити) змушує зібрати всі сили, щоб повернутися «до життя». Зачасти це має вигляд акту самонародження (див. рис. 5.52).

Подаємо стенограму психоаналітичної роботи зі студентом М. (магістр психологічного факультету). **Завдання:** а) виконати психомалюнки «Тату вини» і «Власне тату»; б) підібрати до кожного з них репродукції художніх картин; в) ранжувати підібрані репродукції (до кожного тату) за їхньою емоційною значущістю.

Стенограма діалоغو-аналітичної роботи з М.

М. – студент психологічного факультету ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2019 р.

П. – психолог, ведуча сеансу – Т. Яценко.

П.: Із якого психомалюнка тату ти хочеш розпочати аналіз?

М.: Із малюнка «Тату вини». Я спочатку намалював «вину», а потім уже з неї вийшов і на малюнок «Власне тату».

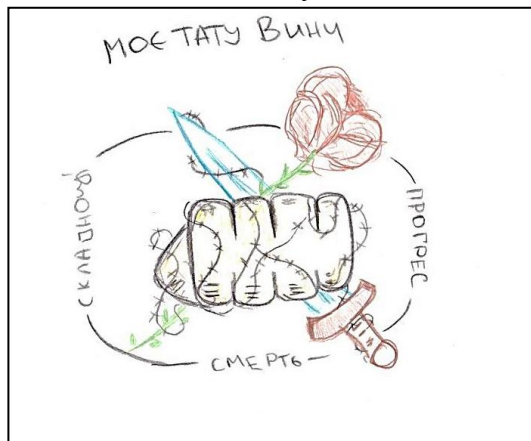

Рис. 5.59. Тату вини

П.: Цікавий, барвистий малюнок як для «Тату вини». Що на ньому написано (рис. 5.59)?

М.: Я написав слова у такому порядку: **прогрес, смерть, складнощі**. Тобто я переконаний, що **прогрес неможливий без смерті**, безроздільної самовіддачі. Посередині зображений кулак, оповитий колючим дротом. **Дріт для мене асоціюється з терновим вінком Ісуса Христа.**

П.: А що для тебе означає цей кулак?

М.: **Це рушійна сила, прогрес.**

П.: Під кулаком зображені кинджал чи меч і троянда (рис. 5.59)?

М.: Найімовірніше, це меч. Троянда – символ

любові, ніжності, пристрасі – символ кохання до жінки.

П.: А дріт ранив кулак?

М.: **Кулак намагається прорвати дріт, який його обмежує.**

П.: Коли цей кулак «відчув» дріт? У якому віці?

М.: У підлітковому віці. Я так думаю, що це про мої стосунки з батьками. Кулак – це мої намагання бути самостійним, робити те, що я хочу, а дріт – це те, що батько хоче мене обмежити, блокувати.

П.: Тут присутня конкуренція з батьком?

М.: Можливо, це бажання бути самостійним, автономним від батька.

П.: А ти в сім'ї єдина дитина?

М.: Так, єдиний.

П.: Батько плевав надію, що ти будеш його послідовником у діях, намірах, а ти конкуруєш із ним?

М.: Я думаю, що він і зараз плекає надію, що я буду його послідовником. Але я рухаюся зовсім іншим напрямком, ніж він.

П.: А що тебе **змусило піти в іншому напрямку**: вплив матері, життя чи внутрішні побудження?

М.: **Вплив матері** і внутрішні самовідчуття. А ще це стимулювалося небажанням бути таким, як батько.

П.: Можливо, є чуттєве притягіння до матері, що каталізує і вимушену конкуренцію з батьком?

М.: Так, є чуттєве притягіння до матері. Вона *до мого дорослого віку* була моїм найближчим другом, порадицею. Я завжди з нею усім ділився, розмовляв на будь-які теми, міг вільно обіймати.

П.: А батько ображався, що ти близький із матір'ю, а не з ним?

М.: Якщо й ображався, то він ніколи про це не говорив, не показував і не намагався це змінити, можливо, відчув, що то без сенсу.

П.: Чи цей психомалюнок тату (рис. 5.59) стосується батька?

М.: Думаю, що так.

П.: Отже, є аспекти життя, в яких ви спільні з ним, невіддільні?

М.: Мабуть, так. Я зараз інакше подивився на цей малюнок (рис. 5.59) і зрозумів, що це справді кулак батька. До речі, у мого батька на руці є справжнє татування, на якому **зображений орел, оповитий колючим дротом.**

П.: Якщо так, то в чому ти намагаєшся не відставати від батька?

М.: Можливо, **вимушено** намагаюся не відставати.

П.: Ти вимушений конкурувати з ним?

М.: Вочевидь, що так! Він постійно мене стимулював до цієї конкуренції. Він потурав мені тим, що я пасу задніх, не дотягую до нього. Говорив, що в моєму віці він уже мав неабиякі досягнення, яких не маю я!

П.: Ти йому говориш, що в нього своє життя, а в тебе – своє?

М.: Він такий текст не дуже приймає, то я мовчу.

П.: Якщо цей малюнок тату стосується батька, то в нього є ніжні почуття до твоєї матері (рис. 5.59, *вказує на троянду*)?

М.: Так. Троянда може бути символом мами, але це ж моє бачення.

П.: А ти схожий на маму?

М.: Зовнішністю схожий на обох, а за характером – на маму. Можливо, троянда – це материнське в мені, а кулак і меч – батьківське (рис. 5.59).

П.: У такий спосіб ти перевершуєш батька, бо в тобі є материнське, а в нього немає.

М.: Через те, що в мене є ніжні почуття, як і в матері?

П.: Вочевидь, але ти ж і кровно причетний до матері, а він чужий їй чоловік. Якби ми не відкрили категорію «едіпальна довершеність», то я так не могла б тобі це казати.

М.: Справді, я для мами, мабуть, рідніший, бо я – її кров. Тоді чи може тато мене гнобити і ображати, щоб опустити в очах матері через заздрощі, що я реально ближчий до неї, не лише за моїми, але і її почуттями?

П.: Це може бути правдою. Але якщо тато і робить те, що ти проговорив, то він цього не усвідомлює. У нього завжди у тій чи тій ситуації є причина тебе «стимулювати» до чогось, мотив він озвучить той, який буде нейтральним. Цікаво, чому через «смерть» виникають «складнощі» (вказує на рис. 5.59, слово *під кулаком*)? Ніби тобі дуже хотілося б більшої злагоди у сім'ї. Ти внутрішньо не хотів би, щоб було таке протистояння (вказує на рис. 5.59), яке **омертвляє** взаємини?

М.: У нас дуже складні стосунки у сім'ї, особливо між мамою і татом. У соціумі в них ідеальні стосунки, а вдома – виникає дуже багато розбіжностей через тата, він бунтар, щось йому «не так».

П. (до групи): А чому я сказала, що респондент хотів би злагоди у сім'ї? Тому що він кровно причетний і до батька, він теж йому рідна людина. (До М.): Хоч якби була сімейна ідилія, то не виключено, що ти відчував би амбівалентні почуття до батька, які тебе напружували б. Перейдімо до наступного малюнка (рис. 5.60). Ти бачиш себе в образі Ісуса Христа?

Рис. 5.60. Назва респондента –
«Тягар моїх самовідчуттів»

М.: Так. Коли я побачив цю картинку, то вона мене дуже вразила і запала в душу, це мої власні відчуття.

П.: А що ти відчуваєш спільного з Ісусом Христом?

М.: Це тягар душі, який мені доводиться нести, малюнок можна так і назвати.

П.: Подивися на рис. 5.59 і розкажи, в чому саме відображається твій тягар?

М.: Якщо мислити у сімейному ключі, то тягар у тому, що мені доводиться бути ланкою з'єднання між мамою і татом, чого не хотілося б. Можливо, тягар ще у тому, що я маю вислуховувати неприємні речі від тата на свою адресу і терпіти.

П.: Він говорить їх із сподіваннями, що ти почуєш?

М.: Я думаю, він говорить їх для того, щоб засвідчити, що він перевершує мене, щоб бути кращим, ніж я, вірніше, показати, що він кращий – це основне! Я помітив, що на рис. 5.59 нас усіх об'єднує колючий дріт: маму (*троянда*), тата (*кулак*) і мене (*меч*). Це таке болюче об'єднання, отак ми разом.

П.: А для кого воно найболючіше?

М.: Для мами.

П.: Через тата чи через тебе?

М.: Через тата, він порушує ідилію.

П.: Вона у цьому зацікавлена, щоб були порушені взаємини?

М.: Не знаю. Я в цьому не зацікавлений. Попри наші сутички з татом, я його дуже люблю і хочу, щоб ми всі були однією сім'єю і щоб він був із мамою. Просто я знаю позицію мами. Це в неї вже другий шлюб, так само, як і в тата. Мама не хотіла вдруге виходити заміж, а хотіла просто народити дитину, жити самій і її виховувати.

П.: Тоді уже від самого початку на тебе лягала велика відповідальність, бо мама хотіла жити лише з тобою.

М.: Мабуть, так. Відповідальність я відчуваю – пов'язувати тата і маму, тримати їх разом.

П.: Тобто тато тримається у сім'ї більше через тебе, ніж через маму?

М.: Не знаю, не думав про це. Мабуть, через те, що я *більш рідний до мами*, то тато нас не дуже і розділяє. *Я з мамою – одне ціле, і тато тримається у сім'ї через нас двох.*

П.: Його саме така цілісність (ваша з мамою) і не влаштовує?

М.: Мабуть, частково не влаштовує.

П.: Як ти думаєш, якби тато побачив цей малюнок (рис. 5.59), то які почуття це в нього викликало б?

М.: Не думаю, що йому сподобалася б така моя стражденність.

П.: Йому найбільше не сподобався б кулак?

М.: Ні, не кулак, а дріт, кулак – це ж його чоловіча сила.

П.: Що для цього Ісуса є дротом (рис. 5.60)?

М.: Хрест, який він несе, і терновий вінок на його голові. Для мене ці два символи є «дротом» у моїх відчуттях. Хрест – це моральне уособлення «дроту», а терновий вінок – фізичне. Якщо говорити про мене в контексті цього тернового вінка, то можу сказати, **що я хворію на мігрень і в мене бувають сильні головні болі. Я неначе відчуваю колючий дріт на голові.**

П.: З якого часу це в тебе?

М.: Від народження. **Я народився з асфіксією, в мене була задуха під час народження.**

П.: Якщо умовно вважати, що Ісус Христос – це ти, то чи є в тебе такий «хрест» (рис. 5.60)?

М.: Так, є. **Хрест – це моральний тягар, який я відчуваю у сім'ї. А вінок стосується моєї хвороби, головного болю.**

П.: Якщо ти будеш більш спокійним, то і голова не буде так боліти.

М.: Я згоден з вами і знаю, що так і було б – це все нерви!

П.: Чи уявляєш себе без «хреста», чи ти вважаєш, що він тебе лише прикрашає?

М.: **Не хочеться це визнавати, але я не прагну позбуватися хреста.** Я його (Ісуса) без хреста не уявляю, і в цьому я з ним єдиний, хрест – це ж і мої взаємини з мамою.

П.: Розумієш, що ми говоримо зараз про тебе?

М.: *Так, і я себе не уявляю без хреста.*

П.: Тобто, якщо сімейні стосунки налагодяться, то знайдеться інший «хрест»?

М.: Так. Я думаю, що це життя і складнощів вистачає.

П.: У кого в сім'ї ще є «хрест»? Хто ще, видимо чи невидимо, його так несе?

М.: Мама і тато. Для тата це робота, для мами теж робота і стосунки в сім'ї.

П.: Як ти вважаєш, чи **не надумане це все – складні стосунки у сім'ї? Адже всі живі, здорові, забезпечені, тільки б жити і радіти.**

М.: Що ви маєте на увазі?

П.: Те, що заявлені тобою проблеми мають психогенний характер і їх можна б розв'язати.

М.: Я згідний. Адже об'єктивних причини для таких проблем немає і їх можна вирішити.

П.: Ніби є **більша зацікавленість бути стражденим, аніж щасливим?!**

М.: Напевно, так, хоч це і давно звучить.

П.: Ти розумієш, що ти ще такий юний, а є загроза **по життю бути стражденим?** Ти милий, гарний, перспективний юнак і раптом – з таким хрестом на плечах, а ще й з терновими колючками, що ранять голову (рис. 5.60)?!

М.: Я вже зараз не розумію, чому так вчиняю і чому так навантажую себе емоційно. Два місяці тому в мене було декілька справ, якими я займався після університету. І я собі казав, що мені треба від якоїсь із них позбутися. А, зрештою, я набрав їх навіть більше. Тобто я ще і сам обтяжую свій хрест?!

П.: Зацікавлений у самовипробуваннях?

М.: Так.

П.: Наступний малюнок – це репродукція картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс» (рис. 5.61).

М.: Ця картина мені дуже подобається.

П.: Сюжет такий, що Мадонна кидає свій шарф у Пекло, і душі, які покаялися, можуть піднятися по ньому до Раю. Де ти себе відчуваєш на цій картині (рис. 5.61)?

М.: Я відчуваю себе шарфом, між Мадонною (мамою) і стражденою фігуркою у Пеклі (батьком).

П.: Цікаво, що ти робиш акцент на сполучній ланці (архетип – пуповини), якою ти є між мамою і татом.

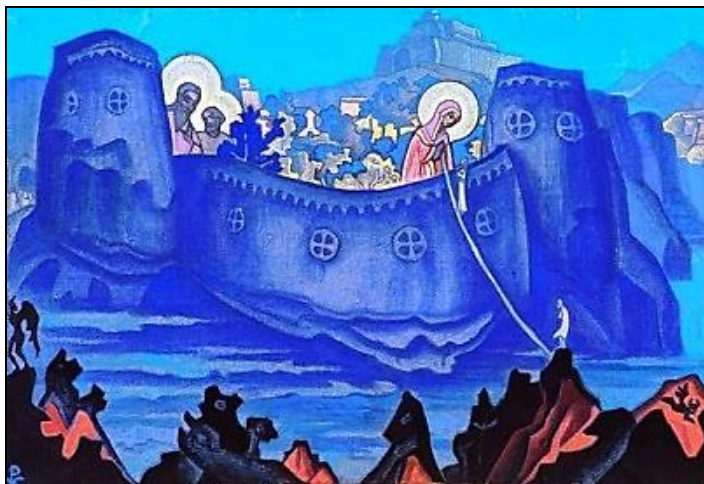

Рис. 5.61. М. Реріх. Мадонна Лаборіс

М.: Мабуть, так. І ще я впевнений, що фігурка в самому низу біля шарфу – це мій батько, а Мадонна – мама (рис. 5.61), – ось я і є сполучна ланка між ними.

П.: Тоді мама у тебе з претензією на неординарність, високість, чистоту, вона вже точно «не несе хреста»...

М.: Хочу додати, що образ Мадонни уособлює маму, і ще більше – мою бабусю по батьковій лінії. **Бабуся навіть більше «Мадонна», ніж мама.** Я справді можу сказати, що **бабуся чиста і свята.**

П.: Якщо батька ти помістив в образ такого згорбленого чоловічка в Пеклі (рис. 5.61, *згорблена фігура*), то виникає питання. Чому у такої святої жінки (бабусі) такий знедолений син?

М.: Щоб на це питання відповісти, тут (рис. 5.61) варто домалювати ще одну фігуру – мого дідуся (батькового батька).

П.: Він так його пригноблював, що перетворив на стражденного по життю?

М.: Так. Коли він був у розквіті сил, то так жив і гнобив батька. А останні роки свого життя інакше – не вставав із ліжка, а мама і бабуся його доглядали. Тато мені розповідав історії про свого батька, і одну я дуже запам'ятав. Тато у дитинстві грав на баяні. Якось він на ньому грав, грав і заснув, а потім упав разом із баяном. І за це **його батько дуже побив.**

П.: Бо баян пошкодився?

М.: Так, через баян. Дідусь був такий, що всі робили тільки так, як він скаже.

П.: Тоді зрозуміло, чому твій тато терпить усе від своєї дружини (твоеї мами), бо тоді він нерозлучний зі своєю первинною сім'єю, зокрема з батьком, з яким не склалися взаємини. Просто так у психіці нічого не буває. Тому твій **тато несе «хрест» ще з дитинства.** І що ж, виходить, що хрест – це те, що ти найбільше успадкував від тата? Про це ти не думав?

М.: Ні, це для мене нова інформація, але дивно, що я не подумав.

П.: І як вона тобі?

М.: Я погоджуюся. Те, як виховували тата, дало такий «хрест», і він мені продовжує його передавати. Хрест уже встиг осісти на моїх плечах, хоч це є тягар моєї душі.

П.: Твоя мама бачить, що у сім'ї є два «хрестоносці»?

М.: Думаю, ні. Вона уявляє тата «мечоносцем» із рис. 5.59, а мене...

П.: А тебе – «трояндою» (рис. 5.59)?

М.: Можливо (*сміється*).

П.: Тому ми й говорили, що кожен бачить усе по-своєму, крізь свою призму, і здається, що явних проблем у сім'ї немає. А вони, виявляється, тягнуться так ще з давнини.

М.: Виходить, що так.

П.: *А в тебе проблеми едіпального порядку, бо є залежність від мами, і тоді самоплинно виникає почуття вини.* Тому що відчуваєш, що мама надає тобі перевагу і цим задає передумови пробудження твоєї вини перед батьком. Водночас ти винен і перед матір'ю, що вона не має щастя з таким чоловіком, як твій батько. Тобто можна назвати багато чинників

твоєї вини. Тому виникає «хрест». Ти сказав, що ти – лише шарф (рис. 5.61). *А шарф, за архетипами, це пуповина, яка пов'язує тебе з обома батьками*, що і видно з малюнка – Мадонною і стражденною фігуркою у Пеклі. Вони для тебе однаково дорогі.

М.: Так, я згоден.

П.: Тоді ти це несеш у собі – і «високість» (від мами), і щось, що «низенько літає» – від батька.

М.: Справді. Я збагнув: коли я так сильно себе навантажую, то, з одного боку, «подивіться, який я сильний!», а з іншого – я сам себе пригнічую у можливості високого злету!

П.: Перейдімо до наступного малюнка (рис. 5.62). Що тебе спонукало його обрати? Що тебе у ньому привабляло?

М.: Мені подобаються сутінки на цьому малюнку, атмосфера тиші і спокою.

П.: Тебе не лякає невідомість за дверима замку?

М.: Ні. Мені здається, що там щось хороше.

П.: За архетипною символікою, малюнок можна пов'язати з жіночим образом, лоном матері – замок, вхід в округлі двері. Але чомусь тут ніби холодно... Можливо, тому, що є тенденція до самопокарання.

М.: Не знаю. Мені просто сподобалися сутінки на малюнку.

П.: Добре. Чим привернув твою увагу наступний малюнок (рис. 5.63)?

Рис. 5.62. Автор і назва невідомі

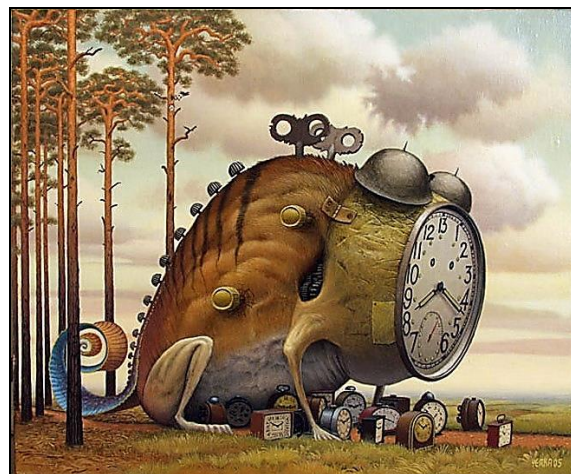

Рис. 5.63. Я. Йерка. Навчитися ходити

М.: Для мене цей малюнок символізує завантаженість, подібно вагітності проблемами, коли ти не встигаєш щось зробити, коли багато справ (рис. 5.63, *вказує на маленькі годинники внизу*). З усім треба впоратися, встигнути.

П.: Тоді ти втрачаєш себе, бо ти не схожий на себе (рис. 5.63, *вказує на основну фігуру*)?

М.: Так (*сміється*), не схожий, але в мені (зверху) є ключик, мене можна завести, я буду моторним.

П.: За архетипами, годинник – натяк на інтимний аспект. Годинник, як і тулуб, є центральною фігурою, і це теж натяк на матір, на вагітність (рис. 5.63). Можна сказати, що твоя залежність від матері буде впливати на твої взаємини з людьми протилежної статі. Мабуть, ти будеш шукати у них щось схоже з матір'ю, але обходити наболілі відтінки взаємин у сім'ї?

М.: Так. Звичайно, шукатиму те, що для мене є найріднішим.

П.: Найріднішим? Тобто вплив фігури матері буде вагомим? Можна сказати, що це (рис. 5.63, *вказує на закручений хвіст створіння*) свідчить про **чуттєву імпотентність**, тобто в тебе є орієнтованість не на фізичну чуттєвість, а на духовність?!

М.: Не хочеться цього визнавати, але напевно так і є. Мені дуже хочеться, щоб мій партнер був розвинутим, духовним, подібно до Мадонни, та я і сам до цього прагну.

П.: Наступний малюнок (рис. 5.64) – це твої взаємини з батьком?

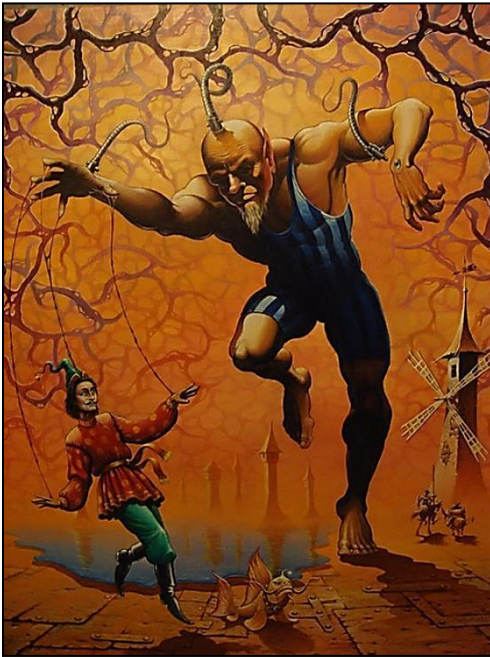

Рис. 5.64. С. Покотілов. Теорія
глюонних ланцюгів.

Назва респондента – «Батько і я»

змістом передає історію *твого* життя?

М.: Бо я розумію, що деякі його риси характеру я успадковую і вони є корисними у житті.

П.: Це схоже на виправдання через те, що ти відчуваєш фатум, що ти можеш бути таким самим (рис. 5.64, *вказує на велику фігуру*). Можливо, ти ще не є такий, але відчуваєш заданість такої перспективи?

М.: Так, я реально це відчуваю, і мене це дуже лякає.

П.: Це і є твій «хрест» (рис. 5.60)?

М.: Так! Він (батько), до речі, і стоїть у позі хреста (рис. 5.64, *вказує на велику фігуру*). Так що і батько сам собою як хрест, і мої *страхи* аналогії – те саме!

П.: Тоді цей малюнок (рис. 5.64) може презентувати і тебе? Бо твоя енергія витрачається на те, щоб приборкувати цю («батьківську») частину себе (рис. 5.64, *вказує на велику фігуру*). І це може відбуватися не лише у сім'ї, а і поза нею.

М.: Це справді так, останнім часом це трапляється доволі часто, що мене напружує, і я можу дати волю експресії.

П.: Треба це розпізнавати і чинити інакше. Тому що це може поставити під загрозу як твої перспективи, так і майбутнє подружнє життя.

М.: У подружніх стосунках я точно можу перетворюватися на такого (рис. 5.64, *вказує на велику фігуру*), я це помічаю за собою, коли є тривалі стосунки, то вияви цього траплялися.

П.: Звичайно, такий ризик є. Але зараз ти це пізнаєш, і в тебе вже буде вибір, як діяти далі, ти не будеш лякатися цього в собі. Перейдімо до психомалюнку твого власного тату (рис. 5.65).

М.: Мені чомусь захотілося намалювати тату у двох варіантах (рис. 5.65, *фрагменти А, Б*).

П.: Який смисл ти вкладав у них?

М.: Для мене цей образ символізує цілісність, змістовність, закритість, яка ілюструється ззовні (рис. 5.65, *фрагмент А*), а це – мій внутрішній світ, моє особисте (рис. 5.65, *фрагмент Б*).

П.: Опосередковано це підтверджує мою гіпотезу про ці дві фігури – тебе і батька (рис. 5.64), і ти можеш мати двояку динаміку поведінки. Перейдімо до репродукцій, які ти підібрав до малюнка *власного тату*. Дивно, що перший малюнок (рис. 5.66) – загроза життю дитини?! Чому ти обрав такий малюнок?

М.: Мабуть, так. Я не знаю, чому обрав цей малюнок. Але, мабуть, тому, що це про мої взаємини з батьком – я внизу, а він «над!».

П.: Чи була у вас схожа ситуація, як на малюнку?

М.: Так, це постійно так, він намагається на мені зреалізувати власну силу, переконуватися, що це таки так!

П.: Тоді батько відчуває тебе як конкурента біля матері, він хоче переконатися у власному домінуванні!

М.: Можливо. Коли він мене просить щось зробити, то в мене немає ніякого бажання виконувати його прохання. Бо я вже знаю наперед, що від нього йтиме негативна реакція на результат, все буде не так, як він хоче. Зазвичай лише так і відбувається.

П.: Якщо тобі не подобається цей образ (рис. 5.64, *вказує на велику фігуру*), то ти таким ніколи не хотів би бути?

М.: Не хотів би. Це один із моїх найбільших страхів – бути таким як батько!

П.: Якщо тебе це не влаштовує, ти цього боїшся, то чому тату, яке є у батька (колючий дріт), та «батьківський кулак» тиобираєш як тату вини, що за

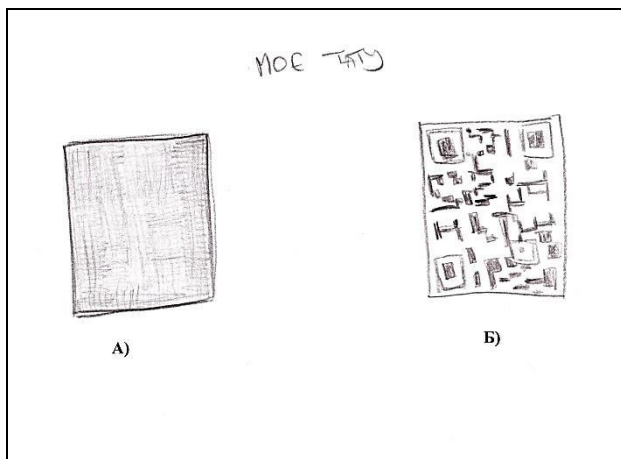

Рис. 5.65. Власне тату

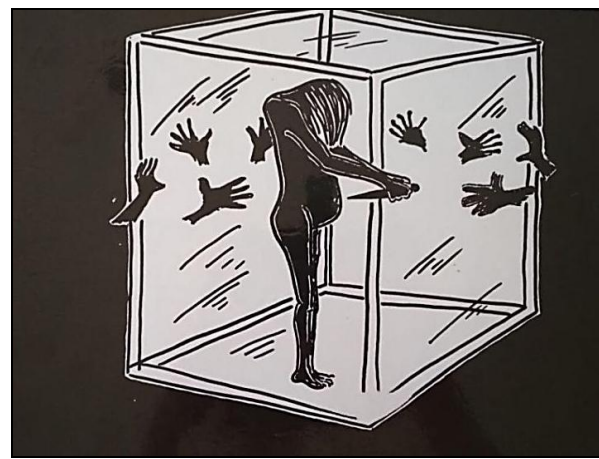

Рис. 5.66. Авторський малюнок учасника АСПП

М.: Не знаю, чи пов'язано це якимось... Але у мами ще до мого народження був викидень чи аборт, щось таке, і це мене вразило, бо це як і загроза мені, моєму народженню. Мене або зовсім могло не бути, або ж міг бути «викиднем».

П.: **Це ризик смерті.** Чомусь ця інформація так вразила тебе?!

М.: Так, справді я це ніби не забуваю.

П.: Це як слідові ефекти минулого, і вони впливають на психіку. Адже дуже часто так буває, що діти думають: «Якби та дитина з'явилася на світ, то, може, й мене не було б».

М.: Так, я теж так думав.

П.: На наступному малюнку (рис. 5.67) ми знову бачимо розп'яття.

М.: Так, знову хрест і розп'яття.

П.: Чим відрізняється той хрест, що ти несеш (рис. 5.60, який підібрав до тату вини), від цього (рис. 5.67)?

М.: Цей малюнок (рис. 5.67) має більш позитивний настрій.

П.: Але ж на ньому Ісус Христос уже майже без ознак життя?!

М.: Але мені чомусь цей малюнок (рис. 5.67) за кольором і настроєм подобається більше, ніж той (рис. 5.60).

П.: Можливо, тому, що рис. 5.60 ти підібрав до малюнка «Тату вини» (рис. 5.59), а рис. 5.67 відноситься до малюнка «Власне тату» (рис. 5.65). Як співвіднести це розп'яття (рис. 5.67) з твоїм малюнком тату (рис. 5.65), до якого фрагмента він відноситься?

М.: Воно стосується фрагмента А (рис. 5.65).

П.: Тобто такі відчуття (рис. 5.67, вказує на розп'яття) є тлом у твоєму житті?

М.: Такі відчуття перебувають на передньому плані, затіняють, омертвляють щось життєво важливе для мене. Я зачасти багато на себе беру, і втомлююся від цього. Вже потім я почуваюся «обвислим на хресті» (рис. 5.67).

П.: Ніби почуття вини тебе не полишає навіть у твоєму тату і підібраних репродукціях до нього. На наступному малюнку (рис. 5.68) ми бачимо натяк на внутрішньоутробний стан. А що ти сам бачиш на ньому?

М.: Мене найбільше привабили чорні кути (як тло). Якщо подивитися на середину малюнка, то я можу сказати, що це мій партнер (рис. 5.68, фігура у верхньому колі), а це – не знаю хто (рис. 5.68, фігура у нижньому колі). Для мене це хтось чужий, і його тут не має бути.

П.: Тут є натяк на сперматозоїд (рис. 5.68, вогняна стрічка у нижньому колі), і це може стосуватися батька. А фігура вгорі може стосуватися матері. А по життю в такий образ може

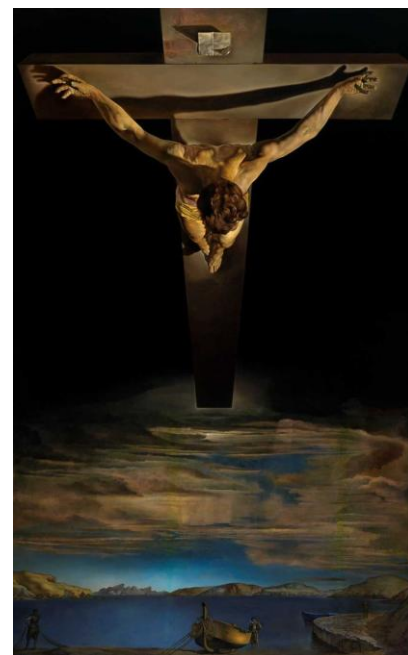

Рис. 5.67. С. Далі. Христос святого Іоанна від Хреста

потрапляти хтось інший, окрім матері? На твоїх супутниць буде падати ціла купа твоїх очікувань, якщо риси супутниць будуть схожі на материнські?!

М.: Вочевидь це так, відгукується емоційно почуте. Наступний малюнок (рис. 5.69) я назвав би «Мій внутрішній світ». Це те, що в мене всередині (рис. 5.69, *вказує на космос за дверима*).

П.: Ти охоплюєш цілий Всесвіт?

М.: Так. Я взагалі люблю Космос і все про нього. А це те світло, з яким я йду до людей (рис. 5.69, *вказує на небесні двері, білий прямокутник, справа*).

П.: Щоб повністю відчинити двері, то потрібно підібрати ключ?

М.: Мені здається, що вже хтось зайшов і так недбало викинув ключ, якась зневага до нього, як у батька до мене.

П.: А «викинув ключ» – це вияви зневаги до чоловічої гідності, потентності (за архетипом ключ – це фалічно-чоловічий образ)?

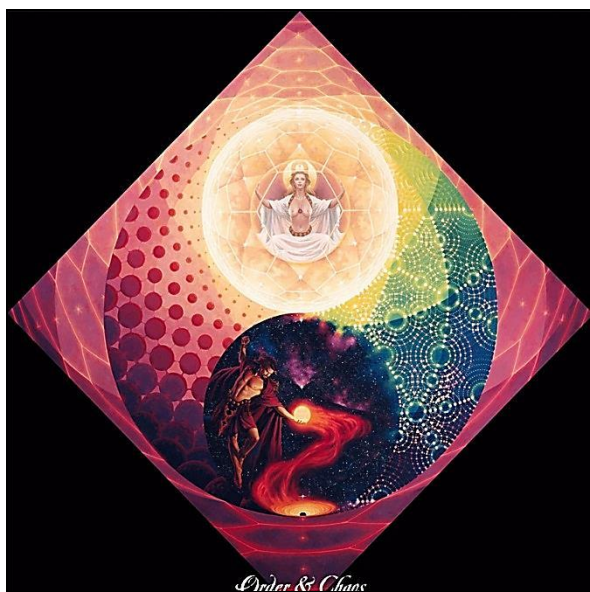

Рис. 5.68. Дж. Г. Бовсер. Порядок і хаос

Рис. 5.69. М. Крісте, назва невідома.
Назва респондента – «Мій внутрішній світ»

М.: Не знаю, натомість для мене напіввідчинені двері – це те, що манить, а ключик – це як знак неповаги, можливо, чоловіча зневага батька до мене.

П.: Якщо звернутися до архетипної символіки, то можна сказати, що в особистих взаєминах ти брав на себе жіночу роль, а партнерка – чоловічу?

М.: Так і є. Я завжди виявляю більше жіночі риси у стосунках із протилежною статтю.

П.: Той, хто викинув ключ, мабуть, не знає про цю благородну (ніжну) частину твоєї душі? І тоді така «недбалість» може дорого коштувати. Людина буде не готова до такого вияву м'якості з твого боку, це для неї може бути несподіванкою.

М.: Ви маєте рацію. Справді, люди не цінують того, що я для них роблю, вони ніби не відчують значущості моїх дій?! Наступний малюнок (рис. 5.70) я обрав, мабуть, через те, що автомобіль їде у повітрі, і на малюнку присутній Космос. Автомобіль їде стежкою в небі до будинку, в космосі – це моя мрія!

П.: Очевидно, ти хочеш неординарного щастя?

М.: Так, це вже влучно!

П.: Усе, що ти зустрічаєш, викликає у тебе розчарування. І ти розумієш, що справжнє щастя могло б бути лише з такою жінкою, як твоя мати, а це можливо лише на небесах (у космосі)?!

М.: Так! Як ви це узріли, мені саме такі думки приходили?! Що справжнє моє щастя може бути лише на небесах (рис. 5.70).

П.: Щось схоже було у Л. фон Захер-Мазоха, бо він не міг знайти таку жінку, як його мати. І він сам себе карав, бо мав стосунки з негідними (в порівнянні з матір'ю) жінками. Ти обрав малюнок, який показує, що Рай є на якомусь неземному об'єкті (рис. 5.70, *будинок, до якого веде стежка в небо*).

М.: Я не знаю, як на наступний малюнок (рис. 5.71) подивитися, з якого боку глянути. У човні (зліва) сидить якийсь старець і підлітає на ньому до замку. Можливо, цей малюнок теж символізує мій внутрішній світ. Є зовнішній образ – колючий, непривабливий і внутрішній – з престижним замком і зеленою, ніжною травою.

П.: Є певна роздвоєність і пошук себе, що може бути реалізовано, можливо, на такому безлюдному острові (рис. 5.71). А наступний малюнок показує, що після таких довгих пошуків ти пішов у відлюдники і знаходиш спокій (рис. 5.72)?

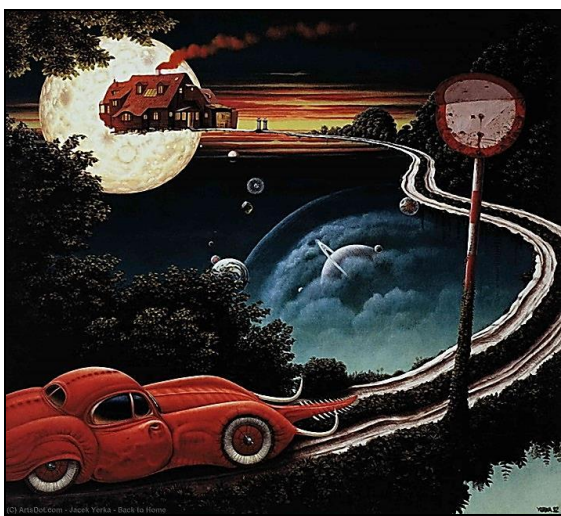

Рис. 5.70. Я. Йерка. Повернення додому

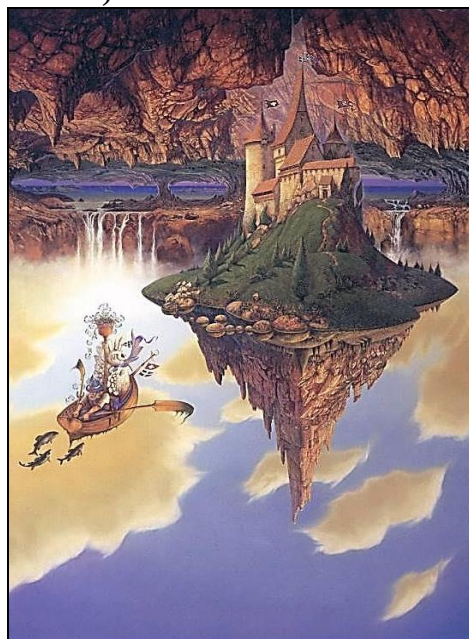

Рис. 5.71. П. Вудруф. Вода з пісочного годинника

М.: Я погоджуюсь. Мені здається, що для того, щоб займатися тим, що ти хочеш, треба бути на самоті.

П.: Наступний малюнок (рис. 5.73). Який замок для тебе більш привабливий? Ти у світлому чи темному замку?

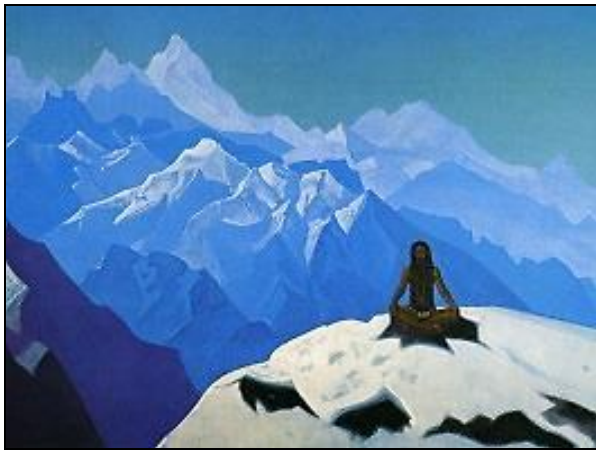

Рис. 5.72. М. Реріх. Гірські вершини

Рис. 5.73. К. Вачер. Золото хижаків

М.: Обидва замки мають до мене відношення, але, найімовірніше, я перебуваю у більшому, темному замку, там була б гармонія.

П.: Він більший і «чоловічий» за конфігурацією?

М.: Так, це вірно.

П.: А взагалі, це могла б бути ідеальна пара (рис. 5.73, *вказує на темний і світлий замок*)?

М.: Так, вочевидь. Хочу, щоб біля мене була така світла жінка, подібно цьому світлому замку. На наступному малюнку (рис. 5.74) зображена кімната, де в дитячому ліжку лежать двоє іграшкових ведмежат.

П.: А чим тебе привабив цей малюнок (рис. 5.74)?

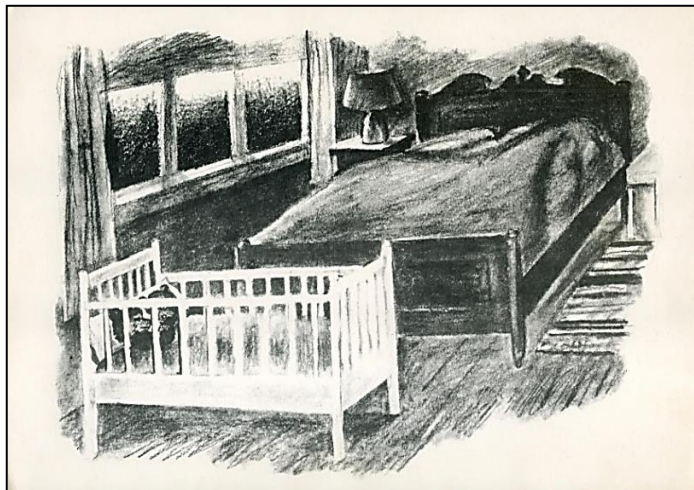

Рис. 5.74. Малюнок з методики ДАТ

М.: Мені сподобалося, що він намальований олівцем, без яскравих відтінків.

П.: І знову ми бачимо біле і чорне. Дитяче біле ліжечко, очевидно, відноситься до тебе, а ліжко, яке ділили батько і мати – чорне. А ти – світлий, духовний і привабливий.

М.: Так, мені цей малюнок (рис. 5.74) нагадує дитячість, доброту, чистоту, яку я відчував і біля мами, і біля бабусі.

П.: Ти цікаво підібрав малюнки. Темний і світлий кольори постійно інформаційно працюють. Взагалі робота з тобою була цікавою.

М.: Я задоволений, що наважився на

аналіз і побував у ролі респондента. Багато проблем, які мені відгукувалися, зараз асоціювалися між собою. Узрів асоціації – почали прояснюватися причини моїх психологічних негараздів. Я збагнув, чому я прагну піднятися над реальністю, бо, вочевидь, переконуюсь, що не можу знайти свою половинку. Я збагнув, що знецінюю себе як чоловіка лише через знецінення мене батьком. Можливо, я дію в унісон із матір'ю, вона ж його постійно знецінює, і я, вочевидь, за нею.

Зрозумів, що роздвоююся, на що вказали малюнки і, зрештою, виявив **втечу від реальності, яка приносить мені стражденність, а піднімаючись над нею, я сам собі ускладнюю самореалізацію як в особистих справах, так і в ділових, і, як результат – усамітнення («відпочинок»)**. Ось коротко про той великий обсяг інформації, яку я ввібрав у себе за час сеансу. Я зрозумів, що **вина** (судячи з малюнка «Тату вини») для мене є провідною. Звідси – хрести і моє виснаження, тоді бракує сил на самореалізацію! Я тепер багато чого зрозумів і інакше поглянув на деякі речі. Дуже дякую!

П.: Дякуємо тобі за цікаву співпрацю, за вдало виконані авторські малюнки двох тату та підбір до них репродукцій художніх творів. Бажаємо успіхів у самореалізації та новостановленні у соціумі та особистих справах!

5.1. Мазохізм як втілення архаїчного спадку

Аналіз літературних джерел та емпіричного матеріалу переконує, що *мазохізм* незмінно пов'язаний із жертовністю та рабоволодарюванням (рабопоклонінням), за якими стоїть комплекс Едіпа та супутній йому феномен вини, що в сукупності каталізує тенденцію до самопокарання.

Утаємничення мазохізму свідчить про причетність до нього «табу на інцест», що й породжує вину, яка задає латентну готовність психіки суб'єкта до стражденності. Ми впевнені, що саме це латентно підігріває загальний інтерес людства до феномену мазохізму! Ми спробували науково обґрунтувати феномен мазохізму, не оминаючи увагою його едіпальні витоки, які охоплюють і перинатальний період розвитку суб'єкта [38].

Представленість мазохізму в літературі. Психологічний словник подає мазохізм (англ. Masochism) як «вид статевого збочення, за якого задоволення виникає лише за умови заподіяння партнером фізичних чи моральних страждань...», «синонім – страдництво» [5, с. 330]. Визначення, що представлено в зазначеному словнику, певною мірою нівелює партнера і наближає досліджуване явище до інфантилізму. «Мазохізм не завжди втілюється в реальні дії, наприклад, деяким людям достатньо *уявляти* себе мертвим або жертвою принизливих сцен. У вищевказаному словнику наводяться цікаві приклади, зокрема: один мазохіст регулярно заходив до знайомої і вимагав, щоб вона, імітуючи страх (у зв'язку з поверненням додому власного чоловіка), ховала його у шафі [там само]. Далі вказується, що «мазохізм поєднується з ексгібіціонізмом» [там само]. Цікавою видається ще одна варіація вияву мазохізму: «... лідійський цар Кандаулез демонстрував одному другу свою дружину в стані сну ... Статева насолода чоловіка під час демонстрації оголеної партнерки або її зображення» [там само]. Не даремно польський сексолог К. Імелінський побачив у творчості Рубенса вияви *кандаулелізму* (від імені царя).

Аналіз вищенаведених тлумачень мазохізму вказує на те, що це явище охоплює досить широкий спектр життєдіяльності людини. Мазохізм може базуватися на уяві, пробудженні у гостя (царя Кандаулеза) заздрощів, які виникають під час споглядання дружини-красуні (пробудження чуттєвого потягу до недоступного об'єкта). Підґрунтям мазохізму може бути заборона на демонстрацію власних геніталій (ексгібіціонізм), що живить інтерес, породжує емоційну інтригу під час порушення заборони. Тоді не дивно, що навіть Рубенса, який зображав на картинах оголених красунь, можуть визнати дотичним до мазохізму. Ми бачимо, що категорія «мазохізм» явно пов'язана як із *виною*, так і з *порушенням певної заборони*, що визначається соціальними правилами пристойності поведінки. Порушення правил тягне за собою і можливе покарання. У цьому проглядається *найвно-платонічна саможертвність* із відтінком інфантилізму.

Мазохізм залишається найзагадковішим явищем серед аналізованих нами архаїзмів. Можливо, тому, зазначена категорія їх усіх [архаїзми] об'єднує й асимілює у собі. Література, присвячена мазохізму, радше вносить плутанину в

розуміння вказаної категорії, ніж її прояснює. Ми все ж робимо у монографії спробу семантично узагальнити представлене в літературі бачення та структурувати усталені тези, які визначають семантику категорії мазохізму, а саме:

- ігнорування правил суспільства (регресія);
- звеличення матері та нівелювання батька (за Мазохом) на протигагу комплексу Едіпа (за З. Фрейдом);
- ототожнення матері (жінки) з позитивним, ідеальним образом;
- вчинення дій, які несумісні з чуттєвим задоволенням за латентної орієнтованості на оргазм, зачасти поза «генітальним контактом»;
- перетворення страждання, яке само собою не є причиною задоволення, на необхідну його передумову (завдяки накопиченню мортідної енергії як «поворотного пункту», рубежу активізації енергії Еросу);
- ототожнення з лоном матері через символізм страждання як форми самонародження – «відчуття заново народженого через страждання»;
- «прагнення до покарання» у формі стражденності, яка дає змогу мазохісту самому собі *забезпечити «задоволення»* через **механізм примикання енергії Еросу** в момент кульмінації гостроти страждання (болі) тощо.

Термін «мазохізм», як відомо, походить від прізвища письменника Леопольда фон Захер-Мазоха, а ввів його в науковий обіг *Ріхард фон Краффт Ебінг* [17]. Люди схильні навішувати мазохізму тавро сексуальних збочень, проте, як буде обґрунтовуватися у монографії, це є ширшим, психологічно складнішим феноменом, особливо з огляду на такий його різновид, як «моральний мазохізм». Аналіз творів Захер-Мазоха дає змогу виявити два його улюблені чоловічі персонажі: образ Каїна (символ *невмирущості* страждань: «Кара моя занадто велика, щоб мені її зжити») та образ Ісуса, який уособлює *добровільність* власного страждання – розп'яття на хресті.

Для Захер-Мазоха важливо те, що в особі Христа усувається батькоподібність, що резюмується у відродженні нового, очищеного, ідеального Бога. Для Захер-Мазоха, який психологічно знецінював свого батька, є важливим те, що Христос – не Син Божий, а нова Людина, в якій батькоподібне скасовано¹⁷. Він писав про Ісуса Христа: «... людина на хресті, без статевої любові, без власності, без вітчизни, без войовничості...» [12, с. 37].

Можливо тому психологічне явище, яке було названо Р. фон Краффт Ебінгом (у роботі «*Psychopathia Sexualis*» (1876 р.)) **мазохізмом**, згодом (з 1886 р.) поширилося за межі Галичини в Лемберзі (нині Львів), як і категорія «*добровільність страждання*». **Ми переконані, що мазохізм об'єднав у собі весь архаїчний спадок людства (едіпальну залежність, вину, жертвність, самопокарання, рабоволодарювання, рабопідкореність).**

¹⁷ Зі спогадів Ванди Дунаєвої про Захер-Мазоха в роботі «Як підкорити чоловіка»: «... його (Мазоха) споріднена любов начебто не поширювалася на старого, який ніколи не був ні ніжним батьком, ні люблячим чоловіком» [11].

Можна лише дивуватися, як же Захер-Мазох зміг синхронно потрапити в амплітуду світового синтезу мотиваційного потенціалу вказаного вище «архаспадку» зі своїм інтимно-особистим життям і посилити тим самим увагу до енергетичної сили і міці архайчних тенденцій, що виражають психологічну історію становлення людства (починаючи від первісного ладу). *Якщо шальки терезів – культура і мазохізм – і врівноважуються, то лише завдяки інкогніто однієї з них, а саме тієї, що охоплює архайчні корені усталених тенденцій мазохізму в людей.*

Ретельний аналіз проблеми мазохізму в річищі її представленості в працях Л. Захер-Мазоха [12] і Ванди Дунаєвої [11] доводить обмеженість (усіченість) сексуального контакту, нерівність позицій, домінування знущань та приниження Я. У такий спосіб у чоловічо-жіночих стосунках відбувається десексуалізація, завдяки перенесенню акценту на страждання, жертвопринесення, рабопоклоніння тощо. Якщо так, то сексуальне задоволення (в разі його виникнення) може завдячувати лише захисному механізму **примикання енергії Еросу**, і то завдяки виникненню моменту надмірного накопичення енергії мортідо через біль, зумовлену знущаннями. Чуттєве задоволення з'являється на тлі очищення особи від вини через можливу оргазмічну кульмінацію.

Зупинімося докладніше на самому захисному механізмі «примикання». Цим терміном З. Фрейд позначав початкову причетність *сексуальних потягів до функцій самозбереження*. З. Фрейд описує тісний взаємозв'язок між сексуальним потягом і деякими тілесними функціями (передусім це материнські груди). Він вважав, що «дитяча сексуальність пов'язана з можливістю зміщення і примикання енергії Еросу до того «пункту», що має значення для Я» [18, с. 358 – 359]. Важливо згадати, що у Захер-Мазоха було непросте ставлення до грудей, як потім і до жінки¹⁸.

Найважливіша роль примикання полягає в тому, щоб пов'язати і, водночас, протиставити сексуальні потяги і потяг до самозбереження (адже енергія Еросу – божественна, це продовження життя на Землі). Механізм **примикання – це форма побічної вигоди від страждань**. До того ж, З. Фрейд наголошував, що **сексуальний потяг (інстинкт) може примкнути до чого завгодно**, і в цьому він вбачав «*стійкий дуалізм потягів*». Останнє слугувало причиною звинувачення З. Фрейда в пансексуалізмі. Тому нам видається *невиправданим ототожнення мазохізму із «сексуальною збоченістю»*: якщо це і є, то як виняток, за яким криється вина, та, як наслідок – покарання, каталізоване механізмами едіпального походження. Мазохізм – це надзвичайно складне психологічне явище, що стосується, як переконує наше дослідження, «*досексуального*» (довербального) періоду становлення психіки дитини,

¹⁸ «...Ще в колисці, як мені розповідала згодом моя мати, я виявляв “надчуттєвість”: я не приймав здорові груди годувальниці, і мене змушені були вигодувати козячим молоком. Маленьким хлопчиком я виявляв загадкову боязкість перед жінками, в якій таївся, по суті, ненормальний потяг до них ... Я уникав будь-якої зустрічі з прекрасною статтю – словом, я був надчуттєвим до божевілля» (див.: [12, с. 18]).

пов'язаного переважно з мотивами самозбереження, що потребує розрядки енергії мортідо, породжуваної виною.

Механізм примикання, як уже зазначалося, залежить від сили енергетичної напруги, яка створюється «стражденністю» особи, тому «сексуальність» (у контексті мазохізму) набуває умовного смислу, адже вона може брати за вихідний (стимулюючий) пункт Еросу – усе що завгодно, будь-які частини тіла. Це зосереджується потім у стражденності, символом якої найчастіше є «сердечко», як це засвідчили численні психомалюнки (див. рис. 5.1 – 5.48). Звідси висновок: дієвість мазохізму «прагне» (позасвідомо) не лише знейтралізувати вину, але й отримати **задоволення позагенітальним шляхом** – через механізм примикання Еросу (оргазм), детермінованого акумулюванням фізичного болю в тих чи тих частинах тіла.

Коли батьки б'ють дитину, вони мимоволі закладають у ній основи для розвитку садомазохізму¹⁹. Саме через осуд і побої формується *парадокс* мазохізму – «задоволення від незадоволення»! Часто можна спостерігати, як дитина сама провокує покарання батьками або ж просто займається самопокаранням, коли це не контролюється Я і набуває автономії, а це вже ризик розвитку неврозу. Щоправда, рідко хто розуміє вказані речі як формування платформи для «задоволення через незадоволення».

Отже, наближення до розуміння поняття «мазохізм» пов'язане з визначенням наявності в ньому «дуа»: «задоволення через незадоволення». Ми бачимо, що в мазохістсько-садистському «дуа» завжди є *невіддільний взаємозв'язок*, подібно до з'єднаних судин – «любов і покарання», що засвідчує взаємозв'язок (взаємоперетікання) енергії лібідо і мортідо (два боки однієї медалі).

Водночас, важливо зауважити, що за спостережуваними ознаками указаний зв'язок визначити неможливо, він маскується, а, крім того, енергія Еросу приходить як Боже послання – не за власною волею суб'єкта, а

¹⁹ У цьому контексті наведемо фрагмент тексту про Леопольда фон Захер-Мазоха: «Коли Леопольду було 12 років, родина переїхала до Праги, де хлопчик вивчив *німецьку мову, якою потім і писав свої твори*.

У батьківському домі Леопольд виховувався в атмосфері просвітництва та лібералізму, характерного для часу правління цісаря Франца-Йозефа. Вже в дитинстві у ньому почали виявлятися схильності, які потім і зробили його відомим. Захер-Мазоха приваблювали ситуації жорстокості; йому подобалося дивитися на картини із зображенням страт, а улюбленою читанкою були житія мучеників. Важливою особистістю його дитинства стала родичка з боку батька, графиня Ксенобія, яка була водночас надзвичайно гарною та жорстокою жінкою. Одного разу, граючи у схованку зі своїми сестрами, він сховався у спальні графині і став свідком того, як спочатку графиня привела туди коханця, а за кілька хвилин до спальні увірвався її чоловік із двома друзями. *Графиня побила та вигнала трьох непроханих гостей, коханець утік, а Леопольд необачно видав свою присутність, після чого графиня побила і його. Проте від її ударів хлопчик відчував незрозуміле задоволення*. Чоловік незабаром повернувся, а Леопольд, який сховався за дверима, чув удари батога та стогони графа. Образи батога і хутра, яке полюбляла вдягати графиня, стали постійними мотивами у творчості Захер-Мазоха, а жінок він від того часу сприймав як істот, яких слід водночас і любити, і ненавидіти» [Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Леопольд_фон_Захер-Мазох (дата звернення: 10.05.2019)].

самоплинно (як це і характерно для оргазму). Тому мазохізм не характеризується *гарантією сексуальної «нагороди»*, що ще раз доводить *другорядність саме еротичної його ознаки*, інша справа, що усі мазохістські «маніпуляції» мають інтимний характер. Останнє можна пояснити тим, що мазохізм (і супутній йому садизм) сягає корінням у едіпально-внутрішньоутробні чинники (що ми кваліфікуємо як «едіпальну довершеність») [70], тобто уже наявну причетність до «кровоозміщення» (в едіпальному його розумінні) та причетність до геніталій (через акт народження). Ми неодноразово мали змогу констатувати істотний вплив на психіку (особливо хлопців) розповідей рідних чи і самої матері про проблеми акту пологів, особливо травми, хвороби тощо. Це значно посилює почуття **вини**, яка незмінно деструктує психіку тенденцією до самопокарання.

Запам'ятався випадок, коли на заняттях АСПП один студент був украй пасивним. На зауваження психолога він відповів: «А я таким і є по життю. Мені не дали (через кесарів розтин) виявити активність під час народження – і це в мене звідти. Я завжди думаю, що за мене все зроблять. Куди мені поспішати?».

Повернімося до Едіпа. З переходом у домовний період спостерігається формування батьківського комплексу, який згодом синтезується з едіпальними тенденціями, породженими класичним комплексом Едіпа (2 – 5 років), що пов'язано з усвідомленням першого соціального закону – «табу на інцест»!

Будь-яка форма едіпальних залежностей (із вказаних вище) каталізується **виною**, а значить, і **тенденцією до самопокарання**. Якщо так, то мазохізм незмінно є **вимушеним актом розмикання лібідного контакту з батьками**. Ерос (сексуальна енергія) за таких умов реалізується завдяки розширенню перспектив *примикання до об'єктних фетишів* – обійми, миття дитини, – а згодом каталізується відчуженням та батьківськими покараннями. Зі звільненням від еротичної енергії через її *примикання*, що задане фізичними *негараздами*, відбувається зменшення рівня напруги, яка задана едіпальним почуттям *вини*, що посилюється через *інцестний інтерес*, який «підігріває» тенденцію до самопокарання.

Якщо взяти до уваги феномен едіпальної довершеності (тобто кровно-фізіологічної причетності до батьків), то тоді базально-архаїчна вина пов'язана як із фактом «сперматозоїдного зачаття», так і з причетністю до табуйованих родових шляхів, які проходить дитина під час народження. Останнє доводить факт упередження окресленого вище феномену. Зачаття Ісуса Христа відбулося від Духа Святого, а народження здійснилося без порушення цнотливості Діви Марії. Очевидно, це пояснює факт наближення сексуально обтяженого мазохіста до Божественної Високості, що знижує вину едіпального походження, адже задоволення приходить в обхід геніталій (механізм «примикання» Еросу). Отже, у психіці суб'єкта відбувається стерилізація «едіпальної вини» через страждання. За допомогою страждань мазохізм наближує людину до образу Ісуса Христа. Можливо, тому так часто в психомалюнках зустрічаються розп'яття, які ми уже ілюстрували (див. рис. 4.23 – 4.43).

Із багатьох психомалюнків учасників АСПП привернув увагу малюнок з авторською назвою «Любов?» (рис. 5.1.1), який засвідчує архаїзм мазохізму та його синтезуючу місію, зокрема спостерігається як рабоволодарювання дівчини, яка ятрить рану на нозі хлопця, так і рабопоклоніння та жертвність позиції хлопця, на що вказує його серце в руках у дівчини.

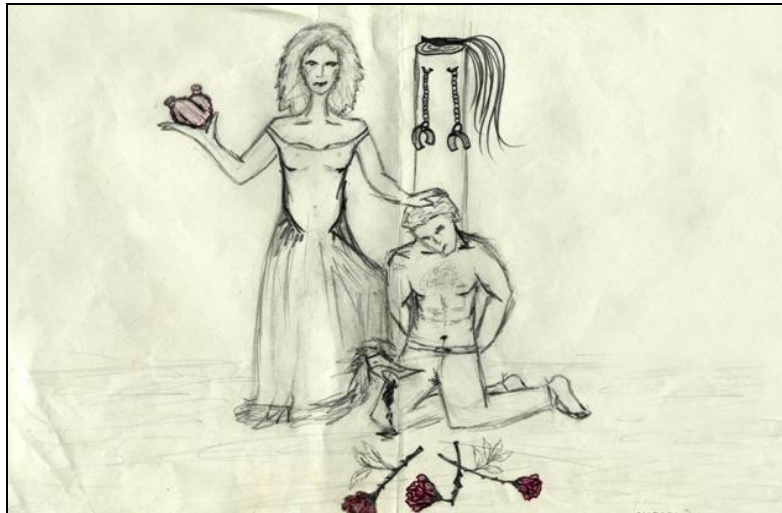

Рис. 5.1.1. Психомалюнок респондента Н. Любов?

Такі персоналізовані жертвопринесення («виймання серця») тлумачилися у древніх Майя як найвищий дар Богу, через що в ті часи з'явилася навіть спеціалізована хірургія для жертвопринесень. Учасниця АСПП навряд чи знала про існування такого типу жертвопринесень, але дієвість цього архаїзму засвідчив самоініційований²⁰ малюнок, чим він нас і вражає.

Коли дивишся на малюнок, то приєднуєшся до поставленого автором питання – «Чи це любов?». Можливо, і любов, але з мазохістським змістом, який мав би блокувати еротичну чуттєвість, залишаючи місце для болю та приниження. Але, як стверджував З. Фрейд: «... в організмі не відбувається нічого настільки значущого, що не відправляло б своїх компонентів для збудження сексуального потягу» [18, с. 294].

На рис. 5.1.1 ми бачимо пасивний мазохізм (хлопець на колінах) і активний садизм (в особі дівчини). Відсутність серця – натяк на душевну смерть, але це може «компенсуватися» можливостями примикання Еросу, що «вдихає життя». З. Фрейд писав: *«Ми ніколи не маємо справи з потягом до смерті або потягом до життя у чистому вигляді, але завжди з різними сумішами цих потягів ...»* [18, с. 295]. Тому метафоричність малюнка сприяє розумінню його інформаційно-еквівалентної сутності. Позиція засновника психоаналізу переконує в тому, що **«сексуальне збудження виникає як побічний ефект за великої концентрації енергії, що й зумовлює момент переходу меж через інтенсивність страждань»** [18, с. 294]. Отже, про мазохізм ми можемо говорити тоді, коли задоволення виникає на підставі незадоволення і, як правило, поза «генітальним шляхом». Усе інше можна віднести до форм збочення, які здатні охоплювати будь-які варіації поведінки

²⁰ В АСПП завжди присутня пропозиція на малюнки за власно ініційованою тематикою.

людини, проте це не є провідною сутнісною ознакою мазохізму, який є значно ширшою за змістом категорією, з огляду на втілення у ньому архаїчного спадку!

Представлений вище рис. 5.1.1 указує на наявність **з'єднання любові з жорстокістю**. Багаторічна психокорекційна практика *переконає, що едіпальна залежність задає підступний мотив, що побуджує активність пошуку заміщень лібідного об'єкта і, водночас, блокування чуттєвого контакту з ним* (адже першопочаткова ініціатива чуттєво мотивована тяжінням до батьків, що є невіддільним від «табу на інцест»). І що більша схожість інтимного партнера з первинним лібідним об'єктом, то більшою мірою оживає «табу», адже «заміщення» каталізує енергію, задану сексуально недоступним об'єктом.

Нижче ми познайомимося з Договором, підписаним Леопольдом фон Захер-Мазохом, у процесі психоаналізу якого виявлено залишково-едіпальні проблеми, які підштовхнули Мазоха до згоди на рабопоклоніння задля домінування позиції жінки – Ванди Дунаєвої. У мазохізмі активність підпорядкування може пробуджувати тенденцію руйнації з прихованою мотивацією наближення до садомазохізму. На авторському психомалюнку (рис. 5.1.1) можна бачити, з одного боку, колінопоклінність, а з іншого – рабоволодарювання, відчуття домінування над іншою людиною, агресивність (каблук-шпилька використаний дівчиною для поглиблення кровоточивої рани на стегні хлопця). Зламані троянди символізують наругу над ніжністю платонічних почуттів; «вирване серце» (в руці у дівчини) – символ цілковитого володарювання над життям (жертвопринесення на межі «життя – смерть»).

На наше глибоке переконання, *просто так* у психіці нічого не відбувається. Психоаналіз особистого матеріалу респондента Н., яка проходила заняття в групі АСПП (2006 р.), об'єктивував її нелегке дитинство та жорстокість батька не лише до її матері, але і до неї самої, що ускладнило душевне єднання з людьми протилежної статі через інтроєкування (власною психікою) жорстокості батька. Інтроєкти жорсткої сили латентно створюють ілюзію єдності з батьком (за схожої поведінки), що зумовлює труднощі корекції. «Чуттєве єднання» зі своїм батьком породжує дуалізм почуттів та дій: з одного боку, «я нероздільна за своєю психологічною сутністю з батьком», а з іншого – прагнення йому помститися за жорстоке ставлення, що й породило неусвідомлену потребу «віддати йому належне». Тому юнак отримувал як «за батька», так і за те, що він «ним не є» (див. рис. 5.1.1), бо він має вигляд слабака (в порівнянні з жорстоким батьком) і не заслуговує на любов. Останнє засвідчує утворення феномену хибного кола. Вказане вище ускладнює досягнення бажаної гармонії у взаєминах із особою протилежної статі, про що цій дівчині залишається лише мріяти. Особистісна проблема Н. енергетично є сильнішою в порівнянні з потребою гармонійних взаємин. Наведений матеріал свідчить про силу інтроєктів поведінки від первинних лібідних об'єктів, які в дитинстві зумовлювали дистанціювання з батьками.

Переконаємося, що механізми функціонування несвідомого не допускають наявності «пустот». Відбувається інтроєкування тих батьківських якостей, які були енергетично активними (домінантними), що й зумовлювало

дистанцію. Нереалізованість взаємин із батьками породжує фіксацію мортідо, яка має схильність до перенесення на актуальні взаємини, особливо з інтимно значущими персонами. Мотивація, як правило, полімодальна – «помста за маму і за себе». Водночас, логіка несвідомого забезпечує «нерозлучність Н. із батьком у жорстокості поведінки». До того ж, прагнення «до сили» спонукає до перевернення партнера. Тому Н. насолоджується (завдяки механізму заміщення) владою домінування над хлопцем. Одночасно присутня ідентифікація з матір'ю, що засвідчує відтінок жертвовності, як полонянки власною агресивністю. «Задоволення» (оргазм), що в певний момент може долучитися до такого дійства, є побічним, похідним і не однозначним, не однорідним за гамою почуттів. Аналізований випадок ще раз указує на едіпальне походження мазохізму, адже «задоволення» поза генітальним контактом є чистим задоволенням від гріховності і може обтяжуватися лише емоційним осадом на душі (породжуваним соціальними канонами). Тому *супутньою мазохізму є амбівалентність почуттів*, що ускладнює наближення до чистої радості.

На наше переконання, мазохізм перебуває ближче до **полюсів життя і смерті**, аніж до еротики чи до прагматики. Тому мазохізм базується на **парадоксальному задоволенні**. На шляху отримання безпосередньо-чуттєвої насолоди на заваді стоять «сліди» едіпальної залежності, зокрема, *інтроєкти деструктивних рис первинного лібідного об'єкта*. У мазохістських (чоловічо-жіночих) стосунках створюється ефект парадоксу: *прагнення до чуттєвості і, водночас, мимовільне її блокування з центрованістю на фізичних стражданнях*.

Загострення у процесі мазохізму **базального конфлікту «життя ↔ смерть»** зумовлює *енергетичне збудження*, а наявність особистісних проблем (внутрішньої стабілізованої суперечності) порушує гомеостаз, тому що захисний механізм «перевертання» (мазохізм ↔ садизм) не передбачає природної **точки відліку**, що могло б сприяти прогресивній динаміці. Водночас, укажемо на центральну ланку досліджуваного явища мазохізма – **вину**, яка продукує тенденцію до самопокарання. Останнє задає замкнуте, хибне коло, що утворює у психіці ефект, подібний до «чорної діри», що ілюструють як тематичні психомалюнки учасників АСПП (див. рис. 5.7 – 5.20, 5.34, 5.38; 5.1.2 – 5.1.3), так і репродукції художніх полотен (рис. 5.1.4) [70].

Рис. 5.1.2. Людина, яку я боюсь

Рис. 5.1.3. Я в біді

Рис. 5.1.4. Р. Гонсалес. Битва Каліпсо. Назва респондента – «Мое самовідчуття»

Рис. 5.1.5. І. Морських. Розставання

Рис. 5.1.5 ілюструє «мертву точку» (зупинку) (див. персонажі «він і вона» «над» і «під» водою на одному веслі), що може започатковувати деструкції. Наявність енергетичної асиметрії у спрямованості суперечливих тенденцій психіки «обнуляє» енергію Я, що й зумовлює виникнення «чорної діри». Внутрішня блокада активності, її різноспрямованість спричиняє «зупинку» (статику) через *блокування енергії* [15]. Звідси виникає потреба в потрясінні незалежно від його валентності («+» чи «-»), що актуалізує виявлення заблокованої енергії. Мазохізм у такому контексті дає натяк на власну спроможність виведення суб'єкта із «мертвої точки» (зупинки); долання змертвілості почуттів та певного застою енергії, породженого затримкою в батьківському (едіпальному) комплексі, який може блокувати активність особи. Недаремно С. Хокінг, який був небайдужий до психіки людини (проводив аналогії з квантовою фізикою у функціонуванні несвідомої сфери), вказав, що «Гаслом тих, хто падає в чорну діру, є: **“Мыслите мнимо!”**» [60, с. 246]. Можливо, саме тому людина схильна «шукати спокою в бурях» (круговерті). Захисна система, яка слугує збереженню («заморожуванню») деструкцій, отриманих у дитинстві, маскує їх викривленням реальності самосприйняття. І все це заради збереження нероздільності особи з первинними лібідними об'єктами (батьками) через інтроекти. За таку ілюзію людина платить власною дезадаптивністю через регресію вчинків (на тлі загальної дорослості)²¹.

Сигналізують про негаразди омертвілі аспекти психіки, що ілюструє рис. 5.1.6: колючий дріт, що обгортає стовбур живої троянди. Троянді, природно, «хотілося б» позбутися дроту. Суб'єкт відчуває вину перед самим собою, бо, по суті, він сам несвідомо створює таке самостримання активності. Важливо відслідковувати мертву точку, яка може започатковувати тенденції регресії (див. рис. 5.1.5).

Аналіз візуалізованих репрезентантів показує, що мазохізм, який «хрестоматійно» відноситься до сексуальних збочень, сам собою, за своєю

²¹ Цікавою у цьому контексті є психокорекційна робота з респондентом А. (Додаток Д), який прийшов на сеанс АСПП із сфери бізнесу. Робота велася переважно на його тематично-авторських психомалюнках.

суттю – **десексуалізований**. Він поступається орієнтованістю на генітальну сексуальність уже самими його атрибутами, зорієнтованими на карання (батіг, наручники, пов'язка на очі тощо). Динаміка мазохізму пов'язана з балансуванням психіки на межі «життя – смерть», що є базальним конфліктом. Останнє спостерігається в авторських самопрезентантах, зокрема в підібраних репродукціях (рис. 5.1.7 – 5.1.8) респондентом О.²².

Рис. 5.1.6.
Психомалюнок «Тату
вини» (Троянда,
оповита колючим
дротом)

Рис. 5.1.7. Автор невідомий.
Пастка всередині розуму.
Назва респондента О. – «Як я
себе відчуваю»

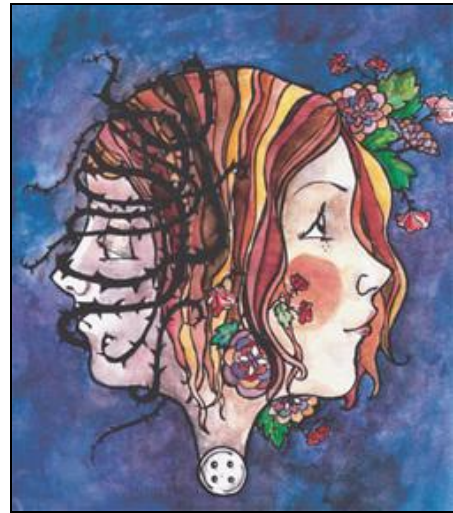

Рис. 5.1.8. Автор і назва невідомі.
Назва респондента О. – «Мій
портрет»

Якщо подивитися на вказані малюнки, то йдеться не про *сексуальне насилля*, а про те, що у сім'ї (в родині) канва стосунків балансує на межі «життя – нежиття (психологічна смерть)». Респондент О. свій вибір репродукції (рис. 5.1.7) пояснює так: «Переживала з боку батьків підвищену виховну “увагу” і численні обмеження активності, що омертвило мої потреби, прагнення, бажання. Я відчувала себе солдатиком-рабом. Моя залежність від матері – це клітка (грати), яка тепер блокує мій мозок» (рис. 5.1.7). Клітка є архетипом утроби, але ж недітородною, нежиттєдайною (немає живильних передумов – «води»). Нагадаємо, що такі форми мазохізму З. Фрейд назвав «моральним», хоч із гуманістичних позицій його радше можна назвати аморальним. Ми пропонуємо нейтральну назву – **платонічний мазохізм**. Адже знедолення людини відбувається нею неусвідомлено і за умов колись **нереалізованої любові** з батьками. Саме нереалізована любов з первинним лібідним об'єктом зумовлює самопокарання (самодепривування), що стимулюється механізмами базального захисту, для якого не буває нерозв'язаних завдань. Йдеться про уже стабілізовано сформований захисний

²² Повний текст стенограми – див. у продовженні додатків: Електронні додатки до книги Т. Яценко «Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми» [укладач С. Манжара]. Режим доступу: <http://yacenkots.com.ua/uk/електронні-додатки-до-книги-т-яценко>, або QR-код, пароль: dodatok.

конструкт (повернення до лона матері), який сильніший за реальність «тут і зараз».

Такі «металеві» (омертвілі) обмеження свідчать про велике, хоч і неусвідомлюване, бажання О. отримати любов матері, і саме заради цього психіка підпорядковується «вимогам матері», ігноруючи власні потреби, що й засвідчив обраний нею самопрезентант (рис. 5.1.8) під назвою «Мій портрет». Якщо порівняти троянду з колючим дротом на рис. 5.1.6 з рис. 5.1.8, то спостерігається посилення (у респондента) власних самообмежень («колючий дріт») і те, як зрівнялися в протистоянні тенденції «до життя» і «до смерті» (асиметрія), схоже із символом Ін-Ян (рис. 5.1.8). Респондент сама звернула увагу на важливість лінії дотичності протилежних сторін цього малюнка (рис. 5.1.8).

Сказане вище переконує в тому, що тенденції до власного самопокарання закладаються ще у сім'ї депривуванням певних інтересів і потреб дитини. Парадокс полягає в способі розв'язання проблеми (бажання) – «бути разом із батьками». Психіка дитини розв'язує її через неусвідомлений процес інтроєктування (вбирання) тих вимог і рис поведінки батьків, які роз'єднували, дистанціювали її з ними. Для несвідомого не буває нерозв'язаних проблем, і у цьому ж і є передумова **морального мазохізму**, якого в чистому вигляді не може бути представлено – він завжди зумовлює як фізичні (фізіологічні) витрати, на що вказують представлені вище малюнки, так і потребу самонародитися (перенародитися) (див. рис. 5.1.9), що водночас виражає сподівання особи на позбавлення від проблем, заданих їй батьками.

Рис. 5.1.9. Автор і назва невідомі.

Назва респондента О. – «Перспективи самонародження»

Говорячи про моральний мазохізм, ми щораз зустрічаємося з подвійною мотиваційною напругою: приміром, з одного боку, суб'єкт актуалізує «колючий дріт» як захист (рис. 5.1.6), що об'єднує його з батьками (парадоксальне єднання з мазохістським наповненням, стимульованим нереалізованою любов'ю), а з іншого – спрацьовує інстинкт самозбереження, тенденція до самонародження, тобто, «позбавлення від дроту» (див. рис. 5.1.9).

Указане вище виявляється в різноспрямованості потоків енергії, що імпотує психіку та послаблює Я суб'єкта. Інакше кажучи, особа в дорослому віці (уже, здавалось би, є незалежною від батьків) сама себе регресує, блокує

власний потенціал обмеженнями, що задають внутрішню несвободу та страждання, рабською підкореністю, вказаними тенденціями і все це – вияви мазохістських схильностей. Розглянуті *механізми обмежень самореалізації (деструкції) фактично є заміщеннями самих батьків*, у цьому криються глибинні передумови проблем діагностико-корекційного процесу, адже він передбачає «відсторонення» від негараздів, які виявляють зрощеність із батьками. Тому нам доводиться нагадувати мудрі слова одного із зарубіжних психологів: **«Не важливо, що нам подарували батьки – важливо, що ми самі собі подаруємо!»**.

Сказане вище дає підстави сформулювати висновок: *едіпальна залежність від батьків каталізує вияви мазохізму (тенденцію до самопокарання), в якому сексуалізованість є табуованою (згідно з «табу на інцест») і тому лейтмотивну роль посідає вина* (створюється ілюзія автономії), що пояснює пріоритетність породження мазохістського драматизму. Саме тому особистісна проблема суб'єкта (внутрішня стабілізована суперечність) породжує садомазохістські тенденції поведінки. «Садо» каталізується прагненням карати, що невидимо для особи зорієнтовується в бік самопокарання (до чого причетне Супер-Его), а мазохізм уже є наслідковим. Із цим пов'язана стабілізація тенденції *стражденності, блокування активності, усіченості перспектив, несвободи і регресії поведінки*.

Аналіз малюнків респондента О. (рис. 5.1.6 – 5.1.9) вказує на те, що мазохізм є більш широким поняттям, яке стосується фіксацій внутрішніх самовідчуттів, характерних ранньому періоду її життя у сім'ї, особливо у випадку депривування батьками бажань, ініціатив, потреб, що призводить до імпотування психіки. *Мазохізм на цьому тлі може бути своєрідною формою оживлення (активацією) «омертвілих» (заблокованих) аспектів психіки, що не позбавлено відтінку парадоксальності*.

Рис. 5.1.10. Модель із каменю
«Моє минуле»

Для прикладу наведемо фрагмент роботи з респондентом Л., яка в процесі моделювання з каменів обрала «бліде» серце (білого кольору), «мертве сердечко», яке через краплі крові (див. червоні плями на серці), що символізують страждання, набуває, за її твердженням, ознак життя (див. рис. 5.1.10).

Парадоксальність такого гатунку мазохістських тенденцій є в наступному: сила табуованої любові до батьків співмірна із самопокаранням, тому «страждання оживлюють серце» (за висловом Л.), неначе у такий спосіб («краплі крові») вона зменшує свою вину перед батьками і, тим самим, освітлюється, набуває як можливостей, так і підстав для їхньої любові. Можливо, в цьому й криється таємниця того, що люди схильні представляти власну «стражденність» як «заслугу» на співчуття.

Чи можна назвати це явище «психічного оживлення» мазохізмом? Очевидно, що так! Тому що за механізмами деструкції стоять, з одного боку,

нереалізована любов до батьків, а з іншого – тенденція до самопокарання, співвідносна з любов'ю до них. Моральний (платонічний) мазохізм перебуває у дуалістичній співвіднесеності двох тенденцій: (а) – «до довершеності нереалізованої любові до батьків»; (б) – «до самопокарання» через табу на її реалізацію. Ознаки морального мазохізму недоступні для саморефлексії (поза глибинним пізнанням психіки) через їхню латентну природу, задану едіпальними мотивами.

Тенденції мазохізму, як доводить емпіричний матеріал АСПП, формуються у суб'єкта з раннього дитинства. Характерною ознакою є спричинення як фізичної шкоди (інколи діти б'ються головою об стіну або шкодять собі інакше), так і відчуття знедоленості, що у дорослого може перерости у відчуття невдахи, неуспіху, самовідчуття людини, за якою сліднують різні негаразди. У таких людей **тенденція «до успіху» може легко перейти в тенденцію «уникнути невдачі»**. Успіх зачасти страшить їх лише через можливе «падіння» – це шлях блокування потенціалу особи. Зрозуміло, що за таких умов людина втрачає чутливість до навколишніх, що заважає слідувати **древньогрецькій тезі: «Місце, міра і момент»**, яка задає оптимум поведінки.

Мазохізм синтезує всю палітру архаїчного спадку людства, драма якого нерідко виявляється у «сцені одного героя» (Едіпа), неуспіх якого трапився поза його свідомою участю та свідомим наміром. Страх того, що людину може підстерігати невдача, у деякого гіперболізований.

Отже, *провідною ознакою морального мазохізму є те, що суб'єкт сам собі створює негаразди*, які зумовлені фіксованим почуттям вини перед лібідним об'єктом. Цей неусвідомлений чинник задає тенденцію «до самопокарання». Мазохіст схильний до саморуйнації поза свідомим на те наміром.

Чуттєве тяжіння до табуйованих первинно-лібідних об'єктів є незмінно інтегрованим у суб'єкта з виною, яка задана ще із сім'ї. Адже відомо, щобільше дитина схильна виражати «самовинуватість», *то вищий її статус «хорошої дитини»!*

Ще одна особливість морального (платонічного) мазохізму – він *не обмежений у часі і не має ні означеного початку, ні кінця*. Мазохістські нахили розчиняються у життєдіяльності суб'єкта, але мають здатність до синтезованого виявлення у соціумі, у взаєминах, у ставленні до себе та до людей. Водночас, груповий процес АСПП, який базується на спонтанності поведінки, відкриває перспективу констатувати наявність провідних тенденцій із мазохістськими нахилами, а саме: до «психологічної смерті» та до «самодепривації» [67; 69].

Фрагменти емпіричного матеріалу респондента О. (малюнки якої наведені вище) засвідчують, що вона блокує зустрічі з хлопцями з гуманних міркувань, а саме: «Щоб не перетворити їхні почуття на попіл, як і їхнє життя». Її висловлювання ще раз переконує як у тому, що мазохізм пов'язаний із базальним конфліктом «життя ↔ смерть», так і з актуалізацією енергії мортидо, яку суб'єкт, всупереч інстинкту самозбереження, повертає на самого себе.

Отже, одна з провідних проблем мазохізму полягає в тому, що енергія **лібідо блокується у психіці енергією мортідо**, наслідком чого є **самодепривація, яка може виражатися в тенденції повернення до утроби**, що є формою психологічного омертвіння. Емпіричний матеріал груп АСПП підтверджує гіпотезу про доцільність введення в науковий обіг категорії **«едіпальна довершеність»**. Табу на інцест створює у психіці особи напругу через відчуття гріховності за довершення свого чуттєвого тяжіння до батьків.

Завдяки подарованому життю, суб'єкт знайомий із лоном матері, що асоціюється із відчуттям захисту. На це вказують художні засоби візуалізації тенденції повернення до утроби, що ілюструють численні психомалюнки та репродукції художніх полотен²³, які добиралися учасниками АСПП для самопрезентації (див. рис. 5.1.11 – 5.1.20).

Аналіз стенографічного матеріалу груп АСПП звертає увагу на виражений імператив тенденції повернення до утроби, і це нерідко переходить у форму втечі від реальних соціальних проблем. Констатовано також бажання окремих респондентів створити «власне лоно», що задається прагненням психіки до самооновлення та потреби новонародження. Останнє, як правило, пов'язане з тенденцією демаркації від батьків із метою самостановлення і соціальної самореалізації. Спостерігаються також випадки пошуку «свої половинки» для «перебування в утробі», приміром, як на рис. 5.1.17 і рис. 5.1.20; або ж пошук людини зі «схожими проблемами». Також виявляється тенденція до автономії: кожен перебуває у «своїй утробі» (рис. 3.28²⁴; 5.1.16; 5.1.18).

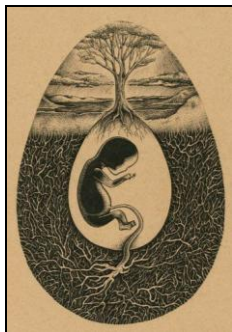

Рис. 5.1.15. Автор невідомий. Дерево життя

Рис. 5.1.12. Відчуття самотності

Рис. 5.1.13. Я йду назустріч біді

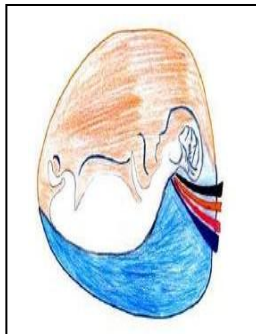

Рис. 5.1.14. Моє народження (Інь-Ян)

Рис. 5.1.11. Я-реальне

²³ Залишається загадковим – чому люди, зокрема художники, які не мали дотичності до психології, малюють картини, що архетипно передають внутрішньоутробний стан. Усе це може слугувати додатковим доказом наявності у людей тенденції повернення до утроби.

²⁴ Див. рис. 3.28 у третьому підрозділі книги.

Рис. 5.1.16. Catie @SpiritYSol. Мистецтво народження

Рис. 5.1.17. В. Куш. Горіх Едему. Малюнок, обраний для самопрезентації

Рис. 5.1.18. Р. і Ш. Парке Харрісон, назва невідома

Рис. 5.1.19. А. Саргсян. Мушля

Рис. 5.1.20. М. Шеваль. Назва невідома

Узагальнюючи, відзначимо, що мазохізм підтримується **балансом почуттів «за» (лібідо) і «проти» (мортідо), які виникають одночасно і не протистоять один одному, за усієї їхньої несумісності**, що й породжує відчуття, що людина ніби «живе» і «не живе» водночас, прагне до чогось і сама ж блокує прагнення тощо. Ці факти описано у книзі «Тенденція до психологічної смерті» [67]. Мазохізм сам собою є психологічно складним і, водночас, оригінальним явищем на небосхилі життя та розвитку людства. Ця проблема є не лише цікавою, але й актуальною на тлі побутової свідомості, нівелювання якої, сподіваємося, відбуватиметься гармонійно, з розв'язанням нагальних проблем розвитку України, що потребує корекції психічного здоров'я її громадян. Не може залишити байдужими глядачів телебачення з орієнтованістю окремих журналістів на незмінну констатацію подій в Україні крізь призму «негативу», що зумовлює присмак «садо-мазо».

Побутовий погляд на аналізований феномен мазохізму вказує на його не нейтральність для людей, як таких, завдяки емотивному навантаженню та наслідково-архаїчній утаємниченості. Можливо, цим можна пояснити відсутність нейтральності ставлення людей до феномену «мазохізм». Проте, з одного боку, існують мазохістські клуби, а з іншого – вони приховані, функціонують інкогніто. Вочевидь, мазохізм розблоковує табуовано-лібідну

енергію, що притлумлює реалізацію потенціалу. І хіба не подивує той факт, що один із бізнесменів, який пройшов сеанси в «утаємниченому клубі мазохістів», констатував, що такі сеанси дали йому поштовх для розвитку бізнесу, який пішов угору: потенціал енергії набув розблокованості, а значить, і отримав перспективи реалізації (інформація з телебачення).

Метод АСПП, завдяки підпорядкованості усіх його методик механізмам позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні, в результативній частині занять знімає з людини блоки імпотування психіки, створюючи бар'єри на шляху продуктивної самореалізації.

Глибинна корекція за розробленою нами методикою контекстно упереджує вияви мазохізму і, водночас, забезпечує оптимізацію психіки суб'єкта на реалістичних, соціально прийнятних засадах перспектив просоціальної самореалізації завдяки розвитку соціально-перцептивного (рефлексивного) інтелекту. Важливо й те, що вказане особистісне зростання відбувається не через «кульмінацію болю» (як то у мазохізмі), а через реконструювання соціально-перцептивного інтелекту (включаючи і його розвиток), через осмислення самоблокування власного, особистісного потенціалу на засадах оптимізації реалістичності сприйняття зворотної інформації. У групах АСПП відбувається пізнання активності чинників «минулого» (включаючи і архаїзми), завдяки чому людина може справлятися як із теперішнім, так і будувати перспективи майбутнього. Усвідомлення едіпальних передумов сприяє нівелюванню тенденцій «вимушеного повторення», «ходіння хибним колом» тощо. Людина в результаті психокорекції набуває свободу вибору, що каталізує її соціально-перцептивний потенціал. Важливо брати до уваги **два тенденції** – «вимушене повторення» деструктивних тенденцій та, водночас, «самопокарання за неуспіх». Причини неуспіху є невідомими Я суб'єкта, проте його психіка знає все, на що ми і спираємось у діалогічній взаємодії в межах усієї процедури АСПП. Діагностико-корекційний процес АСПП пробуджує інстинкт самозбереження, що сприяє посиленню мотивації до самозмін – з'являється перспектива домінування раціональності вчинків, розширюється самоусвідомлення, що сприяє упередженню дієвості мазохістських нахилів.

Підбиваючи підсумки, визначимо *чотири чинники мазохізму*: архаїчно-едіпальні мотиви, що притаманні людині ще «від зародку», та супутня їм вина; пренатальний період розвитку суб'єкта («едіпальна довершеність»); домовний (батьківський комплекс); класичний комплекс Едіпа, що формується у віці від 2 до 5 років, який інтегрує ефекти усіх попередніх стадій становлення едіпальних залежностей.

Представлений вище матеріал дає змогу більш адекватно прояснити феномен *мазохізму* в його причетності до формування особистісної проблеми суб'єкта (внутрішньої стабілізованої суперечності психіки), яка передусім виявляється у одночасному відчутті **сили і безсилля**. Безмежна варіативність поглядів на мазохізм, представлених у літературі, пояснюється не лише специфікою онтогенетичного розвитку кожного індивіда, але й інтегративно-архаїчною ємкістю семантики цього феномену, пов'язаного з онто-

філогенетичними надбаннями людства, що індивідуалізуються у психіці кожної людини.

Можливо, саме тому спостерігається двоїсте ставлення людей до мазохізму. Та це й зрозуміло, адже він пов'язаний із жертовністю, рабопідкореністю, стражденністю тощо, що хотілося б оминати кожному. Як не згадати слова О. Грибоєдова: «Минуй нас больше всех печалей и барский *гнев*, и барская *любовь*²⁵» [6, с. 8].

Мазохізм, який робить акцент на динаміці енергій лібідо і мортідо, має пряме відношення до таких відчуттів: «сила / слабкість»; «позиція зверху / жертовність»; «рабоволодарювання / рабопоклоніння»; «радість / страждання»; «жорстокість / пригніченість»; «чуттєве задоволення / блокування чуттєвості»; «нівелювання провини / актуалізація вини»; «тенденція до життя / до психологічної смерті»; «біль, стражденність / задоволення» тощо. Поява розрядки через механізм «примикання» енергії Еросу схоже на «послання Боже». *Страждання* в мазохізмі позасвідомо задано потребою у спокуті вини. Тому можна вважати, що мазохізм пов'язаний як із очищенням душі від вини, так і з прагненням до любові, яка в історії життя була з тих чи тих причин заблокована (нереалізована). З. Фрейд у книзі «Лекції до вступу в психоаналіз» витлумачує мазохізм як «... боротьбу між задоволенням і протидією йому» [32, с. 25]. Науковець підкреслює, що в основі мазохізму лежить «**зіткнення бажання і заборони**» [там само], що є натяком на наявність *провідної мотивації*, заданої комплексом Едіпа, яка десь посередині між «за...» і «проти...».

Мазохізм набуває певних ознак гри життя зі смертю (викорінення вини через страждання). Суб'єкт неусвідомлено прагне до вивільнення психіки від внутрішнього тягаря – «болі», відчуття «каменя на душі». Проходження занять у групах АСПП відкриває людині нові продуктивні шляхи самореалізації, що спираються на найвищий дарунок природи людству – Розум! АСПП сприяє розвитку соціально-перцептивного (рефлексивного) інтелекту, що відбувається через об'єктивування та розв'язання особистісних проблем, заданих слідами (фіксаціями) минулого досвіду.

Представлений вище матеріал є спробою пояснити феномен мазохізму у його причетності до психіки кожної людини в частині ослаблення самозбереженості завдяки активності тенденції «до самопокарання». У наступному підрозділі ми зупинимося на психоаналізі Договору на мазохістські взаємини між Леопольдом фон Захер-Мазохом та Вандою Дунаєвою [12].

²⁵ Мовою оригіналу.

5.2. Психологічний Договір мазохістських взаємин

Знайомство з Договором між Леопольдом фон Захер-Мазохом і Вандою фон Дунаєвою [12, с. 375] та його психологічний спрямований на поглиблення розуміння латентних (прихованих, не представлених свідомості) джерел феномену мазохізму. В цьому контексті термін «мазохізм» корелює з терміном «дальтонізм» (від імені Дж. Дальтона, який описав кольорову сліпоту). Для полегшення аргументованості аналізу Договору [12, с. 375] ми структуруємо його через окреслення цифрою семантичних блоків, з метою об'єктивування їхніх глибинних смислів.

Договір

між Леопольдом фон Захер-Мазохом і Вандою фон Дунаєвою

1_Мій раб!

Умови, на яких я приймаю вас і терплю поруч із собою, такі:

1_Цілковита і безумовна відмова від власного Я.

1_Окрім моєї волі, у вас не може бути ніякої волі.

1_У моїх руках ви – сліпе знаряддя, яке беззаперечно виконує всі мої накази.

2_На випадок, якщо ви забудете, що ви раб і припините виявляти щодо мене безумовний послух у всьому, мені дається право карати, і карати вас так, як мені заманеться.

2_Усе, чим я можу вас порадувати або ошчасливити, це є моя милість, яка має вами з вдячністю сприйматися; у мене немає перед вами ніяких боргів, ніяких зобов'язань.

3_Ви не можете бути мені ні сином, ні братом, нічим, окрім як рабом.

5_Подібно вашій плоті, мені належить також і ваша душа, і як ви через це не страждали би, ви маєте все-таки підкорити моїй владі всі свої почуття та всі свої відчуття.

3_Мені дозволена найбільша жорстокість, і навіть якщо я вас понівечу, ви маєте витримати це без жодних дорікань. 2_Ви маєте працювати на мене, як раб, і якщо я потопаю в розкоші, а вас залишаю животіти, терпіти нестатки і штовхаю вас ногою, ви маєте покірно цілувати цю ногу.

2_Я можу вас у будь-який момент прогнати, ви ж без моєї на те волі ніколи не маєте полишати мене, і 6_якщо ви від мене втечете, то ви визнаєте за мною владу і право замучити вас до смерті за допомогою всіх відомих тортур.

2_Окрім мене, ви не маєте нічого. Я для вас усе – ваше життя, ваше майбутнє, ваше щастя, ваше нещастя, ваша мука і ваша насолода.

4_Усе, чого я бажаю, добре чи погане, ви маєте виконати, і якщо я вимагатиму від вас злочину, то ви маєте підкоритися моїй волі, стати злочинцем.

5а_Ваша честь належить мені, як і ваша кров, ваш дух, ваша робоча сила, я – володарка над вашим життям і смертю.

6_Коли ви не зможете більше терпіти моє панування, коли ланцюги стануть для вас занадто важкими, тоді ви маєте вбити себе самі, свободу я вам не поверну ніколи.

«Своїм чесним словом я зобов'язуюся бути рабом пані Ванди фон Дунаєвої, точно так, як вона цього бажає, і без опору скоритися тому, що вона мені присудить.

Д-р Леопольд Кавалер фон Захер-Мазох».

Договір № 2 між пані Фанні фон Пістор і Леопольдом фон Захер-Мазохом

Пан Леопольд фон Захер-Мазох своїм чесним словом зобов'язується бути рабом пані Фанні фон Пістор, беззастережно виконувати всі її бажання і накази впродовж шести місяців поспіль.

Пані Фанні фон Пістор, зі свого боку, не має права домагатися від нього чогось ганебного (що позбавляє його честі як людини і громадянина).

Вона має надавати йому щодня 6 годин для його роботи і ніколи не переглядати його листи і записи.

За кожної його провини, похибки або образи величності пані (Фанні фон Пістор) вона може карати свого раба (Леопольда фон Захер-Мазоха) як їй заманеться. Словом, її підданий (пункт 7) має **коритися своїй пані з рабською покорою, приймати виявлення її милості як чудовий дар, не висувати ніяких претензій на її любов, ніяких прав у якості її коханого (виділено нами)**. Зі свого боку, Фанні фон Пістор обіцяє за можливості частіше носити хутра, особливо тоді, коли вона виявляє жорстокість. [Пізніше викреслено]. Після закінчення шести місяців обидві сторони мають розглядати цю інтермедію рабства як таку, що не мала місця, і не робити на неї ніяких серйозних натяків, а все, що мало місце, забути і **вступити в колишні любовні стосунки**.

Ці шість місяців не обов'язково мають слідувати один за одним, вони можуть на довгий час перериватися, закінчуватися і знову починатися.

Договір скріплений підписами обох сторін.

Укладено 8 грудня 1869 року.

Фанні фон Пістор Богданова.

Леопольд Кавалер фон Захер-Мазох [12, с. 374].

Передусім, звертає на себе увагу те, що Договір навантажений універсалізованими архаїзмами, на що вказують такі терміни: життя, смерть, воля (або її відсутність), кара, раб, кров, слухняність, свобода, покарання, син, друг, брат, катування, злочин, покора, влада, душа, дух тощо. *Семантичні параметри* визначимо, інтегруючи пункти тексту Договору²⁶.

Тлумачення окреслених цифрами пунктів подаємо за наступними критеріями:

✓ **рабоволодарювання** (нерівність позицій) (пункти 1 та 2): «Мій раб», «...якщо ви забудете, що ви раб і припините виявляти безумовний послух, мені дається право карати і карати вас, як мені заманеться»; «... я можу вас у будь-який момент прогнати, ви ж, без моєї на те волі, ніколи не маєте полишати мене»; «Крім мене, ви не маєте нічого. Я для вас усе – ваше життя, ваше майбутнє, ваше щастя, ваше нещастя, ваша мука і ваша насолода»; «Ви маєте працювати на мене, як раб, і якщо я потопаю в розкоші, а вас залишаю животіти ... *потураючи вас ногами, ви маєте покірно цілувати ногу, яка зневажає вас*». **Тлумачення:** усі семантичні одиниці, позначені пунктами 1 та 2 (за текстом Договору), засвідчують крайні форми вираженості рабоволодарювання Ванди та рабопідкореність Захер-Мазоха;

✓ **відсутність родинності** (пункт 3): «Ви не можете бути мені ні сином, ні братом, нічим, окрім як рабом»; «Мені дозволено найбільшу жорстокість...». **Тлумачення:** констатація в Договорі відсутності родинності із Захер-Мазохом відкривало Ванді простір для жорстокості «знущань» (до яких її спонукало розчарування у власному батькові);

✓ **ігнорування соціальних правил, заборон** (пункт 4): «... чого я бажаю, добре чи погане, ви маєте виконувати, і якщо я вимагатиму від вас злочину, то ви маєте ... стати і злочинцем». **Тлумачення:** спонукання до активності, що суперечить соціальним нормам і заборонам (регресія), є натяком на дієвість комплексу Едіпа, який підпадає під соціальне табу. В очах Ванди поведінка батька була

²⁶ Повторюваність цифр означає змістово-семантичну схожість пунктів.

неправомірною – зрада матері (ідентифікація з матір'ю зумовила відчуття, що це власно її зрада);

✓ **балансування між життям і смертю** (пункт 6): «Коли ви не зможете більше терпіти моє панування, коли ланцюги стануть для вас занадто важкими, тоді ви маєте вбити себе самі ...»; «Якщо ви від мене втечете ..., за мною влада і право замучити вас до смерті за допомогою всіх відомих тортур». **Тлумачення:** спостерігається балансування мазохістських виявів на межі «життя – не життя»;

✓ **нівелювання партнера як суб'єкта** (пункт 2): «Я володарка над вашими життям і смертю»; «Крім мене, у вас немає волі ... ви сліпе знаряддя в моїх руках». **Тлумачення:** випукло презентується тенденція до психологічного омертвіння партнера та рабоволодарювання над ним, що передбачає цілковиту його підкореність. Натяк на архаїзм пережитого людством рабовласницького устрою (приватно-власницьке ставлення);

✓ **натяк на внутрішньоутробну взаємопричетність** (пункт 5): «Подібно плоті, мені належить і ваша душа»; «Ваша честь, як і ваша кров, належать мені»; **Тлумачення:** натяк на «едіпальну довершеність» (кровна єдність із батьком), що може бути провідним мотивом ініціативи Ванди Дунаєвої у складанні Договору з Захер-Мазохом (спосіб помсти батькові);

✓ **виключення можливостей інтимних взаємин на час Договору** (пункт 7, Договір № 2): «Має коритися своїй володарці з рабською покорою ... не висувати жодних претензій на її любов, ніяких прав у якості її кохання», «Після закінчення шести місяців обидві сторони мають розглядати цю *інтермедію рабства*, яка неначе і не мала місця, і не робити на неї ніяких серйозних натяків ... – забути і **вступити в колишні любовні взаємини**». **Тлумачення:** цей пункт указує на десексуалізацію мазохізму, що нівелює його тлумачення як «сексуальне збочення». Останнє радше є виключенням із правил, а не його [мазохізму] атрибутом.

Сексуальний аспект у Договорі не лише знівельований превалюванням пунктів із «каральним» змістом, а й перебуває під заборорою (див. пункт 7). Оргазм може з'являтися завдяки механізму «примикання» енергії Еросу.

Наведений вище аналіз Договору переконує, що психологічна сутність явища «мазохізм» є більше психологічно складною, аніж видається під час першого погляду на нього. Пункт 7 у Договорі № 2 суперечить словниковому тлумаченню терміну «мазохізм» у аспекті «статевого збочення» [5, с. 330], що важливо прийняти до уваги для адекватного його розуміння.

Представлений вище аналіз основних пунктів Договору переконує у тому, що провідним у *мазохізмі* є **інтегративний архаїчний мотив**, породжений **едіпальним табу на інцест**, що засвідчує значущість досексуального, пренатального періоду становлення психіки суб'єкта. Цікаво, що внутрішньоутробна, «кровна єдність» (пункт 5) парадоксально суперечить пункту 3 («... не можете бути мені ні сином, ні братом ...»), який нівелює родинність, чим забезпечує простір для знущань.

Аналіз Договору дає змогу констатувати наявність **досексуальної едіпальної взаємозалежності Ванди з батьком** («кровна єдність», пункт 5а). Водночас, Договір передбачає дотримання табу на інцест (генітальну інтимно-сексуальну стерильність (пункт 3), яка навидовижу поєднується з кровною єдністю (пункт 5а: «Ваша честь належить мені, як і ваша кров»). Загадковим

залишається пункт 2, у якому вказується: «... якщо я потопаю в розкоші, а вас залишаю животіти, терпіти нестатки і потураю вас ногами, ви маєте покірно цілувати ногу...». Цей пункт ставить питання: якщо Ванда була такою фінансово самодостатньою («потопає в розкоші»), то навіщо їй опускатися до низького рівня взаємин із іншою людиною (адже це власне моральне падіння та самоприниження)? Який сенс для Ванди має набуття «низької позиції»?

Це змусило нас звернутися до історії життя Ванди і привело до об'єктивування автобіографічної аргументації: «Моє ставлення до батька, завжди дуже ніжне і довірливе, раптово змінилося завдяки одному дуже прикрому випадку. Одного разу, коли я повернулася зі школи, я знайшла двері нашої квартири замкненими на ключ. Думаючи, що моя мати пішла кудись неподалік і повернеться незабаром – мого батька в цей час ніколи не було вдома, – я сіла на сходах і стала чекати на неї. Через деякий час я почула кроки в квартирі, потім двері відчинилися, і з неї вийшла *пошарпана, вульгарна жінка найнижчого татунку*. Хоч у мене було не зовсім чітке уявлення про те, що сталося, проте я зрозуміла, що це було щось низьке і брудне. Якого потрясіння зазнала я! *Відчувати, що зв'язки, які єднають нас із рідними, руйнуються* – жахливо, особливо коли причиною розриву є не зовнішні обставини, а цілковитий крах несхожості поглядів. Я страждала, як страждають лише діти, які не володіють ні надіями юності, ні мудрістю зрілого віку, яка здатна дати заспокоєння і розраду. Тепер я *стала дуже рідко розмовляти з батьком. Я соромилася його, і йому було ніяково переді мною*» [11, с. 12 – 13].

Автобіографічний фрагмент історії життя Ванди Дунаєвої вказує на емоційне потрясіння аморальністю поведінки батька, падінням у її очах («*зв'язок із жінкою найнижчого татунку*»). Сказане пояснює драму зміни світлих і ніжних почуттів до батька на бачення в ньому чогось «*низького і брудного*». Найбільшим потрясінням «було відчуття, що зв'язки з рідними людьми (мама, тато) руйнуються», водночас, драматизм страждання полягав у відчутті безвиході, відсутності перспектив виходу із ситуації.

Аналіз фрагмента автобіографії Ванди розкриває сутність едіпальної навантаженості мотиваційно-сміслових параметрів укладеного нею Договору. Злощасний момент випадкової, мимовільної «посвяти» Ванди у закулісне життя батька (зраду матері) спричинило сильне емоційне потрясіння, зумовило виникнення морального дисонансу, який згодом латентно мотивував укладання нею Договору. Поза сумнівом, у ньому закладені тенденції помсти, психологічного врівноваження власного внутрішнього стану. Особистісні проблеми Ванди контекстно присутні у смисловій канві Договору, що нівелює будь-які обмеження у заподіяні партнеру (заміщенню батька) найжорсткіших фізичних випробувань, які зумовлюють загострення (та, водночас, нівелювання) відчуття межі «життя – не життя». У такий спосіб відбувається відреагування фіксованої (заблокованої) енергії мортідо, що виникла в момент констатації Вандою факту зради її безмежно любимого батька. У мить розчарування вона була готова «вбити» батька, що позначилося на пункті 5а: «... я – володарка над вашими життям і смертю». І це – на тлі кровної єдності (той самий пункт). Останнє гіпотетично може означати, що моральне падіння батька позначилося на психіці Ванди у такий спосіб, що у неї самої розширився простір для нівелювання моральних критеріїв поведінки.

Представлений автобіографічний фрагмент сприяє розумінню едіпальної залежності обох учасників тексту Договору. Контекст останнього фактично

ставить Ванду на один рівень із «вульгарною жінкою *найнижчого татунку*». Вказане є свідченням того, що едіпальні залежності, як правило, відкривають простір для регресії.

Звідси висновок: страждання Ванди (в тій юнацькій ситуації, що зумовила драму розчарування в батькові) задали готовність до мазохістських взаємин, смисл яких нею не усвідомлювався, але відповідав потребі послаблення інтенсивності емотивної напруги, породжуваної фіксацією енергії мортідо, яку на той момент вона не могла відреагувати (тобто екстраполювати на батька). Механізм ідентифікації зі стражданнями Захер-Мазоха актуалізує її власні страждання, в яких вона «єдналася з батьком». Договір, який було доведено до реалізації, не лише дав змогу катарсувати сліди пережитих травм (обох людей), але й, у такій взаємодії, звільнитися від надлишку енергії мортідо. Договір дає змогу набуття **ілюзії сили, відчуття володарки ситуації**, чого забракло в тій пережитій Вандою драмі з батьком. Рабоволодарювання Ванди над Захер-Мазохом – це кара, на яку заслуговував її батько (хоч вона могла цього і не усвідомлювати). У такий спосіб відбувається трансформування нереалізованого (табуйованого) едіпального лібідо до батька у мортідо – знущення над Захер-Мазохом.

Договір Ванди – це не просто свідчення драматичності, що пов'язувала її з батьком, – ревності, злість, бажання відплати, – але й наявність активного впливу фіксованої та нереалізованої сексуальної чуттєвості, що активізувалася в ній та переросла в мазохістсько-садистські нахили. Мазохізм незмінно передбачає реалізацію двох мотиваційних детермінант: 1) **нереалізоване лібідо** (через табуйованість чуттєво-лібідного тяжіння до первинного лібідного об'єкта); 2) **мортідо** (що виявляється у прагненні кари (або самокари) під впливом пережитої драми розчарування у взаємозв'язку з почуттям вини).

Мазохізм, як свідчить психоаналіз Договору – це «драма стосунків», що розгортається в параметрах двополюсних почуттів, за якими стоять енергії «лібідо ↔ мортідо», які латентно каталізуються конфліктом «життя – смерть». Така активність, хоч і специфічним способом, але «аутопсихотерапевтує» суб'єкта через катарсис емоційних протистоянь: «любов – ненависть», «прагнення до єднання – табу на єднання», «покарання – самопокарання», «радість – страждання». Наближення відчуття Танатосу через досягнення у стражданнях **поворотної межі** актуалізує примикання енергії Еросу (оргазму), що дарує людині як потенціал життя, так і тимчасового чуттєвого задоволення в обхід генітальних шляхів.

Отже, мазохізм породжується **мортідним бажанням завдати біль людині** (катувати «раба»), що є похідним, каталізованим **нереалізованістю лібідо** (його заблокованістю). Енергія лібідо (любов, конструктив, творчість) у такому випадку може трансформуватися у мортідо та спонукати до компенсаторної відплати первинному лібідному об'єкту за зруйновані ніжні почуття до нього (як це було у випадку з Вандою). Тому садистські вияви важливо об'єктивувати та шукати передумови нереалізованого лібідо, яке має можливість переходити у мортідо. Процес мазохізму незмінно пов'язаний як із покаранням, так і з

самопокаранням (за яким криється почуття вини), що має виявлення у мазохістській позиції.

Перейдімо до **аналізу психологічних передумов готовності Леопольда фон Захер-Мазоха до рабської підкореності Ванді Дунаєвій** (згідно з пунктами Договору). Вхідженню у психологічний портрет Захер-Мазоха нам допоможе знайомство з деякими автобіографічними фактами його життя, які представила у своїй книзі Ванда Дунаєва: «У незвичайно чистих виразах, що мене одразу ж зачарувало, і тремтячим від переконливої щирості і глибокого, стриманого почуття голосу він сказав мені приблизно таке: в його уяві коливалися два жіночих образи: один – добрий, інший – злий. Спочатку він схилився в бік першого, особливо поки перебував під особистим впливом своєї *матері*, яка *становила в його очах тип шляхетної і високодуховної жінки*, але дуже скоро **переконався**, що **ніколи** не знайде такої жінки у своєму житті. Сучасне виховання, середовище, суспільні умови робили жінок брехливими і злими; найкраща з них була лише карикатурою того, чим вона могла б бути, якби не чинили насильства над її нормальним розвитком. Їхня [жінок] моральність і доброта були або розрахунком, або відсутністю темпераменту; в них-то не було ні краплі правди; а найсумніше – це те, що вони самі не усвідомлювали своєї брехливості і розумового каліцтва. Ніщо не було йому таким бридким, як штучність і неправда. Зла ж жінка, навпаки, була, принаймні, щирою у своїй грубості, егоїзмі і поганих інстинктах. Знайти сильну і шляхетну жінку було його найзаповітнішим бажанням; він марно шукав її і, стомлений постійним розчаруванням, звернувся до іншого ідеалу. На тлі досить глибоко *зіпсованих жінок він вважав за краще загинути в обіймах з красивим демоном, ніж отупіти з так званою добродісною жінкою*... Життя має лише ту цінність, яку ми йому приписуємо. Особисто **він цінував набагато більше годину пристрасного сп'яніння, ніж цілу вічність порожнього існування** ... Він також говорив мені про свою родину: про свою матір, яку він обожнював, про своїх покійних братів і сестер, про брата Карла, про їхню взаємну прихильність, про свого батька. Його *родинна любов начебто не поширювалася на старого, який ніколи не був (із його слів) ні ніжним батьком, ні люблячим чоловіком*» [12, с. 30].

Отже, Договір, який ми психоаналізуємо, був складений Вандою з людиною (Мазохом), у якої була неперевершено шляхетна, психологічно високодуховна і морально чиста мати, що й заважало йому в житті *знайти жінку, хоч трохи схожу на неї*. До того ж, численні спроби таких пошуків переконали його в тому, що «це неможливо»! Відведена йому участь у Договорі, очевидно, була відповідною його стану, описаному Вандою (з його слів): втомлений розчаруванням, він вважав, що «*краще загинути в обіймах з красивим демоном, ніж отупіти з так званою шляхетною жінкою ... , моральність і доброта якої були або розрахунком, або відсутністю темпераменту*» [там само].

Отже, Ванду із Захер-Мазохом об'єднала психологічно-особистісна навантаженість едіпальною залежністю від первинних лібідних об'єктів. У форматі Договору стали поєднуваними: у Ванди – **помста** батьку, у Мазоха – почуття **вини** перед матір'ю за негідні вибори жінок, які були її антиподом. Водночас Договір об'єднував їх обох у потребі вивільнення мортідо у формі самопокарання чи покарання іншого. Характерною є і амбівалентність почуттів. У Ванди таке об'єднання («+» і «-») стосувалося жаги помсти та відчуття вини перед:

- 1) самою собою – за наближення до образу жінки «низького рівня», з якою мав «інтим» батько і яка була антиподом її власної матері;
- 2) матір'ю – за те, що не слідувала її прикладу;

3) батьком – за те, що його осуджувала та відчужувала через *зраду* матері, що зумовило розчарування в ньому і в собі.

Захер-Мазоху Договір допомагав полегшити **провину** перед матір'ю та перед самим собою через покарання (самопокарання) з таких причин:

а) відсутність можливостей врятувати матір, яку він дуже любив і бачив її на одрі смерті;

б) неможливість знайти схожу (шляхетну) жінку, яка дарувала б спокій душі; інтимні взаємини з жінками, що були протилежностями матері;

в) відчуження батька і ставлення до нього «гірше, ніж до чужого»;

г) блокування власної чуттєвості через безмежну любов до матері;

д) відчуття вини перед самим собою як за реалізацію інтимних взаємин із жінками – антиподами матері, так і через наявність тенденції до самопокарання.

Останнє підтверджується словами Ванди: «Він говорив мені, що полюбив мене раніше, ніж пізнав мене... Йому здається, що дух матері постає над ним і благословляє його слова» [11]. Останнє засвідчує нестандартну позачуттєву емоцію Захер-Мазоха до Ванди, в якій переважає платонічний аспект («полюбив раніше, ніж познайомилися»). Можливо, саме таке виключення Ванди з ряду жінок «іншого (нижчого) гатунку» і посилює у Захер-Мазоха почуття вини перед нею, і тому він не лише прирік себе на страждання (окреслені Договором), але й знівелював світло інтимних взаємин, що може слугувати натяком на тінь вини через «табуйоване притяжіння до матері», що стояла за аналізованим нами феноменом мазохізму.

Підбиваючи підсумки представленого вище аналізу, зазначимо, що Захер-Мазох, коли був молодим, чуттєвим, красивим і таким, що перебував у полоні безмежної чарівності матері, шукав вихід у власній ініціативі на самопокарання у добровільному приреченні себе на страждання. Отже, шлях до задоволення у Захер-Мазоха полягав у зниженні внутрішнього відчуття вини (перед «бездоганною благородною матір'ю»). Ванді, яка згодом стала його дружиною, він говорив (з її спогадів): «... любов, заснована на **винятково духовному почутті**, і саме це забезпечує тривале щастя» [11]. Хіба в цьому не є відчутним високе ставлення до жінки – Матері, яке позначилося на усьому житті Захер-Мазоха? І хіба не це пояснює той факт, що Захер-Мазоху таки довелося розлучитися з Вандою, адже Договір, який відповідав глибинному запиту, все-таки міг руйнівню позначитися на Світлі їхніх взаємин?

Договір допомагав Захер-Мазоху викоринити (послабити) в душі відчуття вини перед матір'ю; Ванда ж – неусвідомлювано отримувала санкції на катування Захер-Мазоха, як «раба», що підживлювалося її ставленням до батька, який зрадив матір та зруйнував у її душі світлі почуття. Отже, є можливість переконатися, що феномен мазохізму просякнутий захисними механізмами перенесень як однієї особи, так і іншої.

Ми зупинилися лише на деяких із тих мотивів, які перебувають на перехресті едіпальних залежностей і їхнього впливу на «пристрасті» двох людей, що нейтралізуються Договором. Аналіз останнього значною мірою проливає світло на психоаналітичну сутність феномену мазохізму на засадах його десексуалізації через розв'язання проблем едіпального порядку. На

авансцену виходить глибинний формат мотивів обох учасників. Представлений психоаналіз Договору, очевидно, далекий від досконалості, але достатній для отримання орієнтирів, які сприятимуть адекватному психоаналітичному розумінню сутності мазохізму в його наповненості смисловим потенціалом архаїзмів, а саме: Едіп / вина; рабоволодарювання / рабопідкореність; жертвопринесення / потреба в жертвності іншої особи тощо. Останнє, очевидно, пояснює проникненість мазохізму в найрізноманітніші шпаринки життя та культури людства на планеті.

До змістової скарбнички розуміння феномену мазохізму може бути віднесений і той факт, що саме в Україні, у Львові (раніше – м. Лемберг), де народився Леопольд фон Захер-Мазох (у 12 років він переїхав разом із родиною до Праги), відкрито кафе під назвою «Мазох-safe» (квітень 2008 р.). Біля входу на повний зріст стоїть пам'ятник Захер-Мазоху (див. фото 5.2.1 і його фрагменти, фото 5.2.2 – 5.2.5).

Скульптура Леопольда фон Захер-Мазоха (фото 5.2.1, 5.2.2) дає змогу констатувати його чоловічу красу, делікатність, шляхетність. Він ствердив у суспільстві не лише ніжність, терплячість і здатність до колінопоклоніння перед жінкою (Матір'ю), а і – власний літературний талант (див. «Венера в хутрі» [12]).

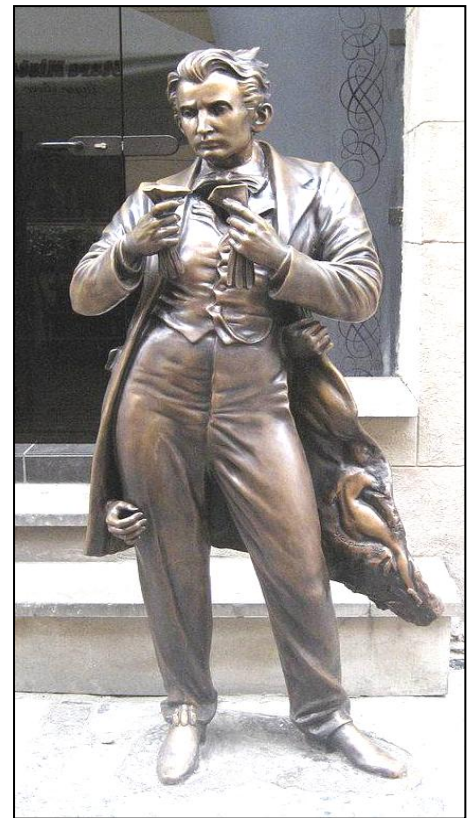

Фото 5.2.1. Пам'ятник Леопольду фон Захер-Мазоху, скульптор В. Цисарук, м. Львів

Фрагменти скульптури Леопольда фон Захер-Мазоха

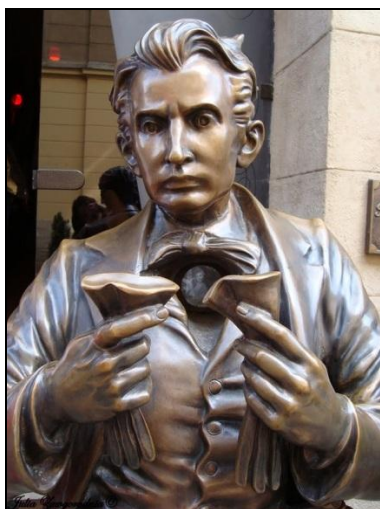

Фото 5.2.2. Портрет Мазоха

Фото 5.2.3. Медальйон (нижче краватки-метелика) – фото Ванди фон Дунаєвої

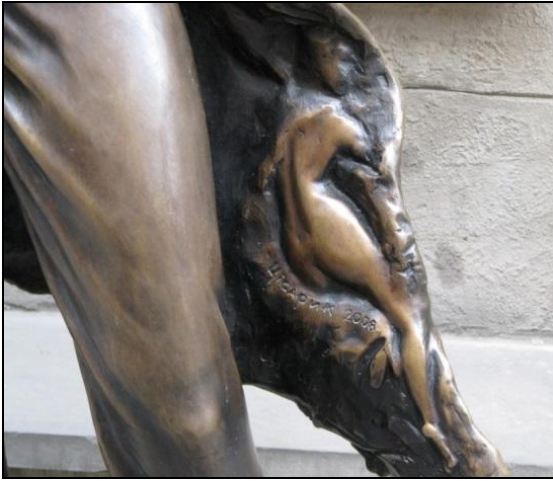

Фото 5.2.4. Фігура жінки на плащі скульптури (справа)

Фото 5.2.5. Кишеня на брюках скульптури

Л. Захер-Мазоху вдалося підняти образ Жінки (Матері) на недосяжну і неперевершену висоту, завдяки постаменту, створеному із власних надлюдських страждань, за нереалізованість безмежно великої і святої Любові, яку він проніс у душі впродовж усього свого життя!

Підсумовуючи, відзначимо, що мазохізм асимілює найрізноманітніші життєві негаразди і драми душевних пристрастей, заданих едіпальним залежностями суб'єкта. Тому є підстави стверджувати, що мазохізм зумовлений передісторією розвитку людства у синтезі із слідами (фіксаціями) емоційних навантажень, породжених морально-етичними обмеженнями, посеред яких провідним є комплекс Едіпа («табу на інцест»). Сильні емоційні потрясіння людства актуалізують архаїчну складову психіки суб'єкта, яка побуджує тенденцію до самопокарання, що може виявлятися в садомазохістських ініціативах. За таких умов, реалізація особистісного потенціалу відбувається людиною через сублімаційні канали розвитку (саморозвитку) в унісон із прогресом суспільства.

Монографія дає змогу констатувати той факт, що феномен мазохізму (як проблема) балансує між двох полюсів «життя ↔ смерть», тому тенденції самопокарання характерні для кожної людини, у розмаїтті їхньої індивідуалізованості виявів у поведінці. Проходження груп АСПП каталізує розвиток соціально-перцептивного інтелекту кожної особи, пробуджує резерви здібностей саморефлексії та полегшує прочитування глибинних чинників самоплинної активності. За таких умов, особа має змогу користуватися енергією мотиваційного потенціалу «Арха» для його переорієнтації у просоціальне русло, що сприяє реалізації вродженого особистісного потенціалу.

Післямова

Монографічна тема набула започаткування водночас із нашим відкриттям значущості для становлення психіки суб'єкта *позадосвідних утворень*, центральним стрижнем яких є комплекс Едіпа та його похідні. Як відомо, в побуті ніхто не говорить про Едіпа (хоч З. Фрейд звертав увагу, що це – «ядро» усіх неврозів), натомість терміни «вина», «винуватість» є часто вживаними. Вина, за неписаними законами, займає статус виховного стимулу, що спонукало нас звернутися до її архаїчної передісторії, яку ми частково представили в роботі.

Аналіз наукових праць, що мають орієнтованість на архаїчний спадок (див. [10; 29]), засвідчив, що архаїзми, які охоплюють і вину, більше розглядалися у філософсько-соціально-релігійних аспектах. Водночас, жодна із праць, які порушували тему архаїзмів, не представила їхню феноменологічну аргументацію, не кажучи вже про індивідуалізованість синтезу їх із психікою кожного суб'єкта. Нам видається, що глибинна психологія у своїй царині заповнює пустоти, пов'язані з недостатнім пропрацюванням (у науковій психології) *позадосвідних утворень психіки*.

Починаючи від первісного укладу, прогрес соціалізації людства був незмінно пов'язаний з обмеженнями (табу) певних ініціатив, які задавалися потягами Ід. Останнє й породило виникнення психологічних захистів, які, в обхід реаліям соціальних обмежень (через відступи від реальності), «задовольняють» потребу Я в ілюзії високості. Тому семантична роздвоєність психічної реальності (свідоме / несвідоме) має свою передісторію. Ця «передісторія» завжди фіксувалася у слідах, які потрапляли у річище пролонгації архаїчних мотивів у психіці кожної особи, що асимільовані базальними захистами.

У монографії розкривається не лише сутність архаїчних (універсальних) тенденцій психіки, характерних людству (комплекс Едіпа, вина, жертвопринесення, рабоволодарювання / рабопідкорення), але й доводиться їхній синтез у феномені мазохізму.

Оригінальністю цієї роботи є те, що наукова увага до архаїзмів методологічно посилює необхідність обґрунтування методу АСПП у релевантності їхнього виявлення. Розкрито сутність архетипної символіки в її можливостях об'єктивування архаїчних надбань у малюнках, що мотиваційно вплітається у канву індивідуальної неповторності психіки кожної людини. Книга констатує як факт залежності психіки від мотиваційної сили архаїзмів, так і наявність конкуренції архаїчних тенденцій із просоціальною спрямованістю Я. Тому архетипна символіка (як адепт архаїзмів) у психоаналітичній роботі з кожною особою засвідчувала як *універсальність* об'єктивування сутності психіки, так і її *індивідуальну неповторність*! Результати досліджень психодинамічного спрямування доводять важливість розрізнення захистів за параметрами дотичності до архаїзмів – *базові захисти*

(горизонталь), та ті, що орієнтовані на периферійні параметри адаптації суб'єкта – *ситуативні захисти* (вертикаль).

Це важливо для констатації об'єктивного аспекту в кожному акті діалогічної взаємодії психолога і респондента. Точки невидимого перетину (вертикаль / горизонталь) фактично позначені на Моделі як «імпліцитний порядок» (див. рис. 2.1). Останній задається невидимим, ні суб'єкту ні досліднику, смисловим перетином інтересів двох різновидів захистів (базові / ситуативні) відповідно до латентної взаємоактивності сфер психіки (свідоме / несвідоме). Базові захисти синтезовані з архаїчними інтересами, а ситуативні впливають на семантичний фарватер неповторності динаміки психіки кожної людини поза її свідомим контролем. Практика АСПП переконує у важливості спонтанної поведінки суб'єкта, яка дає змогу вивчати базальні форми захистів (які інтегровані з архаїзмами) за умов нівелювання їхніх периферійних форм у процесі АСПП.

Психоаналіз феноменології впливу архаїзмів на функціонування психіки починається з нерозривної єдності процесу діагностики з корекцією, що є сутнісною ознакою глибинного пізнання, орієнтованого на надання суб'єкту безпосередньої допомоги (через розширення самоусвідомлення). Наукове обґрунтування результатів дослідження вибудовано на стенографічному матеріалі, який піддається структурно-семантичному аналізу. Феноменологічна база розкриває смислове навантаження процесу «зрощеності» універсальних (позадосвідних) аспектів психіки з архаїзмами.

Зміст монографії доводить, що вийти дослідно на пізнання архаїзмів можливо лише завдяки архетипній здатності психіки до перекодування ідеальної (психічної) реальності в опрідметнену, за збереження *інформаційних еквівалентів* (П. Анохін, К. Прібрам, К. Судаков), на яких базується функціонування мозку. Метод глибинного пізнання психіки орієнтується на смисли (які відображають інформаційні еквіваленти). Монографія засвідчує, що ми можемо пізнавати смисли лише за умов довготривалого напрацювання діалогічного матеріалу, який психоаналітично об'єктивує повторюваність, інваріантність та ітеративність (незмінність) певних неусвідомлюваних характеристик психіки суб'єкта. Пізнання останніх потребує від психолога узагальненої інтерпретації, яка передбачає співвіднесеність усього поведінкового матеріалу, що відкриває перспективу виявлення внутрішньої стабілізованої суперечності психіки, тобто особистісної проблеми. Розширення самоусвідомлення дасть змогу суб'єкту збагнути шкоду деструкцій психіки, зумовлених існуванням у ній внутрішнього (невидимого) конфлікту інтересів сфер свідомого і несвідомого (на Моделі, рис. 2.1, це окреслено «логікою свідомого / логікою несвідомого», які є асиметричними). Усвідомлення різноспрямування двох логік активності психіки пробуджує інстинкт самозбереження, що й зумовлює прогресивність самозмін.

Представлений у монографії емпіричний матеріал відкриває візуалізовану платформу для пізнання позадосвідних утворень психіки, з якими інтегруються архаїзми. Пізнання суб'єктом глибинних аспектів психіки спроможне

послабити архаїчні чинники, що каталізують мотивацію драматично-жертвовного аспекту життєдіяльності.

Особлива увага у монографії приділена мазохізму, який у звичайному житті є розмитим і здатним до переформатування у стиль життя (невдахи чи мученика). Глибинна психокорекція переорієнтовує спрямованість активності людини з лінії «уникнення невдачі» на «досягнення успіху». Дослідження архаїзмів (у групах АСПП) дає змогу респонденту знівелювати орієнтованість на стражденність завдяки глибинно-аналітичному пізнанню власних особистісних проблем, пов'язаних із тенденціями до самоімпотування та самодепривування психіки.

Оригінальність монографії полягає в тому, що вона вибудована на методологічно обґрунтованій аналітико-діалогічній взаємодії в системі «Психолог ↔ Респондент», яка представлена в емпіричному матеріалі, науковий аналіз якого вказує на інтеграцію психіки людини з архаїчними (універсальними) чинниками за збереження адаптивних і, водночас, неповторних її характеристик у кожного індивіда.

Представлений емпіричний матеріал (у тексті та Додатках) засвідчує незмінну енергетичну потентність архаїзмів, яка заявляє за себе у смислових параметрах динаміки процесу АСПП. Уміння прочитувати смисли слугує психологу діагностичним орієнтиром для професійної постановки запитань респонденту, що покликані каталізувати корекційний процес. Імовірно-прогностична прицільність запитань виявляється у побудженні імпульсу активності, заданої «іншою» (несвідомою) сферою, що в сукупності слугує базисом для узагальненої інтерпретації фахівцем внутрішньої стабілізованої суперечності, до якої причетними є і архаїчні інтенції суб'єкта.

Уся процедура АСПП націлена на надання персоналізованої допомоги; наукові ж висновки, як уже вказувалося, викристалізуються на результатах аналізу стенограм, що презентує феноменологія глибинного пізнання (в її неповторності для кожної особи). Саме тому в назві монографії фігурує не «онтологічний» аналіз, який міг би задати спрямування на констатацію загальних основ та принципів буття людини, характеру та структури досліджуваного явища архаїзмів, а «феноменологічний», що відображає неповторність спонтанної поведінки окремого суб'єкта в системі «П ↔ Р», незалежно від її обтяженості типовими архаїзмами (Едіп, вина тощо).

Книга ілюструє індивідуальну неповторність діалоغو-аналітичної роботи з кожним респондентом. Індивідуалізованість глибинного пізнання не стушовує (і не нівелює) універсальні чинники, які засвідчують функціональну єдність несвідомого як із законами Всесвіту (поза часом, статтю, простором; ефект «чорних дір» тощо), так і з архаїзмами. Саме тому в аналітико-наукових узагальненнях ми спиралися на архетипну символіку в її семантико-смислових значеннях. Останнє об'єктивує вплив архаїзмів, які відзначаються неповторністю поведінкової канви виявлення у психіці кожної особи. Все це засвідчує практичну доцільність глибинного пізнання психіки, спроможного як забезпечити науково релевантну платформу для аналізу, так і надавати індивідуально неповторну допомогу кожному учаснику АСПП. Це і дає

підстави вважати, що результат глибинного пізнання є тим Акме, до якого прагне як психолог-практик, так і психолог-науковець. Сила методу АСПП – у єдності вказаних двох сторін: практики і науки (як і навпаки: науки і практики).

У діалого-аналітичному процесі, що відповідає методологічним принципам АСПП, ми постійно маємо справу не з архаїзмами, які не можна пізнавати прямолінійно і безпосередньо, а з архетипністю символіки, яка спроможна об'єктивувати позадосвідні формування психіки, що інтегруються з архаїзмами.

Представлений у роботі емпіричний матеріал засвідчує той факт, що перекодування психічного у візуалізовані форми відбувається за тими самими законами символізації, які відкриті З. Фрейдом [56] на базисі аналізу сновидінь, а саме: механізми згущення, зміщення, натяк. Ми доповнили їх такими механізмами: просторове розташування, колір, порівняльна величина предметів, чіткість чи тьмяність зображень, локалізація та генералізація, тіньові

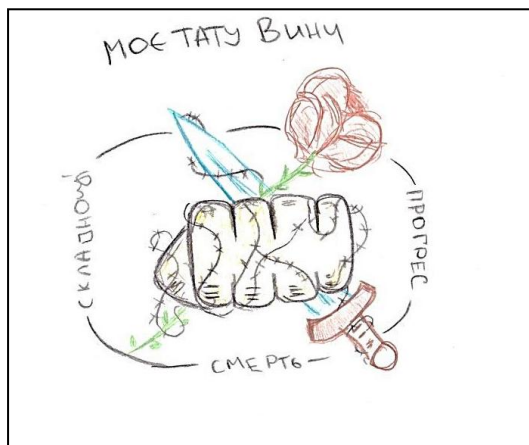

Рис. 5.59. Тату вини

аспекти тощо. Для прикладу наведемо малюнок «Тату вини» респондента М. (рис. 5.59), що ілюструє не лише дієвість механізмів символізації (згущення), а й засвідчує факт полізначності семантики символів. Так, кулак – це і батько, і сам респондент, дріт – це і обмеження батьком, але ж і його супротив авторитаризму батька. Факт едіпального взаємозв'язку з матір'ю утаємничується: «троянда» («мати») невидимо має дотичність із мечем (фалічним символом респондента) за «батьківським кулаком», а це вказує на ніжні,

автономізовані від погляду батька взаємини «син ↔ мати».

Цікавою є також проблема взаємозв'язку «Тату вини» з «Власним тату». А це означає, що сила самоплинних (не заданих кимось) тенденцій є значно сильнішою, аніж певні наставлення психолога. Зокрема пропозиція до зображення «Тату вини» була наступна: «Можна зобразити уявну (абстрактну) “вину”, яка не обов'язково стосуватиметься вас особисто». Така інструкція сприяла зняттю опорів у зображенні «Тату вини», а «рука» кожного учасника АСПП спонтанно і швидко справлялася з її зображенням відповідно до імперативу власних внутрішніх побуджень. Тому можливість відчуження «вини» від себе самого поступалася в кожному без винятку випадку енергетично-емотивному потенціалу архаїзму вини, що людина особисто несе в собі. Історично люди є причетними як до «тату», так і до «вини». Малюнки «Тату» кожної особи відзначалися як неповторністю, так і універсальністю.

За усієї універсалізованості, архетип здатний енергетично сприяти об'єктивуванню індивідуалізованого змісту психіки кожного учасника АСПП – він є неперевершеним помічником в емпіричному дослідженні глибинних аспектів проблеми архаїзмів, у конкретизації їхньої мотиваційно-сислової сутності.

З приємністю висловлюю вдячність корифеям української науки Г. Костюку, Д. Ніколенку, В. Роменцю, своєму керівникові докторської дисертації академіку РАО О. Бодальову; колегам-науковцям за консультативну співпрацю: В. Андрущенко, О. Безлюдному, О. Бондаренку, В. Бондарю, Ж. Вірній, З. Карпенко, О. Кочаряну, О. Кравченко, В. Луньову, С. Максименку, М. Марусинець, В. Моляку, В. Панку, С. Симоненко, М. Слюсаревському, В. Синьову, В. Татенку, А. Фурману, Н. Чепелевій та ін. Загалом, вдячність тим ученим та практикам, які впродовж багатьох років були небайдужими до наших наукових пошуків відповіді на проблему глибинних джерел позадосвідних утворень, пізнання яких є вкрай важливим для розкриття шляхів удосконалення психіки та окреслення мотиваційно-сміслових її параметрів, що є складником фахової підготовки майбутніх психологів. Вдячність моїм колегам із кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького за понад сорокарічну співпрацю у фарватері наукових пошуків у напрямі формування психодинамічної парадигми. Особливий внесок у нашу спільну наукову скарбничку зроблено аспірантами Я. Амуровою, О. Білою, О. Катковою, С. Манжарою, Т. Некрут, І. Сергатою, К. Ткаченко, які займалися підготовкою друкованих варіантів стенограм глибинного пізнання, та викладачами К. Бабенко, Т. Білухою, Л. Туз, які допомагали в коригуванні тексту книги.

Душевність почуттів пов'язує мене із учасниками груп АСПП, які виявляли сміливість, настирливість, терпіння та рефлексивний хист у вирі процесу глибинно-корекційного пізнання (самопізнання). Кожний із вас був неповторним і, водночас, синергетично близьким до мене (як ведучої процесу АСПП) у виявленні впливу на психіку архаїчних мотивів, що об'єднує нас із людством.

Постає питання: «Чому людство, докладавши так багато зусиль до прогресу добра, не може здолати зло²⁷? Чому геній З. Фрейд, якому довелося втікати від гітлерівської навали (до Америки), не погодився об'єднати зусилля з А. Ейнштейном у боротьбі проти жорстокості, руйнації та упередженні війн?». У своєму об'ємному листі (Додаток М) З. Фрейд указав А. Ейнштейну не лише на факт полімотивованості вчинків людини, але й на те, що посеред них присутній потяг до агресії та деструкції, зумовлений енергією мортідо, яка є супутньою Танатосу. Остання може бути спрямована не лише на інших, але і на самого себе²⁸. Саме тому, на переконання З. Фрейда, фатум війн усе ще не може

²⁷ Це засвідчує популярність фразеологізму: «Благими намірами вимощена дорога до Пекла».

²⁸ «Живое существо, если можно так выразиться, сохраняет свою жизнь тем, что разрушает чужую. Но все же *определенная доля влечения к смерти остается действовать и внутри живого существа*, и мы в своей практике пытались вылечить наших пациентов, у которых деструктивное влечение было загнано вовнутрь. Мы даже пришли к крамольной мысли о том, что возникновение нашей совести объясняется именно этим поворотом агрессии вовнутрь. Нетрудно заметить, что в случае слишком большой активизации этого процесса можно ожидать ухудшения здоровья, в то время как поворот этих деструктивных влечений во внешний мир облегчает живые существа и действует на них благоприятно. Это своего рода биологическое извинение всех ужасных и опасных устремлений, которые мы пытаемся

бути усуненим із допомогою загальної людської домовленості. Водночас, З. Фрейд указав на можливий ідеальний стан речей у спільноті людей, які підкорили б існування власних потягів **диктатурі розуму**²⁹.

Глибинне пізнання відзначається когнітивною зорієнтованістю, що актуалізує енергію лібідо, і не лише у виявленні її до інших, а й до самого себе. У цьому нам допомагає дослідно-наукове наближення до пізнання архаїзмів. Засновник психоаналізу вважав, що *внутрішнє блокування (затримка) лібідо ймовірніше відбулася «у давні періоди людського розвитку через реальні зовнішні перепони»*. Отже, спадок людства підпорядкований тенденції **«вимушеного повторення»**, яка штовхає людей до войовничості, і не лише одного з одним, а й із самим собою. Це важливо пам'ятати, адже йдеться про посилення можливостей упереджувати **власне самознедолення**, яке навіть Богу ускладнює надання допомоги людям.

Сегодня Бог проснулся на рассвете...³⁰

Сегодня Бог проснулся утром рано...
Он жалобы и просьбы почитал...
И людям из кувшина без обмана
Желаемое в сердце наливал...
Но не у всех открыто было сердце
И место есть для Чуда не у всех.
То завистью, враждой подперта дверца...
То жадность не дает налить успех...

А у кого-то до краев разлита
Печаль и безысходность, вот беда.
И Бог жалел, что сердце это скрыто...
Любви хотел налить, да вот куда?
И Бог грустил, что люди не умеют
Сердца и души чистить от обид...
Они с годами в сердце каменеют
И сердце превращается в гранит...

Но Бог ходил, смотрел и улыбался,

преодолеть. При этом нужно признать, что они ближе к природе, чем наше восстание против них, для которого мы также еще должны найти объяснение» [Повний текст листа див. у Додатку М].

²⁹ «... большевики надеются, что они смогут совершенно избавиться от человеческой агрессивности, обеспечив удовлетворение материальных потребностей и установив равенство среди членов общества. Я считаю это иллюзией. В настоящее время они усиленно вооружаются и удерживают своих сторонников не в последнюю очередь благодаря разжиганию ненависти против всех, кто не с ними» [Повний текст листа див. у Додатку М].

³⁰ Мовою оригіналу. Автор – Ірина Самаріна-Лабіринт. Режим доступу: <https://www.stihi.ru/2013/09/23/1018>

Когда сердца влюбленные встречал.
Он брал кувшин и от души старался,
Им счастье в сердце бережно вливал...
А люди постепенно расплескали
Подаренную Богом благодать
И всех вокруг в утрате обвиняли,
Забыв в самих себе вину искать...

Ведь если б мы могли прощать и верить,
Любить, благодарить и отпускать,
То Бог бы мог не каплей счастье мерить,
Кувшин волшебный мог бы весь отдать...
Сегодня Бог проснулся на рассвете.
Огромный ящик с просьбами у ног...
А рядом лишь один без просьб конвертик:
«Благодарю за все тебя, мой Бог...»

P.S.: Ось і завершена понад дворічна праця над монографією, яка інтелектуально й емоційно поглинула мене більше, ніж будь-яка інша книга попередніх років. Здавалося б, у ній є все необхідне, щоб людині можна було збагнути причини залежності психіки від невидимих їй позадосвідних бар'єрів («психологічних пустот») на шляху до самореалізації. Зміст монографії переконує в тому, що шлях до успіху, щастя і радості життя (у цьому світі) значною мірою *залежить від самої людини*, від її психологічної відкоригованості (досконалості), що посилює здатність розпізнавати ті чинники, які невидимо (позадосвідно) розвертають її *обличчям назад, до пережитих травм, до стражданості* (вимушене повторення). Метод АСПП дає змогу на власному досвіді суб'єкта познайомитися із смислом прихованих тенденцій, які нівелюють радість життя та пригальмовують поступ до успіху. Самопізнання та самовдосконалення на засадах розвитку соціально-перцептивного інтелекту сприятиме упередженню виникнення зовнішніх перепон на шляху до самореалізації.

Глибинне пізнання розкриває людині смислові параметри її невидимого «служіння» позадосвідним утворенням психіки, які задані механізмами *витіснення* драматичного досвіду, що стабілізує сліди (фіксації) впродовж життя. Осягнення суб'єктом невидимих (але енергетично потентних) чинників, які синтезують прийдешнє та майбутнє, свідоме та несвідоме, варіабельне та позачасове, статичне та динамічне, *сприяє каталізації рефлексивної адекватності поведінки*, спрямованої на соціальний успіх. Сорокарічний досвід ведення діагностико-корекційного процесу (груп АСПП) переконує в позитивних результатах глибинного пізнання та самопізнання його учасників, що посилює перспективи інтеграції психіки з Вищим Раціо. Останнє є найбільшим даром людству, у порівнянні з цариною тваринного світу.

ДОДАТКИ

Додаток А

Универсальность законов психического – основа профессиональной подготовки психолога³¹

*... раскрытие взаимоотношений сознательного
и бессознательного психического – основа основ
собственно психологии как науки*

А. Е. Шерозия

Практическая психология пребывает в процессе становления. Последнему в немалой степени способствует развитие психодинамической теории, методологии и соответствующей практики, объединенной общим названием «активное социально-психологическое познание» (АСПП). «Практическая психология, – как определил ее В. Г. Панок, – область профессиональной деятельности... чем она и отличается от бытовой, вненаучной. Практический психолог осуществляет свои профессиональные функции с помощью специфических приемов, методов и технологий, которые построены на знании законов человеческого поведения и развития» [19, с. 38]. Исходя из вышесказанного, разработка эффективных методов психологической помощи и их научное обоснование являются чрезвычайно актуальными проблемами психологии. Особое значение в развитии глубинной психологии сыграло интегрирование научных достижений с общей системой понимания законов человеческой психики. С позиции психодинамической теории, основная проблема современных психологических наработок заключается в недостаточном понимании категории «информационный эквивалент», объединяющего противоречивые сферы психики (сознание / бессознательное).

Внимание современных ученых к проблемам практической психологии значительно усиливается, о чем свидетельствуют исследования Г. А. Балла [1], А. Ф. Бондаренко [6], Ж. П. Вирной [3], П. П. Горностая [7], З. С. Карпенко [12], С. Д. Максименко [15; 16], В. Г. Панка [19], В. А. Татенко [26], Н. В. Чепелевой [27] и др. Вместе с этим проблема понимания законов целостности психического до сих пор остается вне круга исследовательского внимания ученых. Поэтому глубинная психокоррекция не включена в актив знаний, необходимых будущим практическим психологам. Вузы, готовящие профессиональных психологов, ориентированы на обеспечение академических

³¹ Вперше опубліковано у: Яценко Т. С., Глузман А. В. Методологія глибинно-коррекційної підготовки психолога. Дніпропетровськ, 2015. 396 с. (с. 66-107).

знаний, а этого недостаточно для развития их личностного потенциала, рефлексивного интеллекта, способностей социально-перцептивного мышления (интуиции), готовности к диалогическому взаимодействию и т. п. При академическом подходе подготовки в вузах будущим практическим психологам не обеспечивается возможность прохождения курса собственной личностной коррекции, способной нивелировать остаточные («следовые») эффекты невольно пережитых травм. Как результат, в их профессиональной подготовке остаются незаполненные «белые пятна», связанные с их личностным потенциалом.

Понятие «профессиональное образование» толкуется как «подготовка в учебных заведениях специалистов различных уровней квалификации для трудовой деятельности в одной из отраслей народного хозяйства, науки, культуры... Содержание профессионального образования включает углубленное ознакомление с научными основами и технологией выбранного вида труда; привитие специальных практических навыков и умений; формирование психологических и нравственных качеств личности, требуемых для работы в определенной сфере человеческой деятельности» [15, с. 217].

Проводимые нами исследования убеждают, что предпосылкой профессионального становления психологов-практиков является их личностная психокоррекция, ориентированная на выявление глубинно-психологических истоков личностных проблем (внутренних стабилизированных противоречий), деструктирующих процесс общения с другими людьми. Речь идет о достижении будущим специалистом психологической зрелости, одним из показателей которой является умение превращать себя в объект наблюдения и исследования, что катализирует развитие саморефлексии, познание инфантильных истоков личностной проблемы, психоанализ травматических событий жизни и осознание индивидуальных тенденций поведения, обусловленных детством.

Оказание профессиональной помощи начинающему психологу в оптимизации его возможностей общения, построении оптимальных отношений предполагает развитие социально-перцептивного интеллекта (практической сообразительности) и навыков самоанализа. По мнению В. Г. Панка, «практический психолог при работе с клиентом должен знать все глубины его души», что предполагает прежде всего знание собственной души в ее глубинной сущности. Психологу-практику необходимо учитывать такие механизмы, как компенсация и сублимация, «позволяющие личности сохранять гомеостаз в социальных отношениях» [19, с. 61 – 62].

Научный анализ литературы, касающейся области практической психологии, позволил выделить следующие составляющие профессионализма: владение культурой общения, развитие эмоционально-психологической сферы и способности к профессиональной рефлексии (А. А. Осипова [18], Н. И. Повякель [22]); профессионально-психологическая положительная мотивация к будущей практической деятельности, сформированность

социально-когнитивных и коммуникативных умений, практического интеллекта (Н. В. Чепелева [27]); выраженная личностная и профессиональная идентичность (А. Ф. Бондаренко [6]); психологическая готовность будущего специалиста к конструктивному диалогу и партнерству (Н. И. Повякель [22]); умение налаживать профессиональные взаимоотношения, устанавливать конструктивные контакты с людьми, а также развитие самосознания психолога и достижение им личностной зрелости (А. С. Кочарян [13], Н. А. Кучеровская [14]). Личностно-профессиональное становление психолога невозможно без внутренней нравственной организованности, которая предусматривает устранение противоречий между Я-реальным и Я-идеальным в процессе самосовершенствования (А. С. Штепа [31]).

Специфика профессии психолога-практика заключается в том, что в ней, в отличие от других сфер профессиональной деятельности, немаловажную роль играет личностный потенциал специалиста (когнитивный, интерактивный, экзистенциально-смысловой), что влияет на результативность способностей психологической помощи себе и другим.

Мы убеждены, что личностный рост будущих психологов-практиков неразрывно связан с овладением ими психоаналитическим умением ведения диалога с респондентом с использованием визуализированных презентантов. Важно также развитие рефлексии, способствующей пониманию ими стабилизированных внутренних противоречий и их инфантильных истоков. Мы солидарны с современным украинским исследователем А. Ф. Бондаренко в том, что «... такая личностная работа не может осуществляться с помощью книжных средств (учебного пособия)... поскольку требует принципиально иного способа обучения, а именно: опыта проживания собственного бытия в непосредственном личном общении и анализе» [6, с. 8].

Особенно остро проблема подготовки практических психологов заявлена в глубинных исследованиях психики, которые задают качественно новый взгляд на формирование профессионализма выпускников-психологов. Среди его показателей важным является развитие профессиональной компетентности, духовности, творчества, социальной активности. Успешность применения разработанной психодинамической концепции проявляется в актуализации личностного потенциала студентов в процессе профессиональной их подготовки.

Итак, *взаимосвязь личностного и профессионального аспектов является центральным звеном в обеспечении эффективности подготовки психологов.* Организационно и процессуально университетское педагогическое образование реализуется через личностно-ориентированный и индивидуально-творческий подходы. Именно это обеспечивает актуализацию человеческого фактора в овладении психологией [4].

При академическом подходе содержание образования, его средства и методы не способствуют самореализации личностного потенциала и

проявлению индивидуальности в процессе профессиональной самореализации. Существуют попытки разработать индивидуализированные программы, к примеру, моделирование личностных проблем субъекта в психодраме, которые недостаточны для проникновения в бессознательное, как и в глубинные истоки его формирования.

Процесс самопознания издавна считается необходимой предпосылкой профессионального успеха, что отражено во многих психоаналитических трактатах. Так, З. Фрейд считал самоанализ важным стимулом актуализации вытесненного в подсознание материала, что способствует освобождению Эго от избыточного напряжения. В индивидуально-аналитическом подходе А. Адлера речь идет о том, что смысл личностного развития заключается в познании человеком своей истинной жизненной цели, замаскированной от него самого иллюзорными представлениями, побуждающими его стремление к власти как способу компенсации чувства неполноценности. В аналитической психологии К. Юнга акцент поставлен на познании тех сторон личности, которые «находятся в тени» (не осознаны), но являются энергетически приоритетными.

Согласно психосинтезу (Р. Ассаджоли [1]), основной идеей саморазвития является достижение внутренней гармонии, единения с Я через осознание субличностей. Ф. Перлз [20] в гештальт-терапии сделал ударение на необходимости достижения человеком личностной зрелости, имеющей такие показатели: *умение находить поддержку в себе, а не в других*; способность брать на себя ответственность; мобилизовать собственные ресурсы, что требует предварительной проработки невротических уровней личности и др.

В центре концепции гуманистической психологии находится личностное развитие субъекта, сопряженное со стремлением к самореализации. При этом необходимым условием самоактуализации является самопознание, способствующее устранению несоответствия между Я-реальным и Я-идеальным, снижению тревоги, искажений социально-перцептивной реальности, порождающих дезадаптивные формы поведения.

Профессия психолога предполагает непрерывный процесс личностного совершенствования, которое достигается: в гуманистическом направлении – личностным ростом; в психоанализе – личным анализом; в психодинамическом направлении – личностной коррекцией, самопознанием глубинных аспектов психики. Такого рода профессиональная подготовка практического психолога является *наименее исследованной в отечественной и зарубежной психологии*.

Глубинная психология в формате психодинамической теории направляет усилия на раскрытие взаимосвязей между сферами сознательного и бессознательного в их противоречивом единстве и функционально асимметричном противостоянии. Данная работа представляет достижения в области профессиональной подготовки практических психологов, основанных на психодинамической методологии и соответствующем инструментально-методическом обеспечении.

Развитие современного знания требует понимания целостности мира, что заключается в единстве законов физики, философии, биологии, психологии и других наук. Интеграция научно-практической психологии с универсальными законами природы (в частности, Вселенной) дает новый, прогрессивный толчок для философско-методологического осмысления психического в его голографической сущности и взаимосвязях частного, частичного и целого. Все это указывает на авангардность постановки проблемы целостности психического с центрацией внимания на процессах **«взаимодействия и опосредования»**. Последнее открывает перспективы проникновения в невидимое («иное»), латентное, которое реально влияет на видимое, наблюдаемое.

Ориентируясь на холистичность психического, в центр внимания попадают взаимосвязи между физическим и идеальным (духовным) миром, это открывает перспективу исследовательских возможностей адекватного оказания помощи человеку в разрешении внутренних личностных проблем. При таких условиях коррекция позволяет индивиду приобрести тенденцию «открытости для нового опыта», оптимизирующую процессы самопознания.

Наше внимание обратило функциональное созвучие научных достижений квантовой физики и глубинной психологии в понимании сущности психического. Подтверждением оправданности такой гипотезы является мнение Д. Бома: «Сознание и материя – лишь различные аспекты одной и той же универсальной основы, которая берет начало из имманентного порядка» (цит. по: [10, с. 174]). Указанный *имманентный порядок* в концепции психодинамического взгляда на психику (Т. Яценко) названо имплицитным, то есть невидимым порядком. Такое название оправдано из-за его неосознанности субъектом. В настоящее время «имплицитный порядок» очерченный и введен как элемент структуры психики в зоне «невидимого горизонта» (см. «Модель внутренней динамики психики»).

Многолетняя исследовательская работа с эдипальными зависимостями субъекта, которым сопутствует фиксированность влечений, притяжений к первичным либидным объектам, самопроизвольно переключает наше внимание на эффект **«черной дыры»**, касающийся не только Вселенной, но и психики человека. Вспоминаются слова С. Грофа («За пределами мозга»): «... исследования показывают, что человеческая психика в значительной степени сравнима со всей Вселенной и всем, что в ней существует» [8, с. 75]. Подобно искажениям социально-перцептивной реальности психологическими защитами, черной дыре присуща деформация пространства надмерной гравитацией (тяготением). А. Эйнштейн указывал: «... пространство приобретает твердость, упругость и способность изменять свою геометрическую форму» (цит. по: [32, с. 90]). Более основательно эти вопросы исследовал Стивен Хокинг, который объяснил коллапсирование звезды в *черную дыру* деформацией пространства, что создает ловушку, где все необратимо исчезает [28]. Аналогии с

черной дырой Д. Бом и С. Хокинг находили и в психике. Н. Бор утверждал: «... мысли подобны образующимся в реке вихрям... поэтому нам так трудно порой изменить наши представления» (цит. по: [32, с. 98]), С. Хокинг высказался о людях, падающих в черную дыру, сформулировав их девиз: «Мыслите мнимо» [28, с. 256]. Эмпирический материал глубинного познания психики свидетельствует о возможности чувственно-эмоционального ощущения субъектом подобного явления. Наше внимание привлёк факт сходства визуализированных презентаций черной дыры во Вселенной (рис. А.1 – А.4 (научно-исследовательская компания НАСА/ЕКА) с авторскими рисунками (см. рис. А.5 – А.9).

В авторских психорисунках различных респондентов «черная дыра» не представлена открыто в ее автономно-функциональных особенностях, как и все, что презентуется психикой вовне. Такая линия презентации находит приют под маскировочным прикрытием самых разных тем психорисунков. Говоря иначе, эффект черной дыры презентован в авторских рисунках с разной их тематикой, что может указывать на широкий диапазон влияния «черной дыры» на психику субъекта.

Рис. А. 1

Рис. А. 2

Рис. А. 3

Рис. А. 4

Обратимся к краткому психоанализу некоторых из авторских рисунков, содержащих *намек* на черную дыру. Эмпирический материал убеждает, что «черная дыра» нередко представляется участниками АСПП в виде спирали и близких к этому изображению вихрей подобно представленным выше изображениям черной дыры во Вселенной (рис. А.1 – А.4).

Ощущения человеком черной дыры имеют энергетически мортальный потенциал, на что в рисунках архетипически указывает «чернота». Мотив черной дыры пробивается в рисунках, независимо от разнообразия тем, что свидетельствует об энергетическом императиве данного феномена как и его всеохватности, касающейся жизнедеятельности человека, о чем свидетельствует рисунок «черной дыры» респондента С. Как правило, это

темы, имеющие эмоциональную нагрузку, а именно: восприятие несчастья (рис. А.8); рисунок А.7 (намек на акт «саморождения» сквозь тернии невзгод), что указывает на побудительную силу кризисных состояний; встреч с бедой, приближение к ней (рис. А.5); саморождение через кризис (рис. А.7). Таким образом, символ вихря может указывать на тенденцию создания «утробы» вокруг себя как защиты от неблагоприятных (кризисных) обстоятельств (рис. А.6). Такая вынужденная защита не является благотворной для самостановления (развития) субъекта, она задает ограничения и несвободу, что подлежит психокоррекции.

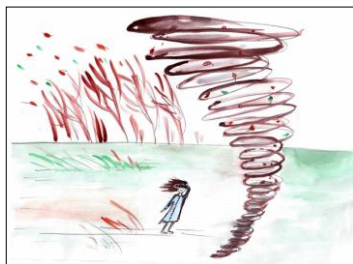

Рис. А. 5 Я иду навстречу

Рис. А. 6 Как я вижу сама себя

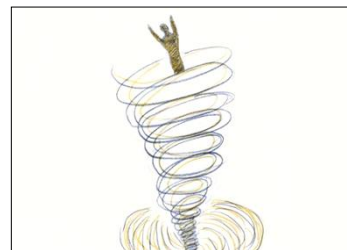

Рис. А. 7 Кризис и этапы выхода из него

Рис. А. 8 Восприятие несчастья

Рис. А. 9 Я-реальное.
Я-идеальное

Рисунки с «вихрем» содержат «намек» на бессилие индивида, ведь это определенная зависимость от чего-то стоящего вне его самого (неподвластного человеку). Вихрь порождает чувство тревоги, риска поглощения себя и самопоглощения, ощущение фатума, турбулентности, необратимости. Д. Бом считает, что *постоянство некоторых «вихрей» (как символа черной дыры) в сознании субъекта тормозит его умственное развитие, придает инвариантность поведению, создает препятствия для поступления новой информации, возникновения новых идей, реализации творческого потенциала, обуславливает изоляцию в общении с другими людьми.*

Полученный нами эмпирический материал подтверждает утверждение Д. Бома. Рисунок А.9 указывает на непреодолимое тяготение (гравитацию), зависимость субъекта от первичных либидных объектов, что формируется в эдипальный период развития: автор находится в «темноте» надтреснувшего яйца. Такого рода яйцо с пробивающимся силуэтом человека архетипически указывает на его утробное состояние. Данный факт очень важен с научной точки зрения, так как подтверждает идею о значимости утробы, особенно акта рождения как предпосылки возникновения эффекта черной дыры. Дальнейшее

зависит от характера отношения к ребенку близкого окружения, но, как пишет Эрик Эриксон, – «даже при самых благоприятных обстоятельствах эта стадия, повидимому, вносит в психическую жизнь ощущение внутреннего раскола и всеобщей тоски по утраченному раю» [38, с. 54]. Далее Э. Эриксон указывает на возникновение «могучей комбинации чувств лишенности, разделенности и покинутости на протяжении всей жизни» [там же]. Этот вопрос заслуживает особого изучения, что и побудило нас представить к данному подразделу эмпирический материал.

Непреодолимость тяготения проявляется в зависимости от родителей, невозможности вырваться из их силового поля, капсулированности собственного потенциала и невозможности его реализации. Латентная логика психики такова: в утробе нет конфликтов и противоборств сторон (оплодотворенной яйцеклетке присуще единство «всех участников этого процесса»). Такого рода «знания» психики – дорефлексивны по своей архетипической природе, поэтому достоянием субъекта они смогут стать только в диагностико-коррекционном анализе, способствующем снижению тенденции к психологической смерти [34]. Говоря иначе, рисунок 9 отражает факт смирения сознания с энергетическим прессингом бессознательного. Парадоксально то, что при таком, казалось бы, «плачевном состоянии» автора рисунка он парадоксально соотносит его с темой «идеала»?!. Это содержит механизм намека на утробность как «идеальную» среду для субъекта.

Утробные мотивы презентованы в многочисленных авторских и неавторских рисунках (полотнах художников). Кроме авторских рисунков, там представлены некоторые иллюстрации из книги С. Грофа [9], а также художественные полотна М. Кристе, В. Куша, В. Сюдмака, Д. Хо, Гурбуз Доган Эксиоглу.

Рисунок А.10 «То, что я отчуждаю в людях» по конфигурации идеально представляет образ черной дыры в ее Вселенском выражении (см. рис. А.1 – А.4). Тема этого рисунка указывает на опасность затягивания в «дыру» при общении с подобными людьми. В рисунке автор передает также собственную тревогу, страх состояний сходных с «дырой», что субъективно создает ощущение риска.

Рис. А.10. То, что я отчуждаю
в людях

Эффект динамической статичности в черной дыре может быть диагностичным в плане общения людей при их стремлении «отстаивать свое мнение». Императив позиции, убежденность в собственной правоте затушевывает интерес к реальному диалогу. Это разочаровывает собеседника из-за ощущения, что человек занят собой, что он не слышит, и разговор теряет обоюдный интерес. Такие особенности психики не сочетаются с профессией психолога. Для психолога, «отягощенного собой», в тень отодвигаются интересы другого человека, что может исказить смысл обратной

связи, а, главное – он сам может выпадать из беседы, приближаясь к ощущению пустоты. Эмпирика убеждает в том, что человек способен рефлексировать «пустоту» и визуализированно презентовать в виде черной дыры в рисунках или лепке. Все это объективирует деструктивный эффект травм детства, как и силу влияния на психику в утробном состоянии.

«Чтобы представить, каковы могут быть наши потери, – пишет М. Талбот, – достаточно взглянуть на ребенка. Дети не успели еще создать устойчивые вихри в своем сознании, и поэтому так легко и гибко взаимодействуют с окружающим миром» [25, с. 99]. В контекст черной дыры вписывается феномен «*порочного круга*», как и закон «*вынуждения повторения*», что задается «*эдипальной гравитацией*», согласующейся с черной дырой как первоосновой возникновения дисфункций *эдипальной зависимости*, связанных с амбивалентностью чувств, комплексом неполноценности, чувством вины. Это объясняет превалирование энергии *мортидо* в эдипальных притяжениях, блокирующих и подменяющих энергию *либидо*. Знакомство с черной дырой в рисунках студентки-психолога (рис. А.11 – А.15) убеждает во взаимосвязях ее личностных проблем с ощущением подобном «нерожденности», оптимизирующим необходимость саморождения.

Рис. А.11 Мои желания

Рис. А.12 Как меня видят люди и я сама себя

Рис. А.13 Омертвление личных отношений

Рис. А.14 Моё самовозрождение

Психоаналитическая работа с автором рисунков помогла выявить палитру нелегких для нее чувств, вызванных ощущением пребывания в неведении. Все это проявляется в отгороженности от мира, пассивности, желании преодолеть что-то подобное ощущению пленки (см. рис. А.11). Представим самоанализ автора рисунков респондента Н. (третий курс, психологический факультет): «Когда сейчас вели разговор о повышенном тяготении к семье (к маме), я ощутила, что это обо мне. Я представлю три рисунка, которые, возможно, внесут ясность в понимание моих усилий справиться с проблемой, напоминающую «затягивание в черную дыру». Рисунок А.11 иллюстрирует мои попытки самородиться. Это то, что меня тревожит. Там (вовне) для меня

много неизвестного, ведь мои глаза закрыты, и я чувствую себя за пленкой, будто в утробе. Языки огня символизируют эмоции. Когда я начала посещать группу АСПП, я поняла не только то, что так не может продолжаться, но и поверила, что смогу освободить свой потенциал путем самоанализа. Знак на лбу – это символ неординарности и желания самореализации. Моя рука (рис. А.11) пробует прорвать пленку, но эти дыры сходны с самопроизвольно восстанавливающимися реальностями, не от меня зависящими и, получается, что я в плену *самовоспроизводящей себя реальности* – каждый раз начинаю все заново.

За время участия в психокоррекционных занятиях я уже значительно прозрела и стала сильнее. Благодаря глубинной коррекции я смогла освободиться хотя бы частично от «пленки», которая мешала видеть реальность. Рисунок А.12 указывает на прогресс моих усилий. Я собралась с силами и намерена и далее работать над собой, прежде всего это нужно мне самой. Ослабление отгороженности от мира (стягивание пленки) – это снижение энергии мортидо (агрессии, разрушения). Именно это иллюстрирует рис. А.12: там, где нет пленки – просветленное лицо. Такое впечатление, что черная дыра – это притягательная сила энергии мортидо, то есть эта энергия зачастую имеет гравитационный эффект (как от «черта»). Таким образом, я давно ощутила, что черная дыра – это не только внешнее, поддающееся визуализации в рисунках, но и внутреннее образование, влияющее на всю мою жизнедеятельность. Она (дыра) внутри меня. Я это ощущаю. Уверенна, что истоки черной дыры – это агрессивная, деструктивная энергия.

Следующий рисунок (рис. А.13) мной позаимствован с интернета, но он точно отражает мою ситуацию взаимоотношений с партнером. Я бы его назвала «Омертвление личных отношений». Череп как символ того, что отношения обречены на угасание. Видно, что мы оба к этому причастны. Отличие в том, что я сижу, а он «пританцовывает» возле меня. Он повернут ко мне, я же погружена в себя, в частности, у меня может нарастать раздражение, агрессия, недовольство, досада, разочарование и т. д. Я знаю, что это мои траектории чувств, и ничего с этим не могу поделать. Они часто чередуются подобно порочному кругу».

Психолог поблагодарила студентку Н. за достаточно зрелый самоанализ и продолжила работу с рисунком А.13.

П.: Рука девушки, как видно на рисунке, апеллирует к зубам черепа, то есть к «энергии мортидо», а ее живот (хотя и несколько искусственно) «набирается» этой энергией (девушка его поддерживает рукой). Очевидно, это мешает им строить отношения, взгляд девушки повернут на себя, а не на партнера?!

Н.: Только на психокоррекционных занятиях я стала понимать саму себя. Вначале меня это испугало, но потом я вспомнила ваши слова (к П.) о том, что видеть – это уже быть на полпути к прогрессивным изменениям. Я воодушевилась и стала больше уделять внимания собственному психоанализу,

что привело к прозрению и освобождению от мортальной энергии. Я поняла, что «дублирую» поведение отца, от которого сама же и страдала (нередко пряталась в подол матери).

Далее Н. представила для анализа авторский рисунок «Мое самовозрождение» (рис. А.14).

Н.: Ночью я видела сон, который и отразила в рисунке (рис. А.14), что помогло мне адекватно понять внутренний процесс собственного самовозрождения.

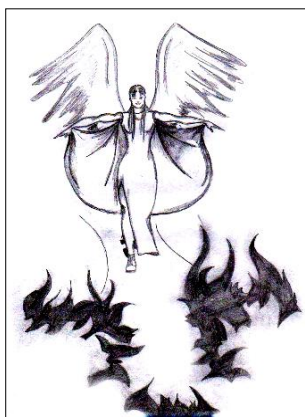

Рис. А.15 Мои перспективы

Моя агрессия порождается стремлением к высоте (родовой знак на лбу). Я ощутила, что «беременна» тремя своими состояниями. Внизу ничтожное, слепое создание, но потенциально агрессивное, поэтому в наморднике. Отличительный родовой знак (высокость) заложен отцом. Следующая фигура связана с влиянием на меня брата (борьба за то, кто из нас лучше, ближе к родителям). Далее, вверх – я в юношеском возрасте, в начале первого курса. Со второго курса я уже стала понимать силу самоанализа, который подарил убеждение, что от нас самих тоже очень многое зависит, а не только от влияния родителей. Я поверила, что можно иметь успех в самоанализе и внутренней работе над собой. Я бы этот процесс назвала приобретением свободы от себя самой, и это подлинная свобода!

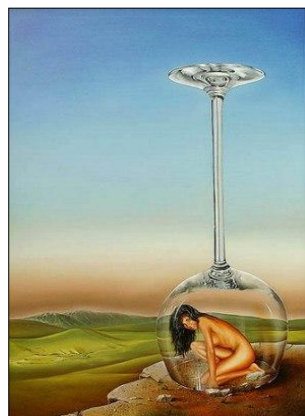

Рис. А.16 «Желанное самоощущение»
Мариола Богачи

П.: Когда я смотрю на твой «живот с животными», вспоминаются слова С. Грофа: «... психика не только шутя комбинирует человеческие, животные или природные символические формы, но, по-видимому, также способна получать голографически записанную информацию обо всем феноменальном мире – о его настоящем, прошлом и будущем» [8, с. 216].

Далее респондент Н. предложила рисунок «Мои перспективы» (рис. А.15). Крылья, как надежда на самостановление, хотя они символизируют не только окрыленность свободой («от себя»), но и как необходимое подспорье на пути самостановления, тем более что «огонь» спереди символизирует эмоциональные трудности этого пути.

Рис. А.17 Ощущение одиночества

Представленный фрагмент эмпирического материала в значительной степени переориентирует вектор поиска причин личностных проблем субъекта с эдипального периода на перинатальный (внутриутробное состояние и акт рождения).

Студентка-психолог (по имени К.) выбрала в качестве самопрезентанта неавторский рисунок М. Богачи (рис. А.16), назвав его «Желанное

самоощущение». Расположение рюмки на краю пропасти (рис. А.16) подчеркивает присутствие риска во время рождения, что указывает на потребность автора рисунка в защищенности. Последнее подтверждает гипотезу о взаимосвязи черной дыры с перинатальным периодом развития субъекта.

Интересно, что черную дыру в космосе, которая на начальном этапе создает эффект коромысла (повышенной гравитацией) нередко называют утробой, к примеру: «... черная дыра – это очень неряшливый едок, фактически только несколько процентов звезды уходит в “утробу”, а остальное выбрасывается вовне» [37]. Обращает внимание наличие самопроизвольного интереса студентов-психологов к явлению черной дыры. В частности, один из них (по имени Ф.) в качестве самопрезентации воспользовался стихотворением «Черная дыра».

Разорваны нити Пространства,
Раскидано время Судьбы,
Порядок плюс бешеный Хаос –
рождение Черной Дыры.

Ее ненасытна утроба –
все ест-пожирает подряд.
Как здесь искажен мега-Космос!
И Время течет здесь назад!

Она как бездоннейший омут.
Она – вся продукт бытия.
Пространство и время в ней тонут.
Энергию копит она.

Совсем здесь другие законы.
Сплелися реальности в ней.
Она пожирает весь Космос.
Она лишь в себе. Вся в СЕБЕ!

Спрессовано Время-Пространство
В ничтожном объеме Судьбы.
В ней вместе Порядок и Хаос –
заложники Черной дыры...

Пройдут миллиарды столетий.
Потухнет звезд яростный свет.
И схлопнутся черные дыры
В бескрайней сплошной светотьме...

К этому добавил: «... терпения тем, кто наблюдает за торчащими из черной дыры кедами своего родственника, то есть меня». В завершение Ф. уточнил:

«... иногда я оттуда выглядываю», и предложил иллюстрацию собственных самоощущений (рис. А.18) в виде сперматозоида в черной дыре (в утробе).

Рис. А.18

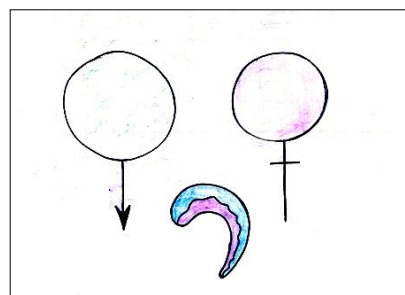

Рис. А.19 Мужчина, женщина и я

Рис. А.20 Эмоциональное притяжение

Рис. А.21 «Я-реальное»

В контексте сказанного вспоминается рисунок «Я-реальное» одной участницы АСПП, изобразившей себя яйцом на горе с торчащими руками из него (рис. А.21).

Эмпирический материал подтверждает гипотезу о единстве законов, которым подчинено все в этом мире. Спонтанность поведения респондента способствует выражению смысловой реальности психики в символически-метафорической форме, которая вне теоретических концепций и, тем не менее, ставит акцент на перинатальном периоде развития. Мы полагаем, что именно фактор «внутриутробности» влияет на зарождение основ возникновения черной дыры. Особую роль играет сам по себе акт рождения. Это в той или иной степени является предпосылкой возникновения (в более поздний период) Эдипова комплекса. Внутриутробный же период развития мы склонны связать с категорией, которую мы вводим – «эдипальная довершенность», что обусловлено органическим единением троих: «мама, папа, я», имеющим отношение к комплексу Эдипа.

Что же общего между актом рождения и эдипальной зависимостью? И там и там речь идет о *невозможности генитального единения*. В первом случае – непреложность закона необходимости разрыва «с утробой», во втором (табу на инцест) – невозможность чувственного единения с кровно близкими и родными людьми (понимание того, что дальше, во взрослой жизни, должна быть самостоятельность и независимость). На протяжении жизни индивида, последнее заявляет о себе в тенденции «возврата в утробное состояние», что объясняется повышенной «гравитацией» влечения к

матери, притяжения эдипального порядка к первичным либидным объектам (родители, родственники). Такую мысль подкрепляют авторские рисунки А.19 и А.20 с иллюстрацией себя эмбрионом в интимных отношениях (рис. А.21) и подобием слияния двух сперматозоидов в интимно-эмоциональных взаимосвязях близких людей (рис. А.20).

В работе представлен иллюстративный материал, презентующий архетипические характеристики образов перинатального периода, косвенно свидетельствующий об активности остаточных следов (см. в рисунках символы утробы, пуповины, жизни и смерти и др.). Это указывает на печать, поставленную на психике индивида перинатальным периодом развития. Авторские рисунки студентов-психологов также иллюстрируют важность отношений с родителями, которые могут обостряться в эдипальный период. Отличие «эдипальной довершенности» от феномена Эдипов комплекс (или эдипальная зависимость) состоит в приоритете влияния остаточных следов внутриутробной согласованности, физиологического единства матери, отца и ребенка. Вместе с этим «идиллия» внутриутробного состояния предопределяет драму его потери, и не только актом рождения, но и «инаковостью» среды, в которую попадает новорожденный, несущую риск травматизма, болезней, нарушения либидных параметров отношений и др. Все это создает предпосылки зарождения черной дыры. Эмотивная нагрузка для организма самого по себе акта рождения куда более ощутима (стресс, шок), чем вводимый социумом эдипальный запрет (табу на инцест). Кроме того, «табу», не имея биологических рычагов влияния на организм и поэтому вне конкуренции с *физиологической непреложностью закона появления ребенка на свет* (его рождения), что сопряжено с потерей биологической защищенности, присущей внутриутробному состоянию (при ориентации на «норму»).

«Эдипальное табу» (запрет на инцест) можно обойти не только пренебрежением «греховности» поступков (помыслов), но и возможностями сексуальной реализации в нетрадиционных формах, создающих обходные пути, минуя «табу на инцест» (т. е. кровосмешения). Подобный момент констатирует религия «фактом» *непорочного зачатия*. Поэтому есть основание предположить, что в формировании черной дыры решающую роль играет факт *дорефлексивного периода* становления психики, который мы именовали «эдипальной довершенностью». В основе эдипальной довершенности лежит факт физиологической причастности индивида к влагалищу, утробе и смешению крови (в его жилах уже течет кровь и матери и отца). Отдельным вопросом является проблема сиблингов, которые чаще всего несут функцию замещения первичных либидных объектов. Это и объясняет само название «эдипальная довершенность», которая после рождения также находит самые разнообразные пути «довершения» (в случае проблемности отношений с родителями – тети, дяди, бабушки, брата, сестры), что, по крайней мере, смягчает «табу на инцест». В перинатальный период такое органическое единение наоборот является наиболее жизнеутверждающим, способствующим оптимальному развитию ребенка. Нарушение актом рождения такого «рая» порождает (обостряет) наиболее важную проблему индивида – «жить или не жить?». Это закладывает основы базальной тревоги, которая имеет тенденцию транзитирования в последующую жизнь субъекта, что детерминирует так называемые «незавершенные дела детства»!

Намек на зависимость от утробного состояния в интимных отношениях иллюстрирует рисунок А.19 «Мужчина, женщина и я» и А.20 «Эмоциональное притяжение». В первом рисунке мы видим эмбрион, во втором – слияние двух сперматозоидов. Тема, с одной стороны, абстрактна, а с другой – щепетильна, с намеком на интимность, от чего их автор защитилась формулировкой «близких мне людей». Психоанализ рисунка А.21 прояснил, что студентка-психолог изобразила себя эмбрионом рядом с папой.

Таким образом, перинатальный период важен не только с физиологической точки зрения, но и с психологической. Об этом убедительно свидетельствуют иллюстрации А.22 – А.24, которые сами по себе не столько что-то доказывают, как обостряют виденье наличия проблемы черной дыры в психике субъекта, что заслуживает более тщательного исследования (см. иллюстрации А.22 – А.24).

Рис. А.22. Человек, которого
я не люблю

Рис. А.23 В. Куш. Божественная
геометрия

Рис. А.24 Г. Куин, название
неизвестно

Сказанное позволяет сформулировать предположение, что *первичный толчок к возникновению феномена «черной дыры»* в психике человека дает перинатальный (внутриутробный) период, особенно акт рождения как форма перехода ребенка в «иную» плоскость (среду) существования. Вхождение в психику ребенка (от 2 до 5 лет) эдипальных ограничений (табу на инцест) порождает возникновение *глубинного чувства вины* (неосознаваемого), при котором человек «виновен» невиновно (без вины виноват) – это созвучно положению Иисуса Христа (мессии). Психодинамическая теория учитывает, что психика знает все – не знает лишь «Я» субъекта. Такого рода латентные знания касаются и перинатального периода – как непреложного свидетельства причастности субъекта к утробе матери и кровосмешению.

Не поэтому ли психика каждого человека отягощена (в большей или меньшей степени) чувством вины, а образ Эдипа неизменно связан с проблемой человеческого общения, которую вкратце можно определить как «без вины виновный». Субъект безневинно совершил поступок, ведомый внутренними латентными побуждениями, а не сознательным решением. Таким образом, – это есть его непроизвольная активность, но не преднамеренный поступок. Все это

согласуется с «эдипальной довершенностью» субъекта, к которой он невольно причастен самим фактом пребывания в утробе. В этом кроется *глобальное противоречие согласования биологического (физиологического) и социального!* Эмпирический материал неизменно подтверждает особую значимость таких противоречащих факторов как *«жизнь и смерть»*, актуализирующихся в случае физических травм, болезни, смерти близких, кризисных ситуаций и др. Эдипальная зависимость латентно несет в себе «угрозу» разрыва с первичным либидным объектом (табу на инцест). Этому сопутствует ощущение социальной необходимости демаркации от родителей в целях самоопределения и самостановления («саморождения»). Последнее автоматически не снижает притяжение к родителям. В этом истоки *дуалистичности психики* (и «то» и «то»), что проявляется в *амбивалентности чувств к близким*, значимым людям. Важность затронутой проблемы требует ее последующего скурпулезного изучения и представления в отдельной научной работе.

Для познания указанных аспектов психики недостаточным есть использование лишь вербальных средств. Это объясняет необходимость привлечения нами широкого диапазона невербальных средств познания, на условиях их спонтанного выбора субъектом (респондентом). Именно спонтанный выбор актуализирует латентно-мотивационные аспекты психики, которые объективируют дорефлексивные (архаические) составляющие психики. Научное осмысление затронутых нами проблем требует привлечения достижений других областей науки, в частности, квантовой физики.

В процессе деловых взаимоотношений З. Фрейда с А. Эйнштейном произошло сближение психоаналитического понимания бессознательного к квантовой позиции, что подтверждается таким высказыванием отца психоанализа: «Бессознательное существует вне пола, пространства и времени». Последнее подобно потере «здорового смысла» действительности в микромире, представленном в слишком малых масштабах. *Местонахождение теряет смысл в сфере бессознательного из-за его свертывания психики в голографически единую целостность во времени и пространстве*, что находится вне поля зрения академистов.

Важным является факт *относительности категории противоположности* (противостояния) идеального и материального мира. Подструктурам психики функционально присуще *равновесное взаимодействие и дихотомия внутреннего и внешнего*, что требует поиска связующих звеньев. Не зря говорят: *«Мудрым называют не того, кто ставит неразрешимую задачу борьбы за добро путем уничтожения зла, а скорее того, кто способен поддерживать равновесие между добром и злом»*.

Равновесность сил закономерных Вселенной универсальна, что объясняет подчиненность им и феномена психики. Защитная система специфично – иллюзорно пытается поддерживать внутреннее равновесие в психике путем отступлений от реальности. Отступления от реальности обостряют проблему

психического отражения, разрешение которой крайне актуально в контексте профессиональной подготовки психолога к практической работе, которая предполагает адекватность отражения.

Устойчивость в микромире тоже относительна: зависима от выбранного экспериментатором способа измерения. Таким образом, как указывает П. Дэвис, «макромир и микромир оказываются тесно взаимосвязанными» [10, с. 22]. Для нас важна позиция А. Эйнштейна, что мир микрочастиц четко (хотя и невидимо) детерминирован! Это выражает его метафорическое высказывание: «Бог не играет в кости». Сказанное усиливает интерес к «информационным эквивалентам», преодолевающим неравносвязность (асимметричность) подсистем психики в их информационном «сшивании»: идеальное – материальное (опредмеченное).

А. Эйнштейн подчеркивал *значимость момента импульса*, что особо важно и для глубинного познания, что выражает введенный нами принцип «из иного», который в единстве с принципом «неотъемлемости сфер сознания и бессознательного» – представляет «принцип дополнительности» в психологии. Принцип «из иного» пробуждает к грамотности постановки вопросов психолога респонденту в диагностико-коррекционном взаимодействии. Критерием последнего как раз и есть побуждаемый *импульс активности* респондента.

Знакомство с квантовой физикой позволяет прийти к выводу *об общности ее законов с законами функционирования психического*. Это является косвенным подтверждением правильности направления глубинных исследований на разработку идеи о *визуализации психического* в виде спонтанной самопрезентации с использованием тематических психорисунков, подборки репродукций художественных полотен, камней, игрушек и др. **Процессуальная диагностика**, не нарушая главного требования – самопроизвольности поведения респондента, открывает перспективы **побуждения импульса его энергии в случае диагностической точности вопросов** психолога. Этот процесс задан *законами действия и противодействия*, что функционально сходно со Вселенной: в процессе глубинного познания неадекватный вопрос может вызвать сопротивление (противодействие) субъекта.

Особую важность для нас имеет примечание А. Эйнштейна относительно «... существования в психике объективной реальности» (цит. по: [10, с. 24]). Мы убеждены, что **«объективная реальность» психического связана с законами функционирования бессознательной сферы, которая обуславливает субъективизм сознательного**. Полагаем, что просоциальные мотивы и порождаемые ими искажения реальности (в угоду интересам идеализированного Я) – это то, что не свойственно Вселенной! Законы вселенной, гармонизируются с глубинной коррекцией по общности *стремления к достижению внутреннего равновесия*. Но это же, как ни парадоксально, присуще и психологической

защите, хотя путь достижения – неприемлем для Вселенной – искажение социально-перцептивной информации (в формате «человек – человек»).

Для наглядности обратимся к фрагменту эмпирики – рассмотрим рисунок респондента А.: «Я-реальное. Я-идеальное» (рис. А.25). Рисунок показывает: а) неравнозначность фигур конуса: «идеал» респондента А. отличается от фигуры слева – разноцветной раскраской, определенной напряженностью «вершины» достижений (красный цвет, рис. А.25), наполненностью содержанием; справа же мы видим лишь контур, который пуст (не имеет веса) и бесцветен; б) их «равенство по весу» – иллюзорно, а выдается (по рисунку) – как реальность, что обеспечивается искажениями психологической защиты.

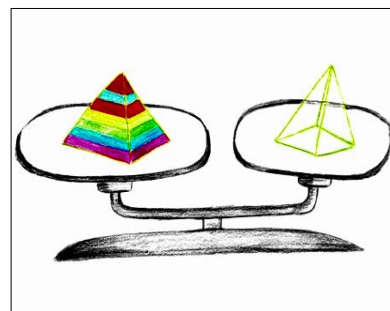

Рис. А.25. Я-реальное.
Я-идеальное

Рис. А.26. Я в служебной
ситуации

Таким образом, задаются ожидания респондента А., что другие люди его будут видеть «разноцветным», что обрекает на дискредитацию тех, кто не подтверждает ожидания. На авансцене прием *равновесия* как такового, что объединяет психику со Вселенной, но отличия состоят в присущих психике иллюзиях, которыми подпитывается идеализация «Я». Если Вселенная опирается на подлинную детерминированность явлений, то *защитная система психики* – создает эффект иллюзорной (но желанной) реальности в угоду «идеализированному Я», это реальность основывающаяся на самоощущениях субъекта.

В подтверждение этого представим еще один рисунок студентки психологического факультета респондента Н. (рис. А.26), который красноречив визуальным изображением отступления от реальности (стульчик за кафедрой, «девочка с косичками» и надпись «доктор наук»). Это реальность внутренних желанных, субъективных самоощущений, которые ориентированы на подкрепления желанного образа. Детская логика защиты: желаемое – значит, реальное!

Вселенная уж явно «стульчик не подставляет», чтобы уравнивать (по ее желанию, которых у нее вообще нет) фактаж закономерных явлений, основывающихся на законах. И это благо! Иначе все мы оказались бы в мире ином. Психика же, выдавая желаемое за действительное, может этим подпитываться и сохранять внешнюю видимость равновесия, которая внутренне (по ощущениям) может казаться реальностью (но лишь до поры соприкосновения с подлинной реальностью). Последнее раскрывает нам сущность личностной проблемы: наличие внутреннего, стабилизированного противоречия, невидимого Я субъекта.

Квантовая физика доказывает несостоятельность упрощенного, прямолинейного взгляда **на взаимосвязи между доступными и не доступными наблюдению явлениями**. З. Фрейд считал бессознательное, несомненно связанным с архаизмами, непосредственно не наблюдаемыми. Интересно, что сущность бессознательного он искал в незначимых (социально второстепенных) проявлениях психической активности: свободные ассоциации, описки, оговорки, сновидения. Получалось, что – чем более социально незначимый (индифферентный) материал, тем большая достоверность активности силы бессознательных образований (проявление без «внешней» нужды, но по велению внутреннего следового (фиксированного) напряжения, имеющего отношения к чему-то (когда-то) вне актуальной ситуации). **Индифферентность материала**, не способного побуждать проекции усиливает (облегчает) прогностическую достоверность психолога.

Исследование бессознательного предполагает опору на его **естественные самопроизвольные взаимосвязи с сознательным**. Для этих целей более всего подходят средства, приближенные к детскому периоду развития субъекта (когда вторжение социальных ограничений в психику было еще минимизировано). Такой подход рискует потерять научный статус в глазах академистов, но усиливает возможности *приближения к высотности законов Вселенной в их бескомпромиссности, безоценочности даже в такой субстанции, какой есть психическое*.

Становится понятной оправданность нашей позиции «*следования за...*» феноменом психики респондента. **Путем анализа спонтанного поведения** (вне волевого контроля субъекта), мы можем возлагать надежды на познание объективно закономерной стороны психического в его целостности. В этом кроются истоки прогрессивности метода глубинного познания психики (АСПП), с опорой на естественность динамики активности тенденций психического. Ориентация на целостность познания бессознательного не исключает его опосредованность сознательной презентации, благодаря архетипической способности психики к перекодированию идеальной реальности в опредмеченную.

Научно-практическая позиция состоит в следующем: невозможно исследовать человеческую психику зондированием только «глубинных» или только «осознаваемых» ее слоев. Исследовательский луч должен быть направлен на целостность психики, представителем которой является спонтанный выбор опредмеченного материала в качестве самопрезентанта, который уже сам по себе латентно порожден интеграцией сознательного и бессознательного, помимо контроля сознания субъекта.

Классическая психология защищается от бессознательного его игнорированием. Надо помнить, что познать латентную сферу психики прямым осознанием – невозможно, а если пытаться прямолинейно перевести бессознательное на язык сознательного, то оно теряется, как «бессознательное

психическое». Последнее требует уточнения: бессознательная сфера в полном объеме никогда не может перейти в сознание, т. е. исчезнуть. Уже хотя бы потому, что существует врожденный агрегат влечений (инстинктов), которые презентованы на «Модели внутренней динамики психики» (рис. А.27) Ид. Инстинктивная сфера психики не поддается опознанию: нам приходится работать с предсознанием.

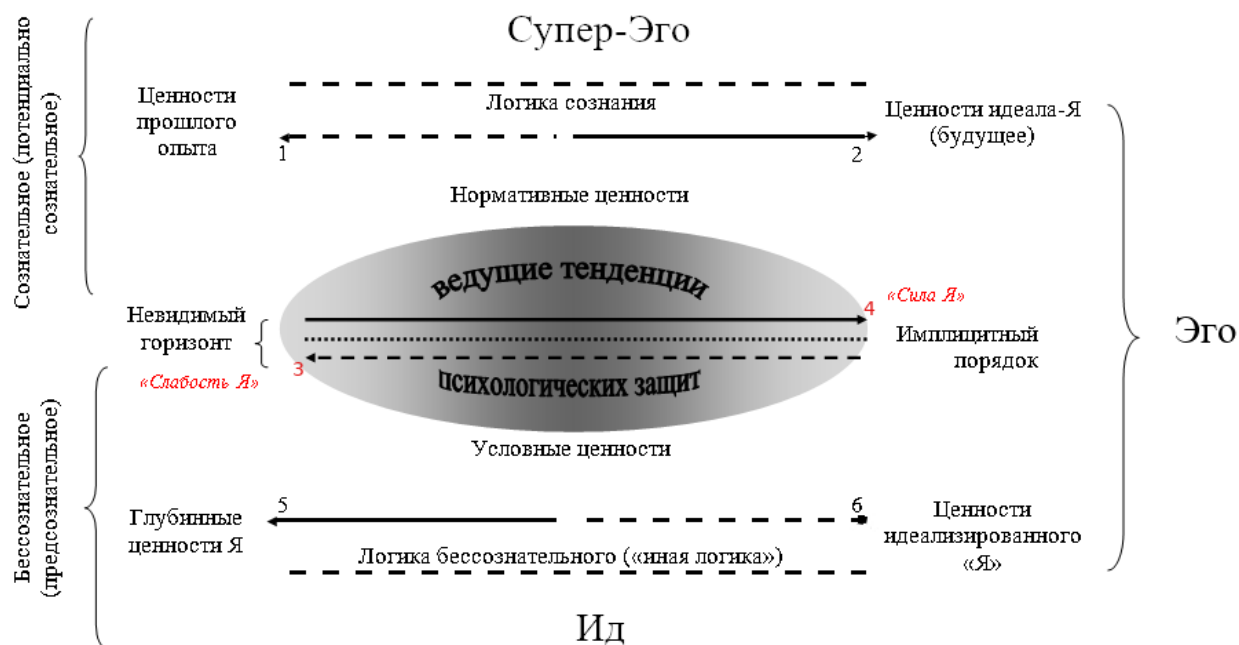

Рис. А.27. «Модель внутренней динамики психики»

Некоторые ученые полностью игнорируют любые эмпирические факты существования феномена бессознательного, мотивируя это тем, что «проблема бессознательной психики – теоретическая проблема, и для ее решения должны быть выдвинуты теоретические положения; эмпирическая же аргументация здесь не является целесообразной» [5, с. 325]. Иную позицию занял известный грузинский психолог А. Е. Шерозия: «Сознание не имеет прямого доступа не только к бессознательному, но и к самому себе, поэтому в любом акте познания усилия сознания опосредованы одной и той же "промежуточной инстанцией" – практикой» [29, с.756]. Далее он пишет: «...если физики в принципиально схожей ситуации опередили З. Фрейда, то, скорее всего, это произошло потому, что современная психология не была подготовлена к восприятию открытий квантовой физики и теории относительности ...» [Там же, с. 757]. Мы полностью солидарны с А. Е. Шерозия, позицию которого подтверждает опыт АСПП. Практика – это единственный путь, приближающий нас к познанию бессознательного уже хотя бы потому, что оно несет архаическую информационно-мотивационную нагрузку объективирования неосознаваемого содержания вовне, благодаря актуализации архетипических способностей перекодирования идеальной реальности в опредмеченно-визуализированную.

З. Фрейд проявлял чрезвычайную тонкость в понимании бессознательного и специфики его познания. Он отказался от гипноза, обнаружив ограниченность возможностей данного метода в решении проблемы интеграции сознательного и бессознательного. Вместе с тем его поразило то, что субъект способен *рационализировать причины* каких-либо из *неосознаваемых действий*, навешанных гипнозом. «Хотя давно было замечено, что объяснения, которые люди дают своим поступкам, не всегда заслуживают доверия, З. Фрейд сделал эти наблюдения краеугольным камнем теории человеческого поведения», – пишет Т. Шибутани [30, с. 11]. Психодинамическая парадигма (с сорокалетним опытом ее развития), как и соответствующая практика проведения групп глубинного познания психики, дает основание на утверждение, что *объяснение* (а в нашем случае *ответ на вопрос* во взаимодействии «Психолог ↔ Респондент») является краеугольным камнем *объективирования бессознательных причин личностных проблем субъекта!* Осознание последних и является базисом для личностной психокоррекции. В своих исследованиях (как и в осуществлении практики) мы опираемся на результаты, вернее гениальную инициативу К. Юнга дополнить ассоциативный эксперимент В. Вундта предложением испытуемому **дать объяснение своим действиям и мыслям** (ассоциациям), которые спонтанно возникали на **слово-стимул**. Именно **объяснение субъектом мотива (причины) действия** представлялись К. Юнгу **искомым звеном, определяющим взаимосвязи между сознанием и бессознательным**. Понятной становится постановка З. Фрейдом проблемы «фундаментального единства человеческой психики». Этим он вселял веру в возможности постижения этого единства путем специфического профессионально оправданного взаимодействия.

Возникает не только необходимость, но и перспектива связать воедино удивительно полиморфные и сложные образования психики в целостности их функционирования. Именно такой вектор исследований свойственен психодинамической теории и соответствующей методологии [33 – 36].

Для нас долгое время оставалось загадкой, почему визуализированная самопрезентация субъекта (представленная в плоскости наблюдения) сама по себе не обеспечивает решения проблемы глубинного познания психики? Наш диалого-аналитический подход противоречит позиции арт-терапии, которая ограничивается арт- активностью субъекта, без объяснений ее причин. Это и побудило поиск путей «оживления» (эмотивного наполнения) презентанта через диалогическое взаимодействие психолога с его автором, с ведущей ролью диагностической точности профессиональной постановки вопросов, от чего зависит диагностико-коррекционный результат определения латентного мотива спонтанной активности респондента.

С развитием методов познания природы расширяются перспективы сближения базисных позиций глубинной психологии с результатами

исследования квантовой физикой элементарных частиц. Заслуживает внимания их динамика. Электрон (со спином $\frac{1}{2}$), совершивший полный оборот в 360° , не может сразу вернуться в исходное положение, так как для этого ему необходимо осуществить *два полных оборота*, то есть еще 360° . Таким образом, в простейшем случае, по словам П. Дэвиса, возвращение электрона в исходное положение происходит при обороте в 720° (см. рис. А.28; из: [10, с. 173]). Отсюда следует, что человек способен лишь наполовину воспринимать мир из того, что потенциально ему доступно. И вот такую доступность для внутреннего мира субъекта самопознания – обеспечивает метод АСПП путем диагностико-коррекционного взаимодействия в системе «П ↔ Р».

Рис. А.28. Схематическое изображение движения электрона

Закономерности функционирования сферы бессознательного, как показывает наш опыт, по своей сути близки к универсуму природы. Это подтверждается практикой глубинного познания с использованием визуализированных самопрезентантов (см. Приложение Г).

Приведем пример. Студент К. на предложение психолога презентовать себя слепил из теста череп (рис. А.29), и, положив его на стол, подогнул лист бумаги так, чтобы обеспечить отражение под столом (крышка стола стеклянная). Сфотографировав полученную «композицию» (см. рис. А.29), он предъявил ее нам для анализа, с утверждением, что сущность его психики представлена преимущественно в «*отражении*» его презентанта (т. е. тень), а не в черепе (как презентанте), помещенном на столе. При таких условиях психическое как бы *существует и не существует одновременно*, ведь есть результат лепки, а есть лишь его отражение. Респондент К. (1-ый курс, психолог) утверждал, что подлинная его сущность психики – это *отражение черепа* и связана она была с крайне отрицательным отношением к отцу.

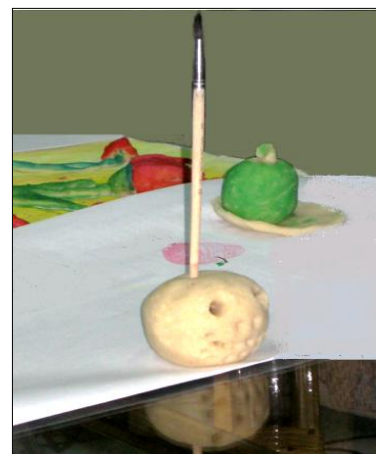

Рис. А.29. Самопрезентант К.

Возвратимся к аналогиям законов психологии с квантовой физикой. В частности, указанный выше эмпирический факт согласуется с тезисом А. Эйнштейна «об относительности всех пространственных и временных составляющих» [10, с. 191]. Ф. Капра указывает: «Частица может существовать в разных точках и поэтому представляет собой *странную форму физической реальности*, поэтому никогда не сможем утверждать, что атомная частица находится в том или ином месте, как не можем и утверждать, что ее там не существует. Будучи вероятностным паттерном, частица может существовать в разных точках и, таким образом, представляет собой удивительный вид физической реальности, нечто среднее между существованием и

несуществованием. Это часто попадает в поле зрения в процессе диагностико-коррекционной работы с респондентом. Поэтому не может быть описана частица в терминах *противопоставляемых понятий*, ведь она не находится в определенной точке и не является отсутствующей в ней. Она не движется и не находится в состоянии покоя. Меняется лишь вероятностный паттерн, то есть тенденция частицы существовать в определенных точках» [11, с. 175]. Работа ведется всегда по линии «невидимого горизонта», объединяющего сознание и бессознательное (см. рис. А.27).

Чтобы более точно описать это универсальное свойство квантовой реальности, обратимся к истокам Иша Упанишада ([Там же, с. 176]):

Оно движется. Оно не движется.

Оно далеко. Оно близко.

Оно внутри всего этого,

И оно вне всего этого.

Сказанное выше придает уверенность в том, что противоречивые (непримиримые) понятия – это не что иное, как различные стороны одной и той же реально существующей действительности. Наиболее яркий пример такого единства противоречивых понятий – сочетание различных проявлений частицы как точки и как волны. С позиций физики, материя на уровне атома имеет двойственную природу: она проявляется в виде точек и в виде волн (рис. А.30, по: [10, с. 173]).

Рис. А.30. Точка и волна.
Корпускулярно-волновой
дуализм частиц

Рис. А.31. Волна на воде

По этому поводу Ф. Капра пишет: «Физики долго не могли смириться с тем, что материя проявляется в, казалось бы, взаимоисключающих формах и что частицы одновременно являются волнами, а волны – частицами» [11, с. 173]. Поэтому можно было бы предположить, что правая сторона рисунка 29 иллюстрирует волнообразное движение частицы. Однако в *природе не существует частиц, движущихся волнообразно*: частицы движутся по прямой с присущим им спином (вращением), создающим точку. Поэтому волна является одновременно и частицей (см. противоположную направленность спина слева и справа (рис. А.31). Параллель между психологией и квантовой физикой условна, тем не менее она позволяет значительно прояснить обоснованность нашего утверждения об акте психического как существующего в точке пересечения «вертикали» и «горизонтالي», что является недостаточным для глубинного познания. Нужен диагностико-коррекционный диалог, который обеспечивает динамику движения «точек» (что позволяет накапливать поведенческий фактаж);

продольный анализ, который способен раскрыть смысл, выражающий «мотивационный интерес» предсознания.

Глубинно-психологическое познание в системе АСПП осуществляется в параметрах **«невидимого горизонта»**, обеспечивающего соотнесенность и сопричастность сознательного и бессознательного по имманентно присущим законам, которые обеспечивают синтез двух сфер в «имплицитном порядке» (см. Модель). «Волнообразность» обеспечивается диалогичностью взаимодействия психолога с респондентом в единстве (цельности) диагностико-коррекционного процесса.

Рассмотрим еще один пример. Будущий практический психолог О. самопрезентовал себя (используя камни и лепку) в трех аспектах: прошлое, настоящее, будущее (см. рис. А.32). Презентант «Я в настоящем» (фрагмент (б)) указывает на отсутствие целостности психики в связи с тем, что он видоизменил известный универсальный символ Инь-Ян (см. щель между двумя его элементами). Дискретность (незаполненное

Рис. А.32. Самопрезентанты респондента О.: а – «Я в прошлом», б – «Я в настоящем», в – «Я в будущем».

пространство, пустота между элементами символа Инь и Ян) является отличительным признаком его «настоящего» от «будущего» (фрагмент (в) – цельность Инь-Ян). Удивляет, что **психика сама знает, что ей нужно оптимизировать для обеспечения функциональной целостности психического** (см. фрагмент (в))! Это сродни **имплицитному порядку**, который, по нашему глубокому убеждению, **архаически интегрируется с высшим Рацио**.

Диагностико-коррекционная работа с респондентом О., т. е. аналитическо-диалогический процесс, позволил прояснить возникновение пустоты в «Я-настоящем», как и ее восполнении. Последнее подтверждается психоанализом личностной проблемы О. в процессе диалогического взаимодействия с психологом. Сигналом о неблагополучности психики является изображение «пустоты» между частями Инь и Ян – отступление от общепринятого стандарта архетипически несет информацию о расщепленности (дезинтегрированности) психики. Психоаналитический диалог расширяет самосознание субъекта, углубляет навыки самоанализа, способствует формированию адекватного понимания «собственного вклада» в возникновении личностной проблемы, что обусловлено невзгодами детства, в частности взаимоотношениями в семье.

Мы убеждены, что именно **имплицитный порядок** психического может служить «путеводителем» для психолога, задавая последовательность динамики психокоррекционного процесса, и он же, как это ни странно, свойственен волне

(рис. А.30). **Молекулы движутся не по траектории волны, а вместе со спином, сохраняя вектор прямолинейности.** Таким образом, выражение: «частица – волна» относится не абсолютно к траектории движения частицы, а к спину. Таким образом, движение волн связано со спином элементарной частицы, которая, вращаясь, попадает в исходное положение, пройдя два круга, то есть 720° . Поэтому **частица в виде точки и в виде волны представляются одними и теми же формулами.** Нужно учитывать, что «атомные явления могут быть описаны только в терминах вероятностей» [10, с. 174].

Понятие вероятностных волн фактически решает парадокс частиц-волн, придавая им новый контекст, касающийся такой *разновидности противоречий*, как **существование и несуществование** (см. «Глубинная психология. Тенденция к психологической смерти: диагностика и коррекция» [34]). В упомянутой книге представлены три открытых нами универсальных противоречия психики: «к силе» и «к слабости»; «к жизни» и «к смерти»; «к людям» и «от людей». Известно, что физиков не смущали функциональные особенности частиц, поэтому их исследования продолжались. Настойчивость и последовательность в научных поисках являются примером для психологов, а результаты квантовой физики задают исследователям новый, но более адекватный взгляд на психическое, подчиненное законам, отличающихся универсальностью.

Глубинный формат понимания проблем психики важен в контексте подготовки будущих психологов к практической, а не только к преподавательской работе. Успех работы практического психолога зависит от его методологической грамотности, предполагающей понимание функциональных особенностей бессознательной сферы. Важно учитывать, что **психология, как и квантовая физика, подчиняется принципу дополнительности**, что учитывает характер асимметрии функциональных особенностей бессознательной сферы (по сравнению с сознанием). Представим более четко методологическую позицию психодинамического исследования, базирующуюся на следующих положениях:

а) подчиненность процесса глубинного познания принципу дополнительности, открывающему новые перспективы формирования методологии и развития методов познания психики в ее целостности;

б) понимание исследователем смысловых параметров процесса, что требует не только учета текущего момента спонтанного поведения (в его природном проявлении), но и соотнесенности его со всем предшествующим поведением субъекта;

в) единство (холизм) материальных и духовных реальностей.

Диагностико-коррекционная практика, осуществляемая в диалогическом взаимодействии психолога с респондентом, имеет четкую ориентацию на познание целостности психического (сознание / бессознательное). Феноменологический подход к пониманию и изучению психического

предполагает соблюдение: принципа спонтанности и непринужденности поведения; законов холизма – единства идеального и материального, что объясняет ориентацию АСПП на инициирование участников к спонтанно-визуализированной самопрезентации психики с использованием вспомогательных, опредмеченных средств, с последующим их «оживлением», в диалого-аналитическом процессе, – это эмотивное наполнение презентанта в системе «П ↔ Р».

Создание визуализированного самопрезентанта, по своей сути, имеет архетипическую обусловленность, что указывает на наличие архаических предпосылок способностей психики к экспликации идеальных реальностей вовне как и способности и их опредмеченности (визуализации).

Архетип по своей природе не несет конкретной семантической нагрузки (он не есть самонепредставимым), но обладает архаической способностью **символического перекодирования** латентных смыслов психики в сферу, подчиненную ньютоновским законам (т. е. законам «плотного мира»). Таким образом, визуализированная репрезентация психики эмпирически способна предопределить возможности глубинного познания.

При этом акт самопрезентации играет для психики двойственную роль: с одной стороны, он объективирует самовосприятие (саморефлексию субъекта), а с другой – происходит это в замаскированной, невидимой для Я форме с сокрытием латентных аспектов содержания психики. Таким образом, происходит **обнаружение предпосылок реализации принципа дополнительности самой природой архетипической сущности процесса визуализации психического**. Профессиональному психологу крайне важно адекватно понимать универсальную сущность законов функционирования психики в ее сущности и адекватно этому строить диагностико-коррекционный процесс. Это позволит преодолеть упрощенный взгляд на глубинную коррекцию сквозь призму тренинговых и тестовых методик.

В данной работе уже указывалось, что смысловая нагрузка выбранного респондентом презентанта, находится вне поля его сознания. Последнее и требует актуализации смысловых параметров в процессе его «оживления» в диалогическом взаимодействии «П↔Р». «Оживление» опирается на побуждение внутренних импульсов психики, которые латентно, но уже предопределили спонтанный выбор респондентом определенного презентанта (к примеру, репродукции картины). Профессионалу-психологу важно обеспечить темпоральное развертывание процесса наполнения визуализированного презентанта смыслом. В последнем оказывает помощь архаическая способность каждого человека определить порядок, в каком будут рассматриваться спонтанно подобранные им визуализированные средства.

Не перестает нас удивлять существование внеопытного образования психики – «*имплицитного порядка*». Ведущий психолог предлагает лишь подобрать средства визуализации и расположить их в порядке значимости для

респондента. Визуализация психического сама по себе предоставляет всего на всего шанс адекватного его познания, вне заданности результата. *Причастность архетипа к перекодированию идеальной реальности в опредмеченную еще не обеспечивает возможности прямолинейного считывания информации*, которая сокрыта активностью защитной системы. Смыслы архетипа нельзя познавать (прочитывать) «формализованно-тестово», их необходимо раскрывать психоаналитически в диалоге, с обеспечением продольности анализа. При таких уточнениях становится ясным, что сам архетип, будучи причастным к «посредничеству» между двумя сферами (сознание / бессознательное), может лишь условно оказать помощь в расширении самоосознания субъекта путем наполнения архетипического образа (символа) индивидуально-неповторимой семантикой, сигнализирующей о глубинной детерминированности его активности. При таких условиях визуализированный презентант приобретает посреднические функции между внешним и внутренним миром субъекта, с сохранением свойственной им дихотомии. Использование визуализированных презентантов требует от психолога знания законов функционирования предметного мира, что усваивается каждым индивидом с раннего детства.

Архетип объединяет в себе внутреннее и внешнее, и поэтому легко «дихотомирует», то есть переводит из одной формы существования реальности в другую. Внешние проявления психики открывают перспективу их исследования путем диалогического взаимодействия психолога с субъектом. Профессионализм постановки вопроса (ведущим процесс) проявляется в побуждении импульса энергии. Активность психолога произвольно согласована с имплицитным порядком, в связи с инициативой респондента расположения вспомогательных средств в порядке их эмотивной значимости. Диалог способствует многократному переходу внутреннего содержания психики во внешнюю форму и наоборот, – что расширяет перспективы адекватного познания психического в его целостности как и индивидуальной неповторимости.

Уделим внимание инстанции бессознательного Ид – врожденное, инстинктивное наследие Я, объединяющее в себе разнонаправленные энергетические влечения, в частности «к жизни» и «к смерти». Соответственно Ид характеризуется двумя важными разновидностями энергии – «либидо» и «мортидо». Инстанция Ид не может непосредственно попадать в поле зрения исследователя, она имеет возможность лишь косвенного проявления.

Вытесненные очаги импульсов Ид, сохраняя энергетический потенциал, заявляют о себе через императив эмотивных реакций, катализируемых механизмами проекции, замещения, идентификации, перенесения и т.д. Поэтому Ид не прямо, а косвенно влияет на формирование такой разновидности бессознательного, как *предсознательное*, на которое мы и

ориентированы в наших научных исследованиях, как и оказании практической помощи. Предсознательное, из-за необходимости «сотрудничества» с Супер-Эго (контролирующая («родительская») инстанция), получает опыт социальной осведомленности. Предсознание обладает способностью посредничества между сознанием и базисно-бессознательным (Ид), которое *имеет косвенное отношение к формированию «порядка» благодаря активности предсознания.*

Предсознание приближено к «потенциально осознаваемому» (см. Модель), на что мы и опираемся в построении диалогического взаимодействия с респондентом. Если бы это было не так, то вопросы психолога не нашли бы эмоционального отклика в спонтанно-импульсивных реакциях респондента. Условно можно сказать, что: *эмотивно-мотивационный аспект психики задает предсознание; когнитивный – потенциальное сознание; само же формулирование ответа респондентом психологу – сознание.*

С. Д. Максименко самопознание и познание другого назвал «вдохновением», с чем трудно не согласиться. В частности, он пишет: «... человек шаг за шагом, пользуясь логикой, начинает понимать в неизвестном известное» [16, с. 131]; «двигателем этого является нужда, задающая постоянный энергетический план самосоздания личности» [15, с. 9].

«Оживление» предполагает эмотивно-семантическое «наполнение» материализованных презентантов индивидуализированным содержанием в процессе диалогического взаимодействия, что катализируется *встраиванием вопросов психолога в континуум транзита энергии, заданной следами, фиксациями пережитых психикой травм, что синтезируются с архаическим наследием.* Приток энергии (импульс) в диалогическом процессе стимулируется не только разворачиванием спонтанно-эмотивной активности респондента, но и синхронностью проявлений в ней внеопытных образований, возникших вне желания, контроля и осознания их самим субъектом.

Это подтверждается выводами К. Прибрама о голографической природе функций мозга. В книге «Языки мозга» в разделе «Голограммы» он пишет: «... может существовать кодирование и последующее декодирование просто в результате возвращения к *первородному началу вращений на определенной иной стадии*» [24, с. 170]. Нам известно, что вращения электрона на 720° являются предпосылкой его возврата в исходное положение («первородное начало»). В связи с этим П. Дэвис отмечает: «... удивительное "двойственное" представление о мире, свойственное электронам и другим микрочастицам, принято считать фундаментальным свойством природы», а «субъективные элементы квантовой физики требуют пересмотра традиционных представлений о физической реальности и о сознании человека в физическом мире» [10, с. 9].

В контексте психодинамического подхода, с учетом понимания целостности психического имеющего голографически-функциональные характеристики «иной» (бессознательной) сферы, – адекватное рассмотрение *частичных проявлений психики открывает перспективы и ее познания в*

целостности. П. Дэвис отмечает, что «... было бы ошибкой считать элементарные частицы материальными объектами, которые при соединении в ансамбли создают более масштабные объекты... Мир – это совокупность отношений» [Там же, с. 26].

Итак, *квантовая физика противостоит ньютоновскому пониманию субстанции, состоящей из частиц как своеобразных «строительных блоков» для более емких конструкций.* Контекст, задаваемый глубинным познанием психического указывает на необходимость понимания двойственной его природы: сознательное подчинено ньютоновским законам в параметрах темпоральности (существования во времени), а бессознательное свернуто во времени и пространстве, что согласуется с теорией относительности. Именно поэтому в **процессе глубинного познания открывается возможность по частным проявлениям психики познавать ее целостность.** Мы разделяем мнение С. Д. Максименко в том, что психологические исследования требуют методов, адекватных объекту познания; как и то, что «метод является воплощением и методологически-рефлексивным выражением основ теоретической позиции» [15, с. 8]. В контексте глубинного познания, которое имеет дело с живой, эмотивно-пульсирующей феноменологией психического, особую значимость приобретают критические слова ученого касательно академических методов. В частности, С. Д. Максименко отмечает: «Практически все методы и методические процедуры направлены на "остановку" во времени и разложение сложного объекта на элементарные частицы, тем самым фактически происходит уничтожение объекта» [Там же]. Слова академика НАПН Украины С. Д. Максименко придают уверенность в правильности пути наших сорокалетних глубинно-психологических поисков наиболее нацеленных на формирование оптимальных методов познания психики в ее целостности.

Один из важных выводов касательно особенностей психического является дуализм, двойственность его природы и функций. Это соотносимо с двойственностью спина элементарной частицы, что предопределяет необходимость прохождения ею двух кругов ($360^\circ + 360^\circ$), определяющих точку. Без сомнения, двойная проволоочная петля (рис. А.31) дает лишь фигуральное представление о такого рода свойствах элементарной частицы, но сама сущность *двойственности феномена психического* заслуживает на тщательное дальнейшее изучение, что подтверждают диссертационные исследования С. Манжары [17].

Чтобы раскрыть смысловую нагрузку презентантов по параметрам «видимого» и проникнуть в «иное» – «невидимое», необходимо методически обеспечить «путешествие внутрь», что предполагает диалого-аналитическое взаимодействие, обеспечивающее «оживление» материализованного самотворения субъекта. И таких «кругов» (диалогических «па») предполагается много, вплоть до ощущения завершенности гештальта познания.

Таким образом, *без учета сферы «иного» (бессознательного) психика может быть изучена лишь наполовину*. Поэтому глубинное познание сосредоточено на исследовании *«иной»* сферы путем актуализации ее взаимосвязей с сознательным, что предполагает процессуальность диагностики в процессе взаимодействия в системе «П↔Р».

Все сказанное актуализирует проблему изучения **дистанционного информирования**. Квантовая физика утверждает, что *две изолированные частицы на большом расстоянии друг от друга ведут себя согласованно благодаря взаимоинформированности*. «Электрон каким-то таинственным способом получает информацию... и ведет себя соответствующим образом» [10, с. 22]. Принимая во внимание, что макромир и микромир тесно взаимосвязаны, глубинное познание ставит задачу раскрытия *причин нарушения природных взаимосвязей между сознанием и бессознательным*, что предопределяет направленность диагностико-коррекционных усилий психолога. Существование «квантовой неопределенности» убеждает нас в том, что всегда все знать невозможно не только о частице, но и о феномене психического, поэтому такое познание соблюдает индивидуализированный подход, который ограничен спонтанностью поведения конкретного субъекта в ситуации «здесь и сейчас». Поэтому исследователь вынужден следовать за этой спонтанностью, детерминированной вытесненной энергией. Важно отметить, что законы психики настолько универсальны, что мы имеем возможность работать в большой аудитории. Благодаря универсальности законов психики работа психолога с респондентом (при условии экранизации «происходящего на столе» на экран) – актуализирует работу всех присутствующих. Авторские, научно-практические школы мы проводим ежегодно уже более пятнадцати лет.

Внешний наблюдатель не мешает «диаде» психоаналитического (диалогического) взаимодействия. Интересно, что квантовая физика предполагает *введение в исследование внешнего наблюдателя для получения более полной информации* [10]. Трудно удержаться от реплики: «Если уж во Вселенной нашлось место для наблюдателя, то в глубинном исследовании психического его роль крайне важна!» Мы придерживаемся четкой исследовательской позиции: *познание бессознательных аспектов психики субъекта возможно только при условии участия* специалиста в этой области во взаимодействии с респондентом (постановкой вопросов и интерпретаций ответов, в их совокупности).

Неуловимость квантовых частиц ассоциируется с защитными механизмами рационализации, неуловимо актуализирующимися в сложной для субъекта ситуации. Подобно тому как частица «ускользает» в условиях ее «пришпиливания», люди склонны «ускользать» в осознании наличия определенного собственного, темного вклада в конфликтные ситуации. Механизм рационализации (как форма защиты) приобретает ведущую роль в сфере общения, с виртуозной способностью «отбеливать» собственное «Я».

Многолетний опыт практики глубинного познания с использованием визуализации психического, в форме опредмечивания, дает все основания на высокую оценку слов А. Эйнштейна, утверждавшим, что «под квантовым миром с его непредсказуемостью, неопределенностью и хаосом скрывается привычный классический мир конкретной деятельности, где объекты обладают четко определенными характеристиками и закономерностями». И далее: «... это лишь фасад, за которым "сумасшествие" уступает место безраздельному господству ума» (цит. по: [10, с. 23]). Наш опыт глубинного познания позволяет внести уточнение: «фасад безраздельного царствования законов физического мира» имеет продолжение в «иной» плоскости, то есть в глубинах бессознательного, которое существует по иным законам – «вне времени, пола и пространства». Эти миры – *едины благодаря возможности взаимопереходов при посредничестве архетипической символики, объединяющей идеальное и визуализированное психическое, сохраняет «информационные эквиваленты»*, которые заявляют о себе в смыслах, что *обязан прочитывать ведущий АСПП психолог*. Мы убеждены, что «информационные эквиваленты» являются безраздельно едиными истинами, не зависимыми от функциональных асимметрий сфер психики (сознательное / бессознательное). *Анализируемые в данной книге* проблемы глубинного познания психики заслуживают внимания всех, кто готовится к профессиональной деятельности в области практической психологии. Важна не только рефлексивная сноровка, как и практические навыки соотнесенности полученного поведенческого материала в понимании его смысловых параметров.

Содержание данной работы открывает перспективы преломления законов мироздания через объективность феномена психического в динамике его познания путем актуализации проявления вовне *иной* сферы психики. Именно в этом виртуозность мастерства психолога-практика! Глубинное познание собственной психики участниками групп АСПП, является их личностным даром высокого профессионализма в будущей реализации себя психологом-практиком. Личностно откорректированный человек – это счастливый человек, успешный, умеющий решать возникающие проблемы согласно требований «золотой середины» и только тогда он сможет оказать помощь и другим!

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ассаджоли Р. Психосинтез: Принципы и техники. Москва, 2002. 416 с.
2. Балл Г. А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект. Москва, 1990.
3. Вірна Ж. П. Психологія особистісної події : навчальний посібник. Луцьк, 2016. 146 с.
4. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования. Киев, 1998. 252 с.
5. Бассин Ф. В. Методологические аспекты современных дискуссий о статусе научной теории бессознательного. Бессознательное : в 4 т. Тбилиси, 1978. Т. 3. С. 711.
6. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Киев, 1997. 215 с.
7. Горноста́й П. П. Консультативная психология: Теория и практика проблемного подхода. Киев, 2018. 400 с.
8. Гроф С. За пределами мозга. Москва, 1993. 504 с.

9. Гроф С. Путешествие в поисках себя. Москва, 2004. 352 с.
10. Девис П. Суперсила. Москва, 1989. – 272 с.
11. Капра Ф. Дао физики: общие корни современной физики и восточного мистицизма. Москва, 2008. 416 с.
12. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ, 2009. 512 с.
13. Кочарян А. С. Основы психотерапии. Киев, 2001. 320 с.
14. Кучеровская Н. Профессиональное сознание психолога-практика как предмет исследования. *Журнал практикующего психолога*. 2001. № 7. С. 84–95.
15. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід. Київ, 2013. 592 с.
16. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. Київ, 2010. 151 с.
17. Манжара С. О. Динаміка семантики символу Ін-Ян у глибинно-корекційній підготовці майбутнього психолога. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя, 2018. с. 150-158.
18. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Москва, 2004. 512 с.
19. Панок В. Г. Психологічна служба. Кам'янець-Подільський, 2012. 486 с.
20. Перлз Ф. Гештальт-семинары. Москва, 2007. 352 с.
21. Пиаже Ж. Психология интеллекта. Санкт-Петербург, 2003. 192 с.
22. Пов'якель Н. І. Професійна рефлексія психолога-практика. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 6/7. С. 3–6.
23. Поппер К. Р. Логика и рост научного знания. Москва, 1983. 605 с.
24. Прибрам, К. Языки мозга. Москва, 1975. 463 с.
25. Талбот М. Голографическая Вселенная. Новая теория реальности. Москва, 2008. 413 с.
26. Татенко В. А. Сучасна психологія. Теоретико-методологічні проблеми. Київ, 2009. 288 с.
27. Чепелева Н. В. Личностная подготовка психолога в условиях ВУЗа. *Психолого-педагогические основы личностно-ориентированного образования : сб. науч. труд.* Ялта, 2001. С. 34–41.
28. Черные дыры и молодые вселенные. Санкт-Петербург, 2004. 189 с.
29. Шерозия А. Е. Диалектика, принцип дополнительности и проблема познания психологической целостности: к неклассически ориентированной стратегии научного эксперимента в психологии. Бессознательное : в 4 т. Тбилиси, 1978. Т. 3. С. 751–788.
30. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов на Дону, 1999. 544 с.
31. Штепа О. С. Особистісна зрілість. Модель. Опитувальник. Тренінг : монографія. Львів, 2008. 232 с.
32. Эйнштейн А. К. К электродинамике движущихся тел. Собр. науч. труд. : в 4 т. Москва, 1965. Т. 1. 700 с.
33. Яценко Т. С. Архетипическая сущность «пустоты» и ее презентация в самовизуализации психики субъекта. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. Сер. 12. Психологічні науки*. 2013. № 40 (64). С. 230–238.
34. Яценко Т. С. Глубинная психология. Тенденция к психологической смерти: диагностика и коррекция. Київ, 2010. 231 с.
35. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.
36. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ, 1996. 264 с.
37. Яцун, М. Гигантская черная дыра [Электронный ресурс] / М. Борисов. – Режим доступа: <http://grani.ru/Society/Science>
38. Erikson, E. Childhood and Society [Text] / Erik H. Erikson. Penguin Books, 1967.

Додаток Б

Категорія «принцип додатковості» у глибинному пізнанні психіки

Постановка проблеми. У статті представлено результати глибинно-психологічних досліджень, спрямованих на пізнання психіки дорослих людей. Психодинамічний напрям розвивається, починаючи з 1978 року, завдяки розробленому методу активного соціально-психологічного пізнання психіки в її цілісності, що синтезував науково-практичні здобутки різних течій психології, зорієнтованих не лише на наукове пізнання, а передусім на надання людині практичної допомоги. Саме це зумовило його багатолітній спіралеподібний розвиток та формування «від теорії – до практики, і навпаки». З огляду на системність психічного, особливого поштовху для розвитку психодинамічної теорії та практики надали результати розробленої нами методики «Психоаналіз комплексу тематичних малюнків». Саме цей метод поставив акцент на неперевершено високій ролі (в пізнанні психіки) діалогічної взаємодії в системі «психолог – респондент».

Тривалий час у психологічному просторі залишалося відкритим питання розуміння психіки соціально адаптованих людей, які тим не менше потребують допомоги в каталізації особистісного зростання, самоактуалізації власного потенціалу, згідно з вимогами професії (психолог, психотерапевт).

У генезі становлення методу дослідний контингент складали вчителі (вихователі), а починаючи з 1990-х років, – майбутні психологи, які фахово потребують особистісної корекції при усій їх професійній зорієнтованості на надання допомоги іншим людям.

Розробка методу активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП) у груповій формі реалізації передбачала розкриття закономірностей функціонування психічного в його цілісності, що постфактумно (спіралеподібно «теорія↔практика») сприяло розвитку методологічних засад глибинної корекції. З огляду на це у розв'язанні проблем, які поставали впродовж більш ніж тридцяти років дослідження, провідну роль відігравала не стільки «техніка роботи» з людьми, як теоретико-методологічні положення, що виростили з практики. Методологія АСПП формувалася багаторівнево та вдосконалювалася в напрямі індивідуалізації діагностико-інструментальних аспектів глибинного пізнання, діагностики та корекції психіки учасників АСПП. *Центральним питанням психодинамічної методології є розуміння цілісності психіки в її самоорганізаційно-латентних можливостях, що і загостило необхідність теоретичного та практичного розкриття категорії «імпліцитний порядок».* У перекладі з латинської імпліцитний (emplicite) означає прихований; той, що не виявляється явно, відкрито; такий, який не виявляється при поверхневому спостереженні (див. [3, с. 258]).

Метою статті є спроба розкрити центральні категорії, які справляють організаційно-змістовий вплив на діагностико-корекційний процес глибинного пізнання психіки; довести дієвість заявлених у назві статті категорій, особливо в пізнанні *передсвідомих утворень, що задані слідами витіснень* та фіксовані у

відповідних енергетичних осередках, які інтегруються та створюють передумови для виникнення **імпліцитного порядку**. Ця категорія істотно виражає зв'язок двох сфер – «свідоме / несвідоме», які, з одного боку, – **автономні** (функціонально несумісні), а з іншого – **функціонально невід'ємні**, що й зумовлює необхідність введення у процес глибинного пізнання **принципу додатковості**.

Методи. Результати, що представлені у статті, базуються на структурно-семантичному аналізі стенографічного матеріалу психоаналітичних діалогів психолога з респондентом з приводу візуалізованих засобів (ліпка, малюнок, іграшка та ін.) у рамках методу активного соціально-психологічного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Психодинамічний підхід, що базується на розумінні цілісності психіки (свідоме / несвідоме), набуває актуальності у зв'язку з новими завданнями психології, в царині її практичної реалізації, спрямованої на надання людині безпосередньої допомоги, особливо у кризово-стресових ситуаціях. Це компенсує обмеженість можливостей академічного розуміння психічного крізь призму законів свідомого. Глибинна психологія розглядає психічне в єдності сфер свідомого і несвідомого та в їх суперечливій взаємозалежності. Вищесказане надає особливого значення *принципу додатковості*, який має вплив на вибудову адекватної методології та, відповідно, інструментально-методичного забезпечення діагностико-корекційного процесу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Від адекватного розуміння фахівцем зазначеного принципу та вміння його втілювати у практику залежить глибинно-корекційний процес в його індивідуалізованій результативності. Саме тому для глибинного пізнання психіки дана категорія набуває особливої значущості.

Принцип додатковості ввів засновник квантової фізики Н. Бор для подолання розбіжностей у розумінні єдиної фізичної реальності у ньютонівському і квантовому її сприйнятті. У психологічній літературі цей принцип найбільш конкретизовано у спеціальній статті відомого грузинського психолога Л. Є. Шерозія (1978 р., XVIII конгрес). Він зазначає, зокрема, що «психічне відрізняється від фізичного, тому його слід відокремити від законів фізики, оскільки наука загалом поділяється тільки на фізику й психологію, як і все суще – на психічне та транспсихічне (фізичне)» (цит. за: [5, с. 751]). Дане висловлювання підкреслює необхідність уточнення принципу додатковості в психології. Ми солідарні з позицією А. Е. Шерозія і в тому, що «психологія, як і квантова фізика, мають використовувати принцип додатковості як метод відтворення цілісної картини психіки» (цит. за: [5, с. 752]).

Принцип додатковості – найбільш фундаментальний принцип, орієнтований на дослідне охоплення цілісності об'єкту пізнання. Принцип додатковості не суперечить тому, що механічні (предметні) і квантові (ідеальні) об'єкти повинні бути описані у різних дослідницьких (експериментальних) ситуаціях із використанням *різної термінології та технологій*. На наше переконання, це стосується академічної і глибинної психології. У той же час не тільки квантово-механічні об'єкти повинні мати точки перетину, на які необхідно зважати, а й свідомо-несвідомі феномени психіки є співвідносними

на латентному та опрeдметненому (спостережуваному) рівнях. Іншими словами, *принцип додатковості стосується реальностей, що відрізняються функціональною суперечливістю і несумісністю, лише при дотриманні даного принципу вони мають перспективи вивчення їх у цілісності, а не наполовину*. Н. Бор вважав цілком можливим застосування принципу додатковості у психології, враховуючи наявність свідомості і несвідомого. Такої ж думки дотримувалися В. К. Гейзенберг та В. Паулі. Зокрема, В. Паулі акцентував увагу на необхідності подолання прірви між кількісними і якісними параметрами явищ. Він стверджував: «Для нас... єдина прийнятна точка зору полягає в тому, щоб визнати обидві сторони реальності – кількісну і якісну, фізичну і психічну – як такі, що сумісні одна з одною» [6]. Подібної позиції дотримувався і Н. Бор: «Навіть якщо ми вимушені відокремлювати об'єктивну і суб'єктивну реальність, то межа поділу може залежати від засобів, через які ми дивимося на речі» (цит. за: [1]).

Враховуючи суперечливість функціонально асиметричних феноменів психіки, що представляють в сукупності цілісність одного явища, ми й зосередили увагу на уточненні *принципу додатковості в психології*. Спираючись на факт, що для сфер свідомого і несвідомого характерна як автономія, так і взаємозалежність, можна твердити, що порушення взаємозв'язків між ними актуалізує відчуття внутрішньої суперечливості, що має вияв у особистісній проблемі суб'єкта, яка латентно задається стабілізованою внутрішньою суперечливістю психіки.

З позиції психодинамічної теорії процес пізнання психічного повинен враховувати не лише специфіку суб'єктивізму свідомого, а й об'єктивні параметри, які й каталізують цей суб'єктивізм. Практично це може бути реалізовано шляхом введення двох принципів, а саме: принципу невід'ємності та принципу «із іншого». Перший принцип спрямовує дослідницьку увагу на те, що дві сфери психіки не тільки взаємопов'язані, а й опосередковано причетні до самого процесу формування (як і існування) тієї чи іншої сфери. Якщо це так, то між ними існує латентно-інформаційний (смысловий) взаємозв'язок. Важливо розуміти, що «Я» не має доступу до тієї частини інформації, що витіснена у несвідому сферу. Говорячи про несвідоме, йдеться не про Ід (як базове, вроджене несвідоме), а про набуте при житті суб'єкта – передсвідоме (синтез витіснень та фіксацій). Порушення прямих взаємозв'язків (між двома сферами) спричинюється не лише витісненнями та супутніми їм опорами, але й наслідковими (слідовими) ефектами, що і виражає категорія – «позадосвідне», яке є недоступним для свідомості.

Діагностико-корекційний процес спрямований на розширення самосвідомості суб'єкта, що є головним чинником забезпечення психокорекційного результату. Принцип «невід'ємності двох сфер психіки» вказує на причетність до поведінки особи обох сфер. *Тобто в конкретному акті спонтанної поведінки суб'єкта незмінно присутня дієвість як свідомої, так і несвідомої сфер психіки.* Звідси висновок: невидимість несвідомого, його недоступність прямолінійному сприйняттю (пізнанню) свідчить про його семантичну непередставленість свідомому. *Останнє є лише однією з*

характеристик психіки, а не доказом неіснування несвідомої сфери психіки. Тому психологи повинні рахуватись зі специфікою функціонування несвідомого, яке знаходиться під покривом захисної системи.

Залишається малодослідженим питання «участі» свідомості у формуванні несвідомого (точніше передсвідомого), що відбувається при активності механізмів витіснення (та опорів) під пресингом «цензури» Супер-Его. Передсвідоме має пріоритетність у взаємозв'язках: інформаційному – із Супер-Его, енергетичному – з Ід при його латентності для Его (Я). *Введення принципу додатковості у сферу глибинного пізнання психічного дозволяє більш адекватно уточнити в цілому розуміння предмету психології та шляхи його пізнання.*

Співвіднесемо принцип невід'ємності з принципом «із іншого» за параметрами ізоморфізму та гомоморфізму. Нами доведено, що підструктури психіки (свідоме / несвідоме) функціонально взаємопов'язані за принципом ізоморфізму (певної totoжності) і водночас – гомоморфізму, що вказує на те, що одна латентна детермінанта може задавати різні форми поведінки. Гомоморфічні взаємозв'язки несвідомого зі свідомим є істотною характеристикою цілісної психіки. Пояснимо це на прикладі: будь-який ізоморфізм дозволяє співвіднести знання, що представлені картою, із місцевістю, але не все, що знаходиться на місцевості, відображено на карті. Саме тому – *гомоморфізм функціонально легко здатний перейти на параметри ізоморфізму, але не навпаки – ізоморфізм не може перейти в гомоморфізм (тобто місцевість → на карту).* Несвідоме може заявляти про себе символічно-візуалізовано у самопрезентантах, які є частково усвідомленими (людина знає, «що вона зобразила»), але залишаються невідомими суб'єкту глибинні смисли. Іншими словами, ми не можемо спеціально прямими вольовими зусиллями вилучити та «загнати» що-небудь зі свідомості в несвідоме, або подібним прямолінійним чином довідатися, які глибинні мотиви зумовили той чи інший результат; не можемо також «витягти» латентний мотив із несвідомого навіть при сильному бажанні самого суб'єкта (тобто носія несвідомого).

Самопрезентація в опредметненій формі передбачає, згідно з принципом додатковості, спонтанність і мимовільність активності респондента, це основна передумова пізнання психіки в її цілісності. *Глибинну детермінованість психіки суб'єкта можна пізнавати при забезпеченні метафоричності й опосередкованості засобів пізнання* та за умов долучення сфери свідомого. Останньому сприяє діалогічна взаємодія в системі «психолог-респондент» (П↔Р). Каузальність несвідомого гомоморфічно проявляється у різноманітних формах поведінки (єдина детермінанта стимулює численні форми ситуативної активності). Важливо зауважити, що функціональна голографічна реальність (несвідоме) вирізняється згорнутістю, матричною побудовою, синтезуванням факторів, що специфічно впливає на сферу свідомості. Це є істотною відмінністю психічної реальності від фізичної, на яку Н. Бор поширював принцип додатковості. Коли ми досліджуємо психіку в її цілісності (при використанні матеріалізованих, опредметнених репрезентантів), то враховуємо

закони фізики (наприклад, «дерево не бігає»), що допомагає у пізнанні прихованих об'єктивних смислів психічного на межі єдності ідеального та матеріального. Глибинному пізнанню сприяє процес *«емотивного оживлення»* (наповнення індивідуально-суб'єктивним змістом) репрезентантів у процесі діалогічної взаємодії психолога із суб'єктом.

Як вже зазначалося, близькою до психології у вищезазначених питаннях, знаходиться квантова фізика, що прямолінійно не пов'язана з повсякденною реальністю та просторово-часовими факторами. У контексті проблем пізнання психіки в її цілісності залишається важливим те, що під час інтерпретації зазначених вище «небуденних» явищ дослідник вимушений використовувати звичайну мову, тобто таку, яка є зрозумілою для респондента (вірніше – «слідувати у цьому за ним»). Питання причетності свідомості до «мікросвіту несвідомого» конкретизується в наступних важливих положеннях:

- причетність слова до формування (як і процесу пізнання) передсвідомого;

- енергетично-асиметричний взаємозв'язок несвідомих і свідомих процесів;

- архетипна здатність психіки суб'єкта до перекодування несвідомих смислів у візуалізовані (опредметнені) форми, що піддаються декодуванню у процесі вербально-діалогічної взаємодії ($P \leftrightarrow R$). До останнього причетні несвідомо задані механізми символізації, які беруть участь як у кодуванні психічних (ідеальних) смислів у матеріалізовані, так і в їх декодуванні у процесі діалогу (згущення, зміщення, натяк, просторове розташування та ін.).

Уся система АСПП підлягає вимогам законів: «позитивна дезінтеграція психіки та вторинна її інтеграція на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта». Враховуючи специфіку реальності несвідомого, здатного каталізувати мимовільну поведінку в ситуації «тут і зараз», важливо окреслити передумови адекватного його вивчення. Саме цьому сприяє впроваджений нами принцип «із іншого», який окреслює вимоги до професіоналізму практичного психолога.

Принцип «із іншого» визначає (як і відображає) методологічні основи, що зумовлюють прояв несвідомого у синтезі зі свідомим в акті поведінки суб'єкта. Цей принцип втілюється через нижче представлені «постулати», які важливо враховувати глибинному психологу. Принцип «із іншого» зумовлює оптимізацію діагностико-корекційного процесу на межі дотичності сфер свідомого і несвідомого, що і дає змогу пізнати інформаційні еквіваленти, які фактично зшивають дві сфери «ниткою» об'єктивності.

Основні постулати принципу «із іншого»:

- внутрішня детермінованість мимовільної активності психіки респондента зумовлює характер спонтанності поведінки;

- неповторність спонтанної активності суб'єкта;

- взаємозв'язок зворотних і незворотних у часі процесів психіки;

- симультанність часопросторових взаємозв'язків у сфері несвідомого;

- порушення залежності психіки від факторів «реальності» під впливом тенденції «до задоволення», що каталізується потягами Ід;

- залежність особливостей процесу візуалізації психічного як від внутрішніх, глибинних чинників, так і від архетипних здатностей суб'єкта до візуалізованої самопрезентації психіки;
- підпорядкованість несвідомого (як і усвідомлюваного), універсальним законам рівноваги і взаємного співвіднесення при їх функціональній асиметричності;
- причетність механізмів символізації (згущення, зміщення, натяк та ін.) до кодування смислів (як і до їх декодування), заданих несвідомим («іншим») у візуалізованих самопрезентантах;
- інформаційна зворотність при взаємоперетворенні семантики зі сфери «іншого» у параметри «зовнішнього», спостережуваного (дихотомія внутрішнього і зовнішнього);
- імпліцитність смислових аспектів візуалізованих репрезентантів суб'єкта, пов'язаних з індивідуалізованістю психіки, що потребує дешифрування (розпаковування);
- залежність інструментальних аспектів глибинного пізнання від імпліцитного порядку психіки, який недоступний вольовому (цілеспрямованому) відтворенню, конструюванню та моделюванню;
- взаємне протистояння при наявності латентної інтегрованості спостережуваного і неспостережуваного;
- взаємозв'язок (синтез) домовного (зокрема, перинатального) періоду розвитку психіки з мовним у візуалізованих репрезентантах. Перекодування із «немовного» у «мовний» формат відбувається у психоаналітичному діалозі за допомогою опрідметненого репрезентанта;
- відносність ірраціональності виявів змістів «іншого» (несвідомого) назовні у зв'язку з необхідністю маскування латентних смислів, що здатні перейти у свідоме в процесі аналітико-діалогічної взаємодії психолога з респондентом;
- здатність «іншого» (неусвідомлюваного) до самоінтеграції, самоорганізації, «самозбирання», що експлікується у внутрішньому порядку психіки;
- залежність можливостей об'єктивації виявів «іншого» (неусвідомлюваного) від синхронізації діагностично-корекційного процесу з імпліцитним порядком спонтанної ініціативної поведінки респондента;
- нероздільна причетність «імпліцитного порядку» до законів незворотності (з боку свідомості) і зворотності (з боку несвідомого);
- подолання протиріч психіки між детермінованим і «випадковим» у процесі пізнання латентних факторів, зумовлених слідовими ефектами минулого досвіду суб'єкта;
- синтез у сфері «іншого» нерівнозначних сил, які самоплинно визначають перехід від хаосу до порядку, що задає відносну рівновагу, яку виявляє спонтанна активність суб'єкта;
- миттєвість (згорнутість) процесів переходу із системи ідеального в матеріальну (опрідметнену), з «іншого» (невидимого, неусвідомлюваного) в явне, спостережуване, що потребує дешифрування прихованого смислу;

– трансформація смислових параметрів «іншого» з ідеальних у матеріалізовані (візуалізовані), яким притаманний прихований смисл, що виявляється в інформаційних еквівалентах, пізнання яких потребує діалогічності пізнання ($P \leftrightarrow R$);

– причетність архетипної сутності психічного до перекодування смислів «іншого» (неусвідомлюваного) у візуалізовано-матеріалізовані саморепрезентанти, що несуть імплікативні смислові навантаження;

– синтез процесів «іншого» із захисною системою, в якій домінує тенденція «до сили», незалежно від характеру цінностей (умовні чи глибинні), що забезпечується викривленнями соціально-перцептивної реальності;

– психічному характерний функціональний дуалізм процесів «іншої» сфери і сфери свідомого.

Отже, принцип «із іншого» визначається положеннями, які орієнтують психолога на необхідність рахуватися з функціональними особливостями сфери несвідомого («іншого»), а це спонукає психолога професійно вибудовувати діалогічну взаємодію з респондентом так, щоб запитання каталізували (стимулювали) процеси із «іншого» (зі сфери несвідомого), а не обмежувалися спостережуваним. Принцип додатковості орієнтує пізнавальний процес цілісної психіки на врахування особливостей несвідомого в його функціональній асиметричності, несумісності, при наявності водночас невід'ємності вказаних сфер. На практиці це феноменологічно виявляється в імпліцитному порядку, який латентно представляється активністю суб'єкта у спонтанному рангуванні авторських малюнків або обраних ним репродукцій художніх полотен за значущістю. Практика глибинно-психологічного пізнання виводить на латентно-когнітивні параметри психіки в її цілісності, які заявляють про себе в когнітивній її упорядкованості. Важливо враховувати і той факт, що для психіки властива рівність справжньої та ілюзорної реальностей, тому діагностико-корекційний процес націлений на зниження її ілюзорності, що спричиняє відступи від реальності.

Отже, вводячи *принцип додатковості*, ми повинні враховувати специфіку психічної реальності в її свідомих та несвідомих виявах, що і зумовлює подвійність його реалізації у практиці глибинного пізнання через принципи: а) невід'ємності двох сфер психіки; б) «із іншого». Останній принцип ставить професійні вимоги до ведення діалогу з респондентом. Якщо постановка запитань психолога не буде базуватися на необхідності об'єктивування у сферу спостережуваного (чутого і баченого) прихованих смислів несвідомого, то поведінковий матеріал не забезпечить умови глибинної його інтеграції.

Звідси така важливість спонтанної активності особи у глибинному пізнанні, яка каталізується внутрішньо нереалізованими імпульсами, наслідковими ефектами і фіксаціями, що зберігають енергетичний потенціал, який і задає мотивацію глибинного самопізнання. Важливо, щоб у процесі діалогу питання, що їх ставить психолог, мали потенціал стимуляції імпульсу, характерного «іншій» сфері, який емотивно зумовлює латентну мотивацію поведінки респондента.

Література

1. Кирьянов Д. Дополнительность и проблемы современного диалога науки и богословия [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.bogoslov.ru/text/255941.html> – Загол. с экрана. – Мова рос.
2. Леклер С. Бессознательное: иная логика. Бессознательное. Тбилиси, 1978. С. 260-271.
3. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень. Київ, 2008. 672 с.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Москва, 1986. 432 с.
5. Шерозия А. Е. Сознание, бессознательное, психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории. Бессознательное. Тбилиси, 1978. С. 751–758.
6. Яценко Т. С. Основы глубинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика. Київ, 2006. 382 с.
7. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика. Днепропетровск, 2015. 567 с.
8. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 394 с.
9. Яценко Т. С. Глубинне пізнання самодепривації психіки майбутнього. Київ, 2016. 383 с.

Додаток В

Імпліцитний порядок та його функціональна дієвість у глибинному пізнанні психіки³²

Постановка проблеми. Психодинамічний напрям, який покладено в основу дослідження, започатковано в 1979 р. Дослідження мало на меті формування *методу глибинного пізнання психіки* в її природній органічності, який синтезував би науково-практичні напрацювання у різних течіях психології, зокрема орієнтованих не лише на наукове пізнання, а й, передусім, на надання людині практичної психологічної допомоги.

Упродовж тривалого часу залишалося відкритим питання адекватного розуміння психіки соціально адаптованих людей, які потребують допомоги в індивідуалізованій психокорекції, спрямованій на каталізацію особистісного зростання та самоактуалізацію потенціалу. Дослідний контингент спочатку складали вчителі (вихователі), а, починаючи з 1990-х років, – психологи, до котрих професія ставить вимоги відповідні необхідності надання допомоги іншим людям.

Розроблення *методу активного соціально-психологічного пізнання* (далі – АСПП) передбачало орієнтованість на розкриття закономірностей функціонування психічного у його цілісності. Глибинне дослідження психіки багатолітньо здійснювалося спіралеподібно: від теорії до практики – від узагальнення результатів практики – до теорії тощо. З огляду на це, у розв'язанні проблем, які поставали впродовж понад тридцяти років дослідження, увага концентрувалася не на «техніках роботи з людьми», а на методологічних положеннях, зорієнтованих на індивідуалізацію діагностико-інструментальних аспектів корекційного процесу АСПП. Центральним питанням такої методології є розуміння цілісності психіки у її самоорганізаційних можливостях, що і загостило проблему розкриття категорійного поняття «імпліцитний порядок». У перекладі з латинської «імпліцитний» (*emplicite*) означає прихований; такий, якого не знаходять при поверхневому спостереженні (див. [2, с. 258]).

Метою є спроба розкрити центральний ланцюг системної організації цілісної психіки з її передсвідомими утвореннями, заданими слідами витіснень, що фіксуються у відповідних енергетичних осередках, які інтегруються та створюють передумови для виникнення імпліцитного порядку, в якому й криється зв'язок двох сфер – «свідоме / несвідоме».

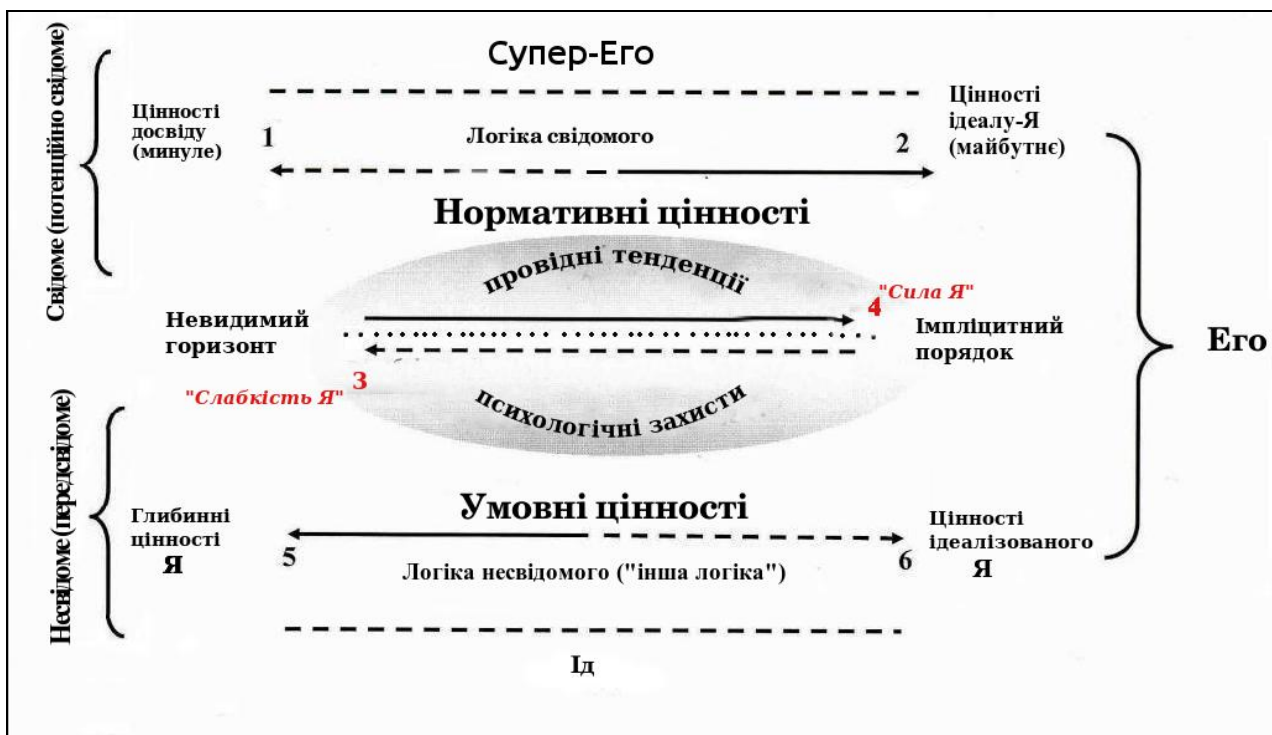
Основний виклад матеріалу. Свідоме і несвідоме виникають і функціонують через *біомну* (біном – двочлен) систему відносин. Двоїстість структури людської психіки «свідоме / несвідоме» – залишалася малодослідженою проблемою. Нерозкритими є причини того факту, що жодна зі сфер психіки не може як функціонально замінити іншу, так і бути

³² Оpubліковано у American Journal of Fundamental, Applied and Fundamental Research. – 2017. – No 3. P. 93 – 111.

дослідженою поза врахуванням іншої сфери. Свідоме і несвідоме функціонально взаємовиключають одне одного і водночас зберігають взаємопов'язаність у межах єдиної метасистемної цілісності психічного, поза якою вони взагалі перестають існувати як психічне. Свідоме, як і несвідоме, наповнює змістом спонтанну дію суб'єкта не завдяки (чи шляхом) зняття суперечностей, а через саму їхню активність у сутнісній діалектиці.

А. Шерозія вказує, що «біомна система відношень може виступати фундаментальним принципом зв'язку свідомого і несвідомого» [4, с. 355]. Цей зв'язок у психодинамічній парадигмі пов'язується нами з поняттям імпліцитного порядку, що має відношення до межі (горизонту) взаємовпливів свідомого і несвідомого у процесі їхнього синтезу в «наддосвідне». Саме цей феномен, на наше переконання, породжується базальними захистами і виявляється у суперечливих тенденціях психіки – «до сили» та «до слабкості» (див. [7]). Особливості внутрішнього імпліцитного порядку полягають у заданості активності психіки конкретного індивіда слідуванню чомусь, що детерміноване внутрішньо та досягає дослідного прояснення лише за умов спонтанності поведінки суб'єкта та її психоаналізу в діалогічній взаємодії у системі «психолог–респондент» (далі – «П↔Р»).

На «Моделі внутрішньої динаміки психіки» (далі – Модель) імпліцитний порядок позначено крапками, що центрує «лінію» невидимого горизонту. Кожна крапка означає перетин «вертикалі» і «горизонталі» в акті спонтанної активності суб'єкта. **Імпліцитний порядок** не підлягає дисциплінарним вимогам логіки, а тому задає лише динаміку «слідування за...», адже перебуває за межами критеріїв раціональності та ірраціональності поведінки суб'єкта.

Модель внутрішньої динаміки психіки

Відтак саме імпліцитний порядок зумовлює внутрішню спонуку (латентний мотив) до активності суб'єкта незалежно від того, чи є поведінковий акт раціональним чи ірраціональним. Психодинамічна парадигма, яка становить основу дослідження, стверджує, що за вказаним порядком перебуває внутрішній базальний конфлікт «життя – смерть», який безпосередньо не уявляється у свідомості, котра орієнтована на інстинкт самозбереження. Цей конфлікт маскується від свідомості системою психологічних захистів, яка трансформує його у певні особистісні суперечності, пов'язані з тенденціями «до психологічної смерті» та до «імпотування психіки». Недаремно Г. Гегель писав, що *«будь-яка свідомість є двочленним відношенням; свідомість як відношення взагалі – це суперечність»* (цит. за: [4, с. 357]).

С. Леклер відносно пізнання людиною свого внутрішнього світу зазначає, що він *розколотий і алогічний*, інколи маскує себе, інколи підноситься у тумані власної уяви (див. [1]). Відтак очевидно є архетипна схильність людини до *символізації власної психічної сутності у її цілісності*. Образ здатний цілісно символізувати психічну розколотість та двоїстість.

«По той бік свідомості» існує світ витіснених переживань, які З. Фрейд пов'язував із *символізацією* активності несвідомого. Це узгоджується з позицією С. Леклера, який вважає, що несвідоме – це «свідоме-перевертень» [1, с. 357]. Зокрема, він стверджує, що «якби ця характеристика несвідомого психічного не виявлялась у вигляді *символічних образів свідомості* (давно відчужених ним самим), то ми про нього взагалі нічого не дізналися б» [Там само]. Свідомість опрацьовує своє відношення до подібних утворень психіки через ставлення людини до самої себе й до всього, що її оточує. Саме з таких позицій виходить психодинамічна парадигма у процесі побудови діалогічної взаємодії в діаді «П↔Р». Свідомість може трактуватись як така, що маскує суперечливу сутність психіки захисною системою. Свідоме, завдячуючи образам-символам (мрії, мистецтво, релігія, сновидіння, «сни наяву»), допускає вихід назовні витіснених бажань за умов маскування (приховування) їхніх смислів, які оберігаються опорами, що чинять спротив будь-якому проникненню в латентні змісти психіки. Приміром, перебуваючи під гіпнозом, людина несвідомо робить щось, а потім здатна це просоціально *раціоналізувати*, хоча сам факт раціоналізації прихований від її свідомості.

Висловимо згоду з А. Шерозією в тому, що «...до *несвідомого психічного* потрібно ставитись як до того, що може бути сприйнятим як своєрідна “антисвідомість”» [4, с. 359]. На його думку, витіснене свідоме схоже на акторів, які пішли зі сцени, а потім їм потрібно повернутись, але вже явно в іншому одязі та в іншій ролі, не впізнаній свідомістю. Свідоме при цьому не обізнане ні з їхнім зникненням, ні з приходом. Вірніше, тих, хто «приходить», свідомість не співвідносить із тими, хто зник раніше: така інформація їй за жодних обставин і в жодному варіанті не представлена. Інакше б «актори» *не змогли ні покинути сцену свідомого, ні повернутися на неї знову*. Свідомість своїм втручанням створила б бар'єри. Отож, якби не цей «рух акторів», не було б «вистави на сцені», яка становить зміст свідомого.

У такий спосіб є можливість фігурально відобразити взаємозалежність двох сфер психіки – і коли вони компенсують одна одну, і коли виключають, і коли засвідчують невід’ємність одна від одної. Так презентується цілісність психічного, яке ми пізнаємо, орієнтуючись на невидимий горизонт інформаційної дотичності двох сфер психіки.

У психодинамічній парадигмі введено *принцип додатковості*, який є основоположним, відправним пунктом розкриття сутності психіки в її цілісності. Названий принцип свого часу був запропонований у квантовій фізиці Н. Бором. В обстоюваній нами парадигмі його адаптовано до специфіки суб’єктивності об’єкта пізнання тому **поділено на два під принципи – принцип невід’ємності сфер свідомого і несвідомого та принцип «з іншого»**. Останній принцип окреслено низкою постулатів, які психолог має враховувати у процесі діагностико-корекційної взаємодії з респондентом (див. [7, с. 115 – 117]).

Засадничим моментом вказаного принципу («з іншого») є *обов’язковість надання респонденту можливостей вияву спонтанної активності*, яка у своїй самоплинності об’єктивує дієвість глибинних чинників. «У спонтанності поведінки, – як зауважує А. Шерозія, – несвідоме знаходить відображення у стійкості “іншої” логіки, яка постійно себе поновлює, – логіки виключно енергетично могутньої, але такої, що ніколи не стає єдиною» [4, с. 261]. Солідаризуючись з А. Шерозія, відмітимо, що «інша логіка» завжди визначається на тлі «логіки свідомого», разом вони і створюють ножиці для оптимальної пульсації психічної енергії (*імпотування*).

Виходячи з такої позиції, зрозуміло, що усвідомлювана боротьба за пріоритети логіки свідомого чи логіки несвідомого відсутня через їхнє існування у різних функціональних системах, які не допускають стерилізації однією іншою, тому що це веде до омертвіння. Інстинкт самозбереження остаточно пригноблюється лише в рідкісних випадках, одна із форм – суїцид. Чому можливе самогубство? Сама собою взаємодія з соціумом уже актуалізує дієвість об’єднуючого (обидві сфери) ланцюга, яким і є імпліцитний порядок і якщо в ньому переважаючими є тенденції мортідо, то життєствердна позиція людини знаходиться в «зоні ризику». Останнє якраз і характеризує наявність «особистісної проблеми», за якою стоїть стабілізована, неусвідомлювана внутрішня суперечність, яка може бути ослаблена шляхом розширення самоусвідомлення суб’єкта, що відкриває перспективи актуалізації інстинкту самозбереження. Неправильно було б *штучно зводити* вказані вище логіки (логіку свідомого та логіку несвідомого – «іншу логіку») до «спільного знаменника» (що апріорі є неможливим), їхня єдність присутня лише в *імпліцитному порядку психіки, який стає помітним та спостережуваним у безпосередній поведінці суб’єкта, особливо за умов психоаналізу візуалізованої репрезентації*. Важливо також розуміти, що за окресленими вище особистісними проблемами незмінно перебуває базальний конфлікт *«життя↔смерть»*.

Мова символів несвідомого об’єктивує приховану діалектику активності, що задана «іншою логікою», у якій категорія часу, простору, статі та

каузальності функціонують інакше, ніж у сфері свідомого, саме тому смисли несвідомого прикриті захисною системою. У цьому значущу роль відіграють *мнемічні сліди*, тобто осередки витіснень, причому в їхньому синтезі з архетипною сутністю психіки, що несе мудрість поколінь і має здатність виявлятися в індивідуальному досвіді суб'єкта. Архетипність психіки заявляє за себе у візуалізованій, опредметненій репрезентації суб'єкта з використанням арсеналу образів, характерних для його індивідуалізованого світу (живої і неживої природи), які здатні передавати в «іншому тілі» інформаційні еквіваленти, тобто «смисли» психіки. С. Леклер пише, що **«було б найвінним приписувати цим архетипним відбиткам історії людства локалізацію лише в мозку, вони вписані у світ усюди»** [1, с. 264]. Каталогізувати їх неможливо, адже архетипи стають актуальними лише за зв'язку з необхідністю оживлення неусвідомлюваних мнемічних слідів конкретної особи. Саме ці зв'язки надають індивідуальності неповторності психіці кожної особи в її архетипному, тобто універсалізованому, вираженні.

У розв'язанні проблеми глибинного пізнання психіки вирішальну роль відіграє *діалог*, тому він може набувати *функції знаряддя компетентності* у професійному забезпеченні діагностико-корекційного процесу. Без *діагностично адекватного співвіднесення висловлювань психолога зі спрямуванням енергетичного потенціалу несвідомого вони будуть мертвими буквами, що фіксують у статистиці процес пізнання*. І хоча логіка несвідомого вирізняється *парадоксальністю*, її пізнання можливе лише за участі мови свідомого. **Кожна із систем логіки «свідоме / несвідоме» дотична одна до одної і бере участь в іншій системі**, проте результат такого взаємозв'язку не зводиться до жодної із них! Дотичність сфер психіки ще важче «вхопити» (узріти), ніж зустріч хвиль у звуковому просторі. У цьому полягає актуальність проблеми **спільного єднального ланцюга взаємодії свідомого і несвідомого, який видається чарівно невидимим, але відчутним у власному енергетичному потенціалі особи та впливові на її поведінку – це і є імпліцитний порядок психіки!**

Особливо виразно вказане вище об'єктивується в умовах групового глибинного пізнання психіки, яке нівелює просоціально-оцінні циркуляри, що регламентують поведінку кожної особи. Спонтанність і невимушеність поведінки на тлі групових принципів (безоцінність суджень, відсутність критики, прийняття людини такою, якою вона є, «тут і зараз», відсутність чорно-білих категорій тощо) сприяє об'єктивуванню та вивченню імпліцитного порядку. Останньому особливо сприяє оптимізація діагностико-корекційного процесу за умов вибору респондентом репродукцій художніх полотен та їхнього ранжування в порядку емотивної значущості. За умов спонтанної активності респондент швидко та легко здійснює ієрархізацію репродукцій за їхньою емотивною значущістю для нього, що сприяє ефективній темпоральності психоаналіза психолога. Корекційний діалог («П↔Р»), у таких випадках, мимоволі зорганізовується послідовністю розстановки репродукцій, що сприяє діагностичній логічності та доказовості діалогічної взаємодії (див. емпіричні фрагменти АСПП наведені у книзі).

Окремо зауважимо, що *концепт імпліцитного порядку* майже не представлений у науково-психологічній та філософській літературі. Водночас практика АСПП переконує, що ця категорія є тією ниткою Аріадни, яка є невидимим ключиком розв'язання проблем ведення практики глибинного пізнання психіки суб'єкта найоптимальнішим шляхом, найменш емотивно витратним та внутрішньо вмотивованим.

Сутнісно йдеться про проблему гармонізації зусиль психолога з іманентною **готовністю і «зацікавленістю» в самовдосконаленні психіки**, чому *сприяє внутрішньо спонукальна активність впорядкування спонтанно підібраних респондентом малюнкових засобів презентації*. Є підстави ствердити, що психіці іманентно притаманна побуджувальна ініціативність.

Одне з можливих пояснень: дисфункції психіки спричинені енергетичним імперативом слідів, емотивно пережитих негараздів (драм життя, «незавершених справ дитинства» тощо), які впливають на формування імпліцитної упорядкованості психіки. Саме тому слідування за самоплинною ініціативою психіки впорядкування візуалізованих засобів самопрезентації дає змогу психологу йти *енергетично найекономнішим і найоптимальнішим шляхом пізнання психічного в нейтральній зоні єднання двох сфер (свідоме / несвідоме)* – в «невидимому горизонті» (див. Модель).

У діалогічній взаємодії з респондентом ми спираємось на той факт, що *психіка знає все, навіть те, про що не відає свідоме (щоправда, психіка і не зводиться лише до свідомого)*. Саме ця Всесвітня істина знаходить підтвердження в адекватній трансформації *ідеальної* (психічної) реальності у *візуалізовані репрезентанти* (ліпка, предмети чи слова, або самопрезентація через добір репродукцій художніх творів). З певністю можна сказати, що *інформаційні еквіваленти* пов'язують ідеальну й опредметнену реальність через *еквівалент смислового навантаження репрезентантів*, який підлягає причитуванню професіоналом-психологом, на що він і спирається у постановці запитання респонденту (в унісон з внутрішньо-ініційованою вмотивованістю спонтанної його [респондента] активності). Отож, психіка інформаційно обізнана з притаманним їй смисловим форматом, що *виправдовує позицію психолога у його «слідуванні за респондентом»*, за збереження управління процесом і, передусім, через інтерпретації отриманого поведінкового матеріалу.

Невидиме і неконтрольоване ззовні впорядкування спонтанних виявів активності респондента зумовлюється когнітивним синтезом досвіду конкретної особи, що вказує на його індивідуальну неповторність. Йдеться про латентну актуалізацію глибинних імпульсів активності, за умов узгодженості запитань (висловлювань) психолога з внутрішньою ініціативністю психіки до експлікування. Зазначений факт сприяє ймовірнісному прогнозуванню, постановці адекватних запитань респонденту, які мають побуджувати імпульс мотиваційної активності.

Чіткість послідовності вияву імпліцитного порядку та методологічна важливість його врахування в діагностико-корекційній практиці психолога пояснюються тим, що цей порядок формувався самоплинно (поза контролем

свідомості) та має архаїчне навантаження, яке латентно інтегрується з індивідуальною неповторністю функціонування психіки конкретної особи.

Імпліцитний порядок не можна ні стерти, ні змінити, ні деформувати, адже він заздалегідь не написаний і не причетний до жодного субстрату; він визначається перетином, інтерферентністю енергетичних сіток, за якими перебувають певні інтеграційні метасмисли, дотичні як до свідомого, так і до несвідомого. Саме тому імпліцитний порядок має вияв в енергетичній мотивованості (побуджованості) самоплинної спонтанної активності суб'єкта, яка заявляє про себе поза «дисциплінарними» вимогами будь-якої логіки – чи то свідомого, чи несвідомого («іншої логіки»).

Узагальнюючи сказане вище, відмітимо, що практика глибинного пізнання психіки у цілісності доводить, що вона є впорядкованою не за задумкою психолога на вигаданих ним засадах, а на мимовільні здатності суб'єкта до ієрархізації репродукцій художніх полотен (що здійснюється після їхнього вибору респондентом³³) мимоволі респондент керується персоналізованою інтенціональністю змісту репродукцій, які обирає, що оптимізує й прискорює психоаналітичний процес пізнання психіки. Динамічні діагностичні прогнози змістовно щільніше й оперативніше, легше й точніше, здійснюються і підтверджуються в діагностико-корекційному процесі за умов розуміння та актуалізації можливостей респондента визначати послідовність аналітичного розгляду підбраного ним же візуалізованого, упредметненого матеріалу.

Психодинамічна парадигма доводить, що володіння психікою архетипно латентними смислами, які вербально об'єктивуються в діалозі – полегшує усвідомлення їх суб'єктом. Практика переконує, що за пріоритетною ініціативою респондента, яка мотиваційно стимулюється символічністю смислових навантажень упредметненого матеріалу, стоїть імпліцитний порядок. Водночас особа не може свідомо пояснити, чому саме так, а не інакше ієрархізувала візуалізований матеріал. Це засвідчує, що динаміка психоаналізу може (і повинна) спиратися на бездоганну впорядкованість матеріалу в його *смислових параметрах, які до аналізу (апріорі) не були відомі ні психологу, ні респонденту, проте латентно знанні психікою людини.*

Потрібно не забувати, що мова психічного в психоаналітичному діалозі виявляється не стільки в образах, символах, скільки у смислах, що психолог пізнає на основі співвіднесеності напрацьованого матеріалу, що *функціонально об'єднує обидві сфери (свідоме / несвідоме).* Останній набуває представництво у невидимому, і в той же час практично реалізованому суб'єктом, **імпліцитному порядку, який є незалежним від засобів самопрезентації, тобто він є наддосвідним, надзаданим, та латентно узгодженим з інформаційними еквівалентами.** Це забезпечує простір психологу у використанні тих чи тих засобів глибинного пізнання психіки особи, які самоплинно обираються психікою з пріоритетністю енергетичних полів,

³³ Перед початком сеансу АСПП.

які і задають імпліцитний порядок. В цьому практична доказовість достовірності психоаналітичних результатів.

Психолог, ініціюючи спонтанну активність респондента, і слідуючи їй в діалого-аналітичному процесі не порушує когнітивну основу іманентної розлогості об'єктивування психіки за умов спільної роботи, діалогічної взаємодії з респондентом. Скажімо, в процесі аналізу малюнків респондента психолог може ініціювати фрагмент психодрами, моделювання з каменів, чи невербальні вправи – практика засвідчує, що в усьому проглядатиметься один і той самий порядок психіки конкретної особи! **Репродукції художніх полотен особливо сприяють вияву спостережуваної чіткості імпліцитного порядку.**

Авторські картини є психологізовані за своєю суттю, ініційовані пережитими особистими драмами художника. Адже будь-яке художнє полотно несе його емотивну значущість для його автора, проте цей зміст персоналізується у випадку вибору картини респондентом. За умов вільного вибору актуалізується механізми проективної ідентифікації. Кількість вибору респондентом таких репродукцій дає змогу визначити пріоритети спрямування психіки за параметрами базального конфлікту «життя – смерть», як архаїчно спільної проблеми для усього людства.

Наш понад тридцятип'ятилітній досвід проведення груп АСПП переконує, що завдяки об'єктивним законам внутрішньої детермінації, активність особи *задається факторами, які мають для неї смислову значущість, а їхня неусвідомлюваність не є бар'єром у здійсненні такого типу пізнання.* Вони об'єктивно заявляють про себе в інваріантних, ітеративних характеристиках спонтанної поведінки респондента, яка підлягає поздовжній інтерпретації психологом сукупного поведінкового (вербально-невербального матеріалу).

Виявленню смислових параметрів несвідомого зазвичай протистоїть свідоме, через механізм опорів, що засвідчує суперечливість логік (свідоме / несвідоме). Парадоксальним є той факт, що *імпліцитний порядок цілісно виражає зв'язність та континуумність енергетичних імпульсів, як свідомого, так і несвідомого. Це задає внутрішню вмотивованість респондента до процесу глибинного пізнання. Імпліцитний порядок не може об'єктивуватись у «чистому вигляді» як даність, автономно від емпірики процесуальної взаємодії в системі «П↔Р».* Останнє ускладнюється ще й тим, що *«слідування психолога за...» не передбачає об'єктивування (вивчення) характеру внутрішнього впорядкування:* психолог лише слідує за ним. Пізнати несвідоме можна лише контекстно. З огляду на заданість імпліцитного порядку несвідомим, йому [порядку] незмінно притаманний *енергетичний потенціал.* Відтак у діалогічній взаємодії психолога з респондентом *імпліцитний порядок має вплив на характер послідовності динаміки діалогу,* весь же процес АСПП підпорядковується принципам *незлиттєвості* ініціативи психолога з респондентом та, водночас, їхньої *нероздільності.*

Сказане дає підстави констатувати відмінність процесу глибинного пізнання від академічно-емпіричного дослідження, в якому порядок експериментальної процедури визначається наперед дослідником. Організатор

й утілювач глибинного пізнання (психолог) є «невільником» у необхідності слідування за континуумом розгортання самоплинної активності суб'єкта. Психолог не повинен відходити від «річища» розгортання вільної активності респондента. Психолог безроздільно зайнятий об'єктивуванням в презентантах психіки респондента, що дозволяє вийти на особистісну проблему (внутрішню стабілізовану суперечність) та віднаходження шляхів надання допомоги в напрямі розширення можливостей його самоусвідомлення.

Професійно психолог себе реалізує через діагностично значущу інформаційну доцільність запитань до респондента, що ґрунтуються на ймовірнісному прогнозуванні. Тому психокорекційний діалог відрізняється від діалогу в його звичному розумінні, тим, що там відбувається лише «обмін інформацією». В групах АСПП інформацію потрібно здобувати на засадах динамічної єдності діагностики і корекції, порційно і багаторівнево, за науковими узагальненнями. Загалом же наукові результати ми здобуваємо лише постфактумно, аналізуючи стенографічний матеріал.

Психолог задає лише передумови об'єктивування та віднаходження інформаційної площини глибинного пізнання за відповідності динаміки діалогічної взаємодії в процесі розгортання спонтанної активності респондента. Це уможливорює позовжнє тлумачення (інтерпретацію) сукупного поведінкового матеріалу, який отримано у взаємодії «П↔Р». Діагностична спроможність запитань у вказаному форматі виявляється у пробуджувальній силі мотиваційного імпульсу енергії.

Діагностична точність психолога є успішною за відповідності діалогічних ініціатив імпліцитному порядку (важливим є урахування П. усього напрацьованого поведінкового матеріалу респондента). Це визначає прогностичну обґрунтованість наступного кроку психолога та каталізаційно-мотиваційну силу його запитань, яка спонукає респондента до активності.

Отож, імпліцитний порядок співзвучний енергетичній потентності його мотивованості самопізнання. Активність психолога залежна не лише від мотиваційної сили латентних сутностей психіки респондента у їхньому впливові на поведінку, а й від інтенціальності візуалізованих засобів, що виконують роль посередника глибинного пізнання (між психічним, як ідеальною субстанцією і реальністю її упередметнення). Важливим є твердження І. Пригожина, що для отримання результатів «...потрібно вести діалог із природою для її пізнання» [3, с. 280]. Усе це означає, що психолог не лише може, а й зобов'язаний впливати на перебіг глибинного процесу пізнання шляхом діагностично адекватного діалогу, що ґрунтується на ймовірнісному прогнозуванні. Водночас він не може і не має професійного права задавати (впливати на) зміст (характер) спонтанної активності респондента, як і самотійно розставляти акценти поза їхньою заданістю порядком, що притаманний самоплинній активності респондента.

Психодинамічний діалог, з одного боку, враховує енергетичну потенційність суб'єкта, яка латентно узгоджується з імпліцитним порядком, а з іншого – здійснюється в умовах першопочаткової непрозорості особливостей індивідуальної заданості його поведінки. Для забезпечення ймовірнісного

прогнозування й передбачення ризиків поведінки аналізанда психолог має володіти розвинутою інтуїцією, що враховує упорядкованість психіки. Імплицитний порядок є адептом дотичності обох сфер психіки (свідоме / несвідоме). Це дасть психологу змогу наблизитися до пізнання семантики імперативу «глибинних» чинників психіки, які задають транзит пережитих суб'єктом життєвих негараздів у дієвості «слідових ефектів» (фіксацій), що існують поза часом. Здатність до вияву таких чинників у спонтанній поведінці пояснює пріоритет діалогу над іншими методичними прийомами, що є своєрідним *запобіжним засобом* від нав'язування респонденту хибних «істин». Цьому допомагають не лише проміжні, а й підсумкові ланцюги інтерпретаційних узагальнень психологом напрацьованого емпіричного матеріалу в його сукупності.

Отже, у глибинному пізнанні психологу відводиться роль побудника внутрішньо-мотиваційних імпульсів активності суб'єкта, спрямованої на репрезентативну самовізуалізацію та об'єктивування власного самосприйняття. Важливе значення має дотримання принципів, які оптимізують взаємодію в групі АСПП, виділимо основні із них: «тут і зараз»; прийняття людини такою, якою вона є, без критики та порад; відсутність оцінних суджень у чорно-білих категоріях; відсутність настановлень тощо. Людина, знайомлячись із власними внутрішніми бар'єрами розвитку та самостановлення, має шанс розпізнати їх і у реальному житті та реконструювати звичні форми поведінки в прогресивному ключі.

Дослідження підтверджують факт *енергетичної активності суб'єкта, яка перебуває під впливом слідів перинатального, домовного періоду розвитку* особи, що є додатковим аргументом на користь використання в глибинному пізнанні невербальних засобів, спроможних об'єктивувати енграми, фіксації домовного періоду, які не підлягають словесній репрезентації. Загалом інтерпретація отриманого у спонтанній діалогічній взаємодії поведінкового матеріалу дає змогу виявити суперечність між логікою свідомого (декларування особою бажань, намірів, сподівань, ідеалів) і логікою її поведінки в групі АСПП. Аналітичні інтерпретаційні висновки неодмінно містять як вербальні висловлювання, так і невербальні репрезентанти (малюнки, ліпку, моделі з каменів), які набувають *інтерпретаційної рівнозначності у процесі узагальнення сукупного масиву поведінкового матеріалу*. Останнє є зрозумілим за умов дослідної орієнтації на горизонт дотичності обох сфер психіки (імплицитний порядок). Без дотримання такого методологічного настановлення в деяких напрямках (як-то арт-терапія) обмежуються лише візуалізацією без наступного її психоаналізу, що нівелює перспективи саморозкриття особи в процесі психоаналізу.

Професіоналізм психолога полягає у спроможності каталізації діалогічного процесу, що сприяє накопиченню діагностично сутнісного поведінкового матеріалу, що потребує обмеження «шумових» поведінкових ефектів, які не становлять сутнісного значення для *глибинного* пізнання психіки (до прикладу, такими є філософування, академічні розмірковування тощо). Важливо розуміти, що *візуалізований презентант* може, за певних умов,

перейти в категорію *«посередника»* глибинного пізнання, що пов'язано з його *об'єктивуванням* – емотивним наповненням та уконкретненням індивідуалізованим змістом.

Наявність імперативу енергетичної зумовленості виявлення несвідомого, яке *«проситься на поверхню»* відповідно до імпліцитного порядку, водночас здійснюється на фоні невизначеності форм поведінки суб'єкта в групі АСПП. З огляду на це, важливо розуміти можливість актуалізації опорів, що блокують вияви смислових аспектів психіки, які становлять ризики для гідностей «Я». Завдання психолога – нівелювати опори, розсувати їх, пом'якшувати й послаблювати, фактично це один із критеріїв професіоналізму ведучого групи АСПП. Прогностичність неможлива без чутливості психолога до впорядкованості психіки в її архетипній сутності, що сприяє ефективності постановки ним діагностично точних запитань, як і тематизації пропозицій респонденту у візуалізації власного досвіду.

Спонтанне об'єктивування несвідомих змістів психіки суб'єкта використовується в АСПП відповідно до вимог законів позитивної дезінтеграції психіки і вторинної її інтеграції на вищому рівні розвитку. В процесі психоаналізу важливо зважати, що несвідоме, з одного боку, *«проситься на поверхню»*, а з іншого – поведінково маскує власні смислові параметри. Тому у виявах назовні на психіку падає подвійне навантаження: *«заявити про себе» ↔ «замаскувати смислові параметри»*. Тому психолог має вміти професійно не лише каталізувати вияви несвідомого, а й декодувати його зміст (смысл), що потребує діалогічної розлогості процесу психоаналізу. Його діалогічна *«співпраця»* з респондентом сприяє накопиченню поведінкового матеріалу, який семантично об'єктивує латентно-смислові параметри психіки, що потребують тлумачення. За таких умов *діалог стає каталізатором «енергетичної готовності» психіки до виявлення заданості поведінки особи неусвідомлюваними чинниками*. Оскільки імпліцитний порядок інтегрує функціонально смислові поля свідомого і несвідомого, то він співвідноситься з межею, з так званим *«невидимим горизонтом»* дотичності функціонально несумісних сфер свідомого і несвідомого. Тому розгортання індивідуально неповторної ініціативи респондентом (тим, хто проходить аналіз), може бути пов'язане з наявністю алогічності та ірраціональності тенденцій, що піддаються візуалізації в образі, – у суперечливій єдності.

Інакше кажучи, послідовне розгортання поведінки респондента не є підкореним дисциплінарним вимогам логіки, що ще раз указує на асиміляцію імпліцитним порядком смислових аспектів обох сфер психіки, які є функціонально несумісними (асиметричними). Ще раз підкреслимо: *імпліцитний порядок здатний об'єктивувати сутність індивідуалізованої психіки лише за умов спонтанної поведінки особи*. Доцільність запитань психолога обґрунтовується не лише зрозумілістю їх для респондента, а й спроможністю мотиваційно актуалізувати енергетичні імпульси поведінки із *«іншої»* сфери. Вияв імпліцитного порядку фігурально можна порівняти з календарем, сторінки якого жорстко впорядковані і, тим не менш, можуть наповнюватись відповідно індивідуалізованим і діаметрально протилежним

змістом (заданим як свідомим так і несвідомим). Отже, смислові параметри психіки є неповторними та невидимими для кожного респондента.

С. Леклер пише, що *«лише в полі психоаналітичного досвіду було виявлено наявність “іншої логіки”, логіки несвідомого. І тим, хто претендує на достеменне наукове дослідження сутності психіки людини, зважати на цю “іншу логіку” абсолютно необхідно»* [1, с. 269]. Саме ця «інша логіка» не може бути спостережуваною психологом виокремлено, як і імпліцитний порядок.

З огляду на орієнтованість психодинамічної парадигми на «невидимий горизонт» дотичності обох сфер, розуміння психологом важливості динаміки діалогічної каталізації самоплинної активності психіки конкретної особи є засадничою передумовою успіху діагностико-корекційного процесу. З певністю можна вказати на визначальну енергетичну силу несвідомого у його впливові на характер спонтанної поведінки особи. Розширення свідомості суб'єкта відбувається шляхом поглиблення розуміння внутрішньої особистісної суперечливості психіки, що відкриває перспективи її розв'язання. Психокорекційний ефект виявляється в гармонізації психіки, підвищенні її сенситивності та адаптивності до соціуму.

Відтак зрозумілою стає наша увага до **імпліцитного порядку**, який латентно асимілює та енергетично інтегрує домінантні «аспекти» обох сфер, які мають архаїчну складову. Психодинамічна парадигма враховує запрограмованість несвідомого невичерпною *«надвизначеністю»*, яка вказує на **обов'язковість орієнтованості психолога на той факт, що «психіка знає все», включаючи й те, чого не знає свідоме «Я» суб'єкта.**

Важливо враховувати, що будь-який акт спонтанної поведінки відбувається за участі системи психологічних захистів, які маскують сутність упорядкованості психіки. З огляду на визначені нами різновиди захистів, – *базальні* (горизонталь) та *периферійні* (вертикаль) – **окремий акт психічного завжди має вияв у точці перетину вертикалі і горизонталі.** Несвідоме за його експлікації розв'язує два завдання – виявитися назовні й замаскувати власні смислові параметри. Розв'язання цього факту потребує від психолога майстерності у діалогічній взаємодії для об'єктивування відступів від соціально-перцептивної реальності. Несвідоме виявляє себе в повторюваних ітеративних, інваріантних аспектах поведінки учасника АСПП, які й сигналізують про об'єктивну складову психіки. У процесі інтерпретації *вербальні і невербальні аспекти самопрезентації набувають рівнозначності*, що відповідає факту інтеграції змістів свідомого («словесного») і несвідомого («образно-символічного») у внутрішньому імпліцитному порядку.

Саме енергетичні осередки мнемічних слідів, які не існують відокремлено один від одного, на наше переконання, відіграють провідну роль у формуванні логіки несвідомого, тобто «іншої логіки» (в порівнянні з логікою свідомого). Такий синтез слідових ефектів, спричинений процесами іррадіювання витісненої енергії, узагальнює категорія «метадосвідне» («позадосвідне») (див. [7]). Завдяки латентності вказаних процесів немає змоги пізнати той чи той мнемічний слід витіснень як автономний чинник поведінки суб'єкта. Процес синтезу абстрагується у психіці від сюжетно-ситуативних аспектів

поведінки суб'єкта, що задає вектор внутрішньої його готовності до активності, каталізованої потенціалом витіснень. Самокритика витіснень, будучи недоступною пізнанню є причетною до *наддосвідного синтезу дотичності обох сфер психіки (свідоме / несвідоме), до формування імпліцитного порядку.*

Методологічна вимогливість до процесу глибинного пізнання виявляється у слідуванні за *усталеними аспектами психіки, які розгортаються в неповторній динаміці для кожного суб'єкта.* Так досягається індивідуалізований психокорекційний ефект шляхом усвідомлення суб'єктом інформації (яка була за межами сприйняття), що й відкриває перспективи розв'язання ним внутрішніх стабілізованих суперечностей та стимулює особистісну гармонізацію (гомеостаз) психіки на всіх рівнях – структурному, енергетичному та функціональному.

Список використаної літератури

1. Леклер С. Бессознательное: иная логика. Бессознательное. Тбилиси, 1978. С. 260-271.
2. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень. Київ, 2008. 672 с.
3. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Москва, 1986. 432 с.
4. Шерозия А. Е. Сознание, бессознательное, психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории. Бессознательное. Тбилиси, 1978. С. 751–758.
5. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика. Київ, 2006. 382 с.
6. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика. Днепропетровск, 2015. 567 с.
7. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 394 с.
8. Яценко Т. С. Глибинне пізнання самодепривації психіки майбутнього. Київ, 2016. 383 с.
9. Яценко Т. С. Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник. Дніпро, 2018. 300 с.

Додаток Г

Опредметнені засоби репрезентації психіки суб'єкта³⁴

Постановка проблеми. Художній твір не є копіюванням дійсності чи її фрагментів. Він несе в собі зображення дійсності, яка проходить трансформацію крізь призму її сприйняття творцем, що втілюється ним у художньому образі. Трансформація дійсності через особистість творця присутня в структурі самого художнього твору. Герменевтика зайнята трактуванням вкладеного змісту у художній твір самим творцем. Глибинне пізнання психіки можна вважати анти-герменевтичним процесом, який за своєю сутністю проникає в семантику спонтанно-чуттєвого сприйняття художнього твору респондентом.

Діалого-аналітичний процес пронизаний необхідністю розкриття смислу для психіки саме такого інтерсеміотичного перекладу з однієї мови (ідеального) на іншу мову (твердого світу). Такого типу «переклад» (вибором репродукцій картини) не передбачає фактичного існування в досвіді особи ситуації з таким сюжетом. Важливо розуміти, що процес діалогічного «декодування» зорієнтований на об'єктивування мови *смислів*. Сенси ніколи не бувають даністю, яку можна пізнати за один раз або зчитати з поверхні. Їхня заданість несвідомим ставить акцент на процесі (діалогічності), а не на кінцевому результаті. Несвідоме заявляє за себе заданість тенденцій поведінки, що розкривається в її ітеративності та інваріантності, тобто повторюваності та незмінності.

Сказане вище дозволяє стверджувати, що смисли є об'єктивними, та пов'язані із прихованими аспектами поведінки. Тому художник, який розв'язує для себе (в процесі художньої творчості) задачу на смисл, об'єктивуючи своє творіння в шедевр, **водночас надає допомогу іншим людям збагнути власні смислові аспекти психіки, що є провідною цінністю репродукцій художніх творів**, які ми використовуємо у глибинному дослідженні психіки.

Важко перебільшити роль архетипів у розкритті смислових аспектів психіки суб'єкта за використання образно-символічних форм репрезентації. Разом з тим, утаємничене, тобто небачене самим суб'єктом, каталізується образною символічністю художнього твору, що є безцінним у розширенні та поглибленні можливостей його розпізнання суб'єктом. Определена реальність візуально сприйнятна, а тому спроможна опосередковано забезпечити передумови об'єктивування глибинних чинників, які зумовлюють суб'єктивізм свідомого. Останнє і входить у завдання розкриття в АСПП лише за умов діалогічної взаємодії в системі «П↔Р». Дослідження полягає у розкритті ролі архетипної здібності психіки до перекодування ідеальної (психічної) реальності в определнену, візуально сприйнятну, яка опосередковано спроможна забезпечити інформаційні еквіваленти, за якими

³⁴ Оpubліковано у *Теорія і практика сучасної психології : збірник наукових праць*, 2018, №2, с. 47 – 56.

стоять смисли, що потребують об'єктивування психологом, шляхом аналізу, що базується на співвіднесеності поведінкового матеріалу респондента.

Методи дослідження. Категорія «глибинне пізнання» розвивається, теоретико-методологічно обґрунтовується завдяки сорокарічному розвитку наукової школи академіка НАПН України Т. Яценко. Розроблений нею (та апробований її учнями) *метод активного соціально-психологічного пізнання* (далі – АСПП) ґрунтується на психодинамічній методології, яка сприяє окресленню професійної діагностично-прицільної динаміки активності ведучого АСПП психолога в спрямуванні на вияв особистісної проблеми респондента (внутрішньої суперечності) в діалогічній взаємодії з ним, що передбачає актуалізацію мотиваційних побуджень (імпульсів) його активності.

Результативність глибинного пізнання залежить від адекватності ймовірнісного прогнозування, що процесуально реалізується в діалогічній взаємодії «Психолог – Респондент» (далі П↔Р).

Методи глибинного пізнання враховують природу психічного в її енергетичному, структурному та функціонально-динамічному форматах.

Весь процес АСПП підпорядкований законам позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні її розвитку. Методи синтезують: як науково-практичні напрацювання інших відомих течій та практик, як то: гуманістична психологія, гештальт, психоаналіз тощо; так і психодинамічні теоретико-практичні напрацювання С. Грофа, К. Левіна тощо.

Метод АСПП, враховуючи універсальні закони психіки, зберігає орієнтацію на пізнання індивідуальної неповторності психіки. Особливо цьому сприяє діалого-аналітичний процес застосування будь-якого діагностико-корекційного прийому. Фахівець у психодинамічному річищі розвитку практичної психології повинен орієнтуватись як у функціональних, так і у структурних аспектах психіки. Подаємо структуру психіки, що розроблена нами в психодинамічній парадигмі (рис. Г.1).

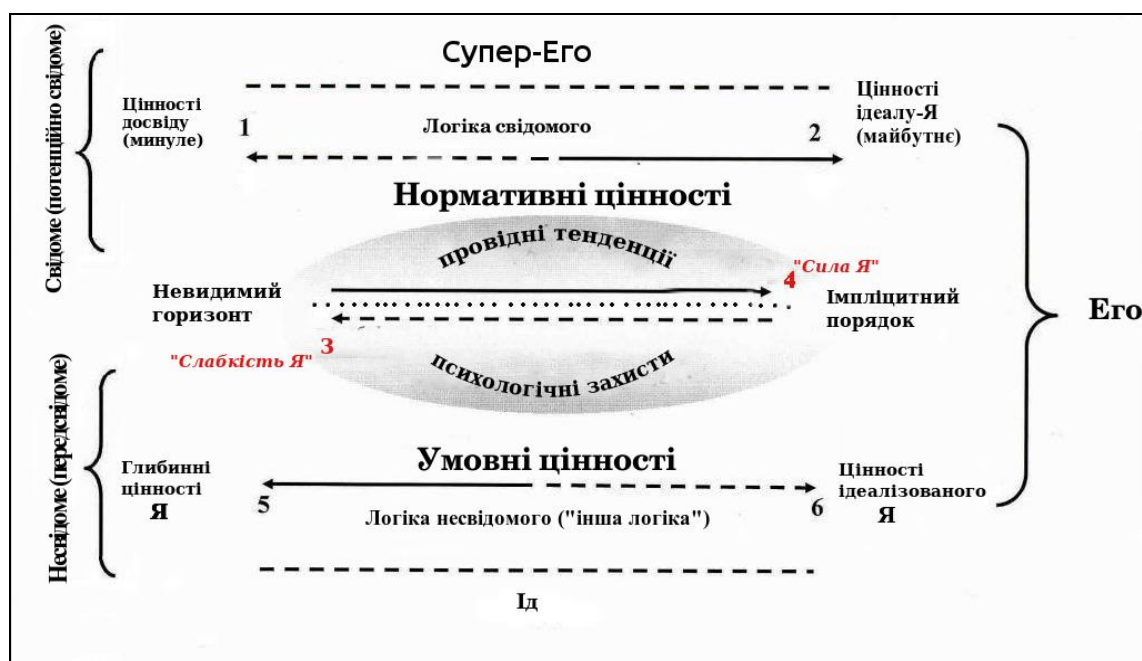

Рис. Г.1. Модель внутрішньої динаміки психіки

Психодинамічний напрям теорії та практики стрімко розвивається в Україні та представлений у 42 дисертаціях, що висвітлили дослідні результати прикладних аспектів, які синтезуються психодинамічною теорією. Акцент ставиться на цілісності психіки в невід'ємності сфер свідомого та несвідомого, на провідній ролі несвідомого, з його архаїчним спадком. Як відомо, методологія «є системою принципів, способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності» [8, с. 365]. Провідним механізмом АСПП, які методологічно обґрунтовані та апробовані, впродовж 40 років є «позитивна дезінтеграція психіки та вторинна інтеграція на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта». Використання в групах АСПП предметних засобів пізнання узгоджується з твердженням Е. Гусерля про те, що «чиста (трансцендентальна) свідомість вкорінена в «життєвому світі», в деякому універсальному полі *дорефлексивних структур*, які виявляються атмосферою і підґрунтям як теоретичної, так і практичної діяльності» (цит. за: [8, с. 719]). Саме в цих дорефлексивних структурах асимільовано архаїчний спадок.

Структура цілісної психіки суб'єкта є одним із центральних питань психодинамічної парадигми, яку відображає в структурному аспекті «Модель внутрішньої динаміки психіки».

Ми не маємо змоги продовжувати огляд методологічних позицій дослідження, вони представлені у відповідній літературі [12; 13]. Лише нагадуємо, що методологічні засади дослідження дисциплінують організаційно-інструментальні його аспекти і, в той же час, залишають простір для забезпечення індивідуалізованих психокорекційних результатів, що представлено і конкретизовано у цій роботі в численних фрагментах емпіричного матеріалу.

Метод АСПП зорієнтований, передусім, на отримання позитивного *практичного результату*; наукові узагальнення ведуться лише в *стенограмах*, шляхом їхнього аналізу. Завдяки цьому, учасники АСПП (майбутні психологи) ніколи не потрапляють у категорію *піддослідних*: глибинне пізнання зорієнтовано на надання допомоги респонденту.

Виклад основного матеріалу. Історично метод вільних асоціацій ортодоксального психоаналізу знайшов продовження у психодинамічній теорії (К. Левін [5], М. Кляйн [2], Т. Яценко [10; 11; 12; 13] тощо). В АСПП – це орієнтація не лише на мову свідомого (слово), а й на мову несвідомого (образ, символ), чому сприяє інстинктивно-архетипна здатність психіки особи до візуалізованої самопрезентації. Для фундації цього дослідження набули практичного значення праці відомого українського психолога С. Симоненко [6], яка присвятила докторську дисертацію проблемі стратегіально-семантичного підходу до психології візуального мислення. Важливим також є аналіз психологічних образно-символічних практик з використанням засобів: символ-драма (кататимні образи за Х. Льюїнером [16]); спонтанність малювання із застосуванням психоделіків (холотропне дихання за С. Грофом [15]), арт-терапевтичні прийоми тощо [4].

Психодинамічний підхід має підстави для означення відмінностей від указаних напрямів дослідження в тому, що вони не ставили за мету пізнання психіки суб'єкта в її цілісності та не використовували діалог. Проективні методи, які зорієнтовані на пізнання несвідомого, хоча і користувалися візуалізованими засобами, підсумково-результативну частину забезпечували тестовими методиками, які більше спираються на сферу свідомого; результати опосередковуються кількісними даними; зосереджується увага лише на одній із сфер, що порушує принцип «невід'ємності свідомого і несвідомого» (Т. Яценко [13]).

Практика психодинамічного спрямування доводить, що психіка архетипно втілює в собі здатність до перекодування власних психічних (ідеальних) реалій у матеріалізовані форми зі збереженням «інформаційних еквівалентів» [7].

Д. Юм (1711-1776) у «Трактаті про людську природу» підкреслює важливість *сприйняття* для психологічного самовідчуття: «...я ніяк не можу уловити своє Я як щось наявне поза сприйняттям» [9, с. 366]. Дослідження, виконані в психодинамічному форматі, вказують на *важливість мимовільних, спонтанних взаємопереходів імплікативних і експлікативних* характеристик психічного. Береться до уваги позиція П. К. Анохіна, який уточнює: «Процес відображення розгортається у такий спосіб, що зовнішній об'єкт через безперервний ряд фізичних і фізіологічних процесів... формується у відповідності з теорією передачі інформації» [1, с. 111]. Теорія П. Анохіна відкриває перспективи розуміння об'єктивування психіки, зокрема, розшифрування процесу переходу «матеріальних фізичних процесів у суб'єктивний образ, тобто свідомість» [Там же]. Незважаючи на чисельність «па» діалогічної взаємодії психолога з респондентом, емпіричні факти підтверджують правильність твердження П. К. Анохіна, що «між початковою і кінцевою ланкою передавання інформації має бути точна й адекватна інформаційна еквівалентність» [1, с. 112].

Психодинамічна парадигма, з огляду на двосферну (бінарну) природу психічного, стверджує, що адекватність дослідження потребує введення принципу додатковості у двох його різновидах: принцип невід'ємності свідомого й несвідомого та принцип «із іншого», який ставить акцент на вмінні психолога забезпечувати точну діагностику, що потребує відповідного формулювання запитань так, щоб вони актуалізували несвідомі чинники психіки [13, с. 14-24]. Тому професіоналізм психолога виявляється у належному формулюванні запитань у процесі діалогічної взаємодії, індикатором чого є енергетичний імпульс до самопізнання. Завдяки останньому, генерується внутрішня активність психічного, імпульс мотивації самопізнання, саморефлексії. Останнім часом психодинамічна парадигма зосередила увагу на констатації факту (та пізнанні) *імпліцитного порядку* психіки, що каталізує індивідуально неповторне впорядкування репрезентативної активності суб'єкта.

У практиці діагностико-корекційного процесу АСПП, метафорично-образна репрезентація особи може ініціюватися психологом через належну

підбірку репродукцій картин [13]. Психоаналіз малюнків може поєднуватися з використанням іграшок, моделей із каменів, ліплення самопрезентанта, та роботи з піщаницею.

Особлива увага приділяється *системній впорядкованості психіки*, яка пов'язана з синтезом емотивних слідів (фіксацій) попереднього досвіду у їхній енергетичній потентності. Домінантність тих чи тих фіксацій впливає на вектор спрямованості психіки. З огляду на це, важливо забезпечувати поєднання діагностико-корекційних прийомів, що сприяє виявленню вектору спрямування діалого-діагностичної, психоаналітичної роботи психолога з респондентом. Зокрема, під час ліплення, пропонується до реалізації щонайменше три теми: «Я в минулому», «реальному», «майбутньому». Особливо значущим є *психоаналіз комплексу тематичних малюнків*, який тематично охоплює найрізноманітніші аспекти життя суб'єкта, його ставлення до себе, до інших, до навколишнього світу як і погляд на себе у професійній діяльності. Варто відмітити особливу значущість у психоаналітичному пізнанні психіки використання репродукцій художніх творів [13].

Важливим підґрунтям у питанні архетипності можливостей психіки у її візуалізації – є відкриття нами *універсальності законів психіки*. Розуміння універсальності психіки не знижує увагу, а навпаки, підвищує до пізнання індивідуальної неповторності психічного. Це основоположний постулат психодинамічної методології глибинного пізнання [12].

Психічне інтегрує в собі свідоме, що функціонально співзвучне з законами спостережуваного світу, і, водночас, несвідоме, яке відповідає законам функціонування Всесвіту за такими характеристиками: симультанність процесів; злиття в часі й просторі; системності і структурно-матричної (голографічної) заданості функцій несвідомого поза статтю; логічна впорядкованість психіки та, водночас, асиметричність функціональної організації сфер свідомого і несвідомого.

Виходячи з холістичності (цілісності) психічного, в єдності законів, яким підпорядковано духовний і матеріальний світ, наш дослідно-практичний пошук незмінно зберігає орієнтованість на лінію співпричетності сфер («свідоме – несвідоме»), що окреслює «невидимий горизонт» (див. Модель рис. Г.1). Внутрішній, імпліцитний порядок психічного об'єктивується в континуумі імпульсів поведінкових «па» суб'єкта, що стимулює вмотивованість активності, поведінки суб'єкта. Останнє особливо чітко виявляється в спонтанній можливості суб'єкта швидко і без роздумів ранжувати за емотивною значущістю для нього – авторські психомалюнки, або ж обрані ним репродукції. Діагностико-корекційний процес виявляє *неусвідомлювану когнітивну обізнаність психіки, на яку і спирається професіонал-психолог (ведучий АСПП)*.

Фаховість психолога полягає в прогнозуванні енергетичної потентності несвідомого заданого слідами витіснень імпульсів Ід за умов збереження орієнтованості їхньої активності на виявлення «назовні». Глибинно-пізнавальний процес водночас набуває хвилеподібності, що інтегрується з *надзаданістю імпліцитного порядку*. Цікаво, що такого роду *хвилеподібність у метафізиці кваліфікують як «опорну хвилю» поряд із «предметною хвилею»*.

Останнє узгоджується з позицією психодинамічної теорії стосовно визначення різновидів психологічних захистів – базальні (метадосвідні) і периферійні (ситуативно-предметні). Акт об'єктивування психічного завжди пов'язаний з «точкою» перетину горизонталі (базальний захист) і вертикалі (ситуативний захист). Діалогічна розлогість взаємодії психолога з респондентом хвилеподібно відкриває перспективи вивчення та визначення глибинної сутності психічного шляхом констатації показників незмінності (ітеративність, інваріантність) форм поведінки суб'єкта.

Дослідницьке завдання цілісного пізнання психіки суб'єкта збігається із завданнями надання йому практичної допомоги, з метою відновлення порушених взаємозв'язків між сферами свідомого і несвідомого, що маскуються захистами через відступи від реальності та інформаційні її деформації. Саме це поглинає енергію суб'єкта та імпує його психіку.

Професіоналізм психолога повинен забезпечувати об'єктивування глибинних чинників деструкцій психіки у процесі перекодування психічної реальності в опрідметнені форми, що символічно виражають єдність сфер свідомого і несвідомого. Подальша діалогічна взаємодія передбачає декодування смислів, спираючись на той факт, що «психіка знає все» (не знає лише свідоме Я). Останнє сприяє переведенню «**неявно знаного**» у психіці суб'єкта у **впізнаване ним на власному ж спонтанно-поведінковому матеріалі**. Такий діагностико-корекційний процес сприяє реінтегруванню психіки через процес діалогічної взаємодії, який позитивно її [психіку] дезінтегрує з перспективою вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного гармонійного розвитку суб'єкта.

Дослідна увага до візуалізованої репрезентації зумовлена значущістю домовного, перинатального періоду в розвитку психіки індивіда. Слідові фіксації того часу позбавлені можливостей вербалізації, проте піддаються опрідметненій репрезентації з наступним вербально-діалогічним розкриттям (у взаємодії «П↔Р») їхніх смислових навантажень. Такий діагностико-корекційний діалог виходить за межі ознак герменевтики, оскільки пізнавані смисли не є текстом, вони не дані в готовому вигляді, не підлягають також прямому спостереженню, а лише задані попереднім досвідом суб'єкта та мають здатність об'єктивуватись за умов забезпечення діагностично обґрунтованої, розлогої в часі діалогічної взаємодії. Саме в цьому і виявляється професіоналізм практикуючого психолога.

Важливим моментом є і те, що глибинне пізнання можливе лише за умов контекстності та опосередкованості використовуваних у ньому засобів пізнання. Діалогічна взаємодія може вважатися необхідною передумовою накопичення поведінкового матеріалу, з наступною його інтерпретацією та узагальненням. У кожному діалогічному «па» в системі «П↔Р» маємо як діагностику, так і корекцію в їхній єдності, порційності та багаторівневості, що забезпечується частковими позитивними дезінтеграціями психіки в поєднанні з частковими її інтеграціями, які зумовлюють вторинну інтеграцію психіки на більш високому рівні її розвитку.

Матеріалізація ж респондентом власного психічного змісту (візуалізований репрезентант) сама собою (поза діалогом) не може забезпечити діагностико-корекційного результату, адже мова йде про його символічність, тобто багатозначність. Діагностико-корекційний процес задано рухається «від багатозначності ↔ до однозначності». За таких умов ми наближуємо пізнання до пізнавальних можливостей свідомого «Я» (збагнути сутність особистісної проблеми та розширити шляхи її розв'язання). В останній час особливого значення, посеред засобів візуалізації набувають репродукції художніх полотен. Емоційна привабливість даного візуалізованого засобу полягає в тому, що респондент при його спонтанному виборі невидимо інтегрується з образами картини, в яких особистісна проблематика художника уже «розставила» свої акценти. Саме тому в процесі психоаналізу (з використанням картин) діагностико-корекційна мета є іншою, ніж у герменевтиці – розкрити зміст існуючого «образу». Мета психолога задати і розгорнути процес діалогічної взаємодії для пізнання енергетичного імперативу внутрішніх чинників суб'єкта, каталізованих образною конкретикою картини. Саме внутрішня мотивація респондента задає тенденцію поведінки, на дослідженнях якої зорієнтовано глибинне пізнання. Його істотні ознаки: діалогічна процесуальність; імовірнісне прогнозування; зорієнтованість на розкриття внутрішньої суперечливості психіки, яка є усталеною, повторюваною та знаходиться поза конкретним фрагментом діалогічної взаємодії.

Опредметнення психіки само собою не виражає істотні характеристики психічного, які в презентанті представлені у згорнутій («упакованій»), закодованій формі, яка іманентно втілює у собі смисли (інформаційні еквіваленти). Діалогічна взаємодія зумовлює необхідність проміжних інтерпретацій на різних рівнях діагностико-корекційного процесу як і – загальну інтерпретацію (тлумачення) за результатами діалогічно напрацьованого поведінкового матеріалу в цілому.

Принципово важливою, для успішності процедури АСПП, є проблема забезпечення позитивності дезінтеграційних процесів, в поєднанні їх з психокорекцією, що передбачає ослаблення ілюзорних уявлень суб'єкта на шляху розширення адекватного самоусвідомлення та надбання навичок аутопсихокорекції. Психокорекційний ефект настає внаслідок зниження деформацій соціально-перцептивної інформації шляхом переходу на більш високий рівень інтегрування когнітивної структури психіки суб'єкта, що пов'язано з ослабленням автоматизованих форм психологічних захистів, корені яких беруть початок в едіпальній залежності (комплекс Едіпа).

Порушення когнітивних процесів у психіці відбувається поза контролем свідомості внаслідок маскування їх системою психологічних захистів, що спотворюють (деформують) соціально-перцептивну інформацію на вході, внутрішньому опрацюванні та експлікуванні назовні.

Виникає питання: що приховують захисти шляхом інформаційних відступів і деформацій? Наша багаторічна практика вказує на едіпальні витoki таких інформаційних деформацій, які маскуються механізмами перенесення, заміщення, проєкцією, інтроекцією, ідентифікацією та ін. У едіпальний період

(від 2 до 5 років) свідомість дитини вперше знайомиться із законом «Табу на інцест», хоч цей факт не є формально впорядкованим і контрольованим. З давнини це пов'язувалось з «неможливістю (забороною) чуттєвого єднання з рідними (первинними лібідними об'єктами)». Так чи інакше, за умов чуттєво-емотивного тяжіння до батьків створюється ефект *незавершеної дії, незавершеної потреби єднання через «Табу на інцест»*, що впливає на енергетичну активність мотиваційної домінанти – *«довершити незавершене»*. Останнє науково обґрунтовується в працях К. Левіна.

Наш багатолітній досвід обґрунтовує необхідність введення у науковий обіг категорії *«едіпальна довершеність»* [12, с. 84]. «Едіпальна довершеність» вказує на фіксацію в психіці факту *кровозмішення*, як і драму невідворотності розлуки з «лоном матері» (9 місяців), тобто нерозривну (кровну) єдність і відторження (народження) за законами природи. Едіпальна залежність загалом має наслідкові ефекти для суб'єкта, а саме: почуття вини, «без вини винний», амбівалентність почуттів до рідних людей. Важливо тримати в полі зору й такі наслідково-деструкуючі утворення як тенденція до «вимушеного повторення», «ходіння хибним колом» та ін. Якщо комплекс Едіпа можна обійти (через різні форми «гріхопадіння»), то проблема розставання з лоном матері (акт народження) відзначається **невідворотністю – фатум розлуки**. Можливо, тому у дітей така підвищена чутливість до злагоди (чи негараздів) у взаєминах батьків. Драма ж розриву (розлучення) підвищує вияв *тенденції «повернення в утробу»*, як і *тенденції «до психологічної смерті»*. На допомогу приходять захисти, з їхніми можливостями інтроекції, заміщення та проєкції, що, невидимі для суб'єкта. Зберігається тенденція перенесення проблем інфантильного періоду на інші (позасімейні) взаємини (див. емпіричну частину в статті). Можлива й більш прийнятна, просоціально-компенсаторна форма захисту, якою є сублімація нереалізованої енергії та перенесення її втілення у різні просоціальні галузі: наука, мистецтво, спорт, художня творчість тощо.

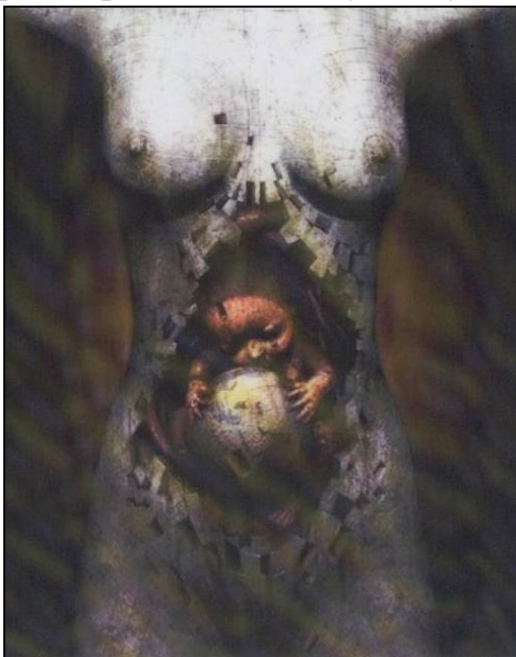

Рис. Г.2. Д. Хо «До народження»

«Едіпальна довершеність» виявляється також в тенденції *«повернення в утробу»*, що може символізувати як негативні почуття так і позитивні. Рис. Г.2 викликає почуття неспокою, навіть страху, як за життя матері, так і за життя дитини. Завдяки механізмам згущення, малюнок передає те, що дитя тримається за життя (образ земної кулі). Загалом, рис. В.2 вказує на ризик виходу з утроби, і водночас, певне небажання прощатися з нею. Все це ілюструє *дуалізм тенденцій*, заданих перинатальним періодом розвитку дитини та вказує на ризик «жити – не жити» (універсальний конфлікт).

Висновки. Зміст висвітленої проблеми «Опредметнені засоби репрезентації психіки суб'єкта» доводить можливості реалізації

методу АСПП не лише в аспекті надання практичної допомоги суб'єкту, а й як методологічно обґрунтованої діагностико-корекційної системи реалізації ідей неокласичної психології.

Психодинамічна методологія нівелює базис наперед заданої процедури дослідження, в якій практичний результат уже йде попереду так би мовити «наукових цілей», і процедури її досягнення. Феноменологічний аспект психодинамічної парадигми спрямований на дослідження тих явищ, які самі себе виявляють (заявляють про себе) в спонтанній поведінці суб'єкта пізнання і саме тому їм характерна *безпосередня емпірична достовірність*.

Використання візуалізованих засобів у пізнанні психіки конкретної особи спирається на корелятивність предметного буття і свідомості в її «опредметненості», ще з дитинства.

Феноменологічний підхід до глибинного пізнання передбачає слідування за самоплинністю розгортання внутрішньої самоініціативи (мотиваційних спонук) до активності, що йде із глибин психіки респондента. Тому метод АСПП не передбачає окреслення деталей процедури емпіричного дослідження, що сприяє уникненню незмінно руйнівних ризиків порушення адекватного пізнання неповторності психіки кожного індивіда.

Реалізації методологічних засад глибинного пізнання психіки апріорі сприяє архетипність візуалізованих самопрезентантів. Архетип причетний до візуалізації психічного в опредметнені форми. Самопрезентація суб'єкта ґрунтується на ініціативі експлікації трансцендентальної сутності його психіки, що має відображення у смислах, які стоять за емпірикою репрезентації. Разом з тим, смисли не лежать на поверхні і тому потрібно забезпечити діалог, в процесі якого і відбувається конкретизація смислових аспектів візуалізованих засобів. Останні набувають посередницької місії в інтеграції свідомих та несвідомих параметрів психіки.

В АСПП психокорекція передбачає порційність і багаторівневість діалогічних «па» в єдності з процесуальною діагностикою, що сприяє розширенню та поглибленню самоусвідомлення суб'єктом власних особистісних проблем, що пов'язані з стабілізованою (хоча й неусвідомлюваною) внутрішньою суперечністю психіки.

Вказані суперечності породжуються фіксаціями слідів витіснень, каталізованих реаліями табу едіпального гатунку, які порушують оптимальність функціонування психіки. Витіснені осередки, зберігаючи енергетичний потенціал, синтезуються і формують позадосвідну «наддосвідну» інстанцію психіки, що втрачає зв'язок з ситуативною конкретикою поведінки, та слугує передумовою для формування смислів, які потім потребують фахового пізнання. Тому абстрактно-візуалізовані репрезентанти (суб'єкта) несуть подвійну місію: маскують утаємничені (витіснені реалії) та об'єктивують їхні інформаційні еквіваленти в поле споглядання, пізнання яких пов'язане з довготривалим діалогом, який сприяє їхньому декодуванню.

Результати досліджень, які ми представили, переконують в діагностико-корекційному потенціалі психодинамічної методології, яка окрім окреслення меж (палуби) професійної поведінки (активної ініціативи) психолога,

зорієнтовує на досягнення практичних результатів в їхній індивідуальній неповторності для кожної особи; лише за таких умов ми здійснюємо науковий, структурно-семантичний аналіз стенограм, що сприяє розвитку психодинамічної парадигми.

Література

1. Анохин П. К. Системная организация физиологических функций. Москва, 1969.
2. Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 6. Зависть и благодарность и другие работы 1955–1963 гг. Ижевск, 2010. 320 с.
3. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика: навчальний посібник / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко, І. В. Євтушенко, І. М. Сергієнко, І. В. Калашник, Т. В. Богдан. Київ, 2008. 342 с.
4. Лебедева Л. Д., Никонорова Ю. В., Тараканова Н. А. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии. Санкт-Петербург, 2006. 336 с.
5. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. Москва, 2001. 572 с.
6. Симоненко С. М. Психологія візуального мислення: стратегіально-семантичний підхід. Одеса, 2005. 320 с.
7. Судаков К. В. Динамические стереотипы или информационные отпечатки действительности. Москва, с. 127.
8. Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983. 840 с.
9. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Сочинения в 2-х томах. – М.: Мысль, 1965. – Т. 1. – 847 с.
10. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Навч. посібник. Київ, 1996. 264 с.
11. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : навчальний посібник. Київ, 2006. 382 с.
12. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.
13. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика: монография. Днепропетровск, 2015. 567 с.
14. Яценко Т. С. Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник. Дніпро, 2018. 300 с.
15. Grof, Stanislav (2009) LSD: Doorway to the Numinous – The Groundbreaking Psychedelic Research into Realms of the Human Unconscious
16. Leuner, H. (1987) Lehrbuch des Katathymen Bilderlebens. Huber, Bern 2. Aufl.

Додаток Д

Глибинно-корекційна робота з респондентом А.³⁵

П. – психолог (Т. Яценко).

А. – учасник Авторської школи академіка НАПН України Т. Яценко (2019 г.), із сфери бізнесу.

Фрагмент стенограми, представляючий вплив історії человечества на психіку (вікінги)

П.: Какие чувства ты сейчас переживаешь?

А.: Мне очень интересно. Испытываю спокойствие, но когда смотрю на черную тучу (рис. Д.1), то ощущаю тревогу.

П.: Интересно, как твоя рука ее рисовала. Что здесь изображено?

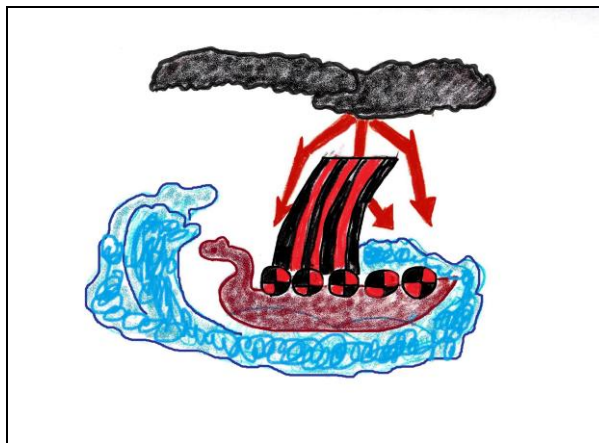

Рис. Д.1. Тату вина

А.: У меня есть предположение, что нарисован корабль викингов. У них очень суровая религия, они убивали и сами шли на смерть, поклонялись богу войны. Вся их жизнь была наполнена движением по направлению **к смерти**.

П.: Почему ты выбрал именно такой фрагмент человеческой истории?

А.: Начал рисовать и только по завершению понял, что именно я нарисовал. Так нарисовал, наверное, потому что это связано с тенденцией к разрушению и саморазрушению из-за проживаемого чувства вины. Все это выражается в *архетипе – идеи жизни викингов!*

П.: Как ты думаешь, откуда у викингов появились подобные мотивы к смерти, к разрушению?

А.: Они жили в очень суровых условиях. Для того, чтобы выживать, у них было очень мало ресурсов, и возникла необходимость постоянно воевать. Потом они начали выходить за границы своих владений и стали грабить, уничтожая все вокруг.

П.: Они были вынуждены это делать?

³⁵ Стенограму подано мовою респондента.

А.: Думаю, что они могли бы выбрать другой путь, но в то время другого варианта для них почему-то не было. Потом они уже стали заложниками такого своего имиджа.

П.: На рисунке так изображено небо, как будто оно их хочет наказать?

А.: Я отразил, что они находятся в противоречии с гармонией жизни и Богом, поэтому молниями им воздается.

П.: Поэтому волна им тоже мешает и с неба идет наказание? Они обречены на страдания и на неудачу?

А.: Да. Они находятся в шторме и пытаются преодолевать его. Но мной нарисован скорее не шторм, а какие-то эмоции, потому что в шторм паруса были бы спущены.

П.: История с викингами теперь нам понятна. Думаю, что у тебя в жизни не было необходимости погружаться в такую «позицию викингов»? Откуда проявляются такие мотивы? Это твой внутренний настрой или прослеживается в твоём поведении?

А.: Думаю, что это еще из детства, со времен школы. Такого поведения сейчас меньше. В школе была очень агрессивная среда. Меня перевели в лицей, и рядом с нами был детский интернат, как раз конец 90-х годов, и постоянно у детей, которые жили в интернате, происходили стычки и грабежи. Я был очень чувствительным ребенком, когда попал в школу. Поэтому я вынужден был становиться сильнее и жестче.

П.: Ты попал в среду таких людей, где нельзя было показывать слабость?

А.: Время было тогда очень нервное и агрессивное. Дома я находился словно в теплице – в комфорте и любви.

П.: Это диаметрально противоположное тому, что ты рассказал о викингах, что их побудило отвоевывать «места под солнцем» и возможность жить. У тебя наоборот: ты из «теплицы» попал «под раздачу» людей из интерната, подобных викингам.

А.: Да, верно.

П.: Тогда ты рисуешь тату вины, метафорически указывая, что есть люди, которые подлинно виноваты. А у тебя вина как вторичная, обусловленная той средой, в которую ты попал?

А.: Я уже и забыл про все эти события, и вдруг все это ожило в связи с темой?!

П.: Очевидно, что забыл не до конца, если ты представил на рисунке все это образно и ярко. Тогда ты был словно «без вины виноват» – у тебя не было злых намерений, когда ты пытался выжить в этой агрессивной среде. Тебе пришлось отстаивать и защищать свои достоинства? Ты попал в среду, которая была диаметрально противоположна среде в твоей семье. Поэтому ты вынужден был как с небес создавать этим людям «кару» (рис. Д.1) и приобретать соответствующие качества, чтобы можно было противостоять?

А.: Может быть, чтобы защититься.

П.: Отец принимал участие в твоей защите?

А.: Нет, я не посвящал родителей в эти события.

П.: Что содержат эти стрелки, если соотнести их с тобой (рис. Д.1)? Может, твои интеллектуальные способности или жизненную стойкость?

А.: В интеллектуальном плане над кем-то у меня было превосходство, и меня не просто было выбить из равновесия, но вначале у меня не было стойкости, даже интеллектуальной, из-за повышенной и большой эмоциональности была очень высокая чувствительность, ранимость (это и есть волна высокая на рис. Д.1). Но потом я научился уходить в себя и не даю людям «прочитывать» свои эмоции.

П.: Внешне показываешь, что ты спокоен и что «тишь и гладь»?

А.: Да. Я научился отстраняться от взаимодействия и одновременно это является как наказание, потому что отказываю этому человеку в общении. Этот человек может находиться рядом, я могу его слышать, но у меня отсутствует с ним связь: он существует и одновременно не существует.

П.: При этом ты что-то блокировал в себе и не позволял развиваться собственной сензитивности?

А.: Когда я такое делал, то блокировал способность чувствовать, а также для того, чтобы другие люди меня не чувствовали. Из-за этого у людей появляются определенные искаженные представления, они меня воспринимают как холодного и бездушного.

П.: Ты, если говорить метафорически (указывает на рис. Д.1), нашел для себя «психологическую лодку»?!

А.: Да, я физически никогда не стремился и не склонен к насилию, я такие инициативы блокирую! А психологически я могу провести манипуляцию – очень жестко надавить на человека!

П.: Тогда ты чувствуешь свое превосходство?

А.: Раньше я этого не понимал и не рефлексировал, а сейчас, если начинаю анализировать сказанное, то стараюсь пресекать и не делать этого, чтобы не разрушать ни другого человека, ни себя. Это разрушает меня, я это чувствую.

П.: Зато у тебя создавалась иллюзия силы, не так ли?

А.: В тот момент я ощущал, что могу таким способом отомстить. Это был перенос отношений из прошлого на актуальные отношения.

П.: В основном это осуществлялось через интеллектуальные аспекты твоих возможностей?

А.: Да, так и есть.

П.: Твое участие в группе АСПП позволило ощутить, что здесь между участниками взаимодействие происходит немного не в том привычном ключе, к которому ты привык? Иногда чувствовалось, что твои реплики и замечания носили интеллектуальную окраску, зашумляя эмоционально-чувствительный аспект. Мне даже приходилось показывать, что ты в данном случае функционируешь, пользуясь каналами рации. Это хорошо, что ты пришел к нам, потому что, оставаясь в такой позиции, ты можешь блокировать свой чувственно-эмоциональный потенциал.

А.: Я уже сталкивался с подобным мнением о моей рациональности, поэтому знаю, что заблокировал чувственную сферу, но сделал это в целях защиты.

П.: В той среде (школьной) тебе нужно было выжить, и это было оправдано. Школьные невзгоды диссонировали с благополучием семейной атмосферы. Думаю, тебе это помогало, только надо разобраться с остаточными фиксациями и их эффектами, заявляющими о себе (помимо твоего желания) в ситуации

«здесь и сейчас», чтобы это не следовало за тобой по жизни. На тебя повлияли невзгоды от чужих людей, а ты теперь можешь нести это всю жизнь как «условную ценность». Теперь рациональность невольно и автоматически может управлять тобой, блокируя сознательные решения, которые могли бы опираться и на твою чувственную сферу.

А.: Рисунок «Я иду навстречу беде» (рис. Д. 2).

П.: Если бы кто-то такой рисунок нарисовал, то что бы ты (увидя его) сказал человеку?

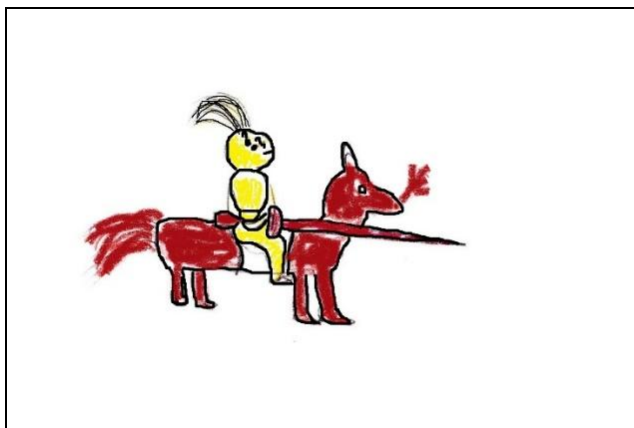

Рис. Д.2. Я иду навстречу беде

А.: Сказал бы ему, что он достаточно агрессивный.

П.: По цветности рис. Д. 2 трудно сказать, что он агрессивный.

А.: Нарисован конный рыцарь.

П.: Этот рыцарь как-то связан с викингами (рис. Д.1)?

А.: Нет.

П.: Откуда появился такой образ вины? У этого рыцаря есть динамика встречи с бедой, и на каком-то этапе он может обнаружить связь с викингами?

А.: Может быть, у него действительно есть связь. Рыцарь больше связан с ситуациями и делами, чем с людьми.

П.: Дела ведь не решаются помимо людей.

А.: Рыцарь возникает скорее уже как последующий эффект, как реакция – следствие от пережитого когда-то «корабля и викингов» (того периода моей жизни).

П.: Корабль (рис. Д.1) – это первичное, а рыцарь – вторичное «произведение»?

А.: Да.

П.: Рыцарь не растерял свои доспехи после таких боев, как на рис. Д.1?

А.: Да. У рыцаря появилась привычка, что если возникают какие-то спорные ситуации или стресс, то он принимает такую позу, как на рис. Д.2. Рыцарь готов к столкновению, и из-за этого выходит энергия (указывает на коня, рис. Д.2), потому что тратит энергию и напрягается. Обычно столкновения не происходит, ему достаточно такой позы.

П.: Столкновения не происходит, потому что твоя психика очень быстро срабатывает, как эта змея – она самозакрывается (рис. Д.2)?

А.: По этой причине тоже. Но на самом деле меня никто не атакует.

П.: Тогда у тебя происходит гиперболизация агрессии со стороны других людей? «Темный» опыт, который вынес от «викингов» (рис. Д.1) автоматически сгущает краски восприятия. Когда ты идешь в «неизвестность», то предполагаешь, что там будет противостояние твоим интересам?

А.: Так и есть! При этом, я сейчас четко понимаю, что это мое внутреннее самоощущение и с реальностью часто это мало связано.

П.: Тогда, как только возникает конфликт, ты становишься «маленьким»? Конфликт тебя «скатывает» туда, где рядом должны быть вспомогательные «успокоительные» средства (родители, копье (рис. Д. 2))?

А.: Конфликт меня скатывает к необходимости отделяться, отмежевываться от человека. Стараюсь от него дистанцироваться или ухожу. Иначе заходим уже в тупик и можем перейти в агрессию – полностью теряется конструктив. Тогда я стараюсь отделиться, а спустя время – снова воссоединиться, тогда может быть конструктивное общение.

П.: Сейчас, мне кажется, целесообразно перейти к ролевой игре. Важно проявить инициативу. Кто-то из участников вступит с тобой в служебное взаимодействие по какому-то деловому вопросу.

А.: Да, можно провести, я не против.

П.: Речь идет о том, что человек не настроен идти тебе навстречу. Это как встреча с «определенной бедой по служебным вопросам».

П.: То, что тебе пришлось закрываться от всех, иллюстрирует твое тату (рис. Д.3)?

А.: Да, это змея, прикусывающая свой хвост.

П.: Ты, как и эта змея, обтекаемый и закрытый?

А.: Да, еще и эмоционально холодный!

П.: Я предположительно высказалась относительно рис. Д.1, что стрелочки с неба относятся и к тебе. А туча – это твой внутренний мир?

А.: Да, это так. Происходит разрушение, потому что много агрессии было направлено вовнутрь, не вовне, чтобы никого не убить (*шутит*).

П.: Где-то ты сам себя переставал внутренне принимать – тебе казался бессильным твой стиль поведения перед такой жестокой «ордой»?

А.: Да, потому что взаимодействие с такими людьми не входило в мою систему ценностей, я был безоружен. Я понимаю сейчас, что любая агрессия уходила у меня во внутрь, и приводила к саморазрушению. И, главное, что это закрепилось и следует за мной.

П.: Когда ты рисовал (рис. Д.1), то не предполагал, что туча – это твой внутренний мир?

А.: Да, я не осознавал это. Я чувствовал, что стрелочки (рис. Д.1, молния) – это и мои эмоции. Я осознавал, что в детстве я адаптировался к злой среде, направляя агрессию вовнутрь. Вот цена «адаптации».

Рис. Д.3. Собственное тату

П.: Ты не думал, что прошлый опыт, таким образом, сейчас оживет в твоём рассказе относительно рис. Д.1 «Тату вины»?

А.: Да. Мне вспоминается агрессия ещё в период садика и школы, когда время было тяжелое – мы были растерянные, обозленные и испуганные. Был период перестройки, крах СССР, и все были в растерянности, что именно делать дальше. Думаю, что и это тоже повлияло. Я после семьи, такого тепличного окружения, попал в эмоционально тяжелое окружение. Я раздражал их своим жизнерадостным состоянием, излучал внутреннее благополучие, которое дарила семья.

П.: Мне кажется, что лодка (рис. Д.1) касается не только других людей (викингов), но и ты сам тоже знаешь, как непросто пребывать в такой лодке, где пересекаются самые важные ценности: Жизнь и Смерть?! Это моя гипотеза о том, что тебе эта «лодка» эмоционально тоже «известна», ты знаком с такими ситуациями?! Тебе хотелось бы обладать способностью мощного удара, чтобы была общность с кем-то, чтобы ты не был одинок. Или ты был единственный в школе в такой позиции?

А.: Нет, не единственный, были понимающие, но не поддерживающие.

П.: А было ли у тебя единство с кем-то в трудной ситуации?

А.: Да, было, с братом. Мы учились в школе, но потом нас вместе с ним перевели в другую школу, и там была уже другая обстановка – намного лучше, там я больше чувствовал **перспективы жизни**, а не **выживания**.

П.: Брат помогал тебе переживать тот трудный период жизни?

А.: Нет, это позже, а когда мы были маленькие, то у меня с ним была конкуренция.

П.: Значит, опыт такого противостояния (указывает на рис. Д.1, молния) у тебя есть ещё и из семьи?

А.: Да. Мы с ним часто конкурировали, в том числе в нашей комнате, в частности, по делению территории. Поскольку он был старше и сильнее, **то мне приходилось его побеждать интеллектуально!** Отец старался регулировать наши с братом отношения, хотя он не всегда был рядом и многого не знал и не видел.

П.: По рисунку мы видим, что вы с братом как в одной лодке, в одной комнате. По рассказу стало понятно, что такая борьба (рис. Д.1) тебе ещё известна из семьи. Забывая о теме рисунков, какой из двух для тебя более значим – рис. Д.1 или рис. Д.3?

А.: Рис. Д.1 привлекает большее внимание, он более эмоционально нагружен, «заряжен».

П.: Рис. Д.1 также «задает» рис. Д.3?

А.: Да, это верно, хотя рис. Д.1 я нарисовал первым.

П.: Если рис. Д.3 положить на рис. Д.1, то иллюстрация змеи будто замыкает лодку?

А.: Да, возможно.

П.: За что бы ты поблагодарил этот период своей жизни, который позволил тебе многое приобрести в личном опыте?

А.: Благодарю за опыт, хоть он был и негативным, но опыт есть опыт, он не бывает негативным, ведь сейчас он уже мой личный.

П.: У тебя были поражения в таких ситуациях, и как ты выходил из них?

А.: Это выработало определенную стойкость и смелость, умение отстаивать свою позицию. Этот трудный и жестокий период душевных невзгод подготовил меня к жизни, я теперь понимаю ценности чужих идей, прав и свобод, по крайней мере стремлюсь к этому.

П.: Ты понял, что не у всех людей такие же ценности, как у тебя?

А.: Так и есть. Я научился тому, что прежде чем проявить свою агрессию или физическое насилие над другим человеком, я стараюсь разобраться в том, как люди могут себя понимать и чувствовать при таких обстоятельствах.

П.: Ты сам пытаешься ощутить, насколько это плохо и дискомфортно?

А.: Да, насколько это больно и неприятно... Это очень разрушительно для того, кто проявляет агрессию и насилие, как и для того, на кого это направлено. Это разрушительная энергия, которая воздействует и на свидетеля насилия.

П.: Если на время забыть обо всем, о чем мы сейчас говорили, и посмотреть на рисунок Д.1 (корабль), то по архетипической символике лодка относится к женщине, это материнский символ. Твоя мама играет для тебя большую роль?

А.: В целом она играет решающую роль. У меня с ней связаны очень светлые чувства и воспоминания. *Мама – это безопасность и любовь.* Я к маме очень привязан. Более того, была гиперопека, в связи с этим формировалось нежелание выходить из этого комфорта в ту агрессивную среду, которая была вне дома, и это дополнительно создавало проблемы.

П.: Наверное, тебе трудно находить личного партнера по жизни?

А.: Да, в этом есть трудности. *Из-за мамы произошла идеализация отношений с женщинами, как и самого образа женщины.* Это привело к тому, что настолько были идеализированными требования к отношениям, что оказалось невозможным найти такого партнера.

П.: Твой рассказ напомнил мне книгу о Л. Захер-Мазохе «Как подчинить себе мужа. Исповедь моей жизни» (автор – Ванда Дунаева), в которой упоминается, как Захер-Мазох говорил подобное о своей матери. Он перестал искать женщину, потому что понял, что подобную своей матери никогда не найдет. Поэтому он предпочел «погибнуть в объятиях с демоном, чем быть с лживой, неподлинной, карикатурно-моральной женщиной». Захер-Мазох «подарил» миру понятие «мазохизм».

А.: Через призму мамы восприятие женщины у меня другое. Мама нас очень любила, и в какой-то момент я думал, что все это обыденное. И я был уверен, что так во всех семьях. Потом, когда я начал взрослеть, то мне пришлось видеть и понимать, что такие взаимоотношения не у всех. Родители нас всегда защищали, мы не слышали их ссор. Отец считал, что дети не должны слышать никаких скандалов между родителями.

П.: У тебя очень мудрый отец.

А.: У меня сложилось впечатление, что у родителей за все годы их совместной жизни было все гармонично и идеально, я думал, что другого и не бывает на свете. Не было мысли, что они могут расстаться. Они всегда были и будут

вместе, как одно целое – эта мысль была как данность. Идея развода табуировалась. Я чувствовал напряжение, если переносил эту идею на собственные отношения. Я понимал, что я попадаю в зону риска.

П.: Тогда ты очень отягощаешь собственный выбор. Повышается твоя ответственность перед самим собой за своего партнера, а «она» может быть к такому стилю не готова?!

А.: Проблема еще в том, что я как будто должен принять **сам наперед ответственность за отношения**. Это трудно и непрогнозируемо, а по большому счету – инфантильно. Я в какой-то момент понял, что вместо того, чтобы укреплять и строить отношения, начинаю своими же действиями подводить их к краху. Потом испытываю облегчение, если все закончилось, потому что не надо ничего налаживать. Вышел из этой ситуации, спала тяжесть с души, нет никакой ответственности – и так легко. Когда я заметил такую цикличность, то начал заниматься этим вопросом, заинтересовался психологией.

П.: Поэтому ты приехал к нам на группу АСПП?

А.: Да. Некоторые вещи я уже начал понимать и осознаю. Но осталась часть моих проблем, и нужно время, чтобы в этом разобраться, перестроить привычки и ослабить притяжение к матери. Это я осознаю.

П.: Мама тебя любила больше, чем брата?

А.: Она старалась проявлять к нам любовь одинаково, но внутренне я понимал другое, что меня любят больше. Одно время, летом, мы уезжали на отдых раздельно: мой брат с отцом уезжали к одной бабушке, а я с мамой – к другой. Вспоминаю, что во время дискуссий вчетвером мой брат часто принимал сторону отца, а я – сторону мамы. Определенное время мы с братом находились в противостоянии, и это стабилизировалось.

Додаток Ж

Глибинно-корекційна робота з респондентом І.

П. – психолог (Т. Яценко).

І. – студентка психологічного факультету ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017 р.

І.: Я намалювала два малюнки «Тату» (рис. Ж.1, рис. Ж.2). Пропоную розпочати аналіз із «Тату вини».

П.: Ми бачимо малюнок «Тату вини» (рис. Ж.1), і на ньому зображена колба, всередині, ніби з «пуповинами» – архетипний символ утроби.

І.: Я хотіла б із нього розпочати аналіз. До малюнка «Тату вини» я підбрала репродукції. Цю картинку (рис. Ж.3) я дуже боялася брати, але все ж взяла як істотну.

П.: Це ж просто природа. А що ти бачиш?

І.: Це ніби сором якийсь... Тому що корінь дерева схожий на ноги чоловіка і його статеві органи.

П.: Справді. Хоч це просто корінь дерева. Вочевидь, дається взнаки твоя залежність від батька. Тому що сором може бути каталізований «табу на інцест»! А на рис. Ж.1 ми бачимо пробку, яка закриває пляшку – ніби входу і виходу немає. Добре, що у тебе хоч дитина народилася. Сама пляшка (чи колба) є символом внутрішньоутробного стану. *А сором пов'язаний із виною.* Ти перша, хто побачила на цьому малюнку (рис. Ж.3) натяк на чоловічі органи. От яка сила архетипних символів!

І.: Це природа (рис. Ж.3). Все природно, але дуже соромно.

Рис. Ж.1. Тату вини

Рис. Ж.2. Власне тату

Рис. Ж.3. Фото природи. Бухта Ласпі

П.: Це все наслідки едіпальної залежності. А що ти сказала би щодо малюнка «Тату вини» (рис. Ж.1)?

І.: Це ніби закритий згусток енергії. Ця енергія погана, образа якась чи щось подібне, і тому вона закрита. Я її дуже щільно закрила, заховала. Сама посудина велика, а прохід (горло пляшки) маленький.

П.: Тобто воно закрилося і звідти нічого не виходить?

І.: Так, я відчуваю від цього ризик прориву неконтрольованої напруги.

П.: Що туди можна ще помістити, окрім того, що ти сказала?

І.: Коли щось відбувається не так, я можу відчувати напругу (образу чи вину) – я це блокую і закриваюся, але внутрішньо це мене не полишає.

П.: Тобто ти сама боїшся своїх реакцій? Вони для тебе не бажані, тому що наслідки можуть бути погані чи непередбачувані і для тебе, і для інших людей?

І.: Так.

П.: Отже, десь є заблокована енергія мортідо. Ти так багато отримала лібідної, конструктивної енергії від батька в дитинстві, а потім розрив (із батьком) перейшов у енергію мортідо – це сум, образа, певне розчарування.

І.: Я шукала собі належного партнера, все зробила для того, щоб обрати правильного чоловіка, а не доробила щось, вочевидь.

П.: Ти не звільнилася від ідеалу стосунків із батьком, які ти тепер несеш не диференційовано, щоб тобі дарували, а шукаєш такі самовідчуття (спокій, комфорт, надійність, певне очарування, впевненість, безмежну довіру і багато іншого), як то було в дитинстві з батьком³⁶.

І.: Усе, що ви назвали, у мені є, але я цього не показую, і воно пригнічується, як у колбі.

П.: Є, тому що ти оберігаєш в собі подароване батьком. Спираючись на попередній матеріал наших зустрічей, це все твоя таємниця, щоб зберегти святість стосунків із батьком. Поки що вину ти екстраполюєш на чоловіка. Зрозумій, що це Сізіфова праця. Що більше буде енергії лібідо, то менше буде місця для мортідо, і меншою мірою будеш звинувачувати чоловіка за те, що він «не батько».

І.: Тобто я маю навчитися дарувати лібідо?

П.: І дарувати, і відчувати. Наступний малюнок (рис. Ж.4). Що ми на ньому бачимо?

І.: Це я і моя вина, як тягар (човен, у якому так усього багато, як у колбі (рис. Ж.1).

П.: Тобто вина настільки велика, що «голуб» не може її зрушити?

І.: Так, для мене це лише бажання – її зрушити.

П.: Тоді вина тебе задавлює?

І.: Ніби є якесь світло в кінці тунелю, але мало ймовірно...

П.: *За архетипами, нитка (чи шнурок у дзьобику голуба) – це пуповина, а човен – утроба, але вона не дітородна, бо без води* (рис. Ж.4). Тобто вся твоя залежність і все, що з тобою відбувається, не життєствердне, а лише спустошує тебе. Варто про це подумати. Перейдімо до наступного малюнка (рис. Ж.5). Це твій стан чи твого чоловіка?

І.: Мабуть, його. Я відчуваю вину за те, що він перебуває у такому стані, і що я причетна до цього. Я його туди заганняю.

П.: Тобто ти його «заганяєш» у такий стан, а потім відчуваєш вину? *Якщо людина несе вину, то вона хоче її вивільнити.*

І.: Попри те, що він (чоловік) там (рис. Ж.5) сидить «ображений», він цілісний, сильний.

П.: Його поза «призначена» для тебе, щоб ти його пожаліла?

³⁶Інформація з попередньої психоаналітичної роботи з І.

І.: Можливо, в цьому теж є певна гра.

П.: Тепер тобі треба змінювати способи взаємодії з ним і побільше виражати йому лібідної енергії. Не засідайте в кутках (різних кімнат) обоє.

І.: Потрібно круглу квартиру (*сміється*).

П.: На наступному малюнку ми знову бачимо тенденцію повернення до утроби (рис. Ж.6) – ти під водою, ніби перебуваєш в утробі? Що зумовило вибір цього малюнка?

І.: На ньому зображене просто умиротворення, тиша і спокій.

Рис. Ж.4. З. Задемак. Голуб миру

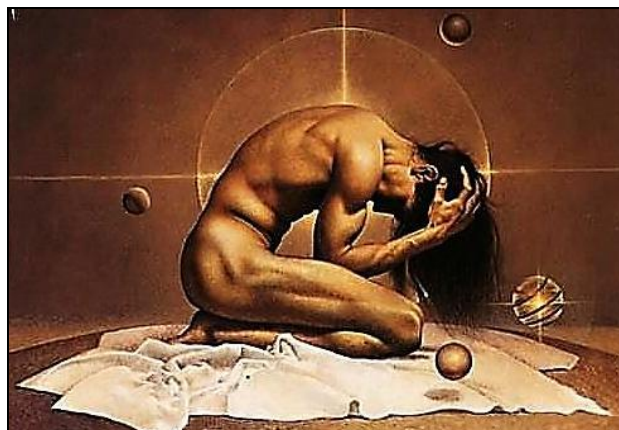

Рис. Ж.5. Д. Д. Паленкар, назва невідома

П.: Так, тиша і спокій в утробі. Але ж, вочевидь, так і в «могілі», тому що тягар на ніжках не дозволяє вийти звідти і подихати. В цьому можна вбачати тенденцію «до психологічної смерті».

І.: Мене це турбує, але що вдієш, я відчуваю приреченість на таке прагнення до спокою. Можна ж втомитися і від самої себе.

П.: На наступному малюнку (рис. Ж.7) ми бачимо, мабуть, тебе і чоловіка? Ти у домінуючій позиції?

І.: Так, справді. Це я (рис. Ж.7, *вказує на фігуру зверху*), а це – він (рис. Ж.7, *фігура знизу*).

Рис. Ж.6. М. Маусон. Фото з циклу «Під водою»

Рис. Ж.7. Г. Сморенберг. Подарунок

Рис. Ж.8. В. Гасілов. Вечір.
Назва респондента – «Я і батько»

П.: Тоді у домінуючій позиції ти єднаєшся з батьком. Він так сидів над тобою маленькою, немічною (рис. Ж.7), а тепер ти в «немічність» заганяєш чоловіка і, вочевидь, за те, що він не вміє забезпечувати те, що передає рис. Ж.7. Як казав один мудрий психолог: «Не важливо, що вам подарували батьки, важливо, що ви самі собі подаруєте». Пам'ятай це.

І.: Виходить, що я картинку з батьком (рис. Ж.8, який І. підбрала до малюнка «Власне тату») намагаюся приміряти до чоловіка у певних моментах, але біда в тому, що спершу я його заганяю в стан немічності, тобто за щось караю? За те, що він «не батько» і що в мене немає того періоду, вірніше, тих відчуттів, як на рис. Ж.8. Мені треба припинити так вчиняти, а з чоловіком створювати щось нове.

П.: Правильно ти кажеш, прямо прозріваєш похвилинно. Якщо тебе батько так сильно любив, то ти сама себе маєш любити не менше. А не шкодити собі деструктивними почуттями, сльозами, що руйнує душу і деструктує психіку і здоров'я теж. Ти молода, гарна і швидко прозріваєш у процесі АСПП. Думаю, що в тебе все буде добре.

І.: Дякую за роботу. Я відчуваю полегшення і сили для вивільнення від тягара проблем.

Додаток Е

Глибинно-корекційна робота з респондентом Т.

П. – психолог (Т. Яценко).

Т. – студент психологічного факультету ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2019 р.

П.: З котрого із психомалюнків тату ти хотів би розпочати аналіз?

Т.: Я хотів би почати з психомалюнка **власного тату** (рис. Е.1).

П.: Чи уявляв ти таке тату в реальному житті? Чи цей образ виник зараз, коли ти отримав завдання?

Т.: Цей образ прийшов до мене лише зараз, але я міг би нанести його у якості тату на своє тіло.

П.: А що цей образ для тебе означає (рис. Е.1)?

Т.: Це символ Супермена – героя з мультфільму, який *рятує людей*. Він мені з дитинства дуже запам'ятався і сподобався, він у мені «засів».

П.: Цей герой володіє багатьма позитивними рисами? І він незвичайна людина?

Т.: Так, він володіє надлюдськими якостями, допомагає людям, захищає їх. Він наділений рисами, які мені дуже імпонують. Супермен – це уособлення справедливості, захисту тощо. Наступний малюнок (рис. Е.2) я підібрав до цього тату, оскільки побачив там постать, яка дивиться в небо. Малюнок символізує свободу, незалежність, любов, відчуття простору.

П.: І це теж стосується супергероя? Він вільний душею?

Т.: Так, у нього є така можливість – бути вільним. Він може літати, тому свобода реально у нього є.

П.: Він є соціально адаптованим і водночас – вільним?

Т.: Так, рис. Е.2 передає внутрішню гармонію цієї постаті, спокій, впевненість.

П.: Із цього короткого екскурсу у смислові параметри твого тату стає зрозумілим, що тобі імпонують такі благородні наміри Супермена! Вони допомагають тобі у житті чи трохи навантажують і засмучують?

Т.: Для мене це (вказує на рис. Е.1) бажаний ідеал, до якого я прагну, але ще недосяжний.

П.: Але ж ти говорив, що це вигаданий художній образ, що цей герой уміє літати, що не дано людині?! Чи не відчуваєш ти, що такий нереалістичний

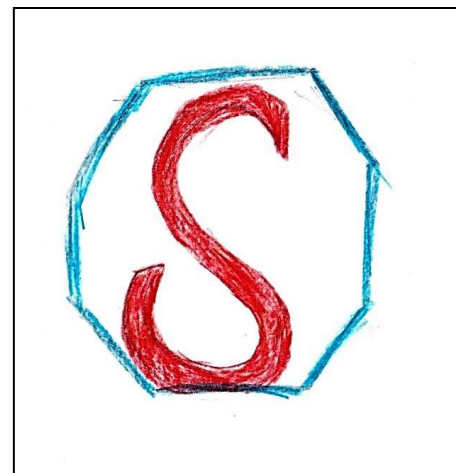

Рис. Е.1. Власне тату

Рис. Е.2. Автор і назва невідомі.
Назва респондента – «Супермен»

«лейтмотив» може ускладнювати тобі життя? Тому що завжди можна бути чимось невдоволеним, коли маєш такі ідеалізовані орієнтири просоціальної активності.

Т.: Справді, цей стандарт є дуже високий і до нього важко дотягнутися. Якщо щось не виходить, то це неприємно, засмучує, але ж у кожної людини є ідеал, до якого вона прагне. І в мене теж такий ідеал є – ось він! Хіба це погано?

П.: Людина може до чогось прийти, якщо вона максимально зосереджується на ситуації «тут і зараз» і реалізує себе у ній. Тому ти можеш себе пригальмовувати у ситуації «тут і зараз», якщо вона не відповідатиме «ідеалам Супермена». Якщо ти це вже помічав, то проговори.

Т.: Мені важко про це говорити, я просто маю орієнтованість на успіх!

П.: Чи приходив до тебе раніше цей образ (знак) (рис. Е.1)? І чи замислювався ти про те, що у тебе реально є такий лейтмотив?

Т.: Знак я знав, але реально він ожив у моєму таті, коли я виконував завдання. Хочу для усіх уточнити: *я третя дитина у сім'ї, я найменший*. І до мене завжди була *підвищена увага*. Мені завжди хотілося самотійності, дорослості і, звичайно, стати сильним.

П.: Зараз ти вже дорослий, але щось із дитинства в тобі залишилося.

Т.: Я зараз мешкаю з батьками, тому батьківський контроль актуальний для мене і зараз, а це нелегко.

П.: Тому ти відділяєшся від батьків лише у своїх помислах?

Т.: Так, у своїх помислах, бажаннях і мріях.

П.: Тебе пригнічує, що лише так ти самотійний?

Т.: Так, звісно, свобода – переважно моя мрія.

Рис. Е.3. І. Айвазовський. Гнів моря

П.: Наступний малюнок (рис. Е.3). Це така природна стихія? Велика хвиля, яка може погубити корабель, не узгоджується із шляхетними намірами Супермена?

Т.: Цей малюнок (рис. Е.3) символізує силу, яка є і в Супермена. Саме таку непереборну силу моря – це його сила.

П.: На малюнку також є залишки ознак і людської культури: люди в човні зліва. Отже, ти радше хотів би з'єднатися з величчю та силою природи (рис. Е.2),

аніж скористатися обмеженістю культури, яка безсила перед стихією природи, як і людина?!

Т.: Я радше хочу володіти силою природи, аніж людською силою.

П.: Це означає, що ти хочеш мати трохи більшу силу, ніж твої батьки. Ти хочеш відійти від них і самореалізуватися? Я змогла це сказати, прочитуючи смислові параметри напрацьованого спільно з тобою матеріалу. Чи згоден ти з тим, що я проговорила?

Т.: Так. Якщо узагальнено абстрагуватися, то це у мені – **тенденція до сили!**

П.: Але тоді ти ніби хочеш бути самою стихією і робиш акцент на силі своїх почуттів, що може конкурувати або ж не узгоджуватися з раціо.

Т.: Можливо, і так. Але я хочу уточнити, що ці дві картини (рис. Е.1, рис. Е.3) сходяться у якомусь внутрішньому стержні, це внутрішня міць, впевненість. Це *для мене бажаний результат*, бажаний стан, до якого я прагну.

П.: Мені здається, твоє найбільше бажання – відділитися від батьків, від їхнього впливу на тебе, набутти силу, якою вони не володіють?

Т.: Так, я хочу зберегти з ними взаємини, але позбутися залежності від них, а тут потрібна сила, і передусім – сила душі.

П.: З ким ти більше хотів би зберегти взаємини?

Т.: З обома батьками.

П.: Якщо подивитися на малюнок твого тату (рис. Е.1), то у літери «S» є дві кінцівки (вгорі і внизу). Чи можна їх співвіднести з батьками? Чи є у них розбіжності у сприйнятті тебе чи один одного?

Т.: Так, звісно. З батьками у мене різні стосунки. Хотілося б, не засмучуючи їх, якось відділитися від них. Мамин образ я бачу у верхньому «хвостіку» літери «S», а батька – у нижньому (рис. Е.1).

П.: Мама займає провідну позицію у сім'ї?

Т.: Так, тато більше був зайнятий заробітчанством і часто був відсутній удома, а мама займалася нашим вихованням.

П.: Ми бачимо, що, за величезного бажання свободи, твоя психіка має обмеження (рис. Е.1, *вказує на рамку навколо літери «S»*). У цьому є внутрішня суперечність, яку важливо пізнати! Перейдімо до наступного малюнка (рис. Е.4).

Т.: Цей малюнок (рис. Е.4) символізує зовнішнє і внутрішнє моєї психіки.

П.: Отже, зачасти якісь твої темні пристрасті і почуття є сильнішими за раціо, якщо ж ти сам поставив так малюнок, що «темний» вершник угорі?

Т.: Це реальність, в якій я перебуваю (рис. Е.4, *вказує на темного вершника*), а це – бажаний внутрішній стан (рис. Е.4, *вказує на світлого вершника*)

П.: Ми тільки-но проговорили, що в літери «S» є верхня і нижня частини (рис. Е.1), а наступний малюнок (рис. Е.4), підібраний тобою до тату, це підтверджує. Чи буває так, що ця конфігурація «перевертається», і білий вершник займає пріоритетну позицію? І що тоді відбувається, що змінюється у твоїй душі?

Т.: Таке трапляється дуже рідко, коли я відчуваю бажаний стан спокою, гармонії і сили – тоді світла фігура зверху.

П.: Тоді рис. Е.4 вказує, що ти перебуваєш переважно у невдоволеному стані?

Т.: Так, це правда.

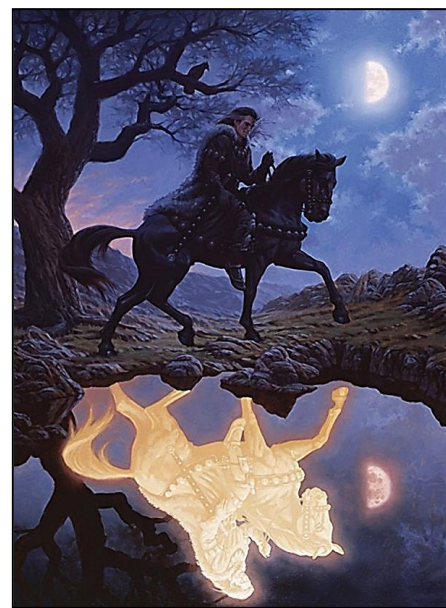

Рис. Е.4. Дж. Граф Бовсер,
назва невідома

П. (до групи): Уявляєте, як наші програми (невільниками яких ми є) задані на *стражденність*, невдоволеність. У кожному з нас закладені паростки мазохізму, а стан стражденності, як правило, пов'язаний із любов'ю. Без любові немає мазохізму. Міра стражденності виявляє міру любові – до батьків, до табуйованих об'єктів тощо. (До Т.): Якщо знову поглянути на літеру «S» (рис. Е.1), то можна сказати, що позиції батьків можуть мінятися. Тому що цей знак унизу так заокруглений, що нагадує внутрішньоутробний стан (рис. Е.1). Ми можемо на певний час забути, що вже надавали певного значення цьому знакові, адже символіка полізначна. Тому, беручи до уваги цей малюнок (рис. Е.4), я висловлюю гіпотезу, що, перебуваючи у лоні матері, ти був як золотий лицар (рис. Е.4, *вказує на світлого вершника*), бо у тебе великий вроджений потенціал. Якщо в тебе немає заперечень щодо нижньої частини літери «S», що вона нагадує лона матері, то як ти тлумачив би її верхню частину (рис. Е.1)? Це твоє самонародження, твої наміри?

Т.: Умовно можна сказати, що літера «S» – це мати (і я, очевидно, з власною причетністю до її лона), а обмеження, тобто рамка навколо літери – це батько (рис. Е.1). Мене більше виховувала мама, а тато переважно заробляв гроші, був опорою для сім'ї, а фінанси завжди «окреслюють межі».

П.: Якщо хтось скаже: «Т., якби ти був із такою жінкою, як твоя мама, то ти міг би досягати таких результатів (рис. Е.4, *вказує на світлого вершника*)», то які почуття в тебе це викличе?

Т.: Мій старший брат одружений, і його дружина дуже схожа на нашу маму. Але я не сказав би, що хочу мати дружину з такими рисами, як у мамі.

П.: У твоїй відповіді є певна частка захисту. Відповідь також не є гарантією того, що твоя психіка не має тенденції повернення до лона матері! Тому що ще спрацьовують психологічні захисти, які завжди мають просоціальне спрямування до якогось ідеалу. Ідеалом у нашому випадку є Супермен. Наступний малюнок (рис. Е.5).

Рис. Е.5. Автор і назва невідомі

Т.: Він чимось схожий на попередній – тут теж є світле і темне (рис. Е.4, рис. Е.5). Одна сторона бореться з іншою, несвідоме зі свідомим.

П.: На рис. Е.5 є особа, яка апелює до вищих сил? На малюнку (рис. Е.3) ми бачили апелювання до стихій, до сил природи. І тут подібне. А чим відрізняються ці дві конфігурації (зліва / справа) одна від одної (рис. Е.5)? Що більше відноситься до батька, а що – до матері? Де ти відчуваєш себе?

Т.: Це дві сторони, які борються. Зліва, червоний кінь – це реальність, а справа, білий кінь – те ідеальне, до чого я прагну – от і все!

П.: Чи це не є твоя емоційна залежність від матері (рис. Е.5, *вказує на ліву частину малюнка*)?

Т.: Це більше залежність від зони комфорту, в якій я перебуваю.

П.: Якщо детальніше придивитися до червоної фігури (зліва, рис. Е.5), то є натяк на символ жіночого органу.

Т.: Я більше звернув увагу на світлий бік малюнка, а те випустив із поля зору.

П.: Перейдімо до аналізу малюнка «Тату вини» (рис. Е.6). Дуже цікаво, що малюнок «Тату вини» схожий із малюнком «Власне тату» (рис. Е.1).

Т.: Коли почав малювати тату вини, то мені пригадалася історія з Біблії. Мойсей був у пустелі зі своїм народом, який почав нарікати, жалітися. Бог вирішив їх за це покарати і наслав на них отруйних змій. Після того, як народ покавсяся, Бог сказав Мойсеєві, щоб він побудував золотого змія (насправді, мідного змія) і кожен, хто подивиться на нього, вилікується від отрути змій. Я не знаю, чому ця історія виникла, але цей стовп (рис. Е.6) був символом вини для ізраїльського народу. Вони на нього дивилися і знали, що завинили. Це для них було відродження, покаяння, очищення, от у цьому є найбільша сутність вини.

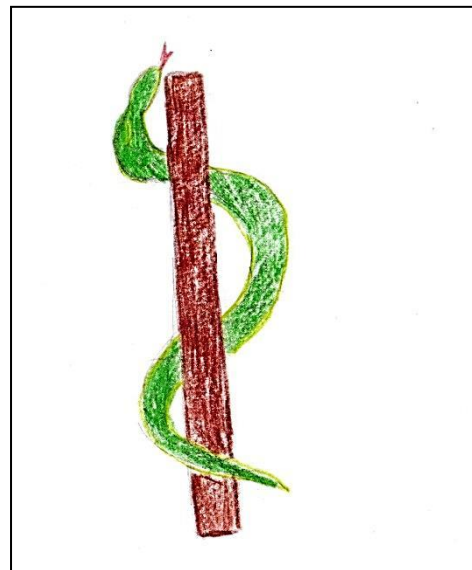

Рис. Е.6. Тату вини

П.: Чому тоді ти золоту змію намалював зеленою (рис. Е.6)?

Т.: Зелений колір для мене більше асоціюється з вином, аніж золотий.

П.: А немає тут натяку на гроші?

Т.: Не знаю. Мабуть, це просто вина.

П.: Вина, що маєш ще малі статки?

Т.: Це загальний образ вини, а не щось конкретне.

П.: Цікаво, як працюють архаїзми. Тобто ти хочеш сказати, якщо це загальнолюдська вина, то вона стосується і тебе, адже місія батька в сім'ї – заробляти гроші?!

Т.: Складне питання.

П.: Якщо складне питання, то тоді конкретизуй власну вину, ти ж її намалював!?

Т.: Я повернуся до теми батьків. Коли вони маніпулюють мною, я відчуваю вину, і цей зв'язок важко розірвати. Зв'язок із батьками і вина якось тісно пов'язані.

П.: Тобто ми всі вимушені відділитися від батьків, але, водночас, ми себе прирікаємо на те, що будемо мати почуття вини?

Т.: Так, воно є, *це почуття виникає, але з цим треба боротися*, я так думаю.

П.: А можливо, його просто треба віднести до архаїзмів? І стане легше. Якщо повернутися до біблійної притчі, яку ти розповів, то Бог там виконує двоїсту місію: **він покарав народ, а потім його врятував, і за це** – «хвалімо Його»? Ніби стражденність приводить до чогось хорошого, до любові та прощення. Бо, хто подивиться на золотого змія, той одужає і оздоровиться. **Посилається**

стражденність, щоб потім отримати благо – а це ж і є основна канва мазохізму!

Т.: Дуже цікаво, я навіть здивований, що мазохізм такий всесутнісний.

П.: Якщо це зелена змія (рис. Е.6), то, мені здається, ти зберігаєш її живою. Адже твоя рука обрала зелений колір – колір життя.

Т.: Звісно, у мене зараз якась вина є, і ще й у різних аспектах. У цьому і є факт – що змія жива.

П.: Бачимо, як працює раціоналізація. Адже ти сказав, що не міг цю змію намалювати золатою. Дивлячись на цей малюнок (рис. Е.6), можна сказати, що для того, **щоб отримати благодать, яку послав Бог для тих, хто пережив укуси змій, тобі всередині треба їх теж пережити, цих змій. Як тобі така гіпотеза?**

Т.: **Тобто я сам себе прирікаю на стражденність із середини себе?**

П.: Так, вірно мислиш. Чи відчуваєш, що відбувається розхитування твоїх намірів «Супермена» через велике тяжіння душі до батьків? Конкретніше: тобі важко поєднувати у собі образ гарного сина і прагнення до власної свободи Супермена; бажання відокремитися і бути вільним наражається на залежність душі від сім'ї. Щось важке, темне, незрозуміле домінує над тобою? Якщо так, то це означає, що змія для тебе є «живою» (рис. Е.6), а значить, і вина теж. Вона розідає душу і підриває твої сили?!

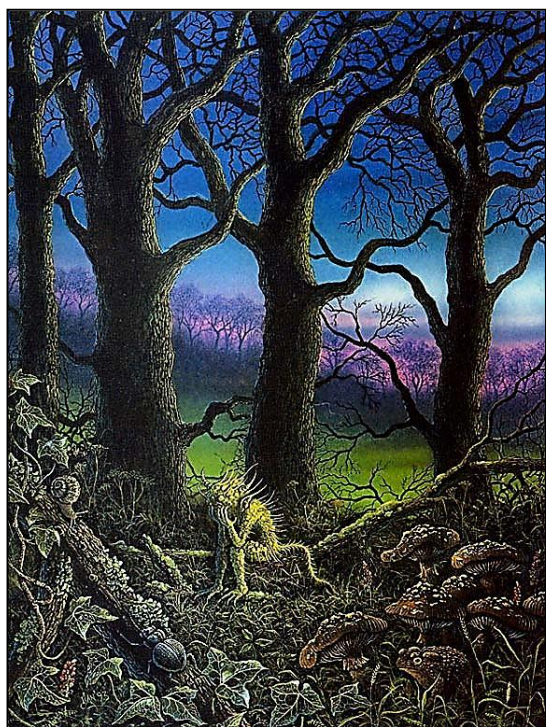

Рис. Е.7. С. Трон.
Емоційні створіння

Т.: Складний матеріал, і це все треба ще усвідомити, бо я над цим прямо не думав! Можу лише ствердити, що залежність від батьків є, що вона мене обмежує, а змія, очевидно, сидить всередині, тому й не золота. А зелена – тут згоден!

П.: Як наступний малюнок (рис. Е.7) уточнює сказане тобою і твоє «Тату вина»?

Т.: Це якась лісова істота, вона колюча, неприємна, зелена. Цей малюнок (рис. Е. 7) показує неприємний для мене стан вина, коли ти сидиш самотньо і переживаєш вину, тоді втрачається людський вигляд.

П.: Ми шляхом аналізу вийшли на те, що вина у тебе є живою. Ти такий гарний хлопець, але почуття вина тебе пригнічує. Варто повернутися до рис. Е.1. Я висловлювала гіпотезу, що нижня частина літери «S» схожа на утробу і ти в ній перебуваєш. Тому цей малюнок (рис. Е.7)

підтверджує таку гіпотезу і показує, що ти не задоволений тим, що перебуваєш «в утробі». Тоді твій потенціал зводиться нанівець, разом із помислами «Супермена».

Т.: Коли ви говорите, що я перебуваю в утробі, то маєте на увазі зону мого комфорту?

П.: І комфорту теж, але ж на рис. Е.7 «комфорту» мало? Ти можеш не усвідомлювати, що з тобою відбувається, коли ти, наприклад, зачиняєшся у кімнаті, відгороджуєшся від соціуму, як на рис. Е.7. Тому «сидіти в утробі» – це метафора.

Т.: Так, я інтроверт, я уособлююся – самотність є лейтмотивом мого життя.

П.: Якщо я говорю про повернення до утроби, то маю на увазі той стан, який ми самі собі створюємо за життя. І для кожного тенденція повернення до утроби зберігається. А за нею слідує тенденція до самонародження. Якщо діагностика вірна, то наступний малюнок буде підтверджувати сказане. І тут (рис. Е.8)³⁷ ми бачимо натяк на внутрішньоутробний стан. А чим тебе привабив цей малюнок? Що ти в нього вкладаєш?

Т.: Цей малюнок (рис. Е.8) схожий на попередній (рис. Е.7).

П.: Можна сказати, що це (рис. Е.8) внутрішній стан цієї істоти (рис. Е.7)?

Т.: Цей малюнок (рис. Е.8) відображає те, що я відчуваю, коли переживаю вину, це неприємний стан – пасивність, зануреність у себе.

П.: От що нас затримує в «лоні матері» – зв'язок із батьками, і ми не можемо бути активними, самотійно рухатися в напрямі самореалізації.

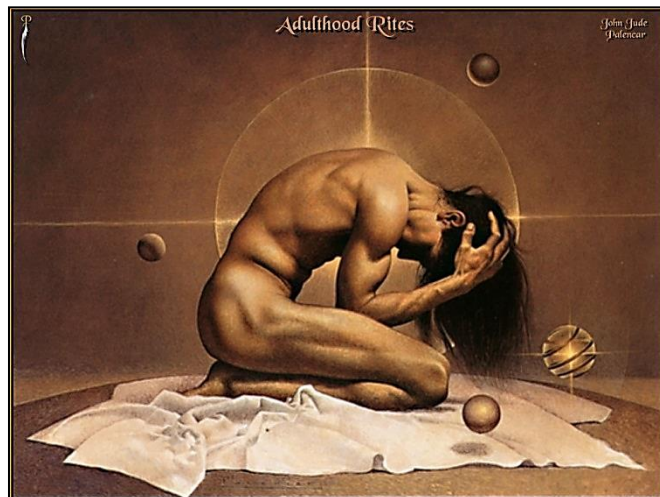

Рис. Е.8. Дж. Дж. Паленкар, назва невідома

Варто розуміти, що за почуттям вини стоїть чуттєве тяжіння до матері, те, що охоплює категорія «Едіпів комплекс». Важливо почати робити маленькі кроки назустріч самому собі, а тоді і з соціумом згармонізуєшся, і будеш набувати бажану силу. Тобі велика вдячність, що ти з такою маленькою кількістю малюнків так багато розповів. Матеріал семантично насичений!

Т.: Дякую Вам. Я ніколи не очікував, що можна так бачити, пізнавати та «розповісти» малюнками про себе. Вражають архаїзми, які ми несемо, не підозрюючи про це. Я дуже багато чого пізнав надзвичайно цінного для себе. Тепер я маю матеріал для роздумів і ініціативу відповідних дій, які будуть впевненіші, бо базуватимуться на пізнаному мною мьогодні. Оце так подорож відбулася – до глибин своєї психіки!

³⁷ Малюнки, які підбирає респондент до тату, є перевернутими, і ми їх бачимо послідовно: після завершення аналізу попереднього малюнка перевертаємо змістовою стороною наступний малюнок.

Глибинно-корекційна робота з респондентом Я.

Я. – учасниця Авторської школи академіка НАПН України Т. Яценко (2019 р.).

Я.: У мене він викликає неприємні почуття, і я відчуваю, що він мені близький, тому що в деякі драматичні моменти свого життя я

П.: Які значущі для тебе люди причетні до того, що стабілізувався такий стан, про який ти говориш?

Я.: Мама, мій батько, тітка (дружина маминого рідного брата).

П.: Цікаво, що до цього списку потрапила людина, яка до тебе кровно не причетна. Батько з тіткою теж зробили свій певний внесок у твою ситуацію, можливо, через бажання тебе вдосконалити?

Я.: Мені здається, що у мами з тіткою більший зв'язок, ніж у батька. Тому що батько пішов від нас, коли мені було 3 – 4 роки.

П.: Враховуючи, що батько від вас пішов, то, можливо, опосередковано тут і є фіксована ця драма, яка стосується і розлучення батьків.

Я.: Я пам'ятаю, в дитинстві була ситуація, коли батько йшов, а мені ніхто нічого не пояснював. Я не розуміла, що відбувається. У мене була дуже сильна емоція, коли мама починала плакати. Тоді я плакала разом із нею, не знаючи до пуття чому.

П.: Цей факт підтверджує ідентифікацію з матір'ю. Є певні механізми, які стоять за цим, і ми маємо віднайти можливість їх прочитувати. Словами лише примасковується сутність того, що відбувається. І ти, мабуть, не здогадувалася про те, що ця ситуація з мамою привнесла сюди риси «кровооточіння серця» (рис. К.1)?

Я.: Так, я не знала цього, не подумала.

П.: Ми знайшли один із чинників стану на рис. К.1 – це розлучення батьків. Що ти скажеш щодо наявності тих порізів на серці, які привносили інші люди і, вочевидь, не відразу?

Я.: Коли батько пішов, я все життя відчувала, що мама мене не любить. У нас любов виявлялася лише в речах, які вона купувала. Ми навіть не обіймалися з нею ніколи. І я на маму ображалася через те, що вона мене не захищала від тітки, яка була деспотичною.

П.: Мама не захищала, тому що не хотіла псувати стосунки з тіткою, адже вона тебе на неї залишала?

Я.: Так, бо матері довелося б змінювати роботу.

П.: Фактично вона оберігала стиль свого життя, власні інтереси. Можливо, це і стало причиною, чому батько пішов. Отже, мама, тато, тітка і та ситуація – це все присутнє на цьому малюнку (рис. К.1). Можливо, описане тобою словами ти можеш зобразити моделлю із каменів?

Я.: Ось так (рис. К.2): тато, мама, тітка.

П.: А зверху над серцем – це мікрофон?

Я.: Ні, серце – ніби бомба, яка може вибухнути, а це – чека.

П.: Тобто ти відчуваєш ризик «життя – не життя» за таких емотивних навантажень? Якщо так, то це відчуття тобі знайоме і ти могла западати в «нежиття» (вказує на чеку).

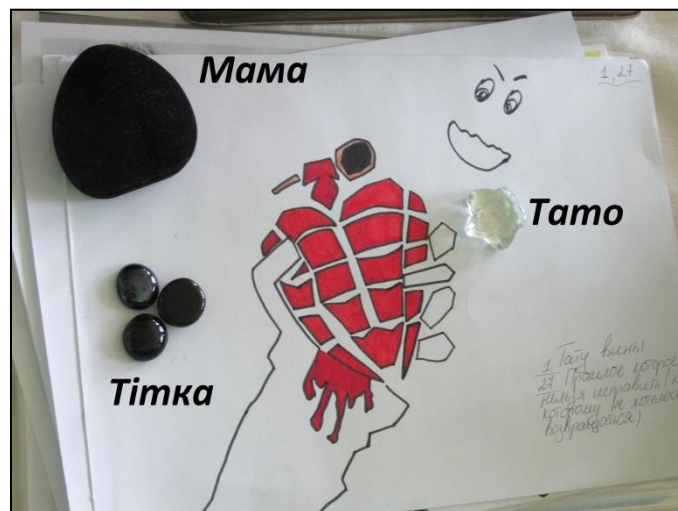

Рис. К.2. Сім'я респондента Я.

Я.: Так, таке було, я ніби не існувала, але короткочасно. Мені ніхто не допомагав, я сама з цього вибиралася.

П.: Ти вибиралася сама, тому що знала, що ніхто все одно на тебе не зверне увагу?

Я.: Так, можливо, звернув би увагу тато (*білий камінчик*, рис. К.2), але ж він був далеко.

П.: Дивлячись на нього, ти ніби оговталася від того всього, і для тебе татко є таким світлим, жаданим, навіть такою зіркою, до якої ти тягнешся.

Я.: Так, тому що з татом я, коли піросла, постійно спілкувалася, і в нього зараз є хороша жінка, і я її люблю. Я до мами таких почуттів не відчуваю, як до неї.

П.: А в них є спільні діти?

Я.: Мені шкода, але немає.

П.: Тобто ти справді ставишся добре до цього сімейства і навіть жалкуєш, що в тебе немає сестри чи брата?

Я.: Так, справді добре. Я його навіть любила б.

П.: То була б твоя дитина, у цьому криється ефект едіпальної залежності. Тому що донька не може народити маля від свого батька. Тоді його дитина могла б пробуджувати у тебе енергію лібідо. Добре, що ти маєш світло в душі, що символізує світлий камінчик (рис. К.2).

Я.: У жінки мого тата є дитина з інвалідністю, і мені завжди було її шкода.

П.: А ти маєш радіти, що ти є така – красуня! Спробуй сказати, чому ти рада? Можеш щось сказати мамі (*темний камінь*, рис. К.2).

Я.: «Мамо, а ти справді моя?»

П.: Чому виникло таке запитання?

Я.: У підлітковому віці вона мені розповіла, що в неї був аборт, а потім був один викидень, коли вона хотіла завагітніти, а потім уже народилася я. І досить часто я ходила за нею і запитувала в неї, чи справді я її дитина, чи може вона мене десь взяла і *мене треба туди повернути*.

П.: І що вона на це говорила?

Я.: Вона говорила: «Що ти мені таке кажеш? Звичайно, ти моя дитина, адже я так хотіла. Спочатку не хотіла, а потім хотіла».

П.: Ти робиш великий акцент на тому, що все ж таки не хотіла. І ти зараз шукаєш підтвердження тому, що драма тримає твоє сердечко в такому стані (рис. К.1).

Я.: Мама завжди любила більше нашого кота, ніж мене, і це правда. Його вона називала синочком, а мене змушувала називати його братиком. І постійно це повторювала. А коли я їй сказала, що це не мій брат, а просто кіт, вона дуже на мене образилася і сказала, що вони (з котом) від мене підуть. Мама взяла його на руки і пішла з ним кудись, а я злякалася і дуже плакала. Потім вона мене змусила називати його братом, щоб вона не ображалася і не йшла від мене. А коли кіт підходив до мене, лащився, я брала його за шкірку, викидала і говорила, що ненавиджу його.

П.: Ти так чинила через те, що не розуміла, чому мама його любить більше, ніж тебе?

Я.: Я їй так і говорила: «Ти його любиш більше, ніж мене». А вона відповідала, що любить нас однаково. А коли я її не слухала, то вона говорила, що таки любить його більше.

П.: Вона ще й підтверджувала це все. Бачимо, що рідні люди породжують те, що можна назвати жорстокістю. І подібні механізми вже формуються в тобі поза твоєю волею.

Я.: Зараз я до цього всього ставлюся простіше, а в дитинстві це була дуже болюча тема для мене, бо вона мене змушувала розповідати іншим, що в мене є брат...

П.: Із певного часу ти, очевидно, стала сильнішою і карала матір. Її ж способами, які ти, вочевидь, інтроєктувала – навичку карати. Ти стала у відношенні до неї мамою, такою, якою вона була до тебе.

Я.: Так, це вірно. Вона плакала, а мені і хотілося, щоб вона плакала ще більше.

П.: Ми бачимо, що в тебе сформувалося хибне коло. І ти маєш розуміти, що від самої себе ти ніде не дінешся. І радість від того, що вона плакала, не є чистою, а «змішаною радістю». Адже тобі все ж таки хотілося, щоб у вас були гарні взаємини.

Я.: Я і досі хочу, щоб у нас були гарні стосунки, але це нереально.

П.: І таким ставленням до неї ти розвантажувала свою енергію мортідо.

Я.: Коли я хотіла з нею обмінятися емоціями, то вона давала мені в руки певну куплену нею річ.

П.: Чи не було так, що ти їй теж давала якийсь предмет, але ти не обирала (важко було) саме той, який її справді потішив би?

Я.: Я їй постійно дарувала гель для тіла, тому що хотіла те все змити.

П.: Із наявних іграшок, можливо, ти впізнаєш свого «братика»?

Я.: Ось цей підійде (рис. К.3). Мама завжди до нього бігла, коли той хотів їсти. Вона йому все купувала.

П.: Мабуть, вона купувала те, що сама любила. Що ти могла б сказати цьому котові (рис. К.3)?

Фрагмент психодрами

Я.: Я навіть не хочу про це думати.

П.: Якби ти йому сказала: «Мені шкода, що ти такий гарненький, а я не могла отримати радість від тебе, того м'якого, тепленького»?

Я.: «Чому ти кіт, а в мене забрав маму? Ти просто кіт, не людина, а мати тобі стільки уваги приділяє, а я взагалі такого не відчувала і в житті не бачила. Я відчуваю, що ми з тобою не на рівних в усіх аспектах життя».

П.: Він міг би сказати: «Я ж не винен, я не міг їй сказати, що ікру червону я не люблю, а доводилося їсти те, що давала твоя мати. Ти що думаєш, я хотів завдати тобі прикрості?»

Я.: «Ти мене просто дратував, а винна в усьому мама».

Рис. К.3. Кіт

П.: Тоді він тобі говорить: «Ти якось урівноважувала наші з тобою позиції, тому що я потрапляв під твою “роздачу”, як ти під мамину. І тоді ми в чомусь із тобою схожі».

Я.: «Так, справді, ти від мене отримував...».

П.: Кіт говорить: «Я тобі можу теж поспівчувати, тому що тобі було так само погано, як і мені».

Я.: «Я тебе не любила, але тепер, коли ти здохнеш, що мені тоді робити, ти ж ніби мій брат із дитинства, і що мені тоді думати?»

П.: Із того, що ти сказала, впливає, що його смерть для тебе ніби спасіння?

Я.: Можливо, так і є, але ж і порожнеча утвориться, це точно.

П. (від імені кота): «Я ще не збираюся помирати, ти так сильно на це не сподівайся. Коли я здохну, то мені вже все буде байдуже, а тобі доведеться жити з тим, що я помер і мене вже немає. Адже я хоч колись та дарував тобі справжню, чисту радість. Я бачу, що ти плачеш, і тепер ти розумієш, що треба змінювати свою позицію, тому що від того, що я помру, в твоїй душі нічого не зміниться на хороше. Я завжди жалкував, що я безмовний і не міг тобі допомогти, поділившись своєю мудрістю. Коли ти приходила додому, я ж біг тебе зустрічати!».

Я.: Біг, зустрічав, це так.

П.: От у цьому і виявлялася його мудрість. І він міг би сказати: «В цьому і була моя перевага, адже ти не бігла мене зустрічати, а я біг».

Я.: Я намагалася знаходити аспекти життя, щоб ми з ним не пересікалися.

П.: Він говорить: «Я хоч і є котом, але я не далекий від природи і розумію, що бути злим “як собака” не є кращим, ніж бути людиною. Я не хочу бути схожим на тих, хто не може здолати свою агресію, адже це їм дуже дорого коштує».

Я.: Тепер, після почутого, я можу його залишити в спокої, пробачити, а маму – не можу! Оскільки вона забрала в мене дитинство і я не відчувала тих моментів, які відчували інші діти. *Я гірше сироти – я не відчувала любові з її боку, і мені доводилося її шукати поза домом, у будь-кому, будь-де – для мене головне було – знайти маму хоч де!* І коли вона поводитися зі мною ніби подруга, то перекладала на мене свої дорослі проблеми, навіть у пошуку чоловіків. І коли я побачила одного разу в неї в телефоні ніжне повідомлення від чоловіка, то в мене була істерика. Вона почала мене заспокоювати і говорила: «Не хвилюйся, я його не люблю, я з ним лише через гроші». Так вона хотіла мене заспокоїти.

П.: З одного боку, є намір зробити мамі боляче, а з іншого – є ідентифікація «мама і я – це єдине ціле» – у цьому твоя проблема! З одного боку, ти хотіла б, щоб вона була щаслива. З рис. К.1 ми бачимо, що найнебезпечнішою для тебе є ця граната, яка може завдати шкоди твоєму сердечку. В яких життєвих моментах ти відчуваєш, що ти в зоні ризику?

Я.: Коли мене знецінюють, коли я відчуваю, що я ніщо, я неважлива, не ключова, тоді я відчуваю, що я нічого не можу (нікчема) і автоматично повертаюся до цього стану з гранатою (рис. К.1).

П.: Оживає те, якою ти себе відчувала біля мами?

Я.: Так. Інколи я думала, чому не народилися її попередні діти, а народилася саме я? І чому до мене таке ставлення – можливо, і мене не хотіли?

П.: Бачимо, що вираженою є тенденція «до психологічної смерті». Людина живе, але присутнє прагнення до омертвіння.

Я.: Коли в мене навіть були певні невдачі, я собі говорила, що як було б добре, щоб мене не народили – я не відчувала б ці всі невдачі, страждання.

П.: Домінанта небажаності народження тебе не полишає?

Я.: Виходить, що так.

П.: Коли ти перебуваєш у соціумі і спілкуєшся з людьми, ти відчуваєш, що ти така, як і вони, чи ти інша?

Я.: Я відчуваю, що я не така, як інші, але ж у *позитивному ключі*: я гідна бути в оточенні гарних людей.

П.: Тоді чому не зникає ця граната (рис. К.1), яка цілком заповнює твоє серце? Тим гарним людям, що оточують, цього ж не видно, тому твої взаємини з ними перебувають у зоні ризику.

Я.: Мабуть, вам цікаво: чи певна дія або фраза можуть несподівано у мене викликати стан, як на рис. К.1? Скажу зрозуміліше: мене легко в той стан ввести. Я живу не з таким серцем, як на рис. К.1, але я постійно боюся, що я туди можу втрапити, повернутися, тобто зненацька це може виникнути. Тло мого життя – це тривога.

П.: Якщо ти така чутлива, то знаєш, як і іншу людину можна ввести в такий стан. Думаю, що твоєму котику знайомі такі ситуації?

Я.: Я намагалася його занурити в такий стан, коли він хотів отримати турботу, ласку, ніжність, і тоді, коли він починав показувати свою важливість.

П.: Ти ловила саме ті моменти, коли він був з любов'ю до тебе?

Я.: Так, і переводила в протилежне. Зрозуміла: так вчиняла мати зі мною!

П.: Отже, ми виходимо на парадокс: людина постійно прагне знайти ту любов, яку вона не отримувала від матері, але на тлі підвищеної чутливості до моментів, коли її не люблять, є ризик самій гіперболізувати і западати в стан, як у матері. Неначебто скрізь стоїть образ мами? Чи не відчували ти в інтимних взаєминах, що не зовсім вільна і не зовсім адекватно реагуєш на гідності, які можуть виявлятися у твого партнера, бо підозрюєш, що він нещирий?

Я.: Так було і є, ще й досить часто. Ще є таке: якщо десь щось не так, то одразу стає уже *все не так і в усіх наших взаєминах*.

П.: Відбувається генералізація прикроців, тобто гіперболізація певного дріб'язку?!

Я.: У мене так відбувається і з інтимними партнерами, і з іншими людьми також. Яскравий приклад – коли вдома хтось виявляв любов до мами, то у мене відразу виникав негатив.

П.: Негатив у тебе виникав, тому що тобі здавалося, що ці люди поведуться нещиро?

Я.: Так, але окрім цього, мені хотілося, щоб вираження любові було до мене.

П.: Любов має бути лише до тебе на тлі матері?

Я.: Так.

П.: Добре, що є така потреба в любові, бо в тебе є перспектива її дарувати самій собі. А ти, навпаки, сама себе знедолюєш, як ніхто інший, а чи любиш?!

Я.: Виходить, що так. Але я і так настраждалася в дитинстві і не дуже добре почувалася, а мене ще ж і били. Чому мама дозволяла, щоб тітка це робила? У мене не було своєї волі. Як це страшно, коли я водночас – і людина, і ні! Ось звідки чека, яка може спричинити вибух!

П.: Ти маєш зрозуміти те, що сказала, і стати господинею свого життя! У стосунках із мамою ти (як говорила) могла не розкривати подарунки, які вона тобі дарувала, через те вони накопичувалися, оскільки для тебе вони були непотребом, бо ти очікувала іншого – любові. Тоді ти людину, яка поряд і яка в тобі зацікавлена, можеш чуттєво переводити у «темін» (адже там була мати), бо саме від неї ж залишилася протреба любові?!

Я.: Можливо, так і є, інколи я помічала залежність від свого внутрішнього стану. І я нібито зникала, і надовго (тобто переводила сама себе в «темін»), а коли я емотивно «поверталася», то партнер мені за це віддавав належне, адже йому видалося, що це було адресовано йому.

П.: Так у психіці задається хибне коло на базисі енергії мортідо. І «граната» на рис. К.1 у будь-який момент може зіпсувати бажані для тебе взаємини або й взагалі їх зруйнувати вщент. Очевидно, так відбувалося з батьком, але ти була зовсім маленька і не могла бачити, як мати довела взаємини до того, що він вже не зважав на її сльози, а просто пішов назавжди. Із всього того, що ми проговорили, що для тебе є найбільш важливим, проговори!

Я.: Стало зрозуміло, як працює мій внутрішній механізм, що це є деструктивно. І мені це не подобається, а для інших це щоразу несподіванка. І я самостійно не могла це зрозуміти, коригувати, а лише відчувала, як це все мене затягувало у безодню, і тоді з'являлося безсилля. Я ніби пливла за течією, яка задавалася внутрішньою драмою. За час аналізу я вже побачила і зрозуміла, як це працює. Здебільшого я сама все це задаю і все за собою тягну.

П.: Тому що ти не можеш розлучитися з мамою?! Ти постійно створюєш модель поведінки «мама і я», та ігноруєш не лише особливості людей, з якими взаємодієш, а навіть виявляєш це у стосунках з інтимним партнером. Тому важливо бути радісній і щасливій і не зводити ситуацію до «стосунків із мамою», бо тоді ти не зможеш отримати чисту радість від взаємин, адже ти «живеш разом із мамою», а партнер орієнтується на тебе і не розуміє, що його переводять у категорію «мами».

Я.: Виходить, що так. Я пам'ятаю, що маму я до всіх ревнувала до певного віку, а тоді мені стало байдуже на неї. Але тепер стосунки з партнером даються мені дуже важко, в тому сенсі, щоб знову ж, як і маму, не ревнувати його до усіх і до усього, чим він цікавиться.

П.: У такий спосіб ти обмежуєш його свободу, а тобі свободу також завжди обмежували. На рис. 1 ще зображений символ обличчя (*зверху*). Це твій образ? Чи має він пряме відношення до сердечка? Чи це спостереження когось за тим, що відбувається?

Я.: Певною мірою це спостереження когось, хто причетний до мене, та й за усім, що відбувається. Я відчуваю, що для мене наша зустріч та проведений аналіз є найбільш значущою подією за останні роки. Я відчувала зростання в інтелектуальному осягненні власного життя. Зрозуміла, що фраза, яку я чула

від вас, Т. С., – «Неважливо, що тобі подарували батьки – важливо, що ти сам собі подаруєш» – для мене стане помічницею і допоможе не западати в інфантильні стани та не очікувати, що мій інтимний партнер чи близькі люди будуть мені повертати «щасливе дитинство». Усьому свій час, і він незворотний. Мені стало зрозуміло, що я маю дорослішати, розуміти, що зі мною відбувається і що керує моїми емоціями – минуле чи теперішнє? На час особистісних змін важливо стати партнером для самої себе, дорослішати і більше спиратися на свій лібідний потенціал, який у мене заблокований і потребує розвитку, пов'язаного з дорослішанням. Мені важко уявити, як я жила б далі, якби не потрапила на сеанс до вас, Т. С. Відбулося диво, і стало все прозорим і зрозумілим. У Бога прошу сил скористатися цією своєю зрозумілістю, щоб вона мене не покинула. Дякую! Це незабутньо.

Додаток Л

Глибинно-корекційна робота з респондентом К.³⁸

П. – психолог (Т. Яценко).

К. – учасниця групи АСПП, із сфери бізнеса.

П.: С якого рисунка тату ви хотіли б почати роботу?

К.: С рисунка власного тату.

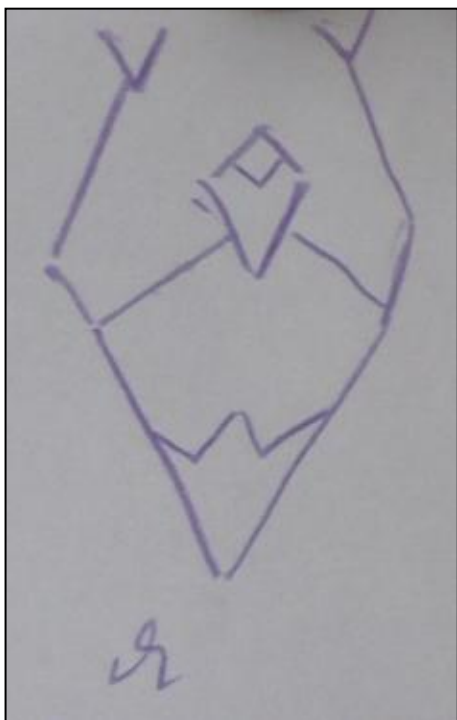

Рис. Л.1. Власне тату

П.: Цим рисунком (рис. Л.1) ілюструється щось живе чи це абстрактний символ?

К.: Це конкретний символ мого Я.

П.: Верхня частина рисунка (рис. Л.1) – це ваше обличчя?

К.: Так, воно дивиться в небо.

П.: Архетипически можна передположити, що це чоловічий символ?

К.: Так, це дійсно чоловічий символ.

П.: Подібно, що вам характерен «чоловічий потенціал»?

К.: Він чітко проявляється!

П.: Можливо, сім'я очікувала хлопчика?

К.: Ніхто не хотів хлопчика, просто у мене з батьком були близькі стосунки, а мама була відстороненою, і для мене головним об'єктом інтроектування був батько.

П.: Архетипически помітно, що на малюнку присутнє чоловіче початок. Видно чоловічий

символ, але так як ви жінка, він зображений неплідним (остріє трикутника направлено вниз).

К.: Мені це знайома: в деяких життєвих ситуаціях я поступаю швидше як чоловік.

П.: На рис. Л.1 ви просите щось у небесних сил (руки, витягнуті вгору, до неба)?

К.: Так. Того, що не отримала в дитинстві. Звичайно, після психоаналізу я зрозуміла, що не отримала дуже багато. Але якщо говорити про формальності, то у мене повна сім'я і я розумна-красунка!

П.: Це соціальні показники?!

К.: А якщо про душевних, то які вони можуть бути, якщо відсутня взаємозв'язок з матір'ю? Все є на малюнку: голова, руки, витягнуті до неба, немає тільки нижньої частини.

³⁸ У співавторстві з О. Білою, Л. Драголю, О. Соболевою. Стенограму подано мовою респондента.

П.: Отсутствие нижней части указывает на неопределенность пола. Внутренне вы могли сожалеть, что вы не родились мальчиком.

К.: Иногда я замечала, что о себе я говорю как о мужчине – «он», а не «она». У меня вообще нет проблемы, какого я пола, честно. Я нейтральна.

П.: Так срабатывает ваша защита.

К.: Мне трудно представлять себя мужчиной. Но в последний месяц я из-за этого очень переживаю, ощущаю неестественный половой нейтралитет, который меня заполонил.

П.: Перейдем к рисункам, которые вы выбрали к своему тату. Ранее мы уже говорили о фаллической символике. На рис. Л.2 мы также видим намек на пол.

К.: Верхняя часть рисунка (рис. Л.2) символизирует просьбу о поддержке (руки), апеллирование к чему-то божественному, защищающему. Нижнюю часть я словно не замечаю.

П.: Мы видим, что у вас есть потребность, чтобы руки были не только протянуты «вверх с просьбой о помощи» (рис. Л.1), но и чтобы от кого-то эта помощь исходила (*руки возле головы*, рис. Л.2), они успокаивают, защищают, создают психологическое благополучие.

К.: Мама не хотела признавать собственную беременность, она всячески отказывалась рожать, но папа настоял на том, чтобы она рожала. Когда мне было лет 35 и у нас не складывались отношения, она сказала: «Ты была таким золотым ребенком, не сосала молоко и совсем не кричала».

П.: Как будто вы были и вас не было. Мы убеждаемся, что когнитивные процессы важны даже в младенческом возрасте. Но в этом есть и полизначность, другая сторона – вы уже в таком маленьком возрасте хотели быть ближе к маме, чтобы она вас любила, поэтому не отягощали ее («золотой ребенок»).

К.: Но сейчас есть такой момент: когда она ко мне прикасается (во взрослом возрасте), то меня это приводит в легкий ужас, возникает физическое отторжение.

П.: Это психологическая защита. Если этого не было в детстве (а очень хотелось), тогда защита срабатывает так, что «мне этого и не надо»!

К.: Моя реакция отторжения срабатывала автоматически.

П.: Вам, очевидно, хотелось, чтобы эти руки (рис. Л.2) были материнские, и вы ощущали их, но скорее от отца? Так ли?

К.: Точно – от отца, и руки поддержки были сложены подобно, я их помню.

П.: Таким образом, мы видим, что психика отражает прошлое осмысленно. Что переживает эта девушка сейчас (рис. Л.2)?

Рис. Л.2. Е. Гонсалес.
Мистический союз

К.: Блаженство. Мне кажется, что это состояние нирваны, когда человек входит в блаженство и возносится к небесам.

П.: Переживали ли вы подобные состояния?

К.: Да.

П.: В каком возрасте?

К.: В прошлом году у меня такое было, когда я была на массаже.

П.: Вы ощущали состояние, похожее на оргазм?

К.: Нет, но это было реально подобное состояние, возникшее во время энергичного массажа. У меня было такое блаженство, что в какой-то момент я перестала дышать.

П.: Вы только представьте, сколько у вас не востребованной энергии (рис. Л.1), и потом она вот так вырывается и буквально окутывает вас (рис. Л.2). Это как будто в утробе – рай. Но, с другой стороны, и ад, в нем «нечем дышать». Чтобы родиться, необходимо пройти определенные испытания. Получается, вы сама себе создавали рай (подобно внутриутробному) после этих испытаний.

К.: Да, но я сильно испугалась, когда поняла, что я не могу дышать.

П.: Как вы думаете, это могло бы случиться, если бы массажисткой была женщина?

К.: Думаю, что нет, я бы так не погрузилась в то состояние...

П.: Переходим к следующему рисунку (рис. Л.3).

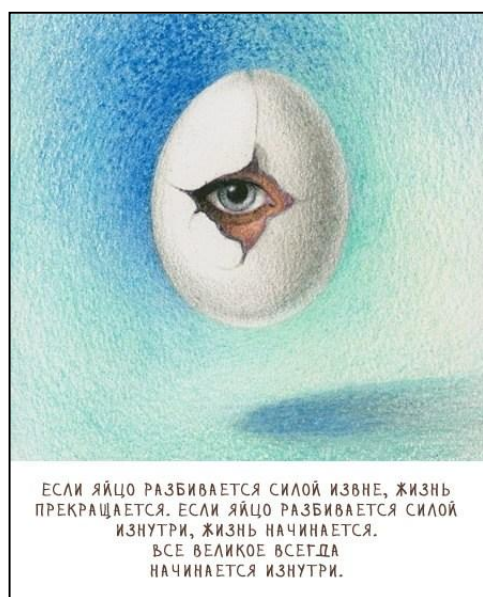

Рис. Л.3 Автор и название неизвестны

К.: Это будто конец рождения – я вышла, но как в яйце (в своей личной утробе)?!

П.: Да, это архетипический образ утробы (рис. Л.3). Что в этом рисунке обусловило ваш выбор?

К.: Мне понравилась последняя фраза на рисунке: **«Все великое начинается изнутри»**.

П.: Великое желание самородиться. И поэтому вы ищете эти внутренние силы самовозрождения. И еще полагаетесь на высшие силы, потому что не хотите быть обязанной матери.

К.: Это правда. Она мне иногда говорила: **«Да ты же сама себя родила»**.

П.: В рисунке показана определенная саморожденность (рис. Л.4).

К.: Ее инициировали внешние факторы.

П.: Необходимость саморождения (рис. Л.3), силовые поля (рис. Л.2), которые помогают, защищают и одухотворяют – «я иду не одна к достижениям». На рис. Л.4 изображен фаллический образ (*шахматная фигурка на авансцене*). Мужской потенциал вы, очевидно, пытаетесь задавать через интеллектуальное совершенство? Так ли?

К.: Мне этот энергетический рост дался нелегко (*указывает на рисунок*). Эта фигурка (*в углу доски*) находится на авансцене, а все остальные – второстепенные, они могут быть рядом, но они не играют никакой роли.

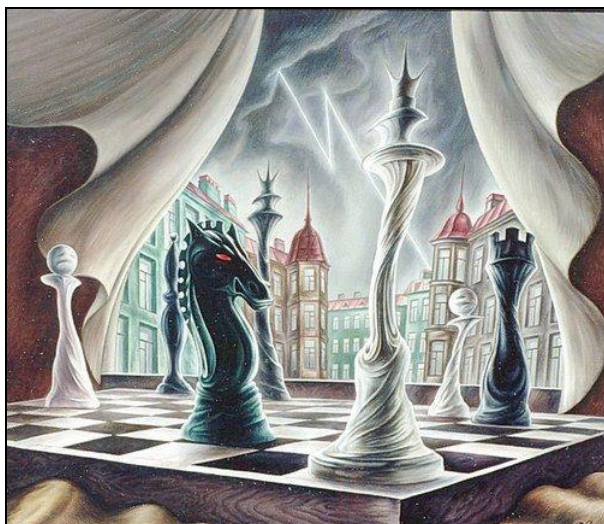

Рис. Л.4. Л. Р. Герцог. Ничья

Рис. Л.5. В. Куш. Человек-бабочка

П.: Вы себя плохо чувствуете в окружении? Вам лучше, если вы сепарированы от других в своей позиции?

К.: Так и есть. Абсолютно прекрасно чувствую себя в одиночестве.

П.: Переходим к следующему рисунку (рис. Л.5). Похоже, что ножка женская, а все остальное – мужская фигура мотылька.

К.: Главное, что он готов лететь и что имеет мужскую силу. Это важно!

П.: Мотылек собирает и переносит пыльцу, и в этом тоже присутствует мужское начало.

К.: Об этом я не думала. Ощущение, что я стою на краю, дальше уже все – нельзя!

П.: Это тоже форма саморождения: оторваться и взлететь, и тем самым самородится. Есть тенденция автономизироваться, главенствует самоощущение свободы. Но это говорит о том, что вы можете быть рискованной, что доводите позицию до какого-то предела (до грани)?

К.: Да, это мне свойственно. Был такой момент, когда я не учла свои физиологические возможности, я думала, что я вечная, бесконечная... и дошла до последней грани – оказалась над пропастью!

П.: В бизнесе?

К.: Да, когда я игнорировала свою физиологию: перестала спать и т. д. Я работала, и у меня получалось, но мое тело начало протестовать, отказывать. Я шесть лет спала по часу-полтора.

П.: Эта история чему-то вас научила?

К.: Конечно. Теперь я очень ориентирована на тело, на отношения с людьми. Поэтому я и пришла в психологию. Я очень жалею, что в тот момент не обратилась к психологу, я бы вовремя остановилась. В семье не было поддержки, людям нравилось, что я зарабатываю деньги, а то, что я не сплю, не живу – никому не было интересно. Сейчас же я уже опытная, поэтому надеюсь, что *мне удастся и полететь, а не только высоко подняться.*

П.: Из всего того, о чем мы говорили, что именно оставило такой след? И возвратимся к рисунку с мотыльком (рис. Л.5). Здесь женская ножка, и мужской верх? Используйте женскую привлекательность?

К.: Да, это может быть бессознательно. Не думая об этом, просто идешь и делаешь, а потом получается... что без физической силы – никуда. Хорошо, что я сейчас попала к вам на занятие.

П.: Наше Я – амбитное (идеализированное Я), оно неусыпно в стремлении к успеху! Если и был какой-то промах, то нужно вытянуть информацию и возвратиться к своему исходному гомеостазису. Траектория вашего бизнеса схожа с жизнью: в детстве вы «потеряли» маму, а теперь – бизнес, и необходимо его возродить. Наблюдается тенденция «вынуждение повторения». Если это не понимать, то есть опасность хождения по порочному кругу, а это форма самонаказания – это необходимо упреждать! Перейдем к рисунку «Тату вины» (рис. Л.6).

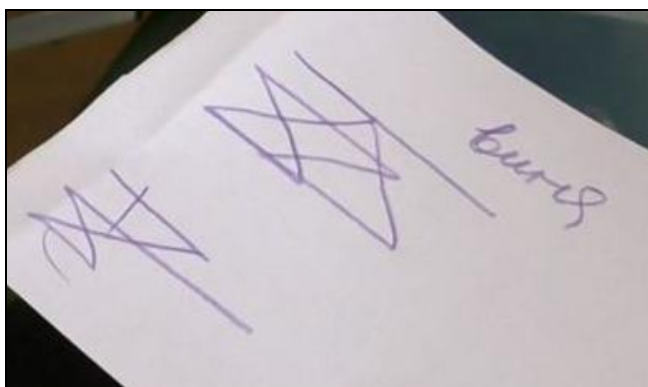

Рис. Л.6. Тату вины

К.: Я пыталась перерисовать, т. е. верхний рисунок более точно отображает тему.

П.: Исходя из вашего рассказа о себе, получается, ваша вина в том, что вы шли, шли, шли, а потом вдруг сами обстоятельства поставили вам какой-то барьер. Ваша вина в том, что «я не смогла преодолеть определенную преграду»? Это гипотеза.

К.: Абсолютно точно, для меня это какое-то слабое оправдание неуспеха. И парадокс в том, что мне того, что случилось, было мало, я еще вела ситуацию к наказанию себя! Так я думаю.

П.: Это ограничение (тату вины), абрисы и детали формировались постепенно или сразу возникли?

К.: Я рисовала спонтанно – это предел, все остановилось.

П.: Это намек на предел ограничений?!

К.: Предел. И надо бы вперед..., а за спиной – никого, только пропасть. Как вспоминаю такое состояние, в котором я жила, охватывает ужас!

П.: Такие состояния дают, очевидно, толчок к росту, прогрессу.

К.: Не знаю, как долго можно жить в таком состоянии, когда у тебя за спиной просто пропасть. Ты можешь только вперед, а впереди – пусто. Это же ужас,

какое перенапряжение психики, ощущался просто край... Было такое ощущение, что я не могла отступить назад, это точно, некуда было – там смерть.

П.: То есть материальное и физическое слились воедино?

К.: Да, это точно, это единое состояние.

П.: Что бы вы сказали этому ограничению вверху (рис. Л.6)?

К.: Хочется эту конструкцию распутать, чтобы была ровная линия.

П.: Тогда ограничения были заданы ощущением, что вы охватывали умом не все факторы?

К.: Они меня будто спутывали, не выпускали из клещей, я не все понимала, почему такой ад? Это был настоящий ад, и не внешний, а внутренний.

П.: Почему не выбрали картину Н. Рериха, где изображены рай и ад?

К.: Это уже прошлое, и мне не хотелось к нему прикасаться.

П.: Где вы себя ощущаете на этом рисунке (рис. Л.7)?

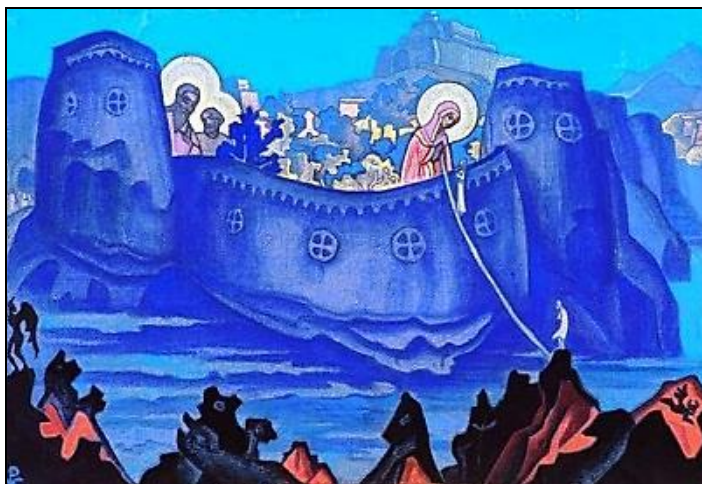

Рис. Л.7. Н. Рерих. Мадонна Лаборис

К.: Я уже вернулась, я уже тут (*указывает на рай*). Я очень долго была внизу (в аду), мне все там известно.

П.: Известно ли вам подобное состояние (*указывает на фигуру внизу*)?

К.: Конечно. Когда я была в состоянии кризиса, я ничего не понимала. Я всегда была отличницей, но не понимала человеческой психики вообще, то есть практически была аутистом.

П.: Это говорит о том, что академического психологического образования для самопонимания недостаточно. Необходимо получать рефлексивные знания, развивать социально-перцептивный интеллект (что обеспечивает процесс АСПП).

К.: У меня он был на нуле. Самое удивительное, что мой план бизнеса, который я сама создавала, определенное время получался. А потом я столкнулась с людьми «во всей красе» и тут мое «нулевое знание» людей сыграло против меня. Потом уже я пошла по психологам. И этот путь – это и есть поднятие по шарфу (рис. Л.7). Я психологов меняла-меняла, пока все же нашла человека, который занял помогающую позицию в моих желаниях. Она, как настоящая

мама, начала меня вытаскивать из состояния депрессии, и я потихоньку пришла в себя.

П.: Вы создали ситуацию, подобную той, которая была у вас с матерью, только со знаком «+». Не зря я вам рассказывала о мазохизме. Очень интересно, как только женщина заняла материнскую позицию, то она и помогла. Моя гипотеза подтвердилась, что вы сами себя загнали в такую ситуацию, «умертвили», как хотела это сделать мама (по вашим словам).

К.: Я как-то попала к одному известному психологу в г. Харьков, после которого у меня началась затяжная депрессия. Этот психолог меня душил физически (тактильно) и при этом спрашивал: «Почему вы не сопротивляетесь?». А я ему ответила, что мне хочется умереть, поэтому и не сопротивляюсь. И после такого сеанса у меня началась настоящая депрессия. Он включил программу смерти. Этим удушением он, очевидно, актуализировал то, что было задано еще матерью, и фон общего кризиса поспособствовал такой гармонизации с этим психологом. Теперь я понимаю – он задал толчок началу активного движения к психологической смерти!

П.: Это очень опасно. Тем более, что это был мужчина, от него идет сила отцовского влияния, и вы склонны были принимать «за чистую монету» (вне сопротивления).

К.: Я сбежала от этого психолога. Он говорит: «Почему вы не приходите?». А я ему отвечаю (по телефону): «Все помогло!». После этого я пошла учить психологию, чтобы понять себя и людей. И поэтому я здесь, с вами.

П.: Моя гипотеза состоит в том, что ваша психика несет нагрузку нерешенной проблемы с матерью. До сих пор живо инфантильное желание слияние с матерью. Желание ее любви и принятия приводит к самонаказанию.

К.: Только в моей смерти мать меня бы приняла! Я это твердо знаю.

П.: Вы озвучили позицию, которая работает на самоумертвление. Логика «я вместе с матерью» может порождать физическую слабость. Для бессознательного не бывает нерешенных проблем. И самое интересное, что эта тенденция была у вас уже с рождения, ведь вы отказались от материнского молока (это же тенденция к смерти), не издавали никаких звуков.

К.: Я была хорошим ребенком.

П.: Естественно, я же и говорю, что не бывает нерешенных проблем. Вы все сделали, чтобы быть хорошим ребенком. Логика: «Она не смогла меня уничтожить, а я сама себя могу» (но, это было невидимо для вас). Вы будете больше спасены теперь от своих пагубных траекторий. А упоминаемый вами психолог работал в унисон с пагубными тенденциями, уже поставленными невидимыми акцентами.

К.: Спасибо, это для меня, как ни странно, новое виденье проблемы, в эту сторону я не смотрела.

П.: Теперь переходим к следующему рисунку (рис. Л.8). Мы видим взрослую красивую девушку, все еще находящуюся «в утробе» (согласно архетипической символике). Она не только под водой, но еще и с грузом на ногах, т. е. как будто какие-то обстоятельства ее там задерживают. Похоже, у девушки нет перспектив быть рожденной. Такой гирей оказалась, очевидно, ваша

непрогностичность, непрозорливость в бизнесе, хотя по своему потенциалу вы могли бы многое!

Рис. Л.8. М. Маусон. Фото из цикла «Под водой»

Рис. Л.9. А. Маркус, название неизвестно

К.: Верно! У меня было ощущение, что я сама себя утопила!

П.: Получается – «в угоду матери». Но за этим стоят ваши высокие душевные порывы: «Я хочу быть **в унисон с матерью**, хочу слаженных отношений, которых никогда не было».

К.: Мне никто этого не мог объяснить, ни один психолог из многочисленных, к которым я обращалась.

П.: А здесь (рис. Л.8) вы довели себя до такого состояния, чтобы через сожаление, через поддержку вы поняли, что вас любят, принимают и поддерживают. Но вы поняли, что люди могут быть очень жестоки. Следующий рисунок (рис. Л.9) – это как распятие?

К.: Да, такие мысли у меня тоже были, я думала про жертву, **когда предки отдавали первенцев в жертву. Думаю, моя мать таки принесла меня в жертву, только не выбросила в пропасть, а так обходилась со мной, что я нашла эту мучительную пропасть собственной души.**

П.: Здесь мы видим рабоподчиненность собственной проблеме (рис. Л.10). Вербка на ноге архетипически указывает на пуповинную связь с родителями, и, как уже нам известно, это несвобода от матери через драму взаимоотношений. Какая же большая сила нереализованной любви к матери! **«Раз мама меня не любит, то и я сама себя тем более не люблю»**, – вот такая скрытая логика!

К.: Да, вы правы, **она же, ко всему, еще и наследства меня лишила.** Но брат все же мне дал немножко денег уже сам от себя.

П.: Сейчас вам нужно во всем этом изменить взгляд на известные вам вещи – необходимо поменять позицию. На рис. Л.10 видим пуповину, которая уходит в небеса, что может указывать на сохранение дистанционной зависимости от матери, не обязательно иметь с ней контакт. В этом нужно разобраться, ведь ее уход не значит освобождение.

Рис. Л.10. Автор неизвестный. Грустный ангел

Рис. Л.11. Х. Симберг. Раненый ангел

К.: Глядя на рис. Л.11, у меня возникает такое ощущение, что ангела (меня) несут на кладбище, у меня в период депрессии было ощущение, что я уже не живу.

П.: По архетипам видим, что на рис. Л.12 паутина – это символ девственности. А центр рисунка указывает на то, что что-то кровоточило в мужско-женских отношениях, что они были сложными.

К.: То есть нет дефлорации?

Рис. Л.12. Автор и название неизвестны

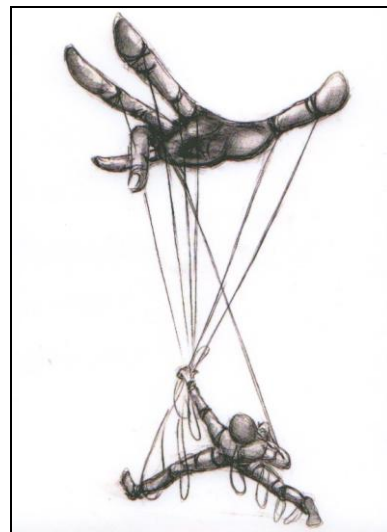

Рис. Л.13. Рисунок другого участника группы

П.: Это или отголосок вашего нежелательного для матери зачатия, или намек на то, что вы не сполна были счастливы в мужско-женских отношениях. Или был какой-то неудачный первый опыт в интимных отношениях. Проанализируйте свои взаимоотношения с мужчинами.

К.: Да, это давно уже нужно сделать, там бездна, затянутая паутиной, создающей иллюзию, что их (этих отношений) и не было. *Может, в этом и выражается мое особенное отношение к отцу* (с которым я не могла иметь отношения)? Мне кажется, что это так, ведь ни один из них не смог дать того, чего я ожидала – защиты, как от отца, надежности отношений, поддержку.

П.: Где вы находитесь на этом рисунке (рис. Л.13)?

К.: Это мажорный рисунок. Наконец-то кукла (внизу) может управлять рукой, создала, за счет запаса длинны веревки, себе люфт свободного поведения.

П.: Видим, что линии, которые были заданы прошлым (матерью), управляли вами, а вы не имели самоуправления. Видим также, что эта рука до сих пор есть. Нужно, чтобы эта рука исчезла. Вы хотели вносить поправки в эти манипуляции, но этого недостаточно, нужно освободиться от мортальных чувств к матери. Нужно отпустить мать как субъекта, на которого вы обижаетесь, нужно нейтрализовать ваше отношение к ней и поблагодарить ее (т. е. перейти в гештальт нейтрально-положительных отношений). Сейчас, изучая (внутри себя) все это, вы приобретаете свободу, а главное – утверждаетесь в любви к жизни, начинаете ощущать ее ценность и неповторимость.

К.: Да, что-то такое есть. Но до свободы от себя мне еще далеко, она мне даже не снится, я только (рис. Л.13) начинаю управлять «рукой матери», создавая себе люфт свободы.

П.: Вам нужно заняться собой и поменьше полагаться на массажистов, психологов и т. д. Находите резервы в себе самой. Вы получили очень много информации во время нашей работы. Много из услышанного было вам знакомо, но здесь вы смогли ощутить и познать его значимость для вас, понять, насколько это судьбоносно.

К.: Я над этим очень много работала (хотя и ходила по кругу), поэтому наш сеанс был особо продуктивен. Я поняла, какой сильной есть не только любовь, но и нелюбовь родителей, поняла, как мы сами можем давать подвижку к собственной смерти, к **жертвенности**, не задумываясь о том, кто оценит эту **жертвенность**?! Теперь мне кажется, что я принесла жертву своей **глупости**, а не чему-то другому. Как важно понимать истоки переживаемых нами проблем! Я так долго ходила с ворохом своих проблем и вопросов, и вдруг ваш метод, особенно рисунки, позволили все увидеть воочию. Это не только расширяет виденье проблемы, но и дает все основания для уверенных выводов и шагов навстречу себе, к *иной себе*, которая не поворачивает мортидо на себя, в унисон, между прочим, с матерью.

П.: Теперь уже вы многое можете сами видеть, анализировать и избегать иррациональных поступков.

К.: Спасибо вам большое за работу. Это было оригинально, интересно, убедительно и с большой перспективой моего новостановления. Низкий вам поклон, Тамара Семеновна!

Додаток М

Листування З. Фрейда і А. Ейнштейна «Чому війна?»³⁹

Письмо А. Эйнштейна З. Фрейду

«Возможно ли контролировать эволюцию рода человеческого таким образом, чтобы сделать его устойчивым против психозов жестокости и разрушения?»

Предложение Лиги Наций и ее Международного института интеллектуальной кооперации в Париже, состоящее в том, чтобы я пригласил человека, по моему выбору, для искреннего обмена мнениями по любой из проблем, которая меня интересует, дает мне прекрасную возможность обсудить с Вами вопрос, на мой взгляд, наиболее неотложный среди всех других, стоящих перед лицом цивилизации. Эта проблема формулируется так: существует ли для человечества путь, позволяющий избежать опасности войны?

По мере развития современной науки расширяется знание того, что этот трудный вопрос включает в себя жизнь и смерть цивилизации – той, которую мы знаем; тем не менее все известные попытки решения этой проблемы заканчивались прискорбным фиаско. Более того, я полагаю, что те, кто обязан профессионально решать эту проблему, в действительности лишь все более погружаются в нее, и поэтому заинтересовались теперь непредвзятым мнением людей науки, которые обладают преимуществом точки зрения на проблемы мирового значения в перспективе, возрастающей по мере удаленности от их решения.

Что касается меня, то привычная объектность моих мыслей не позволяет мне проникнуть в темные пространства человеческой воли и чувств. Поэтому в исследовании предложенного вопроса я могу сделать не более чем попытку постановки задачи, для того чтобы создать почву для применения Ваших обширных знаний о людских инстинктах в борьбе с этой проблемой. Существуют психологические барьеры, о существовании которых люди, не посвященные в науку о мышлении, лишь смутно подозревают. Взаимодействие и капризы ментальных хитросплетений делают их неспособными измерить глубину собственной некомпетентности; убежден, однако, что Вы способны предложить методы из области воспитания и образования, т. е. лежащие более или менее вне сферы политики, которые позволят преодолеть это препятствие.

Что касается меня, то я рассмотрю простейшие соображения, относящиеся к внешнему (административному) аспекту проблемы национального суверенитета: учреждению, опираясь на международный консенсус, законодательного и юридического органа для улаживания любых конфликтов, возникающих между нациями. Каждая нация обязалась бы соблюдать установления этого органа, призывать его для решения всех споров

³⁹ З. Фрейд. Бесстрашие истины. Москва, 2006. 512 с.

и предпринимать те меры, которые этот трибунал сочтет установить необходимыми для исполнения его декретов.

Однако уже здесь я наталкиваюсь на препятствие; трибунал есть человеческое учреждение, и чем меньше его власть оказывается адекватной установленным вердиктам, тем более оно оказывается подверженным уклонению в сторону оказания давления вне области юридического права. Это факт, с которым приходится считаться: закон и сила неизбежно идут рука об руку, и юридические решения настолько приближаются к идеальному правосудию (звучащему как общественное требование), насколько эффективную силу использует общество для воплощения юридического идеала. В настоящее время мы далеки от формирования наднациональной организации, компетентной выносить бесспорно полномочные вердикты и обладающей возможностью абсолютной власти в их претворении в жизнь.

Таким образом, я вывожу мою первую аксиому: путь международной безопасности влечет за собой безусловное поражение в правах любой нации, ограничивая определенным образом ее свободу действий и суверенитет, и безусловно ясно, что нет иного пути, способного привести к безопасности в обсуждаемом смысле.

Сокрушительные неудачи, постигшие все попытки достижения результатов в этой области в течение прошедших десяти лет, не оставляют почвы для сомнений, что в действие вступают мощные психологические факторы, которые парализуют любые усилия. Не надо далеко ходить в поисках некоторых из них. Стремление к власти, которое характеризует правящий класс любой нации, враждебно к любому ограничению национального суверенитета. Политика вскармливается интересами торговли или предпринимательства. Я имею в виду вполне определенную, малочисленную группу индивидов, которые, пренебрегая моралью и ограничениями общества, рассматривают войну как средство продвижения собственных интересов и укрепления их персональной власти.

Признание этого очевидного факта — просто первый шаг к оценке фактического состояния дел. Как следствие, рождается трудный вопрос: как возможно, что эта малая клика подчиняет волю большинства, вынужденного нести потери и страдать в войне, в угоду их персональным амбициям? (Говоря «большинство», я не исключаю вояк любого ранга, выбравших войну своим ремеслом и верящих в то, что они защищают высшие интересы своей расы и что нападение — лучший способ обороны.) Обычный ответ на этот вопрос состоит в том, что меньшинство в данный момент является правящим классом, и под его пятой — пресса и школы, а чаще всего и церковь. Именно это позволяет меньшинству организовать и направить эмоции масс, превратить их в инструмент своей воли.

Однако даже этот ответ не ведет к решению. Из него рождается новый вопрос: почему человек позволяет довести себя до столь дикого энтузиазма, заставляющего его жертвовать собственной жизнью? Возможен только один ответ: потому что жажда ненависти и разрушения находится в самом человеке. В спокойные времена это устремление существует в скрытой форме и

проявляется только при неординарных обстоятельствах. Однако оказывается сравнительно легко вступить с ним в игру и раздуть его до мощи коллективного психоза. Именно в этом, видимо, заключается скрытая сущность всего комплекса рассматриваемых факторов, загадка, которую может решить только эксперт в области человеческих инстинктов.

Таким образом, мы подошли к последнему вопросу. Возможно ли контролировать ментальную эволюцию рода человеческого таким образом, чтобы сделать его устойчивым против психозов жестокости и разрушения? Здесь я имею в виду не только так называемые необразованные массы. Опыт показывает, что чаще именно так называемая интеллигенция склонна воспринимать это губительное коллективное внушение, поскольку интеллигент не имеет прямого контакта с «грубой» действительностью, но встречается с ее спиритуалистической, искусственной формой на страницах печати.

Итак: пока я говорил только о войнах между нациями, которые известны как международные конфликты. Но я хорошо знаю, что агрессивный инстинкт работает и в других формах и обстоятельствах. (Я имею в виду гражданские войны, причина которых прежде была в религиозном рвении, а ныне — в социальных факторах; или преследования на расовой почве.)

Я умышленно привлекаю внимание к тому, что является наиболее типичной, мучительной и извращенной формой конфликта человека с человеком, для того чтобы мы имели наилучшую возможность для обнаружения путей и средств, делающих невозможными любые вооруженные конфликты. Я знаю, что в Ваших трудах мы можем найти, явно или намеком, пояснения ко всем проявлениям этой срочной и захватывающей проблемы. Однако Вы сделаете огромную услугу нам всем, если представите проблему всемирного замирения в свете Ваших последних исследований, и тогда, быть может, свет истины озарит путь для новых и плодотворных способов действий.

Искренне Ваш,

А. Эйнштейн

Неизбежна ли война?

Вена, сентябрь 1932

Дорогой господин Эйнштейн!

Узнав, что вы намереваетесь предложить мне участвовать в обсуждении темы, интересующей вас и, по вашему мнению, заслуживающей внимания других людей, я сразу же согласился. Я предполагал, что избранная вами тема будет обсуждаться на уровне возможных сегодня знаний, и каждый из нас, физик или психолог, сможет найти свой особый подход к ней, и, таким образом, все мы, отправившись в путь с разных сторон, смогли бы встретиться в одном и том же пункте. Но затем меня привела в большое изумление постановка вопроса: что можно сделать, чтобы отвести от человечества зловещую опасность войны. В первый момент я буквально испугался при ощущении своей (я едва не сказал — нашей) некомпетентности, поскольку вопрос о войне казался мне практической задачей, разрешаемой

государственными деятелями. Но затем я понял, что вы поставили вопрос не как естествоиспытатель и физик, но как гуманно настроенный человек, действующий в рамках призывов Лиги Наций, подобно тому как исследователь Севера Фритьоф Нансен взял на себя миссию помощи голодающим и оставшимся без родины жертвам мировой войны. Я подумал также и о том, что от меня не ждут практических предложений, я должен всего лишь рассказать, как выглядит проблема предотвращения войны с точки зрения психолога.

Но и об этом вы уже сказали в своем письме самое главное. Тем самым вы ослабили ветер в моих парусах, и я охотно поплыву в вашем кильватере, довольствуясь подтверждением всего, что вы пишете, но разверну ваши тезисы более пространно на основании моих знаний или предположений.

Вы начинаете с отношения права и власти. Наверняка это верный исходный пункт для нашего исследования. Но нельзя ли мне заменить слово «власть» более резким и жестким словом «сила»? Право и сила являются сегодня противоположностями. Легко показать, что право возникло из силы, и, если мы отойдем к истокам и посмотрим, как это произошло в самом начале, мы без усилий увидим суть проблемы. Но извините меня, что я сейчас изложу всем известное и общепризнанное так, словно бы я рассказывал нечто новое, наша тема заставляет меня сделать это.

Принципиальным является то, что конфликты интересов разрешаются среди людей с помощью силы. Так обстоит дело во всем животном мире, из которого человек не должен себя исключать; у людей добавляются лишь конфликты мнений, простирающиеся до высочайших вершин абстракции и требующие, по всей видимости, других способов своего разрешения. Но это более позднее осложнение. Вначале в небольшой человеческой орде лишь сила мышц решала, кому что должно принадлежать и чья воля должна возобладать. Но очень скоро сила мышц дополняется и заменяется использованием предметов для защиты и нападения; побеждает тот, у кого есть лучшее оружие и кто более ловко умеет им пользоваться. Уже с появлением оружия духовное превосходство начинает занимать место голой мускульной силы; конечная же цель схватки остается неизменной – один из противников посредством наносимых ему повреждений и ослабления его сил должен отказаться от своих притязаний и противоборства. Наиболее основательно эта цель достигается в том случае, если сила устраняет противника, то есть убивает его. Преимущества здесь в том, что противник уже никогда больше не поднимется для нового сопротивления и его судьба будет устрашать всех, желающих последовать его примеру. Кроме того, убийство врага удовлетворяет инстинктивную склонность, о которой мы поговорим позднее. Но намерению убить противостоит соображение, что врага можно использовать для полезных работ, если, победив и укротив его, сохранить ему жизнь. В таком случае сила удовлетворяется порабощением врага, но победитель теперь должен считаться с жадой мести побежденного, и тем самым он ослабляет свою собственную безопасность.

Таким представляется первоначальное состояние, господство большей власти, голой или опирающейся на интеллект силы. Мы знаем, что этот режим

в ходе развития изменился, дорога вела от силы к праву, но какова эта дорога? По-моему, возможен был лишь один путь. Суть его в том, что большая сила одного могла быть ослаблена благодаря объединению нескольких слабых. *L'union fait la force* (Сила – в единстве – франц.). Сила сламывается единством, власть этих объединившихся представляет собой право в противоположность силе отдельного человека. Мы видим, что право – это власть группы, сообщества. Право и в данном случае все еще сила, направленная против каждого отдельного человека, сопротивляющегося этой группе, оно работает силовыми средствами и преследует те же цели. Действительное различие заключается лишь в том, что решает уже не сила каждого отдельного человека, но сила сообщества. Но чтобы осуществился поворот от силы к новому праву, должно быть выполнено одно психологическое условие. Объединение многих должно быть постоянным, длительным. Если же оно устанавливается лишь для победы над кем-то одним, сверхсильным, и распадается по достижении цели, то этим еще ничего не достигается. Кто-то другой, считающий себя сильнее, снова будет стремиться к господству, и эта игра будет продолжаться до бесконечности. Сообщество должно сохраняться, организовываться, создавать предписания, предупреждающие опасные мятежи, определять органы, наблюдающие за выполнением предписаний или законов, и обеспечивать регулярные и своевременные силовые акции. На основе признания подобного единства интересов среди членов подобным образом объединившейся группы людей формируется общность чувств и чувство общности, что и составляет их реальную крепость.

Тем самым, на мой взгляд, налицо уже все существенное – преодоление силы посредством перенесения власти на более крупное единство, поддерживаемое общностью чувств своих членов. Все дальнейшее есть лишь детализация и повторение. Отношения будут простыми до тех пор, пока сообщество будет представлено некоторым числом одинаково сильных индивидуумов. В подобном случае законы этого объединения диктуются тем, в какой мере каждый отдельный человек должен отказаться от личной свободы в использовании своей силы как власти, чтобы сделать возможной совместную жизнь членов сообщества. Но подобное состояние покоя можно помыслить лишь теоретически, в действительности же положение дел осложняется тем, что сообщество с самого начала охватывает неравные с точки зрения силы компоненты: мужчин и женщин, родителей и детей, а после войны и поработанных еще и победителей и побежденных, которые по отношению друг к другу выступают как хозяева и рабы. Право сообщества в таком случае становится выражением неравного соотношения сил в его среде, законы издаются теми, кому принадлежит власть, охраняют их интересы и предоставляют мало прав побежденным. С этого момента в сообществе наличествуют два источника правовых волнений и правовых усовершенствований. Во-первых, это попытки отдельных из власть имущих возвыситься над общепринятыми ограничениями и вернуться от господства права к господству силы, во-вторых, постоянные попытки угнетенных добиться большей власти и подтверждения этого законом, что означало бы продвижение

вперед от неравного права к равному праву для всех. Это последнее устремление становится особенно значительным, когда внутри общественного организма происходят действительные смещения в соотношении сил, как это и случается под воздействием многочисленных исторических факторов. Право может в таком случае постепенно приспосабливаться к новому соотношению сил, или – что случается чаще – господствующий класс оказывается неготовым к тому, чтобы признать правомерность подобных изменений, – так начинаются восстания, гражданские войны, то есть происходит временное упразднение права, и снова начинается проба сил, в результате которой устанавливается новый правопорядок. Но есть и еще один источник изменения права, обнаруживающий себя исключительно мирным способом, – это культурное развитие членов человеческого сообщества, что, впрочем, относится уже к такому контексту, который может быть принят во внимание лишь позднее.

Таким образом, мы видим, что и в рамках одного сообщества не удастся избежать силового разрешения вступающих в конфликт интересов. Но воздействие объединяющих моментов, обусловленных совместной жизнью на одной и той же территории, благоприятствует быстрому окончанию подобных схваток, так что постоянно возрастает вероятность мирных исходов. И все же взгляд на историю человечества открывает нашим глазам непрерывную цепь конфликтов между одним сообществом и другим или даже несколькими, между большими и меньшими группами, областями, местностями, племенами, народами, империями, которые почти всегда разрешаются при помощи силы и посредством войны. Подобные войны заканчиваются ограблением или полным порабощением, завоеванием одной из воюющих сторон. О захватнических войнах нельзя судить одинаково. Одни из них, исходившие, к примеру, от монголов или турок, приносили сплошные беды, другие же, напротив, способствовали преобразению силы в право, ибо в результате их образовывались более крупные сообщества, внутри которых запрещалось применение силы и конфликты разрешались на базе нового правопорядка. Так, завоевание римлянами стран Средиземного моря привело к бесценному *Rex Romani*. Страсть французских королей к приросту территории привела к созданию мирной, объединенной и цветущей Франции. Как ни парадоксально это звучит, но нельзя отрицать, что война могла бы стать средством к достижению желанного «вечного» мира, ибо именно благодаря ей создавались те большие сообщества, внутри которых сильная центральная власть устраняла дальнейшие войны. Но все же война не стала этим средством, поскольку успехи завоеваний, как правило, недолговременны; вновь созданные единства и сообщества опять распадаются, по большей части из-за недостаточного притяжения отдельных частей, объединенных насильно. И кроме того, завоевания до сих пор способствовали лишь частичным объединениям, хотя бы и на больших пространствах, конфликты же между ними становились затем еще более неизбежными. В результате всех этих воинских усилий человечество заменило многочисленные, практически непрерывные локальные войны редкими, но тем более опустошительными тотальными войнами.

Обращаясь к нашей современности, мы получим тот же результат, который уже вытекает из этого краткого обзора. Надежное предотвращение войн возможно лишь в том случае, если люди объединятся для введения центральной власти, которой передадут право окончательного решения во всех конфликтах, вытекающих из различия интересов. Для этого должны быть непременно выполнены два условия: то, что такая верховная инстанция будет создана, и то, что ей будет предоставлена необходимая власть. При отсутствии одного из этих условий ничего не получится. Лига Наций задумывалась в качестве подобной инстанции, но второе условие оказалось невыполненным; Лига Наций не имеет собственной власти и может получить ее лишь в том случае, если члены нового объединения, отдельные государства, передадут ей свою власть. Но в настоящее время на это слишком мало надежды.

Институт Лиги Наций совершенно невозможно понять, если не знать, что она представляет собой попытку, на которую история человечества отваживалась нечасто, а возможно, еще и ни разу в подобном масштабе. Это попытка обосновать авторитет, то есть принуждающее к подчинению влияние, обычно основанное на власти, на апелляции к некоторым идеальным предпосылкам. Мы уже слышали, что две вещи удерживают сообщество вместе: давление силы и общность чувствований составляющих его людей, что иначе можно еще назвать идентификацией. Если один из этих моментов вдруг теряет силу, то сообщество еще может сохраниться. Общность чувств или объединяющие идеи, естественно, могут иметь значение лишь тогда, когда в них находят свое выражение весьма важные общие черты членов сообщества. Речь идет лишь о том, насколько они сильны. История учит, что они и в действительности имели порой довольно большое влияние. Панэллинистическая идея, к примеру, то есть сознание того, что быть членом определенного социума есть нечто лучшее, чем находиться за его пределами в качестве варваров, идея, получившая столь яркое выражение в амфикиониях, оракулах и празднествах, была достаточно сильной, чтобы смягчить и способы ведения войны среди самих греков, но все же не могла предотвратить того, чтобы между отдельными частями греческого народа прекратились военные столкновения, и даже того, чтобы какой-то город или союз городов удержать от союза с персами, если требовалось наказать кого-то непокорного. В эпоху Ренессанса христианское чувство общности, силу которого нельзя приуменьшать, оказалось не в состоянии удержать малые и большие христианские города от того, чтобы во время их войн друг с другом не обращаться за помощью к турецкому султану. Также и в наше время нет такой идеи, которая заключала бы в себе подобный объединяющий авторитет. Слишком очевидно, однако, что властвующие сейчас над народами национальные идеалы работают на разъединение и на войну. Есть люди, которые предсказывают, что лишь повсеместное распространение большевистского образа мыслей может покончить с войнами, но в любом случае мы сегодня еще слишком удалены от подобной цели, и, по всей видимости, это стало бы достижимым после ужасающих гражданских войн. Таким образом, попытка заменить реальную власть властью идей сегодня еще

обречена на неудачи. Ошибка в расчете начинается там, где забывают, что право у истоков своих было голой силой и что еще и сегодня оно не может обойтись без поддержки силы.

Теперь я могу прокомментировать еще одно из ваших положений. Вы удивляетесь тому, насколько легко людей охватывает военная истерия, и предполагаете, что в людях есть некий инстинкт ненависти и уничтожения, который подталкивает их к войне. И опять я должен полностью согласиться с вами. Мы верим в существование подобного влечения и как раз в последние годы стремились изучить его внешние проявления. Разрешите мне в этой связи изложить вам хотя бы часть теории влечений, к которой психоанализ пришел в результате многих проб и сомнений. Мы предполагаем, что влечения человека бывают лишь двоякого рода: либо такие, которые стремятся сохранить и объединить – мы называем их эротическими, совершенно в смысле Эроса в «Пире» Платона, или сексуальными с сознательным расширением популярного представления о сексуальности, – либо другие, стремящиеся разрушать и убивать, – мы называем их обобщенно агрессивным или деструктивным влечением. Вы видите, что речь, собственно говоря, идет лишь о теоретическом прояснении общеизвестного противопоставления любви и ненависти – противоположность, восходящая, вероятно, к более древней полярности притяжения и отталкивания, с которой вы сталкиваетесь в вашей области. Только давайте не будем торопиться слишком быстро трансформировать эти понятия в Добро и Зло. Оба эти влечения в равной мере необходимы, их взаимодействие и противодействие порождает явления жизни. И дело обстоит таким образом, что едва ли когда-нибудь одно из этих влечений может проявить себя изолированно, оно всегда связано с некоторой примесью с другой стороны или, иначе говоря, сплавлено так, что цель каждого из них модифицируется и становится достижимой лишь с помощью названного сплава. Так, например, инстинкт самосохранения является, без сомнения, эротическим по своей природе, но именно он нуждается в агрессивности, чтобы претвориться в жизни. Таким же образом любовное влечение, направленное на внешние объекты, нуждается в сплаве с влечением к овладению – лишь при этом условии оно вообще будет в состоянии овладеть своим объектом. Трудности, возникающие при попытках изоляции обоих видов влечений в их внешних проявлениях, очень долго препятствовали их опознанию.

Если вы захотите последовать за мной еще дальше, то придется обратить внимание на то, что в поступках людей заметно еще одно осложнение, но уже несколько иного свойства. Крайне редко поступок является результатом одного-единственного позыва влечения – пусть уже и представляющего собой сплав эроса и разрушения. Как правило, в одном действии соединяются многие мотивы, сплавленные подобным образом. Один из ваших коллег уже знал об этом, я имею в виду профессора Т. Хр. Лихтенберга, преподававшего во времена наших классиков физику в Гёттингене; но, возможно, он был более крупным психологом, чем физиком. Он изобрел розу мотивов, когда сказал:

Побудительные мотивы, по которым человек что-то делает, могут быть систематизированы так же, как 32 ветра, и названия их располагаются подобным же образом, например: хлеб – хлеб – слава или слава – слава – хлеб.

Таким образом, когда людей призывают к войне, то многие позывы их души отвечают на этот призыв утвердительно, позывы благородные и подлые, такие, о которых говорят вслух, и другие, о которых молчат. В данном случае у нас нет повода говорить обо всех. Но среди них, безусловно, присутствует влечение к агрессии и разрушению; неисчислимые жестокости истории и текущих дней поддерживают существование этого влечения и его силу. Переплетение деструктивных влечений с другими, эротическими и идеальными, конечно, облегчает их удовлетворение. Порой, когда мы слышим о чудовищных событиях в истории, возникает впечатление, что идеальные мотивы были лишь поводом для разгула деструктивных страстей, в иных же случаях, как, например, в жестокостях святой инквизиции, нам представляется, что идеальные мотивы превалировали в сознании, деструктивные же давали им бессознательное подкрепление. И то и другое вполне возможно.

Мне кажется, что я уже злоупотребил вашим интересом к теме, направленным на предотвращение войны, а не на наши теории. И все же мне хотелось еще на мгновение задержаться на влечении к разрушению, внимание к которому все еще не соответствует его значению. На основании некоторых умозаключений мы пришли к выводу, что это влечение заключено внутри каждого живого существа и направлено на то, чтобы разрушить его, снова свести жизнь к состоянию неживой материи. Это влечение с полной серьезностью заслуживает названия влечения к смерти, тогда как эротические влечения представляют собой стремление к жизни. Влечение к смерти становится разрушительным влечением, когда оно с помощью особых органов обращается наружу, против объектов. Живое существо, если можно так выразиться, сохраняет свою жизнь тем, что разрушает чужую. Но все же определенная доля влечения к смерти остается действовать и внутри живого существа, и мы в своей практике пытались вылечить наших пациентов, у которых деструктивное влечение было загнано вовнутрь. Мы даже пришли к крамольной мысли о том, что возникновение нашей совести объясняется именно этим поворотом агрессии вовнутрь. Нетрудно заметить, что в случае слишком большой активизации этого процесса можно ожидать ухудшения здоровья, в то время как поворот этих деструктивных влечений во внешний мир облегчает живые существа и действует на них благоприятно. Это своего рода биологическое извинение всех ужасных и опасных устремлений, которые мы пытаемся преодолеть. При этом нужно признать, что они ближе к природе, чем наше восстание против них, для которого мы также еще должны найти объяснение. Возможно, у вас возникает впечатление, что наши теории являются своего рода мифологией, в таком случае эта мифология не из самых обнадеживающих. Но разве любая естественная наука не сталкивается в конце концов с подобного рода мифологией? Разве у вас в физике сегодня дела обстоят иначе?

Из всего сказанного мы можем сделать по крайней мере вывод, что желание лишить человека его агрессивных наклонностей практически неосуществимо. Говорят, что есть счастливые уголки земли, где природа с избытком предоставляет человеку все необходимое, и там есть племена, живущие в блаженной кротости, незнакомые с насилием и агрессией. Я с трудом могу в это поверить и охотно бы узнал побольше об этих счастливицах. Так же и большевики надеются, что они смогут совершенно избавиться от человеческой агрессивности, обеспечив удовлетворение материальных потребностей и установив равенство среди членов общества. Я считаю это иллюзией. В настоящее время они усиленно вооружаются и удерживают своих сторонников не в последнюю очередь благодаря разжиганию ненависти против всех, кто не с ними.

Впрочем, как вы сами заметили, речь идет не о том, чтобы полностью устранить человеческое влечение к агрессии; можно попытаться отвлечь его так далеко в сторону, что оно необязательно должно будет находить свое выражение в войне.

Наше мифологическое учение о влечениях легко подсказывает формулу опосредованного пути борьбы с войнами. Если готовность к войне возникает под воздействием влечения к разрушению, то проще всего было бы направить против него противника этого влечения, то есть эрос. Войне должно противоборствовать все, что объединяет чувства людей. Эти связи могут быть двоякого рода. Во-первых, связи, напоминающие отношения к объекту любви, но лишённые сексуальной цели. Психоаналитик не должен смущаться, если он в подобном случае говорит о любви, ведь и религия утверждает то же самое: «Возлюби ближнего твоего, как самого себя» (Евангелие от Марка: 12, 31). Подобное требование легко выдвинуть, но трудно исполнить. Другой род связей, основанных на чувствах, возникает с помощью идентификации. Все, что объединяет людей в существенных вещах, вызывает у них общность чувств, идентификации. На них во многом основывается строительство человеческого общества.

Из вашей жалобы на злоупотребление авторитетом я вывожу вторую возможность опосредованной борьбы с наклонностью к войнам. То, что люди распадаются на вождей и подчиненных, является врожденным и неустранимым неравенством людей. Подчиненные и зависимые составляют огромное большинство, они нуждаются в авторитете, который вместо них берет на себя принятие решений, которым они подчиняются по большей части добровольно и безусловно. И здесь можно порассуждать о том, насколько важно было бы воспитать прослойку самостоятельно думающих, бесстрашных, стремящихся к истине людей, которые могли бы управлять несамостоятельными массами. Вряд ли стоит доказывать, что злоупотребления государственной властью и запрет на мышление со стороны церкви мало благоприятствуют подобному воспитанию. Идеальное состояние, конечно, возможно в сообществе людей, которые подчинили бы жизнь своих влечений диктатуре разума. Ничто другое неспособно вызвать столь совершенного и прочного объединения людей – даже при условии отказа от основанных на чувствах связей между ними. Но в

высшей степени вероятно, что и это всего лишь утопическая надежда. Другие пути опосредованного предотвращения войны являются наверняка более доступными, но они не обещают быстрого успеха. Не хочется думать о мельницах, которые мелют так медленно, что скорее можно умереть от голода, чем дожидаться муки.

Вы видите, как мало можно извлечь пользы, советуясь с далеким от текущих дел теоретиком, когда требуется решение настоятельных практических задач. Пожалуй, лучше в каждом конкретном случае пытаться предотвратить опасность теми средствами, которые в данный момент находятся под рукой. Но мне хотелось бы обсудить еще один вопрос, который вы не поднимаете в вашем письме, но который меня особенно интересует. Почему мы так ненавидим войну, вы и я и многие другие, почему мы не воспринимаем ее столь же естественно, как мы воспринимаем всякие иные досадные горести жизни? Ведь война как будто вытекает из самой природы вещей, имеет под собой твердую биологическую основу, и на практике ее едва ли можно избежать. Не ужасайтесь моей постановке вопроса. Для исследовательских целей, по-видимому, возможно натянуть на себя маску превосходства, которой мы не обладаем перед лицом действительности. Ответ же будет следующим: потому, что каждый человек имеет право на свою собственную жизнь, потому, что война уничтожает исполненные надежд человеческие жизни, ставит отдельного человека в самое унижительное положение, вынуждает его убивать других людей, чего он не хочет делать, война уничтожает огромные материальные ценности, результаты человеческого труда, да и многое другое. Равно как и то, что война в ее сегодняшнем виде не предоставляет больше возможности осуществить старые героические идеалы, а будущая война вследствие усовершенствования средств разрушения будет означать уничтожение одного или даже обоих противников. Все это правда, и выглядит она столь убедительно, что остается только удивляться, почему военные действия все еще не отброшены с помощью всеобщей человеческой договоренности. Хотя о некоторых из приведенных выше тезисов можно было бы и поспорить. Например, о том, должно или не должно сообщество иметь право на жизнь отдельного человека; о том, что нельзя в одинаковой степени проклинать все виды войн; до тех пор пока на свете есть богачи и отдельные нации, готовые к безоглядному уничтожению других наций, эти другие нации должны быть готовы к вооруженной борьбе. Но мы не хотим останавливаться на этом, поскольку это не относится к дискуссии, в которой вы пригласили меня участвовать. Моя же мысль нацелена на другое: я думаю, мы ненавидим войну потому, что иначе не можем. Мы – пацифисты, мы должны быть ими в силу нашей натуры. И потому нам должно быть легко найти аргументы для оправдания нашей позиции.

Мое утверждение, видимо, требует некоторых объяснений. Я имею в виду следующее: с незапамятных времен человечество включилось в процесс культурного развития. (Я знаю, что многие предпочитают слово «цивилизация».) Этому процессу мы обязаны всем лучшим, что мы создали, равно как и заметной частью того, от чего мы страдаем. Поводы и истоки этого

процесса скрыты в темноте, его исход неизвестен, отдельные его черты легко опознаваемы. Возможно, он приведет к угасанию человеческого рода, поскольку он самыми разнообразными способами воздействует на сексуальную функцию и уже сегодня нецивилизованные расы и отсталые слои населения размножаются интенсивнее, чем высокоцивилизованные. Видимо, этот процесс можно сравнивать с процессом приручения некоторых видов животных; вне всякого сомнения, он влечет за собой и изменения в конституции тела; мы все еще не свыклись с мыслью о том, что культурное развитие представляет собой особый органический процесс. Сопутствующие этому культурному процессу изменения психики очевидны и недвусмысленны. Они состоят в прогрессирующем смещении целей влечений и ограничении инстинктивных позывов. Сенсационные наслаждения, доставлявшие радость нашим предкам, стали нам безразличны или даже отвратительны; и если наши этические и эстетические требования к идеалу изменились, то это имеет под собой органические обоснования. Из психологических характерных черт культуры две представляются мне наиважнейшими: усиление интеллекта, который начинает подчинять себе жизнь влечений, и перемещение склонности к агрессии вовнутрь осознающей себя личности со всеми вытекающими отсюда преимуществами и опасностями. Психические установки, на которые настраивает нас культурно-исторический процесс, вступают в самое кричащее противоречие с войной, и уже поэтому мы должны ненавидеть войну, мы просто не можем ее больше выносить, и в данном случае это уже не только интеллектуальное или эмоциональное отталкивание, у нас, пацифистов, война вызывает физическое отвращение, своего рода идиосинкразию в самой крайней форме. И в то же время кажется, что эстетическое безобразие войны подталкивает нас к ненависти почти в такой же степени, как и ее ужасы.

Как долго еще придется нам ждать, пока и другие также станут пацифистами? Этого нельзя предсказать, но, возможно, это не такая уж утопическая надежда, и под воздействием обоих факторов, влияния культуры и оправданного страха перед последствиями будущей войны, еще в обозримое время будет положен конец войнам. На каких путях или окольных дорогах это произойдет, мы не можем пока предвидеть. И все же мы осмеливаемся утверждать: все, что способствует культурному развитию, работает также и против войны.

Я сердечно приветствую вас и прошу прощения, если мои соображения разочаровали вас.

Ваш Зигмунд Фрейд

Іменний покажчик

- Адлер А. 72, 167
Амурова Я. 161
Андрущенко В. 161
Анохін П. 158, 221
Асмолов А. 4
Ассаджіолі Р. 167
- Бабенко К. 161
Балл Г. 164
Безлюдний О. 161
Біла О. 161, 255
Білуха Т. 161
Бодальов О. 161
Бом Д. 168-170
Бондар В. 161
Бондаренко О. 161, 164, 166
Бор Н. 169, 198-200, 208
- Виготський Л. 4, 17
Вірна Ж. 161, 164
Вундт В. 184
- Гаврилов Д. 81
Галушко Л. 13
Гейзенберг В. 199
Глузман О. 164
Горностай П. 164
Грибоєдов О. 147
Гроф С. 8, 58, 168, 171, 174, 219-220
- Девіс П. 180, 185, 191-192,
Джемс У. 18
Дорфман Л. 4
Драгола Л. 13, 255
Дунаєва Ванда 4, 10, 132-133, 137,
147-148, 150-151, 153, 155, 234
Дюркгейм Е. 80
- Ексіюглу Г. Д. 171
Ельконін Д. 4
Ейнштейн А. 161, 168, 179-180, 185,
194, 266, 268
- Еріксон Е. 171
- Євтушенко І. 13
Єрмаков С. 81
- Захер-Мазох Л. 4, 10-11, 129, 132-
133, 137, 147-150, 152-156, 234
- Капра Ф. 185-186
Карпенко З. 161, 164
Каспарович О. 12
Каткова О. 161
Кляйн М. 220
Костюк Г. 161
Кочарян О. 161, 166
Кравченко О. 161
Краффт Ебінг Ріхард фон 132
Крісте М. 171
Кучеровська Н. 166
Куш В. 171
- Левін К. 219-220, 225
Леклер С. 207, 209, 216
Леонтьєв Д. 4, 17, 40
Леонтьєв О. 15-17, 40
Лосєв А. 80
Луньов В. 161
Льойнер Х. 220
- Максименко С. 38, 53, 161, 164, 191-
192
Манжара С. 93, 95, 140, 161, 192
Марусинець М. 161
Моляко В. 11, 161
Мюллер М. 80
- Некрут Т. 161
Ніколенко Д. 161
Ніцше Ф. 94, 110
Нойман Е. 8
- Осіпова А. 165

Панок В. 9, 161, 164-165
Паулі В. 8, 199
Педченко О. 13
Перлз Ф. 167
Повякель Н. 165-166
Поляничко О. 13
Потапчук Є. 5
Прібрам К. 158, 191

Райнах С. 80
Ранк О. 57
Роменець В. 7, 9, 161
Рубенс 131
Рубінштейн С. 4

Самаріна-Лабіринт І. 162
Сергата І. 161
Симоненко С. 161, 220
Синьов В. 161
Сіденко Ю. 57
Слюсаревський М. 161
Соболева О. 255
Судаков К. 158
Сюдмак В. 171

Талбот М. 172
Татенко В. 8, 161, 164

Ткаченко К. 161
Туз Л. 161

Франкл В. 40
Фрейд А. 59
Фрейд З. 5, 7, 11, 38-39, 51, 57, 59,
64-65, 88, 110-111, 118, 132-133, 136,
140, 147, 157, 160-162, 167, 179, 182-
184, 207, 266, 277
Фромм Е. 111
Фурман Ф. 9, 161

Хо Д. 171
Хокінг С. 42, 139, 168-169

Чепелєва Н. 161, 164, 166

Шибутані Т. 184
Штепа О. 184

Юм Д. 221
Юнг К. 8, 38, 55-56, 167, 184

Яценко Т. 23, 93, 95, 120, 140, 164,
168, 219-221, 228, 240, 247, 255

Література

1. Андрущенко В., Яценко Т. Філософсько-психологічні проблеми методології пізнання психіки. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2012. С. 63 – 77.
2. Анохин П. К. Избранные труды. Кибернетика функциональных систем. Москва, 1998. 290 с.
3. Бассин Ф. В. Роль бессознательного в активности мышления и речи. Бессознательное [В 4-х т.]. Тбилиси, 1978. Т. 3. С. 27 – 46.
4. Бауэр В., Дюмотц И., Головин С. Энциклопедия символов. Москва, 1988. 502 с.
5. Большой психологический словарь. Москва, 2008. 809 с.
6. Горобець Т. В. Соціально-перцептивні деформації – епіфеномен психічних захистів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2008. 392 с.
7. Грибоедов А. С. Горе от ума. Санкт-Петербург, 1862. 98 с.
8. Гроф С. Космическая игра. Москва, 2000. 256 с.
9. Джемс У. Научные основы психологии. Москва, 2003. 378 с.
10. Жертвоприношение: Ритуал в культуре и искусстве от древности до наших дней. Москва, 2000. 536 с.: ил. (Язык. Семиотика. Культура).
11. Захер-Мазох, Ванда. Как подчинить мужа. Исповедь моей жизни [перевод с немецкого]. Москва, 2016. 400 с.
12. Захер-Мазох, Леопольд. Венера в мехах. Москва, 1992. 380 с.
13. Зеленский В. Толковый словарь аналитической психологии. Москва, 2008. 420 с.
14. Иванова Н. О Психодіагностика мазохізму у процесі глибинного пізнання психіки майбутнім психологом : дис. ... канд. психол. наук. Івано-Франківськ, 2018. 443 с.
15. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика: Навч. посіб. / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін.; За ред. Т. С. Яценко. Київ, 2008. 342 с.
16. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 412 с.
17. Краффт-Эбинг Р. Половая психопатия. Москва, 2013. 624 с.
18. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу. Москва, 1996. 623 с.
19. Лебедева Л. Д., Никонорова Ю. В., Тараканова Н. А. Энциклопедия признаков и интерпритаций в проективном рисовании и арт-терапии. Санкт-Петербург, 2006. 332 с.
20. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу. Санкт-Петербург, 2001. 688 с.
21. Лейбин В. Постклассический психоанализ. Энциклопедия. Том 1. Москва, 2006. 472 с.
22. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва, 1971. 40 с.
23. Леонтьев Д. А. Психологи смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва, 2003. 487 с.
24. Максименко С. Д. Психологічне учіння людини: генетико-моделюючий підхід. Київ, 2013. 590 с.
25. Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко: колективна монографія. Дніпро, 2019. 350 с.
26. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания. Москва; Киев, 1998. 462 с.
27. Панок В. Г. Організація та науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби і ПМПК. Київ, 2014 р. 259 с.
28. Панок В. Г. Психологічна служба. Київ, 2016. 361 с.
29. Першин Ю. Ю., Ахмадишина В. И. Архаическое сознание и религиозность человека: очерки по археологии религии. Омск, 2012. 469 с.
30. Прибрам К. Языки мозга. Москва, 1975. 463 с.
31. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Москва, 1986. 432 с.
32. Психоанализ. Мазохизм. №1 (15), 2011, 140 с.

33. Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник. Дніпро, 2018. 300 с.
34. Ранк О. Бессознательное и формы его проявления. Психоанализ и русская мысль. Москва, 1994. С. 23 – 97.
35. Ранк О. Травма рождения и ее значение для психоанализа. Москва, 2009. 239 с.
36. Роменець В. А. Історія психології епохи Просвітництва: Навч. посібник. Київ, 1993. 568 с.
37. Роменець В. А. Історія психології Стародавнього світу і середніх віків. Київ, 1983. 416 с.
38. Рубінштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва, 1973. 628 с.
39. Сіденко Ю. О. Глибинне пізнання перинатальної символіки шляхом візуалізованої репрезентації майбутнього психолога : дис. ... канд.. психол. наук. Івано-Франківськ, 2017. 508 с.
40. Судаков К. В. Динамические стереотипы или информационные отпечатки действительности. Москва, 2002. 127 с.
41. Татенко В. Сучасна психологія. Теоретико-методологічні проблеми. Київ, 2009. 288 с.
42. Теория и практика глубинной психокоррекции : Авторская школа академика АПН Украины Т. Яценко / С. М. Аврамченко, Н. В. Дметерко, М. П. Зажирко, И. В. Евтушенко, А. Э. Мелоян, С. Ш. Раджабова [под ред. Т. Яценко]. Донецк, 2008. 268 с.
43. Теория и практика глубинной психокоррекции : Вторая Авторская школа академика АПН Украины Т. Яценко / А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, И. В. Евтушенко, С. Ш. Раджабова, Л. Г. Туз [под ред. Т. Яценко]. Ялта, 2009. 221 с.
44. Теория и практика глубинной психокоррекции : Седьмая Авторская школа академика НАПН Украины Т. Яценко / Сост. : Андрущенко В. П. , В. И. Бондарь. Киев, 2015. 304 с.
45. Теория и практика глубинной психокоррекции : Третья Авторская школа академика НАПН Украины Т. Яценко / А. В. Глузман, И. В. Евтушенко, С. Ш. Раджабова, Н. П. Зажирко [под ред. Т. Яценко]. Ялта, 2010. 200 с.
46. Теория и практика глубинной психокоррекции : Четвертая и Пятая Авторские школы академика НАПН Украины Т. Яценко / А. В. Глузман, С. Ш. Раджабова, И. В. Евтушенко, Н. П. Зажирко [под ред. Т. Яценко]. Ялта, 2010. 200 с.
47. Теория и практика глубинной психокоррекции: Шестая Авторская школа академика НАПН Украины Т. Яценко / Сост. В. П. Андрущенко, А. В. Глузман. Киев, 2012. 226 с.
48. Тютчев Ф. И. Полное собрание стихотворений. Ленинград, 1987. 448 с.
49. Франкл В. Воля к смыслу. Москва, 2000. 368 с.
50. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва, 1990. 365 с.
51. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. Москва, 1993. 144 с.
52. Фрейд З. Введение в психоанализ. Москва, 1989. 456 с.
53. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого Я. Санкт-Петербург, 2013. 192 с.
54. Фрейд З. Мы и смерть. Санкт-Петербург, 1994. С. 13 – 25.
55. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа. Санкт-Петербург, 1999. 256 с.
56. Фрейд З. Толкование сновидений. Киев, 1991. 384 с.
57. Фрейд З. Тотем и табу. Санкт-Петербург, 2017. 320 с.
58. Фромм Э. Бегство от свободы. Москва, 1989. 272 с.
59. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування. Тернопіль, 2016. 376 с.
60. Хокинг С. Вселенная. Три книги о пространстве и времени. Санкт-Петербург, 2014. 366 с.
61. Шпильрейн, С. Психоаналитические труды. [Пер. с англ., нем. и фр. под науч. ред. С.Ф. Сироткина, Е.С. Морозовой]. Ижевск, 2008. 466 с.
62. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека.

Москва, 1869.

63. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ, 1996. 264 с.
64. Яценко Т. Психодинамічний аналіз комплексів тематических рисунків. Москва, 2000. 192 с.
65. Яценко Т., Чобітько М., Доцевич Т. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика [на матеріалі психодинамічного аналізу комплексу тематических малюнків]. Черкаси, 2003. 216 с.
66. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання. Київ, 2004. 679 с.
67. Яценко Т. С. Глибинна психологія: діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті. Ялта, 2008. 204 с.
68. Яценко Т. С., Глузман А. В., Мелоян А. Э., Туз Л. Г. Агрессия: психологическая теория и феноменология. Киев, 2010. 271 с.
69. Яценко Т. С. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта. Київ, 2015. 280 с.
70. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепрпетровск, 2015. 396 с.
71. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Полянничко О. М., Іванова Н. О., Сіденко Ю. О. Діалог як методологічна складова глибинного пізнання психіки. *Психологія діалогу і світ людини*. Кіровоград, 2016. Т. 6. С.18 – 29.
72. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Біла О. А., Сіденко Ю. О. Глибинне пізнання психіки з використанням візуалізованої репрезентації суб'єкта. *Технології розвитку інтелекту*. Київ, 2017. Vol 2, № 5. Режим доступу:
http://psytir.org.ua/index.php/tehnology_intellect_develop/issue/view/
73. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Педченко О. В. Розвиток теорії, методології та практики в психодинамічній парадигмі (Development of the theory, methodology and practice in the psychodynamic paradigm). *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Київ, 2017. № 24 (6). С. 11-21.
74. Яценко Т. С. Категорії «принцип додатковості» та «імпліцитний порядок» в глибинному пізнанні психіки. *Психологія особистості*. Івано-Франківськ, 2017. № 1 (8). С. 15 – 23.
75. Яценко Т. С. Психодинамічний погляд на взаємозв'язки свідомого і несвідомого (The relationship of conscious and unconscious psychodynamic approach). *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Київ, 2018. № 26 (2). С. 335 – 353.
76. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Біла О. А., Манжара С. О. Візуалізована репрезентація психіки суб'єкта – передумова глибинного пізнання [in English and Ukrainian] *American Journal of Fundamental Research*. Issue: 3 (10). 2018. P. 90 – 115 pp.
77. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Педченко О. В. Посередництво репродукцій художніх полотен у глибинному пізнанні психіки. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Київ, 2018. № 28 (4). С. 169-180.
78. Yatsenko T. Visualised self-presentation of the subject in the depth cognition of the psyche. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2017. № 22 (4). С. 85 – 94.
79. Yatsenko T. Implicit order and functional efficiency in the deep knowledge of the psyche. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2018. № 25 (1). С. 23 – 37.
80. Yatsenko T., Amurova Ya., Bila O. The phenomenon of guilt and its archaistic essence. *Technologies of intellect development*. Київ, 2018. Vol 2, № 10 (21). Режим доступу URL:
http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/368.
81. Yatsenko T., Galushko L. The archetypal ability of the psyche to transcode the ideal realities into the materialized. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2018. № 27 (3). P. 15 – 32.

82. Yatsenko T., Amurova Ya., Bila O. Archaisms and their discovery in archetypal symbolism. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2018. № 6. C. 3 – 13.

83. Yatsenko T. The universality of psychic laws as the professional training basis of a psychologist. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2019. № 35 (5). P. 46-60.

84. Durkheim E. *The Elementary Forms of the Religious Life*. Translated by Joseph Ward Swain. N. Y.: Free Press, 1967. P. 38, 336, 340.

85. Muller M. F. *Lectures on the Origin and Growth of Religion*. L.; Bombay: Longmans, Green and Co., 1901. P. 2–14, 56, 66, 82, 245-250.

86. Reinach S. *A General History of Religions*. N. Y.: G. P. Putnam's Sons; L.: W. Heinemann, 1909. P. 52.

CONTENTS

Foreword.....	4
Introduction.....	7
1. Problems of the psyche depth cognition.....	13
2. Archaic heritage of the mankind: theoretical and practical aspects.....	38
3. Motivational-meaningful potential of the archaisms.....	53
4. Archaism of sacrifice.....	80
5. Problems of masochism in the depth cognition of the psyche.....	110
5.1. Masochism as an embodiment of the archaic heritage.....	131
5.2. Psychoanalysis of the masochistic relations «Agreement».....	148
Afterword.....	157
APPENDICES.....	164
Appendix A. Universality of the psychic laws is the basis of a psychologist's professional training.....	164
Appendix B. Category «principle of additionality» in the depth cognition of the psyche.....	196
Appendix C. Implicit order and its functional efficiency in the depth cognition of the psyche.....	204
Appendix D. Objectified means for representation of a person's psyche.....	217
Appendix E. Depth-correctional work with a respondent A.....	227
Appendix F. Depth-correctional work with a respondent I.....	235
Appendix G. Depth-correctional work with a respondent T.....	239
Appendix H. Depth-correctional work with a respondent Y.....	246
Appendix J. Depth-correctional work with a respondent K.....	254
Appendix K. Correspondence of S. Freud and A. Einstein «Why war?».....	264
Name Index.....	276
Sources.....	278
Annotation.....	282

Annotation

The monograph presents the most significant results of the forty years researches in the field of the psyche depth cognition in its integrity (conscious / unconscious) by means of revealing the motivational-meaningful potential of the mankind archaic heritage in its influence on a person's psyche. The psychodynamic paradigm, formed by us has opened the prospects of the adequate understanding of the psychic at the structural, energetic and functional-behavioural levels. Dialogic-analytical interaction of a psychologist with a respondent has served the empirical and research basis of the results, presented in the shorthand records of the active social-psychological cognition.

The study of the researched problem phenomenology is ensured by the leading demand to create the scientific platform for the depth-psychological research of a person's psyche archaic factors: spontaneity and natural behaviour with the objectification of his initiative for self-presentation (models of stones, psychodrawings, modelling, usage of reproductions of the artistic paintings). The book presents the research results of the psyche nonexperiential archaic formations in their motivational-meaningful potential, that is actual in training a psychologist.

It is recommended for the teachers of psychology, practical psychologists, post-graduate students and everybody interested in the psychoanalytical direction of the psyche with a purpose of personal development.

Монографія

Тамара Семенівна Яценко

АРХАЇЧНИЙ СПАДОК ПСИХІКИ:
психоаналіз феноменології проблеми

Комп'ютерна верстка та дизайн
Філологічний редактор

С. О. Манжара, І. О. Сергата, К. В. Ткаченко
Л. Г. Туз

На обкладинці використана ілюстрація:
Олена Бурковська «Мати Земля»

Відгук на книгу надсилайте
на електронну пошту: yacenkots@gmail.com

Відповідальний за випуск В. Л. Головань
Технічний редактор О. Ю. Кременна

Підписано до друку __.__. 2019 Формат 60x84 / 8.
Папір офісна. Гарнітура Cambria.
Ум. ін. л. 33,86. Область-вид. л. 35,40
Тираж 500 прим. Зам. № 1501.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво «Інновація»
49006, м. Дніпро, вул. В. Антоновича, 70
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 1761 від 22.04.2004 р

e-mail: gallereyaplus@gmail.com